

**PEDAGOGISK
REFORMVERKSAMHET**

Ett bidrag till den svenska
skolpolitikens historia 1810–1825

av

Sven Askeberg

Sven Askeberg · Pedagogisk reformverksamhet

135

FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

*Föreningen för svensk undervisningshistoria
Box 2023, 750 02 Uppsala 2*

UPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

16000 001165101

Em-c:k
(p)

PEDAGOGISK REFORMVERKSAMHET

Ett bidrag till den svenska
skolpolitikens historia 1810–1825

PEDAGOGICAL REFORMS: A Contribution
to the History of Swedish Educational
Politics, 1810–1825. With a summary
in English

av

Sven Askeberg

fil. lic., Småland

Akademisk avhandling

som för avläggande av filosofie doktorsexamen

vid universitetet i Uppsala kommer att

offentligen försvaras på lärosal C 208,

Humanistiskt Samhällsvetenskapligt Centrum,

Kyrkogårdsgatan 10, fredagen den 14 maj 1976 kl. 10 f.m.

Abstract

The years 1809–10 brought peace and changes in the Swedish government, followed by a lively pedagogical debate, leading to the Commission of 1812, whose major task was to produce a new ordinance to replace the then-current School Ordinance. Reports from consistories, etc. and the results of questionnaires furnished important starting points. Various factors influenced the Commission, which emphasised the development of the person and personality as a whole, respect for others, and patriotism. The economic aspects were considered. Conservative utterances were opposed by demands from eager reformers. Considerable interest concerned the relative weights given "formal" and "material" education. To a certain extent external ideas, such as "new humanist" thinking, were also accepted. According to the Commission's suggested Ordinance, made law in 1820, the former trivial schools were replaced by 2- or 3-class "apologist" schools and 3- or 4-class grammar schools. The gymnasiums (4-class schools) remained unchanged. Teaching in the apologist schools was concentrated to above all general educative subjects and modern languages. The grammar schools emphasised Latin, Greek and mathematics. This concentration was somewhat lessened in the gymnasiums, allowing more time for e.g. the natural sciences. Considerable emphasis was given Church-oriented instruction in music and singing. Gymnastics also became recognised.

PEDAGOGISK REFORMVERKSAMHET

Ett bidrag till den svenska
skolpolitikens historia 1810–1825

av

Sven Askeberg

PEDAGOGICAL REFORMS: A Contribution
to the History of Swedish Educational
Politics, 1810–1825. With a summary
in English

UPPSALA UNIVERSITET
FÖRENINGEN FÖR SVENSK
UNDERVISNINGSHISTORIA
Signum Em-CIK(P)-2

STOCKHOLM 1976

Vid avslutandet av föreliggande avhandling går mina tankar i tacksamhet till lärare och studiekamrater, till befattningshavare vid arkiv och bibliotek. Särskilt tackar jag professor Wilhelm Sjöstrand och docent Thor Nordin för konstruktiv kritik vid läsning av manuskriptet. Mina närmaste tackar jag för all hjälp och uppmuntran.

Djursholm i april 1976.

Sven Askeberg

© Föreningen för svensk undervisningshistoria

Enligt lagen om upphovsrätt av den 30 december 1960 är det förbjudet att utan tillstånd av copyrightinnehavaren helt eller delvis mångfaldiga detta arbete.

ISBN 91-85130-08-7

Gotab, Stockholm 1976.

Innehållsförteckning

Abstract

The years 1809–10 brought peace and changes in the Swedish government, followed by a lively pedagogical debate, leading to the Commission of 1812, whose major task was to produce a new ordinance to replace the then-current School Ordinance. Reports from consistories, etc. and the results of questionnaires furnished important starting points. Various factors influenced the Commission, which emphasised the development of the person and personality as a whole, respect for others, and patriotism. The economic aspects were considered. Conservative utterances were opposed by demands from eager reformers. Considerable interest concerned the relative weights given "formal" and "material" education. To a certain extent external ideas, such as "new humanist" thinking, were also accepted. According to the Commission's suggested Ordinance, made law in 1820, the former trivial schools were replaced by 2- or 3-class "apologist" schools and 3- or 4-class grammar schools. The gymnasiums (4-class schools) remained unchanged. Teaching in the apologist schools was concentrated to above all general educative subjects and modern languages. The grammar schools emphasised Latin, Greek and mathematics. This concentration was somewhat lessened in the gymnasiums, allowing more time for e.g. the natural sciences. Considerable emphasis was given Church-oriented instruction in music and singing. Gymnastics also became recognised.

Avdelning 1 <i>Förutsättningar och utredningsarbete</i>	7
1 <i>Tillkomsten av 1812 års uppfostringskommitté</i>	7
1.1 Allmän bakgrund	7
1.2 1807 års skolordning	8
1.3 Läroverksfrågorna vid 1809–1810 års riksdag	9
1.4 Förberedande åtgärder	13
1.5 1812 års uppfostringskommitté	14
2 <i>Utredningsarbete</i>	25
2.1 Provisoriska förändringar	25
2.2 Plan för utredningsarbetet samt förberedande åtgärder	26
2.3 Beredningsfördelningarna och deras arbete	28
2.4 1817 års skolordningsförslag och yttranden över förslaget	31
2.5 Den nya skolordningen utformas och fastställs	32
2.6 Övrig reformverksamhet	34
3 <i>Olika perspektiv på läroverksfrågorna</i>	36
3.1 Utländskt inflytande	36
3.2 Människo- och personlighetsutveckling	37
3.3 Medborgerlighet och patriotism	37
3.4 Ekonomiska krav	39
3.5 Spänningen mellan konservativa och reformvänliga riktningar	40
3.6 Formell och materiell bildning	41
3.7 Vissa övriga omständigheter	43
Avdelning 2 <i>Organisatoriska problem</i>	45
4 <i>Skolornas organisation</i>	45
4.1 Anmärkningar mot skolorganisationen enligt 1807 års stadga	45
4.2 Vissa andra meningsyttringar	49
4.3 Skolorganisationen enligt 1817 års förslag	57
4.4 Utlåtanden om förslaget	62
4.5 Regleringen av Stockholms läroverk	67
4.6 Den 1820 fastställda skolorganisationen	70

5	<i>Gymnasieorganisationen</i>	72
5.1	Utgångspunkter	72
5.2	Elevgrupperingen	73
5.3	Läroorganisationen	74
5.4	Rektorsinstitutionen	81
Avdelning 3 <i>Undervisningens innehåll</i>		83
6	<i>Allmänna synpunkter</i>	83
7	<i>Språk</i>	86
7.1	1807 års bestämmelser om språkundervisningen	86
7.2	Klassiska språk	88
7.2.1	Latin	88
7.2.2	Grekiska	94
7.3	Hebreiska	99
7.4	Moderna språk	103
7.5	Modersmål	109
8	<i>Övriga ämnen</i>	113
8.1	Matematik	113
8.2	Naturvetenskapliga ämnen	116
8.3	Historia och geografi	121
8.4	Kristendomskunskap	125
8.5	Filosofi	128
8.6	Övningsämnen	131
8.6.1	Sång och musik	131
8.6.2	Teckning	133
8.6.3	Gymnastik	134
Summary		138
Bilagor		151
Förkortningar		153
Källor och litteratur		155
Personregister		175

Avdelning 1.

Förutsättningar och utredningsarbete

1 Tillkomsten av 1812 års uppfostringskommitté

1.1 Allmän bakgrund

Såväl inrikes- som utrikespolitiskt var 1809 och de närmast följande åren en de stora omvälvningarnas period för vårt land. Banden mellan Sverige och Finland löstes, och i stället knöts förbindelser med Norge. Det gustavianska enväldet ersattes genom författningens krisen med ett konstitutionellt statskick, vilket gav landet en ny politisk struktur.

Efter förlusten av Finland uppgick befolkningen till knappt 2,4 miljoner, varav inemot 2,2 miljoner bodde på landsbygden. Näringslivets industrialisering och kommersialisering hade ännu inte i någon större utsträckning börjat göra sig gällande. Den helt övervägande delen av befolkningen arbetade inom jordbruket och dess binärningar. Det under Gustav IV Adolfs tid påbörjade enskiftet fortgick och förde med sig utflyttningar och nyodlingar. Åkerjorden i Sverige beräknas från 1805 till 1815 ha ökat med cirka 17 procent. Städerna var i allmänhet små, omkring 3/4 av dem hade mindre än 2 000 invånare. Ur den dåtida statistiken kan vidare som belysande exempel nämnas, att antalet företagare inom brukshanteringen och handeln uppgick till inte fullt 9 000 och antalet hantverksmästare till cirka 16 000. Antalet präster var inemot 3 000 och gruppen civila statstjänstemän omkring 9 000.

Enligt 1809 års regeringsform erhöll första statsmakten ensamrätt till den s. k. administrativa och ekonomiska lagstiftningen, dit bl. a. hörde fastställandet av skolordningar. Riksdagen hade i dessa stycken endast möjlighet att framställa önskemål. Det 1801 inrättade kanslersgillet ersattes av kanslistyrelsen. Denna leddes av statsministern för utrikes ärenden och räknade bland sina ledamöter innehavarna av de fyra nyinrättade statssekreterartjänsterna. Beredningen av frågorna fördelades inom kansliet på fyra expeditioner. Expeditionschefer och föredragande i konseljen var nyssnämnda statssekreterare. Ärenden rörande religion, ecklesiastikväsende, allmän uppfostran och offentlig fattigvård handlades i ecklesiastikexpeditionen.

Den 1810 antagna riksdagsordningen anslöt sig i huvudsak till den gamla författningen. Med sin uppdelning på fyra stånd var riksdagen ingen representativ församling för samtliga samhällsgrupper. Den bar alljämt en byråkratisk prägel. En stor del av adeln och hela prästeståndet var ämbetsmän eller liknande. Därjämte var en betydande del av borgarståndets representanter borgmästare eller rådmän och tillhörde sålunda även de ämbetsmannakåren.

1.2 1807 års skolordning

Verksamheten vid rikets läroverk reglerades av 1807 års skolordning. Den ersatte 1724 års skolstadga och skulle gälla "på försök och till efterföljd under fem år", inom vilken tid konsistorierna hade att komma in med yttranden över svårigheter vid dess tillämpning eller brister i densamma.¹ I väsentliga delar innebar 1807 års skolordning att bestämmelser i 1724 års stadga gavs fortsatt giltighet, varjämte en del efterhand tillkomna kompletterande föreskrifter och genomförda reformer infördes i den nya författningen. Denna betydde emellertid också att läroverken något mer än tidigare rättades efter andra behov än de som förestavades av omsorgen om präst- och ämbetsmannautbildningen.

Läroverksorganisationen omfattade enligt 1807 års skolordning trivialskolor, gymnasier och katedralskolor. Trivialskolans första klass förberedde för fortsatt skolgång i de tre följande litterata klasserna. Den sista av dessa (klass 4) var minst tvåårig. Från denna klass skedde övergång till gymnasium eller katedralskola eller – mera undantagsvis – direkt till universitetet. Trivialskolans första klass förberedde även för fortsatt skolgång i den vanligen två- eller fleråriga apologistklassen, som avsåg att tillgodose medelklassens växande bildningsbehov. Det bör nämnas att alla i städerna på kronans stat inrättade skolor med rektor och en eller två lärare skulle anpassas efter blivande näringsidkares behov och tills vidare tillämpa de för apologistklassen gällande bestämmelserna. Undervisningen i lärdomsskolans högsta klass delades mellan rektor och konrektor, i trivialskolans övriga klasser tillämpades klasslärsystemet. Gymnasierna hade två cirklar, vardera fördelad på två klasser. Undervisningen skulle handhas av sex lektorer och en adjunkt. Katedralskolorna med sina fem klasser förberedde liksom gymnasierna eleverna för akademiska studier.

Skolordningen innehöll vidare bestämmelser om bl. a. lärartillsättningar, löne- och befordringsfrågor, elevs antagning, uppflyttning och avgång, prov och examina, stipendier och andra understöd till eleverna, lärotider, kursplaner, läroböcker och andra hjälpmedel, inspektion och ledning av undervisningsverksamheten samt disciplinära frågor.

Beträffande kursplanerna enligt 1807 års skolordning kan bl. a. nämnas följande. Undervisningen i trivialskolans första förberedande klass omfattade kristendom, modersmål och räkning samt därjämte latin för dem som ämnade fortsätta på den litterata linjen. I andra klassen tillkom historia och geografi samt för de mera försigkomna grekiska. Nu påbörjades även uppsatsovningar på modersmålet och övningar i latinskrivning. Samtliga angivna ämnen lästes också i tredje klassen och i den fjärde eller rektorsklassen. I sistnämnda klass inleddes övningarna att tala latin.

Lärjungar som från första klassen övergick till apologistklassen undervisades i kristendom, de fyra räknetsäten och reguladetri, modersmål, bl. a. författande av brev och uppsatser, vidare historia, geografi, geometri, mekanik och naturalhistoria samt moderna språk, främst tyska. Undervisningen meddelades i katekes gemensamt med klasserna 2 och 4, i historia och geografi med lämplig trivialskoloklass, i geometri, mekanik och naturalhistoria samt moderna språk gemensamt med gymnasiet.

För katedralskolorna gällde kursplanerna för motsvarande klasser i trivialskolorna, varjämte för deras femte klass föreskrevs latin, grekiska och hebreiska, dogmatik, kosmografi, aritmetik och geometri, historia, statskunskap, geografi, tyska och franska.

På gymnasiet ägnades huvuddelen av tiden åt de döda språken och teologiska ämnen,

medan naturvetenskaper och moderna språk hade ett starkt begränsat utrymme. Kursplanen upptog bl. a. latin, grekiska och hebreiska, dogmatik, kyrkohistoria, etik, psykologi, logik, kosmografi, aritmetik och geometri, fysik, astronomi, historia, statskunskap, geografi, botanik och naturalhistoria. Profan grekiska skulle alla studera, medan Nya testamentet och hebreiska endast föreskrevs för dem som ämnade sig till "läroståndet". Övriga elever undervisades i stället i tyska och franska.

Kursplanerna innebar sålunda bl. a., att eleverna i apologistklassen i vissa ämnen skulle undervisas gemensamt med eleverna på trivialskolans litterata linje och med gymnasieungdomen. Vidare erhöll de moderna språken en fastare ställning. Att grekiska påbörjades redan i trivialskolans andra klass kan åtminstone delvis tas som ett uttryck för en växande uppskattning av de klassiska språkens bildningsvärde. På gymnasiet gav undervisningen i grekiska och hebreiska möjlighet till viss differentiering.²

1.3 Läroverksfrågorna vid 1809–1810 års riksdag

Redan vid 1809–1810 års riksdag blev frågan om undervisningsanstalternas förbättring föremål för behandling. I ett av greve A. Hamilton författat memorial föreslogs bl. a. inrättande av undervisningsanstalter, där allmogens barn fick lära det allra nödvändigaste "både till deras moralitet, begrepp, åkerdyrkning, mekanik i sina redskaps inrättning m. m." Framställningen ledde inte till någon åtgärd.³

Vittgående följer fick däremot ett memorial inlämnat av dåvarande rektorn vid Norrköpings trivialskola Gustaf Abraham Silverstolpe.⁴ Inledningsvis framhålls i detta, att sedan riket fått en organiserad styrelse och därmed inre lugn, återstår ordnandet av undervisningsverket i full överensstämmelse med den nya författningen, ty "den allmänna uppfostran är medlet, varigenom statens fortskridande till en högre frihet beständigt befordras".⁵ I det följande kritiserar rikets läroanstalter. Dessa betecknas som föräldrade och ensidigt inriktade på att utbilda präster och lärare, men nu fordrar "alla folkklasser i staten, att deras barn måtte äga tillfälle till en undervisning, i allmänhet så fri och allmän, att var och en måtte vinna förmåga att själv välja levnadssätt, men åtminstone sådan, att en slags kunskaps- och förståndsodling ligger till grund för vars och ens tillkommande vandel".

Silverstolpe frågar sig, om inte vid universiteten vetenskaperna och undervisningen handhas som hantverk. Enligt hans mening befordras där en lärdom för minnet men ges föga odling för förståndet. Egoistiska intressen får hos ynglingen förkväva upplysning, sedlighet och kärlek till fosterlandet. En snar hjälp är av nöden, ty i det rådande läget ligger landets enda räddning i en allmän patriotism, dygd och duglighet samt i ämbetsmännens skicklighet, liberalitet, redlighet och vörndnad för det allmänna.

Vidare hävdar Silverstolpe, att gymnasier och skolor styrs efter en otidsenlig och med

² Att reformsträvandena under drygt åtta decennier inte i högre grad än som blev fallet kom att modernisera 1807 års skolordning berodde enligt O. Th. Sjöfors främst på obenägenhet för mera genomgripande reformer hos kanslersgillet ledande män, en obenägenhet som enligt hans mening bör ses i ljuset av den hos konung och regering rotade misstänksamheten mot införande av varje nyhet (O. Th. Sjöfors, Kanslersgillet och 1807 års skolordning, s. 217 f.).

³ Ad 26 juni 1809, s. 882–884.

⁴ Ad 26 juni 1809, s. 884–893.

⁵ I Pedagogiska handlingar, I, s. 43–54, utvecklar Silverstolpe närmare sina tankar om uppfostringsanstaltens förhållande till staten.

¹ Se inledningen till 1807 års skolordning samt kungl. cirkulärbrev av den 7 dec. 1807.

hänsyn till vetenskapernas utveckling föråldrad metod. I stället för att skydda den fria utvecklingen av elevernas anlag inriktas dessa på inskränkta ändamål. Silverstolpe är dock medveten om att personer finns, som fortfarande anser dessa läroanstalter ändamålsenligt inrättade.⁶ Viktigare än omorganisationen av de högre och högsta läroanstalterna är dock enligt Silverstolpes åsikt omsorgen om de skolor, vid vilka blivande lägre ämbetsmän samt näringsidkare erhåller undervisning.

Även allmogens bildning bör staten dra försorg om. Liksom Hamilton framhåller han obilligheten i att ett helt stånd, som har lika del i lagstiftningen, får en försummad uppfostran.⁷

Omskapandet av de gamla undervisningsanstalterna måste enligt Silverstolpes uppfattning föregås av mogen överläggning. Flera års undersökningar har dock övertygat honom om att förbättringar är möjliga och lätta att åstadkomma och kan genomföras utan betydande merkostnader för staten. Så länge 1807 års skolordning måste följas, kan man knappast vänta något förbättrat sakernas tillstånd. Silverstolpe framhåller slutligen, att det bör övervägas om inte ett särskilt utskott borde utreda de av honom uppmärksamade frågorna.

Vad gäller Silverstolpes kritik mot universiteten hade han under en tioårig vistelse i Uppsala (1790–1800) hunnit skaffa sig ingående kännedom om där rådande förhållanden. För att kunna rätt bedöma hans kritik bör man dock erinra sig musikprocessen år 1800, varigenom Silverstolpe för alltid förvisades från universitetet. I ett brev till brodern Fredrik Samuel Silverstolpe skriver han, att Benjamin Höijer och Per Afzelius var de enda som inte svikit honom.⁸ D.Boëthius, som Silverstolpe ännu 1799 räknade som en av sina få vänner bland professorerna, tillhörde vid processen följande år Silverstolpes vedersakare. En avbruten akademisk karriär och ett stort antal ovänner bland universitetslärarna bidrog självfallet inte att stämma honom välvilligt mot rikets högsta läroanstalter. Silverstolpes kritik var dock i många avseenden befogad.

Den kritik Silverstolpe riktade mot skolväsendet bedöms bäst genom jämförelser med de från eforer och konsistorier riktade anmärkningarna mot 1807 års skolordning. Helt naturligt är de rent klerikala meningsyttringarna talrikt företrädda bland dessa, men även med Silverstolpes uppfattning mera överensstämmande synpunkter kommer till uttryck. Silverstolpes anmärkningar mot skolorna kan emellertid inte tillmätas samma betydelse som den mot universiteten riktade kritiken. Vid tidpunkten för berörda memorials avfattande torde han nämligen varken som elev eller som lärare ha haft några erfarenheter av gymnasier och lägre allmänna undervisningsanstalter.⁹ Tyngdpunkten i denna del av Silverstolpes kritik gällde 1807 års skolordning samt brister i de lägre och lägsta skolformerna.¹

Silverstolpes memorial remitterades till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, som

emellertid inte ansåg frågan ankomma på dess handläggning.² Memorialet återsändes dock till utskottet. Beslut om detta fattades betecknande nog först i borgarståndet, som under hänvisning till paragraf 89 i regeringsformen fann, att nämnda utskott borde yttra sig över Silverstolpes framställning. Då det angelägna ärendets vidare behandling skulle kräva längre tid än utskottets göromål medgav, kunde detta närmast föreslå rikens ständer att hos Kungl. Maj:t hemställa om åtgärder ledande till undervisningsväsendets snara förbättring. Även i borgarståndets uttalande kan man sålunda skönja tanken på mera omfattande reformer.³ Sedan också bondeståndet och adeln återremitterat memorialet, såg sig prästeståndet föranlåtet att fatta enahanda beslut; lämpligare hade dock enligt dess mening varit, om Silverstolpe kommit in med sina anmärkningar till vederbörande konsistorium, som säkerligen inte skulle underlåtit att vidta lämpliga mått och steg.⁴

Adeln och prästeståndet hade i samband med memorialets återremitterande framhållit, att allmänna besvärs- och ekonomiutskottet vid ärendets fortsatta behandling lämpligen borde infordra närmare uppgifter och förslag av rektor Silverstolpe. Utskottet följde också denna rekommendation. I det begärda yttrandet upprepade Silverstolpe delvis sin tidigare framförda kritik men föreslog även vissa reformer.⁵ I fråga om gymnasierna och skolorna såg han endast en utväg, nämligen omedelbart upphävande av 1807 års skolordning. Biskoparna borde tills vidare i samråd med lärarna sköta läroverken i respektive stift och till följande riksdag komma in med förslag till en reformerad skolordning. Av stort intresse var de allmänna förändringar Silverstolpe förordade. Sedan en av de fyra nyinrättade statssekreterarna fått sig anförtrott bl. a. frågor rörande undervisningsväsendet (paragraf 6 i regeringsformen), borde enligt hans mening kanslersgillet upphöra.⁶ Statssekreteraren skulle i stället biträdas av ett beredningsutskott bestående av åtta ledamöter, nämligen fyra ständiga tillsatta av Kungl. Maj:t samt två akademiska lärare och två läroverkslärare, de fyra sistnämnda ambulatoriska för varje år. Utskottet skulle förbereda ärenden till föredragning inför Kungl. Maj:t, föreslå förbättringar och ta emot förslag. Två av de ständiga ledamöterna tänktes efter en fastställd plan inspektera rikets läroverk samt genom landshövdingar och biskopar underhandla om önskvärda reformer och om inrättande av nya läroanstalter. Revisionen skulle slutföras inom viss tid och förslag inlämnas om förbättringar. Silverstolpe framhöll avslutningsvis, att han syftade till en långsamt fortskridande reformverksamhet, som gav utrymme åt omsorgsfull granskning och ingående överläggningar.

Vid allmänna besvärs- och ekonomiutskottets sammanträde den 25 februari 1810 inlämnade prosten doktor C. J. Knös ett memorial, vari han tog avstånd från Silverstolpes yrkanden. Han menade, att man borde invänta vederbörande eforers och konsistoriers skrivelser med anmärkningar mot 1807 års skolordning, innan några ytterligare åtgärder vidtogs.⁷

² Ad 21 juli 1809, s. 392 f., och 11 augusti 1809, s. 944 f.

³ Bg 15 augusti 1809, s. 230 ff. Under diskussionen i borgarståndet framhölls bl. a., att en uppfostringskommitté bestående av tre ledamöter från varje stånd omedelbart borde tillsättas.

⁴ Bd 21 augusti 1809, s. 311 f.; Ad 24 augusti 1809, s. 1228 f.; Pr 6 september 1809, s. 441 ff.

⁵ Ad 14 mars 1810, s. 685 ff.

⁶ Kanslersgillet upplöstes genom kungl. skrivelse den 23 oktober 1809, dvs. ungefär samtidigt med Silverstolpes framställning (jfr O. Th. Sjöfors, Kanslersgillet och 1807 års skolordning, s. 216). Något samband mellan Silverstolpes yrkande och Kungl. Maj:ts beslut torde inte ha funnits.

⁷ Memorialet medföljde som särskilt yttrande utskottets betänkande (Ad 14 mars 1810, s. 675–685 och s. 695–700).

⁶ Själv hade Silverstolpe redan 1802 till kanslersgillet kommit in med en utförlig kritik, vid vilken man emellertid under dåvarande förhållanden inte fäste något avseende. Jfr O. Th. Sjöfors, Kanslersgillet och 1807 års skolordning, s. 8, not 3, och W. Sjöstrand, Pedagogikens historia, III:1, s. 116 ff.

⁷ Jfr G. A. Silverstolpe, Försök till en framställning av allmänna läroverkets närvarande tillstånd i Sverige, s. 9.

⁸ N. Gobom, Till Gustaf Abraham Silverstolpes biografi, s. 145.

⁹ Silverstolpe utnämndes visserligen till rektor vid Norrköpings trivialskola i juni 1808 men tillträdde tjänsten först ett par år senare. Jfr hans Försök till en framställning av allmänna läroverkens närvarande tillstånd i Sverige, s. 5.

¹ Jfr N. G. Ohlson, Kring tillkomsten av 1812 års uppfostringskommitté, s. 8 ff.

Flertalet utskottsledamöter omfattade emellertid mera reformvänliga åsikter. I sitt ytt-
rande framhöll utskottet behovet av förbättringar i undervisningsväsendet. Punkt för
punkt behandlades de av Silverstolpe väckta förslagen. Utskottet medgav, att skolord-
ningen visserligen hade sina brister men att den också hade vissa förtjänster. Då den
dessutom antagits endast för fem år på prov, var det olämpligt att omedelbart upphäva
den. När biskoparna inhämtat vederbörliga upplysningar, kunde man se fram mot just
de av Silverstolpe önskade reformerna. Något uttalande över de av Silverstolpe föreslagna
allmänna förändringarna fann man inte vara behövt, sedan Kungl. Maj:t genom skri-
velse den 23 oktober 1809 upphävt kanslersgillet och samtidigt genom förordning för
kanslistyrelsen föreskrivit, vad som i dessa avseenden borde iakttas. Slutligen ifrågasatte
utskottet, om inte jämte överlämnande till Kungl. Maj:ts prövning av Silverstolpes förslag
en framställning kunde göras "om nödvändigheten att genom kunniga och erfarna män
låta undersöka läroverkens närvarande tillstånd och att kraftigt uppmuntra alla tänkare
att sysselsätta sig med ämnet, på det dessa inrättningar kunde erhålla ett efter tidens
upplysning mera lämpat skick".

Ständerna beslöt i enlighet med detta utlåtande, och skrivelse i frågan avgick till Kungl.
Maj:t med anhållan om tillsättandet av en uppfostringskommitté. Som bilagor medföljde
Silverstolpes förslag samt allmänna besvär- och ekonomiutskottets utlåtande.⁸

Riksdagsbeslutet innebar en framgång för G. A. Silverstolpe, men den hade vunnits
under starkt motstånd från vissa läger. Ett uppenbart misstroende hade särskilt från
klerikalt håll visats denne 1790-talets "jakobin".⁹ Liksom vid jubelfesten i Uppsala 1793
kom prästeståndets konservativa åsikter i uppfostringsfrågor till synes vid 1809–1810
års riksdag. Flertalet ledamöter av det andliga ståndet intog en bestämt avvisande hållning
till Silverstolpes förslag. Därjämte avhöll man sig inte från att visa honom personligen
sitt missag.¹ Han hade nämligen gjort sig känd som en inbiten prästhatare. De ped-
agogiska reformsträvandena kunde sålunda från prästeståndets utgångspunkter knappast
fått en mera olämplig talesman än G. A. Silverstolpe.

Prästeståndets reaktioner på de pedagogiska reformförslagen vid 1809–1810 års riksdag
bör emellertid betraktas även ur en helt annan synvinkel. Frågor rörande undervisningen
var inte längre en det lärda ståndets egen angelägenhet.² På prästerligt håll sökte man
utan framgång hävda detta. Vid riksdagen 1817–1818 gjorde ståndet ännu ett fruktlöst
försök att återvinna sitt dominerande inflytande. Enligt bestämmelserna i paragraf 89
i regeringsformen skulle även behandlingen av skolfrågor hänskjutas till allmänna besvär-
och ekonomiutskottet.

⁸ Ad 2 april 1810, s. 51 f.; skrivelsen är daterad den 3 april 1810. Jfr Berättelse av kungl. upp-
fostringskommittén, s. 8.

⁹ Se t. ex. J. von Engeström, Historiska anteckningar och brev, s. 247, samt L. von Engeström,
Minnen och anteckningar, II, s. 184 f.

¹ Pr 2 april 1810, s. 26. Jfr Ad 6 april 1810, s. 204 f.

² Vad gäller G. A. Silverstolpes uppfattning i berörda avseende kan som exempel nämnas att
han i ett brev den 18 juni 1811 till brodern Fredrik Samuel uttalade förhoppningen, att handhavandet
av uppfostran skulle fräntas prästerna (Näsarkivet).

1.4 Förberedande åtgärder

Riksdagens anhållan om tillsättandet av en uppfostringskommitté föranledde inte någon
omedelbar åtgärd. Vid ärendets behandling i statsrådet framhölls nämligen bl. a., att
vad ständerna hemställt angående undervisningsverken i allmänhet till en del redan
verkställt samt att vad angick 1807 års skolordning biskoparna ålagts att inom fem
år efter dess ikraftträdande komma in med utlåtanden och med förslag till sådana för-
bättringar som kunde anses erforderliga. Men då ständerna fäst uppmärksamhet vid
rektor G. A. Silverstolpes propäer och det i allmänhet var av största vikt att inte förändra
gamla lagar, innan behovet därav klart påvisats och säkra utvägar angetts rörande för-
bättringarna, anbefalldes statssekreteraren N. von Rosenstein att efter samråd med stats-
råden C. A. Fleming och G. J. Adlerbeth brevväxla med kunniga och i undervisnings-
frågor erfarna personer samt inhämta deras åsikter. Därefter skulle ärendet åter föredras
och förslag läggas fram om de vidare åtgärder som kunde anses nyttiga och svarande
mot ständernas avsikter.³ Rosenstein fullgjorde sitt uppdrag genom att anmoda pro-
fessorerna E. M. Fant, Z. Nordmark och P. Afzelius att var för sig komma in med ut-
låtanden rörande rektor Silverstolpes memorial och allmänna besvär- och ekonomi-
utskottets yttrande om dem.⁴

Statsrådet Fleming synes under våren 1811 ha gjort vissa försök att väcka kronprins
Karl Johans intresse för utbildningsfrågor, men det var i första hand kammarherre Axel
Gabriel Silverstolpes förtjänst, att det pedagogiska reformarbetet påskyndades.⁵ I början
av juli 1811 fick han tillfälle att tala med kronprinsen om undervisningsväsendets tillstånd
och behovet av reformer. Denne visade intresse för saken och uppmanade Silverstolpe
att ge honom en beskrivning av utbildningsverksamheten i riket. Med kronprinsens sam-
tycke anförtroddes detta arbete åt brodern rektor G. A. Silverstolpe, som inom loppet
av ett par månader fullgjorde uppdraget. Den på franska avfattade redogörelsen över-
lämnades sålunda i september till kronprinsen. Kammarherre Silverstolpe bifogade ett
brev, i vilket han anförde broderns önskan, att redogörelsen måtte övervägas av statsrådet
eller dessförinnan av en särskild kommitté; först borde den dock granskas enskilt av
några få personer. I enlighet med broderns önskemål föreslog A. G. Silverstolpe för en
första enskild granskning biskop C. von Rosenstein, kammarherre C. G. von Brinkman,
konrektor C. U. Broocman och prosten J. Åström. Brinkman som fallit i onåd hos kron-
prinsen erhöll dock inte uppdraget att komma in med utlåtande över redogörelsen.

Det av Broocman inlämnade yttrandet utgjorde en utvidgad bearbetning av hans i
"Magasin för föräldrar och lärare", femte häftet, införda artikel "Om det offentliga lä-
roverket". Åströms yttrande avfattades i januari 1812 och biskop Rosensteins först i
april 1813.

Rektor Silverstolpes redogörelse vann tydligen kronprinsens gillande. Han uppdrog
nämligen åt statssekreteraren N. von Rosenstein att låta översätta den till svenska och

³ Statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden 28 mars 1811.

⁴ I skrivelsen till Fant tillägger Rosenstein i ett postskriptum, att dröjsmålet med ärendets be-
handling "bör övertyga bror, att man icke här vill brådska för innovationer eller för dem har någon
stark böjelse" (G 70. UUB).

⁵ I brev den 7 oktober 1811 till prosten Johan Åström berättar A. G. Silverstolpe om de olika
mått och steg han tagit för att påskynda ärendet (brevet delvis infört i Biografiskt lexikon över
namnkunniga svenska män, XXIII, s. 203). Jfr brev från A. G. Silverstolpe till A. G. Mörner, daterat
den 30 september 1811 (Espiondaarkivet).

jämte de insända yttranden genom trycket underkasta den allmänhetens granskning.⁶ Innehållet i G. A. Silverstolpes redogörelse, som fick titeln "Försök till en framställning av allmänna läroverkens närvarande tillstånd i Sverige", överensstämmer i allt väsentligt med de synpunkter denne framfört vid 1809–1810 års riksdag. För de följande årens pedagogiska diskussion erbjuder Silverstolpes framställning och mot denna riktade anmärkningar intressanta jämförelsepunkter.

1.5 1812 års uppfostringskommitté

Brödernas Silverstolpes gemensamma ansträngningar att få till stånd den av 1809–1810 års riksdag önskade undersökningen av undervisningsväsendet kröntes slutligen med framgång. Den 29 januari 1812 anmälde statssekreteraren N. von Rosenstein i statsrådet, att han enligt uppdrag brevväxlat med erfarna personer rörande rektor Silverstolpes pedagogiska reformförslag och att flera yttranden i ämnet insänts från professorer vid Uppsala och Lunds universitet. Kungl. Maj:t fann nu tjänligt att tillsätta en kommitté, som inte endast skulle granska Silverstolpes förslag utan också andra frågor rörande uppfostrings- och undervisningsanstalter samt avge yttrande om de förändringar och förbättringar som kunde anses behövliga. I den genom kungl. brev samma dag förordnade uppfostringskommittén ingick fjorton ledamöter, nämligen ärkebiskop J. A. Lindblom, statssekreterare N. von Rosenstein, hovkansler G. af Wetterstedt, kammarherre A. G. Mörner, biskop C. von Rosenstein, envoyé C. G. von Brinkman, kammarherre och rid-darhusekreterare A. G. Silverstolpe, överhovpredikant C. C. Lilljenvalldh, professorerna P. Afzelius och O. Kolmodin vid Uppsala universitet samt professorerna M. Norberg och J. Holmbergsson vid Lunds universitet, lektorn vid Gävle gymnasium N. Bergsten och subrektor vid tyska skolan C. U. Broocman. Ärkebiskop J. A. Lindblom var utredningens självskrivne ordförande. N. von Rosenstein skulle i sin egenskap av statssekreterare för ecklesiastika ärenden inför Kungl. Maj:t vara ansvarig för ordningen i föredragningen och ärendenas behöriga gång i uppfostringskommittén.⁷ Till kommitténs sekreterare förordnades genom konstitutorial den 16 september 1812 protokollsekreteraren vid ecklesiastika expeditionen Jakob Adlerbeth. Vid sitt första sammanträde utsåg kommittén August von Hartmansdorff att tjänstgöra som kanslist. Vidare hade e. o. kanslisten vid ecklesiastika expeditionen Thure von Baumgarten erhållit kopistfullmakt på villkor att bl. a. biträda uppfostringskommittén.⁸

Av de fjorton ledamöterna tillhörde fem ämbetsmannakåren och tre prästerskapet. Universiteten representerades av fyra samt gymnasier och skolor av två ledamöter.

Mellankommande omständigheter hindrade under flera månader uppfostringskommittén att träda i verksamhet; bl. a. hölls urtima riksdag i Örebro (april–augusti 1812).⁹

⁶ Brev den 25 april 1813. Jfr bl. a. Uk 4 maj och 20 juli s. å.

⁷ Statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden den 29 januari 1812. Det kungl. brevet finns tryckt i Berättelse av kungl. uppfostringskommittén, s. 8 ff. Jfr Uk 28 november 1812. – Professorerna Afzelius och Kolmodin föreslogs av kronprinsen till kommittéledamöter, en omständighet, som N. G. Ohlson anser tyda på tronföljarens pedagogiska intresse (N. G. Ohlson, Kring tillkomsten av 1812 års uppfostringskommitté, s. 21). Ohlson synes ha förbisett att kronprinsen var kansler för Uppsala universitet. De båda representanterna för Lunds universitet – Norberg och Holmbergsson – föreslogs till ledamöter av kanslern för nämnda universitet L. von Engeström.

⁸ Uk 28 november 1812.

⁹ På initiativ av A. G. Silverstolpe beslöt nämnda riksdag att hos Kungl. Maj:t anhålla om tryckning av uppfostringskommitténs protokoll, eftersom sådan publicitet ansågs vara en borgen för att re-

Det första sammanträdet ägde rum den 28 november 1812. Därvid meddelades att Kungl. Maj:t gett uppfostringskommittén rätt att själv med sig adjungera ledamöter, "vilka för ändamålet vinnande kunde finnas nödiga och nyttiga".¹ Med stöd av detta be- myndigande utsåg kommittén som ledamot efter den avlidne C. U. Broocman konrektor vid Stockholms storskola P. Alm, eftersom utredningsarbetet fordrade en i huvudstaden som lärare verksam ledamot. Efter viss tvekan åtog sig Alm att delta i överläggningarna angående sådana frågor, där en lärares medverkan erfordrades.² Under år 1814 kallades till ledamöter dels protokollsekreteraren N. M. Tannström, dels professorn vid Lunds universitet E. Tegnér.³ Med hänsyn till det förestående mödosamma arbetet ansågs det i januari 1815 lämpligt att välja en ledamot från huvudstaden, vars befattning kunde tillåta honom att åt kommittéarbetet använda en tid som flertalet ledamöter nästan utan avbrott måste ägna åt mångfaldiga tjänsteåligganden. På N. von Rosensteins förslag beslöt man att till ledamot kalla regementspastorn vid Svea livgarde Lars Afzelius.⁴ Slutligen antogs – likaså på förslag av N. von Rosenstein – i april 1817 till ledamot kyrkoherden i Klara församling i Stockholm C. P. Hagberg.⁵

Uppfostringskommittén utsåg också flera korresponderande ledamöter, som vid vistelse i Stockholm ägde rätt att delta i överläggningarna. Förhållandevis snart hade man inom kommittén blivit medveten om att dess sammansättning inte var den tjänligaste och att utredningsarbetet krävde ytterligare ledamöter med ingående kännedom om arbetet i gymnasier och skolor. Fem av de sex efter hand tillkallade korresponderande ledamöterna var sålunda i olika funktioner knutna till gymnasier och skolor.⁶ Kommittén utsåg till korresponderande ledamöter i januari 1813 rektor G. A. Silverstolpe och lektorn vid Karlstads gymnasium Axel Fryxell, i mars samma år lektorn vid Härnösands gymnasium Carl Stridsberg samt i oktober 1814 professorn vid Lunds universitet A. O. Lindfors, rektor vid Malmö trivialskola G. R. Ahlman och rektor vid Lunds trivialskola A. Textorius.⁷

I det närmast följande lämnas dels några biografiska data om de personer som knöts

formarbetet inte skulle hindras genom individuella aktioner. I sin underdåniga skrivelse den 29 juli 1812 uttryckte ständerna också "den livligaste glädje" över att kommittén tillsatts. Kungl. Maj:t beslöt, att kommittén skulle föreslå till tryckning sådant material som borde göras allmänt känt och tillgängligt. Genom trycket offentliggjorda redogörelser begränsades dock till kommitténs 1813 utgivna Berättelse.

¹ Statsrådsprotokoll över ecklesiastika ärenden den 29 januari 1812 (Uk Kungl. brev I. Jfr Berättelse, s. 11).

² Uk 5 december 1812 och 20 april 1813. – I samband med diskussionen om lämplig ledamot efter Broocman nämndes en broder till Benjamin Höijer. N. von Rosenstein föredrog dock Alm (brev från N. von Rosenstein till J. A. Lindblom den 26 och 27 oktober 1812. Sign. Br 29. LSB).

³ Uk 7 maj resp. 3 oktober 1814.

⁴ Uk 19 januari 1815.

⁵ Uk 17 april 1817.

⁶ Jfr rektor G. A. Silverstolpes yttrande till allmänna besvär- och ekonomiutskottet i mars 1810, vari han beträffande gymnasiernas och skolornas reformering bl. a. gör gällande, att en varaktig förbättring av nämnda läroanstalter kan komma till stånd först sedan "till och med de lägsta skollärare fått upplysa om de detaljer, som endast de känna. Alla kommittéer, som ej därifrån hämta sina första upplysningar, ej av dem låta pröva sina förslag, kunna ej med säkerhet föreslå någon förbättring" (Ad 14 mars 1810, s. 692 f). – Flera av kommitténs fjorton ursprungliga ledamöter var rektor Silverstolpes vänner och gynrare, en omständighet som gett K. F. Verner anledning förmoda, att han skulle gjort upp det första förslaget till kommitténs sammansättning (K. F. Verner, Gustaf Abraham Silverstolpe, s. 357). Silverstolpes ovan återgivna yttrande stöder knappast ett sådant antagande.

⁷ Uk 11 januari, 25 januari och 9 mars 1813 samt 3 oktober 1814. Jfr Berättelse, s. 15 f.

till uppfostringskommittén, dels vissa uppgifter och synpunkter rörande deras insatser i det pedagogiska reformarbetet.

Kommittéledamöter:

Jakob Axelsson Lindblom (1746–1819)

1763 student, 1770 filosofie magister, 1773 docent i latin, allt i Uppsala, 1781 skytteansk professor, 1786 biskop i Linköpings stift, 1805 ärkebiskop, 1809 invald i Svenska akademien.

Ärkebiskop Lindblom synes ha tagit intresserad och verksam del i arbetet inom de delvis med 1812 års uppfostringskommitté samtidigt arbetande evangelieboks-, bibel- och psalmbokskommittéerna. Däremot var hans insats som ordförande och ledamot i uppfostringskommittén föga märklig.⁸

Nils von Rosenstein (1752–1824)

1782 ambassadsekreterare i Paris, 1784–1795 kronprinsens lärare, erhöll då denna befattning upphörde livstidspension och landshövdingfullmakt, beklädde 1785–1799 med ett fyraårigt avbrott tjänsten som kanslerssekreterare, 1809–1822 statssekreterare för ekklesiastikärenden, utsågs då Svenska akademien år 1786 instiftades till dess ständige sekreterare.

I kraft av sitt ämbete tog Nils von Rosenstein flitigt del i uppfostringskommitténs arbete. Frånsett dess sista sammanträde som hölls några månader efter hans bortgång var han närvarande vid samtliga protokollförda sammanträden. Vid utformningen av planen för skolväsendets omdaning och utarbetandet av förslag till en ny skolordning intog N. von Rosenstein ofta en vacklande hållning och visade sig i många situationer alltför eftergiven för påtryckningar för att hans personliga uppfattning skulle kunna sätta sin prägel på arbetet. För resultatet av uppfostringskommitténs verksamhet torde i främsta rummet hans strävanden att jämka samman skilda meningsriktningar ha haft betydelse.⁹

Gustaf af Wetterstedt (1776–1837)

I början av sin bana militär men gick 1796 över på den civila ämbetsmannabanan, 1803 ambassadsekreterare i Petersburg, 1805–1809 kabinettsekreterare, 1809–1824 hovkansler, 1824 utnämnd till utrikesstatsminister, 1811 invald i Svenska akademien.

Flera ledamöter i uppfostringskommittén kom att spela en mer eller mindre passiv roll i det pedagogiska reformarbetet, bland dem G. af Wetterstedt. Hans intressen synes endast i ringa mån ha varit inriktade mot pedagogiska spörsmål, och som ledamot i uppfostringskommittén kan han närmast betecknas som en galjonsfigur.¹

Adolf Göran Mörner (1773–1838)

1792–1800 bl. a. kabinettsekreterare och hovman, avskedades sistnämnda år på grund av sin politiska uppfattning, spelade en framträdande roll vid 1809–1810 års riksdag, 1812–1815 statssekreterare vid handels- och finansexpeditionen, från 1815 statsråd samt 1837 t. f. utrikesstatsminister; vann 1812 Svenska akademiens stora pris för besvarandet av frågan om medlen att hos ett folk väcka och underhålla patriotism, 1818 invald i Svenska akademien.

⁸ Belysande är brev från Lindblom till N. von Rosenstein åren 1818 och 1819 (F 830 d. UUB). Jfr t. ex. evangeliebokskommitténs handlingar 1815–1821 (A 532. KB).

⁹ Se t. ex. brev den 30 september 1811 från A. G. Silverstolpe till A. G. Mörner (Esplundaarkivet). Jfr G. Hechscher, Svensk konservatism före representationsreformen. I. Den historiska skolans genombrott i Sverige, s. 73 f.

¹ En genomgång av Wetterstedts brevkoncept från åren 1813–1837 ger vid handen, att hans intressen omfattade utanför det pedagogiska området liggande frågor, ett intryck som förstärks vid en inventering av de angelägenheter i skilda ämnen som man skrev till honom om (Wetterstedt-Gyldenstolpeska samlingen, vol. 1 och 2 samt 3–9. RA).

Liksom Brinkman, Lilljenvalldh och Alm deltog Mörner förhållandevis flitigt i uppfostringskommitténs sammanträden. Mörner var en av mångahanda göromål upptagen man, men hans omvittrade arbetsförmåga satte honom i stånd att följa kommitténs verksamhet. Gammal vänskap förenade honom med bröderna A. G. och G. A. Silverstolpe, som i Mörner hade ett stöd i sina pedagogiska reformsträvanden.²

Carl von Rosenstein (1766–1836)

1787 filosofie kandidat, 1788 filosofie magister, 1790 teologie kandidat och docent i kyrkohistoria, 1792 teologie licentiat, allt i Uppsala, 1793 regementspastor vid livregementet, 1796 kyrkoherde i Kumla, 1809 biskop i Linköpings stift, samma år promoverad till teologie doktor, 1819 ärkebiskop, samma år invald i Svenska akademien.

Carl von Rosenstein spelade en framträdande roll i 1812 års uppfostringskommitté och tog på sig en inte ringa del av dess arbete. Hans nyhumanistiska orientering är omisskännlig och kan spåras tidigt.³ Samarbetet mellan honom och de båda bröderna Silverstolpe var utmärkt och främjades ytterligare genom G. A. Silverstolpes utnämning till lektor vid gymnasiet i Linköping 1815.

Carl Gustaf von Brinkman (1764–1847)

Studier i Tyskland och Sverige (Uppsala), utlandstjänstgöring, bl. a. som chargé d'affaires i Berlin och Paris, 1805 regeringsråd i Pommern, 1807 envoyé i Preussen, 1808–1810 minister i London, 1810 kammarherre, 1813–1840 ledamot av Rikets allmänna ärendens beredning, 1828 invald i Svenska akademien.

Brinkmans vittfamnande kulturella intressen och livliga kontakter med många av sin samtids främsta såväl i hemlandet som i andra länder, framför allt Tyskland, måste givetvis tillmätas viss betydelse för hans ledamotskap i uppfostringskommittén.

Axel Gabriel Silverstolpe (1762–1816)

1780 kansliexamen i Uppsala, 1795 ridarhussekreterare, 1811 kammarherre, 1794 invald i Svenska akademien.

Axel Gabriel Silverstolpe gav i sitt 1795 hållna inträdestal i Svenska akademien så starka uttryck för en mot enväldet oppositionell uppfattning, att Reuterholm såg sig föranledd att suspendera akademien. Det frisinne A. G. Silverstolpe redan då visade kom till synes även i hans fortsatta verksamhet. Vid utarbetandet av den nya konstitutionen spelade han en framträdande roll.

Axel Gabriel Silverstolpes insatser hade avgörande betydelse för tillkomsten av 1812 års uppfostringskommitté och därmed för påbörjandet av undervisningsväsendets omdaning. Som det följande kommer att visa var han till sin död en synnerligen verksam och inflytelserik kommittéledamot. Hans allmänna välvillighet och nobla väsen gjorde honom aktad och värderad i skilda läger och underlättade samarbetet med olikfärdiga.⁴

² Till uppfostringskommitténs protokoll den 31 januari 1816 är bifogat ett memorial av Mörner, vari han framhåller behovet av undervisning i lag- och medborgarkunskap i näringsskolorna.

³ Se t. ex. två brev till N. von Rosenstein daterade Livorno den 11 augusti resp. 3 september 1791 (von Rosenstein-Tersmedenska samlingen. RA) och ett brev till C. C. Gjörwell av den 15 april 1803 (Ep. G. 7:35. KB). Jfr brev den 10 augusti 1883 från domprosten C. A. Torén till Hedda Wennerberg (G 295, a 12. Brev ur Signe Taubes brevsamling. UUB).

⁴ I hög grad uppskattande är t. ex. karakteristiken av A. G. Silverstolpe i en samling paskiller från 1809–1810 års riksdag, en uppskattning som verkningsfullt kontrasterar mot de beska omdömen som samtidigt fälls om bl. a. brodern Gustaf Abraham (Strödda historiska handlingar, vol. 45. RA). – Betecknande för A. G. Silverstolpes intresse för uppfostringskommitténs arbete och för hans egen självuppförande insats är innehållet i ett brev som han mindre än tre månader före sin död skrev

Carl Christian Lilljenvalldh (1769–1845)

1786 student och 1791 filosofie magister i Uppsala, 1794 pastorsadjunkt i Storkyrkoförsamlingen, 1806 överhovpredikant hos änkedrottning Sofia Magdalena, 1808 kyrkoherde i Maria församling i Stockholm och 1812 i Lovö församling, 1821 kontraktsprost.

Lilljenvalldh deltog i 39 av kommitténs 65 protokollförda sammanträden. Han deltagitgranskade delvis det 1817 framlagda förslaget till ny skolordning.⁵

Pehr (von) Afzelius (1760–1843)

1777 student, 1782 filosofie magister och medicine kandidat, 1783 medicine licentiat och 1785 medicine doktor, allt i Uppsala, efter resor utomlands samt läkarpraktik professor i praktisk och teoretisk medicin vid Uppsala universitet 1801–1820, 1812 förste livmedikus hos kronprinsen samt överfältläkare vid armén, 1815 adlad, 1816 förste arkiater hos kronprinsen.

Liksom professorerna Kolmodin, Norberg, Holmbergsson och Tegnér utträttade P. Afzelius föga inom kommittén. Han deltog visserligen till en början flitigt i sammanträdena, men efter januari månad 1815 var han inte någon gång närvarande vid dessa.⁶

Olof Kolmodin (1766–1838)

1783 student, 1791 filosofie magister, 1792 docent, allt i Uppsala, 1805 professor skytteanus.

Ett av uppfostringskommittén infortrat utlåtande över rektor Silverstolpes memorial den 5 januari 1814 om undervisningsmetoder och läroböcker utgör Kolmodins enda insats av nämnvärd betydelse. Den maktighet, som lär ha kännetecknat honom, satte tydligen sin prägel på hans arbete i uppfostringskommittén.⁷

Mattias Norberg (1747–1826)

1768 student, 1773 filosofie magister, 1774 docent i grekiska, 1779 e. o. adjunkt, allt i Uppsala, 1780 professor i österländska språk och grekiska vid Lunds universitet, erhöll 1812 kansliråds titel och 1820 tjänstledighet på livstid.

I likhet med Kolmodin deltog inte heller Norberg i något kommittésammanträde, och liksom i fråga om Kolmodin utgör hans enda insats av betydelse det infortrade yttrandet över rektor Silverstolpes memorial den 5 januari 1814 om undervisningsmetoder och läroböcker. Norberg röjer i sitt synpunktsrika utlåtande bekantskap med bl. a. A. H. Niemeyers arbete "Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts".⁸

till A. G. Mörner. Däri framhåller han bl. a. de pedagogiska reformernas betydelse för kommande generationer och gör gällande, att strävan att förverkliga reformerna har ett direkt samband med hans eget vacklande hälsotillstånd: --- "sedan jag en gång varit så dum och intresserat mig för dem på ett sätt som i avseende på denna hälsa torde övergå mina krafter---. Till den 1 augusti ärnar jag för uppfostringskommitténs skull åter vara i Stockholm: annars skulle kanske en månads längre ledighet vara mig nyttig" (brevet daterat den 28 juni 1816, Esplundaarkivet). Jfr t. ex. brev från Jakob Adlerbeth till August von Hartmansdorff den 16 september 1816 samt brev från Hartmansdorff till Adlerbeth den 2 oktober 1816 (Hartmansdorffs samling, vol. 51 resp. 4. RA).

⁵ Lilljenvalldhs yttrande över tredje och femte sektionerna av nämnda förslag avfattades skriftligt och är daterat den 15 januari 1817 (Uk Div.ink.skriv. I).

⁶ Bland kommitténs handlingar finns två av P. Afzelius författade promemorior. I den ena – daterad den 11 september 1811 – behandlas adjunkternas och docenternas ställning vid universiteten, i den andra – daterad den 24 september 1814 – yttrar sig Afzelius över de delar av rektor Silverstolpes till ständerna ingivna memorial angående förbättringar av rikets undervisningsverk som behandlar universitetens ekonomiska förvaltning m. m. (Uk Div.ink.skriv. I).

⁷ Se även t. ex. brev den 30 januari 1815 från N. von Rosenstein till Kolmodin (Svenska autografsamlingen. KB).

⁸ Uk Div.ink.skriv. I.

Johan Holmbergsson (1764–1842)

1781 student, 1788 filosofie magister, 1790 juris kandidat och docent i kyrkolagfarenhet, 1806 juris licentiat, 1807 adjunkt, 1810 juris doktor, allt i Uppsala, 1810 kallad till juris professor vid Lunds universitet.

Holmbergsson var närvarande endast vid ett kommittésammanträde. Han insände dock till uppfostringskommittén två yttranden – båda odaterade – rörande av rektor Silverstolpe framlagda förslag samt därjämte en skrivelse den 29 oktober 1815, vari han utvecklade sina åsikter om studentexamens avläggande, inrättandet av en skolöverstyrelse samt lärarnas löner och tjänsteårsberäkning. Liksom Norberg visade Holmbergsson viss förtrogenhet med den tyska pedagogiska litteraturen. Förutom A. H. Niemeyer nämner han bl. a. även J. B. Glaser.⁹

Nils Johan Bergsten (1759–1837)

1772 student, 1781 filosofie kandidat, 1782 filosofie magister, 1788 docent i matematik, allt i Uppsala, 1792 lektor i Gävle, 1800 ledamot av Bibelsällskapet och av Samfundet pro fide et christianismo, erhöll 1818 tjänstledighet och 1829 avsked från sitt lektorat.

Av de fjorton ursprungliga ledamöterna i uppfostringskommittén representerade lektor Bergsten ensam gymnasierna. Kommittén hade i honom en kunnig och verksam ledamot, vars krafter flitigt togs i anspråk i utredningsarbetet. Bergsten var en av sin tids skickligaste svenska matematiker.¹ Han bör därför ha varit en synnerligen värdefull expert i frågor rörande matematikundervisningen vid gymnasier och skolor.

Som en särskilt betydelsefull omständighet förtjänar nämnas, att Bergsten framgångsrikt och till synes utan slitningar samarbetade med G. A. Silverstolpe. I en rad väsentliga frågor sammanföll deras åsikter. Samstämmigheten kom till uttryck redan i det av dem gemensamt utformade förslaget till provisoriska förändringar i 1807 års skolordning samt i deras promemoria rörande uppfostringskommitténs fortsatta arbete. I det yttrande Bergsten i maj 1814 avgav över Silverstolpes memorial om undervisningsmetoder i läroböcker konstaterade han också, att deras uppfattning överensstämde i snart sagt varje punkt.² Bergsten hade ett fruktbarande samarbete även med övriga ledamöter i kommittén och måste utan tvekan betecknas som en av dess värdefullaste krafter.³

Carl Ulric Broocman (1783–1812)

1799 student, 1803 filosofie kandidat och filosofie magister i Uppsala, 1804–1805 studieresa till Danmark, Tyskland och Schweiz, 1806 vikarierande rektor och 1809 subrektor samt 1811 konrektor vid tyska nationallyceum i Stockholm

Broocman var den i flera avseenden märkligaste av uppfostringskommitténs ledamöter. Han ägde ett brinnande intresse för undervisnings- och utbildningsfrågor, var lyhörd för nya idéer och ägnade sig med framgång åt pedagogiskt författarskap. Fastän inte

⁹ Uk Div.ink.skriv. I samt protokoll den 9 december 1814.

¹ H. J. Heymans artikel om N. J. Bergsten i Svenskt biografiskt lexikon, del 3, s. 690.

² Jfr Th. Nordin, Växelundervisningens allmänna utveckling, s. 323, not 9.

³ Den mot uppfostringskommitténs reformarbete negativt inställde H. Järta skrev i ett brev den 15 februari 1816 till rektor C. Forslind om kommitténs ledamöter bl. a., att "de mest verksamma ibland dem hava varit kanslirådet och rikscharlatanen Silverstolpe, lektor Fryxell, som jag tror vara en förständig man, men mot vilken jag har 1:o att han är värmlänning och 2:o att han är sekreterare i ett hushållningssällskap, samt lektor Bergsten, vilken jag hört berömmas, men vars utseende tycks förråda en viss besynnerlighet: det är en liten man, med gräsliga polisonger, som betäcka halva ansiktet, samt utan halsduk. En sådan tror jag icke kunna göra en duglig skolordning" (Ep. J.8. KB).

fyllda 29 år kallades han till ledamot i kommittén, ett vittnesbörd så gott som något om det anseende han åtnjöt som pedagog.⁴ Litet mer än en månad efter det kommittén tillsatts avled Broocman. Hans bortgång betydde en svår förlust för kommittén. Ett visst inflytande utövade han dock på dess pedagogiska nydaningsarbete genom sina efterlämnade pedagogiska skrifter.

Petrus Alm (1761–1824)

Inskrevs redan som spädbarn vid Uppsala universitet, efter avslutade akademiska studier 1790 lärare, 1809 konrektor och 1819 rektor, allt vid katedralskolan i Stockholm, 1821 teologie lektor vid det nyinrättade gymnasiet i huvudstaden, erhöll 1823 beständig tjänstledighet på grund av vacklande hälsa.

Alm tillställde uppfostringskommittén två yttranden över framlagda förslag till professoriska ändringar i 1807 års skolordning. Därjämte kom han in med utlåtande över G. A. Silverstolpes memorial 1814 om undervisningsmetoder och läroböcker. Vidare avgav han i likhet med Lilljenvall den skriftlig redogörelse över sin granskning av manuskriptet till 1817 års skolordningsförslag.⁵

Nils Magnus (af) Tannström (1777–1842)

1794 student och 1803 filosofie magister i Uppsala, 1812 lärare med professors titel för prins Oscar, erhöll 1815 kansliråds fullmakt och adlades 1817; sedan prins Oscar 1824 blivit universitetskansler hade Tannström i stor utsträckning hand om till detta ämbete hörande ärenden; utnämndes 1829 till kanslerssekreterare för Lunds universitet.

Tannströms insatser i kommittéarbetet torde i huvudsak ha inskränkts till att han deltog i ett femtontal sammanträden.

Esaias Tegnér (1782–1846)

1799 student, 1802 filosofie magister, 1803 docent i estetik, erhöll 1810 professors fullmakt och 1812 professuren i grekiska språket, allt i Lund, 1814 biskop i Växjö, 1819 invald i Svenska akademien.

Tegnér var närvarande endast vid två kommittésammanträden.⁶ För övrigt synes han inte ha deltagit i arbetet. Genom sitt lysande författarskap torde han emellertid ha övat visst inflytande på kommitténs verksamhet.

Lars Peter Afzelius (1779–1847)

1800 student i Uppsala, 1804 prästvigd, 1806 filosofie magister samt e. o. bataljonspredikant, 1812 regementspastor, 1815 kyrkoherde i Alingsås, 1826 kontraktsprost.

År 1816 tillställde L. Afzelius uppfostringskommittén ett memorial rörande den ambulatöriska undervisningen. Vidare kan nämnas att han vid kommitténs utformning av reglementariska bestämmelser för elevs intagning till skola reserverade sig mot dels stadgandet om obligatoriska inskrivningsavgifter, dels det senare starkt kritiserade kommittéförslaget att sökande skulle uppvisa intyg om att han för vistelsen vid läroanstalten

⁴ A. Wiberg förmodar, att Broocmans verksamhet 1807–1808 i kanslersgillet och hans utgivning av *Magasin för föräldrar och lärare* utgjorde de viktigaste förutsättningarna för hans ledamotskap i 1812 års uppfostringskommitté (A. Wiberg, Carl Ulric Broocman, s. 153).

⁵ De två förstnämnda skrivelserna är daterade den 6 september respektive den 7 oktober 1813, utlåtandet den 6 juni 1814 samt redogörelsen över granskningen den 22 juli 1816 (Uk Div.ink.skriv. I).

⁶ Tegnér's besök i huvudstaden vid nämnda tillfälle – maj 1816 – gällde i första hand Fellingsbro pastorat, som han "med all möjlig kraft" sökte (brev från Tegnér till J. F. Lundblad den 19 december 1815. Tegnér's saml. skrifter, II, s. 456. Jfr t. ex. A. Werin, Esaias Tegnér. Från Det eviga till Mjält-sjukan, s. 311).

inte behöve livnära sig genom tiggeri.⁷ L. Afzelius' begränsade insatser i övrigt bör ses mot bakgrunden av att han kallades till ledamot i januari 1815 och 1817 tillträdde kyrkoherdetjänsten i Alingsås.

Carl Peter Hagberg (1778–1841)

1795 student och 1803 filosofie magister i Uppsala, 1806 hovpredikant, 1809 prefekt vid teologiska seminariet i Lund och kyrkoherde i S:t Peters kloster, 1811 professor i pastoralteologi och seminariedirektor, 1815 kyrkoherde i Klara församling i Stockholm, 1818 överhovpredikant, 1823 kyrkoherde i Rasbo och Kils pastorat, 1837 pastor primarius och kyrkoherde i Storkyrkoförsamlingen i Stockholm, 1821 invald i Svenska akademien.

Den i huvudstaden verksamme kyrkoherden Hagberg utträttade föga i uppfostringskommittén, vilket till stor del kan förklaras av att han utsågs till ledamot så sent som i april 1817.

Korresponderande ledamöter:

Gustaf Abraham Silverstolpe (1772–1824)

1790 student, 1794 filosofie magister, 1797 politices docens, allt i Uppsala, 1800–1808 verksam som publicist i Stockholm, 1808 rektor vid trivialskolan i Norrköping (tillträdde 1810), 1815 lektor i Linköping, erhöll 1811 titeln kansliråd och rikshistoriograf, 1822 kyrkoherde i Söderköping.

Såsom det föregående visat spelade rektor Silverstolpe en betydelsefull roll för tillkomsten av uppfostringskommittén. Initiativrikedom, levande intresse för undervisning och utbildning på olika nivåer samt utomordentlig flit parad med aktningssvärd arbetsförmåga är de mest framträdande dragen i hans medverkan inom kommittén. Hans inlägg i olika pedagogiska frågor blev inte sällan upptakten till givande meningyttringar.⁸

Silverstolpe var emellertid en mångfrestare och delade sitt intresse mellan vitt skilda områden och aktiviteter. Till allt annat han ägnade sig åt skrev han också läroböcker i t. ex. historia, geografi, tyska och litteratur. Mångsyssleriet accentuerade det drag av ytlighet som onekligen ibland kom till synes och som bl. a. förde med sig bristande tillförlitlighet i de lämnade uppgifterna. Hans stora men inte alltid så djupgående beläsenhet förledde honom emellanåt att lysa med kunskaper som han egentligen inte ägde.⁹ Silverstolpes mindre vanliga lätthet att skaffa sig fiender samt hans underminerade ekonomiska ställning verkade också var på sitt sätt hämmande på hans arbete.¹ Att

⁷ Uk 25 och 31 januari 1816.

⁸ Ett belysande exempel erbjuder Silverstolpes i det föregående nämnda memorial den 5 januari 1814 om undervisningsmetoder och läroböcker. Över detta begärde kommittén utlåtande av biskop C. von Rosenstein, professorerna Z. Nordmark, J. Svanberg, O. Kolmodin, J. Holmbergsson och M. Norberg, lektorerna N. J. Bergsten, C. Stridsberg och Axel Fryxell, prosten F. B. von Schwerin, rektorerna D. Arosenius, J. C. Höjer och C. Nernst samt konrektor P. Alm. Från Rosenstein, Fryxell, Arosenius och Nernst inkom dock inte några utlåtanden. Rosenstein ansåg sig förhindrad av uppdraget som svensk kommissarie vid norska stortinget. Nernst hänvisade till sjukdom, Arosenius önskade muntligen anföra sina synpunkter. – Utöver nyssnämnda personer anmodades biskop J. A. Tingstadius att yttra sig över Silverstolpes förslag i vad det berörde hebreiska språket. Utlåtande över Silverstolpes framställning insändes även av rektor Textorius (Uk 18 januari, 30 juli och 3 oktober 1814 samt Div.ink.skriv. I).

⁹ Med öppen blick för denna svaghet skrev Silverstolpe självironiskt till barndomsvännen Per Tham på Dagsnäs: "Jag liknar kuskarna vid pisksmällen; jag kan aldrig släppa ett tillfälle att synas lärd". Fallenhet för överdrifter och överdimensionerad tro på egen betydelse tar sig uttryck i ett brev 1802 till brodern Fredrik Samuel: "Jag var den farligaste personen i riket, och man rådslög om medel att undanröja mig". Av ett brev i mars 1809 till A. G. Mörner framgår, att Silverstolpe i audiens hos konungen av denne erinrades om händelserna i Uppsala år 1800 och inte gavs någon förhoppning om kunglig stadfästelse på sitt institut i huvudstaden (Esplundaarkivet).

¹ Silverstolpes arbete i uppfostringskommittén försiggick inte utan slitningar. Belysande är ett uttalande av J. Adlerbeth i brev den 3 mars 1817 till A. von Hartmansdorff: "Uppfostringskommitténs

i detta sammanhang närmare gå in på Silverstolpes insatser i det pedagogiska reformarbetet skulle föra för långt. Det må vara nog att konstatera att han fram till publicerandet av 1817 års skolordningsförslag tog verksam del inom uppfostringskommittén i behandlingen av nära nog samtliga mera betydelsefulla frågor.

Axel Fryxell (1765–1834)

1782 student, 1788 filosofie magister, 1785–1790 amanuens, allt i Uppsala, 1792 gymnasieadjunkt i Karlstad, 1794 lektor där i ekonomi, fysik och naturalhistoria, 1824 prästvigd i Uppsala. 1830 kyrkoherde i Sunne; bland särskilda uppdrag 1803–1827 sekreterare i Värmländska hushållnings-sällskapet, sekreterare i 1824 års skolrevision och ledamot i 1825 års uppfostringskommission.

Som korresponderande ledamot i uppfostringskommittén erhöll Axel Fryxell bl. a. under åren 1816, 1819–1820 och 1823–1825 långa tider tjänstledighet från sitt lektorat vid Karlstads gymnasium och vistades i Stockholm, där han under senare delen av kommitténs verksamhet i stor utsträckning fullgjorde löpande göromål, utförde erforderliga utredningar o. dyl. Fryxell tillhörde utan tvekan de mest verksamma ledamöterna. Hans egenkärlek och ibland alltför stora nit väckte emellertid stundom visst motstånd bland övriga för reformarbetet ivrande ledamöter.²

Carl Stridsberg (1755–1819)

1774 student, 1778 filosofie magister i Göttingen, 1779–1782 vice konrektor vid Tyska församlingens skola i Stockholm, 1782–1789 föreståndare för privatskola i Stockholm, 1790–1795 kronprins Gustaf Adolfs lärare, 1793 bibliotekarie, 1796 sekreterare vid nummerlotteridirektionen, samma år lektor i Härnösand, 1809 teologie doktor; var bl. a. ledamot i Samfundet pro fide et christianismo och tillhörde sedan 1794 dess uppfostringsdivision, blev 1798 ledamot av musikaliska akademien.

I lektor Stridsberg hade uppfostringskommittén en erfaren och kunnig korresponderande ledamot, känd som framstående pedagog och flitig läroboksförfattare.³ Under det betydelsefulla skede i kommitténs verksamhet, då 1817 års skolordningsförslag tog form, deltog han flitigt i arbetet.

Anders Otto Lindfors (1781–1844)

1796 student, 1801 filosofie kandidat, 1802 filosofie magister, 1803 docent i pedagogik och 1805 i teoretisk filosofi, 1811 adjunkt i historia och 1816 professor i samma ämne, allt i Lund, prästvigdes och utnämndes till kyrkoherde i Bjärshög och Oxie 1819, 1826 eloquentiae et poëseos professor samt 1830 teologie doktor i Lund.

Den korresponderande ledamoten Lindfors' insatser i utredningsarbetet är mycket begränsade. För honom liksom för flera andra till uppfostringskommittén knutna personer kan avståndet mellan hemorten och huvudstaden förmodas ha utgjort en hämmande faktor.⁴

nu samlade beredningsfördelning utgöres av biskop von Rosenstein, lektorerna Bergsten och Fryxell. De arbeta väl och endräktigt. Kanslirådet Silverstolpe är genom sitt rektorat vid Linköpings gymnasium nu utestängd från kommittén. O, att han alltid förbleve rektor!" (Hartmansdorffs samling, vol. 53. RA).

² Jfr ovan s. 19, not 3. Se t. ex. även brev av den 22 januari 1817 från G. A. Silverstolpe till A. G. Mörner (Esplundaarkivet). Jfr dagboksanteckningar den 22 januari 1824 av brorsonen Anders Fryxell (Fryxellska samlingen, vol. 5. RA) och brev den 8 september 1828 från E. G. Geijer till E. Tegnér (tryckt i E. G. Geijer, Samlade skrifter, XIII, s. 222 f.f.).

³ I det tidigare nämnda utlåtandet rörande G. A. Silverstolpes memorial om undervisningsmetoder och läroböcker visar Stridsberg stor förtrogenhet med hithörande frågor (skrivelsen daterad den 27 oktober 1814. Uk Div.ink.skr. D).

⁴ Brev 1826 till C. G. von Brinkman och V. Faxé uttalar sig Tegnér starkt nedsättande om Lindfors. Denne "har goda skolmästarestudier, men är utan all idé och sinneslyftning; till sitt yttre

Georg Richard Ahlman (1768–1838)

1783 student, 1787 filosofie magister, 1789 docent i österländska språk, allt i Lund, 1796 lärare vid elementarskolan i Gävle, 1800 konrektor och 1807 prorektor samt 1812 rektor vid trivialskolan i Malmö; erhöll 1810 professors titel.

Det fåtal gånger Ahlman deltog i uppfostringskommitténs sammanträden inföll under den viktiga period, då utredningsarbetet koncentrerades på att få fram förslag till en ny skolordning. Ahlmans pedagogiska insikter kom till synes i flera skrivelser till kommittén. Särskilt bör nämnas en på synpunkter rik inlaga rörande kursplaner, läroböcker, undervisningsmetoder m. m. samt hans yttrande över delar av det tillämnade skolordningsförslaget.⁵

Anders Benjamin Textorius (1761–1842)

1780 student i Köpenhamn, vistades 28 år utomlands, därav bl. a. två år i Göttingen, ett år i Kiel, ett år i Italien samt en följd av år i Danmark, 1794 student och 1796 filosofie magister i Lund, 1810 rektor vid trivialskolan i Lund och 1818 vid trivialskolan i Landskrona; erhöll professors titel 1815.

Rektor Textorius insände som ovan framhållits ett utlåtande över G. A. Silverstolpes memorial om undervisningsmetoder och läroböcker.⁶ Därutöver kom han in till kommittén med ytterligare två skrivelser. Den ena rubricerades "Något om den grundliga undervisningen" och behandlade bl. a. studentexamen och den ambulatoriska undervisningen. Den andra tog upp frågor rörande lärarlöner, läroböcker m. m.⁷ Textorius deltog inte i något kommittésammanträde.

Sekreterare:

Jakob Adlerbeth (1785–1844)

1798 student och 1806 filosofie magister i Uppsala, inträdde 1807 på tjänstemannabanan och tjänstgjorde till en början i inrikes civilexpeditionen men övergick senare till ekklesiastikexpeditionen, där han 1811 blev protokollsekreterare och 1818 förste expeditionssekreterare; från 1819 vitterhetsakademiens ledamot i direktionen över Stockholms stads undervisningsverk; deltog i stiftandet av Götiska förbundet och tjänstgjorde som dess sekreterare.

Svenskt utredningsväsen erbjuder många exempel på att kommittéernas sekretariat övat betydande inflytande i utredningsarbetet. Så var emellertid inte fallet i 1812 års uppfostringskommitté. Insatserna av Adlerbeth och hans medhjälpare A. von Hartmansdorff och Th. von Baumgarten torde i huvudsak ha gällt de administrativa göromål som var förenade med utredningsarbetet. Adlerbeths intresse knöts för övrigt i stor utsträckning till hans verksamhet i Götiska förbundet.⁸ – För Hartmansdorff fick erfa-

rå och tölpaktig som en bonde, till sitt inre falsk och krypande som en hovman, en vederstygglig figur med björnhud och rävhjärna" (G. Jansson, Tegnér och politiken 1815–1840, s. 223 och 228).

⁵ Skrivelser daterade den 30 juni 1815 samt den 30 december 1816 och den 9 februari 1817 (Uk Div.ink.skriv. D).

⁶ Liksom Holmbergsson hänvisade Textorius i sitt den 30 juni 1815 daterade utlåtande till A. H. Niemeyer och J. B. Glaser.

⁷ Skrivelserna är daterade den 23 juni resp. den 21 december 1815.

⁸ Se t. ex. brev från J. Adlerbeth till A. von Hartmansdorff den 8 mars 1816 och från T. von Baumgarten till A. von Hartmansdorff den 9 februari 1816 (Hartmansdorffs samling, vol. 51. RA). Det kan nämnas att Hartmansdorff genom förmedling av J. Adlerbeth tillställde kommittén ett anonymt yttrande över 1817 års skolordningsförslag. Härom se brev från Hartmansdorff till Adlerbeth, daterade Kristiania den 12 april, 11 juni och 27 augusti 1817 samt den 21 januari och 6 maj 1818. Yttrandet publicerades i Stockholms Posten 1818, nr 81, 83 och 87. Jfr brev från Hartmansdorff till P. Lagerhjelm, daterade Kristiania den 16 och 21 februari, 28 mars, 5, 15 och 22 april samt 13 och 20 maj 1818 (Hartmansdorffs samling, vol. 4. RA).

renheterna av arbete i uppfostringskommittén självfallet framtida värde, t. ex. vid hans deltagande i pedagogiska diskussioner i riksdagen, som ledamot i 1825 års uppfostringskommitté och som statssekreterare för ecklesiastikärenden.⁹

Sammanfattningsvis kan konstateras att vid tillkallandet av ledamöter i 1812 års uppfostringskommitté i några fall vederbörandes tjänsteställning i högre grad än personliga kvalifikationer för den aktuella utredningsuppgiften fått bestämma valet, men flertalet ledamöter var genom utbildning och tidigare erfarenheter väl insatta i frågor rörande undervisning och utbildning. Under praktiskt taget hela sin verksamhet blev därför kommittén en viktig samlingspunkt för den pedagogiska diskussionen i vårt land.

Det var också många och betydelsefulla frågor som uppfostringskommittén behandlade, framför allt utarbetandet av förslag till en ny skolordning och därmed sammanhängande spörsmål rörande skolorganisation, kursplaner, undervisningsmetoder, läroböcker, lärarnas arbets- och löneförhållanden, överstyrelse för läroverken m. m. Kommittén utredde även frågor angående undervisningen och examensväsendet vid akademierna samt inrättandet av vissa specialskolor, t. ex. Gymnastiska centralinstitutet. Först vid kommitténs sista sammanträde den 31 januari 1825 förelåg ett förslag till folkundervisningens organisation.

⁹ Av de ovan nämnda deltog i 1825 års uppfostringskommittés arbete utöver Hartmansdorff även C. von Rosenstein, Hagberg, af Tannström, Tegner, Lindfors och Axel Fryxell.

2 Utredningsarbete

2.1 Provisoriska förändringar

Redan från början av sin verksamhet såg 1812 års uppfostringskommitté som sin huvuduppgift att arbeta ut förslag till en ny skolordning. Anmärkningarna mot 1807 års stadga styrkte ledamöterna i denna uppfattning. Vissa reformer ansågs emellertid böra genomföras utan dröjsmål. På kommitténs förslag beslöt Kungl. Maj:t, att stadgan tills vidare skulle tillämpas, dock med de provisoriska förändringar eforerna bemyndigades vidta. De sakkunniga uppdrog åt lektor Bergsten och rektor Silverstolpe att lägga fram förslag till sådana ändringar som eforerna borde införa med början av läsåret 1813–1814 och som kunde förmodas föra med sig omedelbara förbättringar. Redan efter några dagars förlopp var Bergsten och Silverstolpe färdiga med sitt förslag. Sedan detta granskats och omarbetats något, tillställdes det Kungl. Maj:t. Förslaget bifölls och meddelades genom cirkulärskrivelse den 29 april 1813 samtliga biskopar.¹

Genom angivna cirkulärskrivelse överlämnades åt eforerna att efter samråd med inspectores och lärare genomföra provisoriska reformer ifråga om kursplaner, undervisningsmetoder och läroböcker. De åsyftade reformerna innebar ett långtgående accepterande av rektor Silverstolpes förslag vid 1809–1810 års riksdag. Liknande förändringar hade också föreslagits av flertalet konsistorier som kommit in med yttranden över 1807 års skolordning. Eftersom Bergsten och Silverstolpe åtagit sig att göra utdrag ur dessa yttranden och redan i början av januari 1813 inlett detta arbete, har de tydligen haft möjlighet att göra sig underrättade om de flesta stiftstyrelsernas kritik mot den gällande skolordningen.² Eforerna skulle meddela uppfostringskommittén de åtgärder som i enlighet med bemyndigandet genomfördes.³

Eforerna utnyttjade endast i begränsad omfattning de genom cirkulärskrivelsen öppnade

¹ UK 25 januari, 1 februari, 9 mars och 20 april 1813. Jfr Berättelse, s. 19 ff.

² UK 11 januari 1813. Utåtandena från Härnösands och Linköpings konsistorier är daterade först den 30 januari respektive den 25 juni 1813; yttrande från Visby stift saknas. Uppsala domkapitels anmärkningar har som bilagor bl. a. två av rektor och lärare vid Gävle gymnasium avgivna utåtanden, det ena betecknat Memorial och det andra Tillägg. Däri aktualiseras förändringar, som i flera avseenden överensstämmer med de provisoriska reformer som medges i cirkulärskrivelsen. N. J. Bergsten har sannolikt medverkat i utformningen av gymnasiekollegiets båda skrivelser (Akter till protokollen 19 januari 1812–14 juni 1814. Gävle läroverks arkiv).

³ Belysande för den noggrannhet med vilken utarbetandet av skolordningsförslaget förbereddes är den tillfogade bestämmelsen, att redogörelser för verkningarna av vidtagna åtgärder efter slutet av läsåret 1813–1814 skulle sändas in till kommittén.

möjligheterna till partiella reformer, en omständighet ägnad att förväna eftersom från flera stift riktats allvarliga anmärkningar mot 1807 års skolordning. Denna uraktlåtenhet kan knappast förklaras på annat sätt än att man väntade en ny skolordning inom en förhållandevis nära framtid.⁴ De vidtagna förändringarna avsåg bl. a. omorganisation av apologistklassen (Strängnäs och Västerås), minskat antal lästimmor för elever (Uppsala och Härnösand), fördelning av arbetet med stürättning (Strängnäs och Västerås) samt ökad undervisningsskyldighet för lektorerna och införande av ambulatörisk läsordning i trivialskolan (Linköping).⁵

2.2 Plan för utredningsarbetet samt förberedande åtgärder

Jämte utarbetandet av förslag till provisoriska förändringar i 1807 års skolordnings bestämmelser åtog sig lektor Bergsten och rektor Silverstolpe även att göra upp en plan för kommitténs utredningsarbete rörande reformering av elementarläroverken. Arbetsplanen låg färdig efter några få dagar.⁶ I denna förordar Bergsten och Silverstolpe, att en helt ny skolordning skall utarbetas. 1807 års skolstadga betecknas bl. a. som ofullständig samt utan klara riktlinjer för undervisningens ordnande vid gymnasier, trivial- och katedralskolor. En skolordning bör enligt deras mening ange, vad som karakteriserar folkskolor, trivial- och näringskolor samt gymnasier, varigenom ett planmässigt samband erhålls mellan olika undervisningsanstalter. För att nå detta syfte bör kommittén samla in uppgifter som kan ligga till grund för beräkningar över behovet av elementarläroverk och deras organisation. Planen syftar ej till något förhastat införande av nyheter, ty "om det bristande uppfylles, det otydliga förklaras, förbliva de läroverk, som skolordningen omtalar, kanske blott med undantag av våra tvenne katedralskolor, till sin organisation oförändrad vad de äro, men de torde kunna bliva mera lämpliga, mera allmänt nyttiga". Författarna har med tillfredsställelse konstaterat att deras promemoria till sitt syfte överensstämmer med lektor Axel Fryxells skrift om de allmänna läroverken samt med det av rektor och lärare vid Gävle gymnasium författade yttrandet jämte bifogade tillägg rörande 1807 års skolordning. Avslutningsvis hemställer Bergsten och Silverstolpe att, om utarbetandet av en ny skolstadga beslutas, dess utformning överlämnas åt några få kommittéledamöter, varefter förslaget kan hänskjutas till uppfostringskommitténs samlade prövning.⁷

Bergstens och Silverstolpes promemoria blev i flera avseenden vägledande för uppfostringskommitténs fortsatta verksamhet. Av däri anförda skäl hämtade kommittéledamöterna ytterligare "anledningar till den övertygelsen, att några förändringar i vissa

⁴ Redan vid riksdagen 1815 riktades hetsiga angrepp mot uppfostringskommittén för dess påstådda senfärdighet (Ad 3, s. 198, 204, 209 och 255).

⁵ Med ambulatorisk läsordning avses här och i det följande att undervisningen i varje avdelning ombesörjdes av alla lärare, som sig emellan fördelade läroämnena så, att vart och ett om möjligt sköttes av en och samma lärare i alla avdelningar (jfr 1820:I:3:2 och bihanget till nämnda skolordning).

⁶ Uk 25 januari 1813. Jfr Berättelse, s. 19 f., och dess bilaga 2. Arbetsplanen är daterad den 1 februari 1813 (Uk Koncept I).

⁷ Rodhe anser, att Bergstens och Silverstolpes promemoria närmast går i nyhumanistisk riktning. Han synes emellertid här ha förenklat problemställningen och klassificerat meningsyttringarna i enlighet med de tankelinjer, han ansett sig kunna urskilja i andra sammanhang. Framställningens översiktliga karaktär förklarar i viss mån schematiseringen (E. Rodhe, *Kyrka och skola*, s. 67). Bergstens och Silverstolpes arbetsplan uttrycker i första hand två lärares praktiska erfarenheter och därpå grundade reformiver.

särskilda såsom felaktiga anmärkta stadganden i 1807 års skolordning ingalunda skulle bliva svarande mot tidevarvets väntan och behov". Skolstadgan borde "till själva sin omfattning och vissa huvudsakliga grunder undergå en verklig omarbetning".⁸

Kommittén uppdrog åt rektor Silverstolpe samt lektorerna Bergsten och Fryxell att efter de i promemorian angivna grunderna var för sig arbeta ut förslag till en ny skolordning. Dessa förslag skulle därefter övervägas av samtliga kommittéledamöter.⁹ Vidare utverkades Kungl. Maj:ts tillstånd att från konsistorierna begära in "noggranna och fullständiga underrättelser och uppgifter rörande alla undervisnings- och uppfostringsanstalter i riket, vare sig allmänna eller genom enskild stiftelse tillkomna". För att erhålla likformighet och fullständighet i uppgifterna utsändes till besvarande särskilda av riddarhussekreterare Silverstolpe utarbetade och av uppfostringskommittén granskade frågeformulär. De fyra för skilda undervisningsanstalter uppgjorda frågelistorna omfattade vardera omkring tjugotalet frågor rörande de olika anstalternas inrättning och undervisning. Stiftstyrelserna skulle själva lämna uppgifter om gymnasier samt katedral-, trivial- och stadsskolor, medan de ägde att av kyrkoherdarna i städer och på landsbygd infordra uppgifter om övriga skolor. Beträffande katedral-, trivial- och stadsskolor borde frågorna även delges respektive rektorer, vilkas uppgifter in extenso skulle sändas in tillsammans med stiftstyrelsernas svar. Uppgifterna skulle vara kommittén till handa senast den 15 maj 1814.¹

Skrivelserna med de begärda uppgifterna var omfångsrika, och kommittén fann det därför ändamålsenligt att låta arbeta ut ett sammandrag. Denna uppgift anförtroddes åt läraren vid Ulriksdal, magister P. W. Tholander, som efter något mer än två månader slutfört arbetet.²

Sedan de tabellariska översikterna på förslag av rektor Silverstolpe erhållit ett par mindre tillägg, underkastades de en sista granskning av respektive konsistorier, varefter de befordrades till trycket.³

Bland kommitténs förberedande åtgärder märks även anskaffandet av pedagogiska skrifter och avhandlingar. Redan vid första sammanträdet beslöt man på initiativ av riddarhussekreterare Silverstolpe att hos Kungl. Maj:ts anhålla om tillstånd att inköpa utländska böcker och handlingar, som inte fanns att tillgå inom landet.⁴ Kommittén erhöll ett anslag för det begärda ändamålet samt därjämte tillstånd att från Kungl. biblioteket låna "de böcker och handlingar, som där kunna finnas hörande till föremålet"

⁸ Berättelse, s. 23.

⁹ Uk i februari 1813. Fryxell anmodades skriftligen att delta i arbetet men avsåg sig uppgiften (Uk 9 mars 1813). – Endast Bergsten fullgjorde uppdraget. I juni månad 1815 överlämnade han förslaget till en omarbetad skolordning (Uk Koncept I). Till detta hade fogats ett den 5 juni 1815 daterat memorial (Uk Div. ink. skr. I).

¹ Uk 9, 16 och 27 mars, 3 april och 7 september 1813. Jfr Berättelse, s. 24, och dess bilaga 3. Frågeformulären finns även tryckta i Uppfostringskommitténs cirkulär 1813. Vid kommittésammanträdet den 30 juli 1814 saknades uppgifter endast från Stockholms stads konsistorium.

² Uk 21 maj, 30 juli och 25 oktober 1814. Tholander utsågs inte till ledamot i kommittén men uppmanades att i mån av tid delta i överläggningarna.

³ Uk 19 och 30 januari, 20 maj och 12 augusti 1815. Även stiftstyrelsernas granskning skedde på initiativ av rektor Silverstolpe. Han ansåg, att efter ett sådant förfarande skulle tabellerna kunna betraktas som autentiska dokument, vilka sedan ärligen kunde kompletteras med uppgifter om förändringar inom varje stift (enligt ett odaterat memorial. Uk Koncept I). Tabellerna finns intagna i Uppfostringskommitténs cirkulär 1813. Boktryckare C. Delén tryckte på kommitténs uppdrag 750 exemplar.

⁴ Uk 28 november 1812.

för dess verksamhet.⁵ Vid försäljningen av C. U. Broocmans efterlämnade boksamling inköptes för uppfostringskommitténs räkning åtskilliga böcker, särskilt sådana som behandlade tyska undervisningsanstalter och uppfostringsidéer.⁶ Böcker inköptes även dels från prosten F. B. von Schwerin, dels från en G. Dahlcrona.⁷

Under sin fortsatta verksamhet infortrade uppfostringskommittén från eforer, konistorier och akademier samt från professorer, rektorer och lärare yttranden över frågor rörande examina, löneförhållanden, lästider, läroböcker m. m. Impulser för reformarbetet erhöil kommittén även genom ett stort antal memorial om skilda pedagogiska problem. Bland författarna till dessa inlagor märks framför allt korresponderande ledamoten G. A. Silverstolpe, som i åtskilliga delvis mycket omfattande framställningar utvecklade sina åsikter om undervisningsmetoder, läroböcker, skolorganisation osv. Såsom framgått av det föregående inkom också skrivelser såväl från andra kommittéledamöter som från övriga för undervisningsväsendet intresserade. Även i tidningar och tidskrifter förekom artiklar av intresse för det pedagogiska reformarbetet. Särskilt må nämnas Svensk litteraturtidnings talrika läroboksrecensioner, i vilka belystes frågor angående kursplaner, undervisningsmetoder m. m.

Uppfostringskommitténs arbete med förslag till en ny skolordning var under de första åren av dess verksamhet av inledande art. Även andra betydelsefulla frågor blev dock samtidigt föremål för behandling. Så kan t. ex. erinras om kommitténs åtgärder för grundandet av ett gymnastiskt centralinstitut samt gymnastiska övningars införande vid läroverken. På dess initiativ överlämnades vidare en proposition till 1815 års riksdag om viss förbättring av lärarnas löner och om ett särskilt anslag till inköp av glober, kartor samt fysiska och matematiska instrument. Ständerna biföll framställningen.⁸

Den vid nyssnämnda riksdag uttalade kritiken mot långsamheten i uppfostringskommitténs arbete måste tydligen i någon mån betraktas som obefogad. Inhämmandet av erforderliga uppgifter var tidsödande, särskilt som dessa inte alltid kom in till utsatt tid. Härtill kan läggas att flertalet kommittéledamöter nästan utan avbrott var upptagna av andra göromål.

2.3 Beredningsfördelningarna och deras arbete

Kritiken vid 1815 års riksdag synes hade bidragit till forcering i kommittéarbetet. Under den tid ständerna varit samlade (27 februari–9 augusti 1815), hade utredningsverksamheten i stort sett legat nere, men vid ett sammanträde redan tre dagar efter riksdagens

⁵ Kungl. skrivelse den 20 januari 1813 (tryckt i Berättelse, s. 28 f.). Kommittén beviljades ett anslag om 500 rdr banko. Detta anslag användes även för andra ändamål. Så inlöstes t. ex. för en kostnad av omkring 120 rdr banko 150 exemplar av den på A. G. Silverstolpes förslag utarbetade Berättelse. Dessa exemplar skulle delas ut dels till kommittéledamöterna, dels till andra i undervisningsfrågor erfarna personer. – Någon förteckning över boklån från Kungliga biblioteket har inte kunnat påträffas, och då nämnda biblioteks utlåningsjournaler för åren 1813–1820 saknas, har det inte varit möjligt att klarlägga, vilka pedagogiska skrifter som på den vägen utnyttjades av kommittén.

⁶ Uk 25 januari samt 9 och 27 mars 1813. Bokinköpet företogs av ledamöterna A. G. Silverstolpe, Brinkman och Lilljenwalldh och uppgick till något över 100 rdr banko. Den förteckning som gjordes upp över bokförväret synes ha förkommit. Så är även förhållandet med senare förteckningar över kommitténs bokbestånd (Uk 20 juli, 7 september och 7 oktober 1813 samt 18 januari 1814).

⁷ Uk 14 mars och 30 juli 1814.

⁸ Uk 19 och 30 januari 1815 samt Bihang till riksständens protokoll 1815, s. 211 f.

avslutande beslöt kommittén att till nästkommande julferie kalla samman några lärare, som skulle biträda vid utarbetande av ett förslag till ny skolordning. De anmodade var kommittéledamöterna rektor Textorius, professorerna Holmbergsson och Ahlman samt lektorerna Bergsten, Silverstolpe och Fryxell. De tre förstnämnda anmälde förhinder, medan däremot Bergsten, Silverstolpe och Fryxell hörsammade kallelsen. Fryxell infann sig dock inte förrän några dagar in på nyåret 1816. Silverstolpe stannade kvar i huvudstaden till omkring den 12 februari, Bergsten och Fryxell till omkring den 5 mars 1816. Särskild kallelse synes också ha sänts till lektor Stridsberg, vars vistelse i Stockholm sammanföll med Silverstolpes.⁹

Vid sitt plenum den 3 januari 1816 utsåg uppfostringskommittén en beredningsfördelning med riddarhussekreterare Silverstolpe som ordförande. Dess övriga ledamöter blev de nyssnämnda fyra lektorerna Bergsten, Silverstolpe, Fryxell och Stridsberg. Fördelningen skulle efter en av lektor Silverstolpe uppgjord arbetsplan överlägga om förbättringar i de för rikets allmänna undervisningsverk gällande författningarna och till kommittén avge utlåtande över hithörande frågor. Vidare skulle fördelningen yttra sig över ett av biskop C. von Rosenstein utarbetat förslag till löneförbättringar åt lärarna vid rikets läroverk.¹ Under loppet av 35 söckendagar hade detta arbetsutskott 28 sammankomster, vartill kom tre sammanträden med kommittén samt en utfärd till Karlberg för att studera de gymnastiska övningarna vid krigsakademien.²

Redan den 25 januari kunde riddarhussekreterare Silverstolpe avge utskottets yttranden, dels över förslaget till löneroglering, dels över en av lektor Silverstolpe den 12 oktober 1814 framlagd plan till en systematisk inrättning av rikets läroverk. Vidare överlämnades ett utkast till dispositionen av en ny skolordning omfattande fyra sektioner, nämligen stadga för undervisning och ordning vid alla rikets elementarläroverk, ekonomisk stadga, stadga om lärares befordran och lönevillkor samt instruktion för eforer och inspectores. Beredningsfördelningen hade genom en uppställning av kapitlen i den första sektionen visat denna sektionens avsedda omfattning samt förbehållit sig att rörande de tre återstående senare lämna in förslag. De redovisade planerna vann kommitténs gillande. I det följande avgav fördelningen bl. a. utlåtanden om läroböckers anskaffande och anslag till förlagsfond för deras tryckning, om undervisning i lagkunskap och naturalhistoria³ samt om anläggande av ett gymnasium i Stockholm.

Beredningsfördelningens ansträngningar koncentrerades dock till skolordningsarbetet. Preliminära förslag skisserades till de sektioner som borde omfatta ekonomiska stadgar samt bestämmelser om lärarnas befordran och lönevillkor. Dessa förslag skulle vissa av fördelningens ledamöter närmare utforma under vistelsen i hemorterna. Sedan de fyra nyssnämnda sektionerna utarbetats, kunde det övervägas att tillfoga en femte sektion rörande "den överstyrelses organisation och plikter utan vilken hela undervisningsverket svårigen skulle kunna rätt handhavas och vidmakthållas".⁴

⁹ Uk 12 augusti och 14 oktober 1815 samt 3 januari och 10 februari 1816.

¹ Även lektor Silverstolpe synes ha medverkat vid utarbetandet av löneförslaget (se brev den 18 november 1815 från C. von Rosenstein till J. A. Lindblom. Sign. Br. 29. LSB). – 1809 påbörjade C. U. Broocman en sammanställning av skolstatens löner, men arbetet avbröts då kanslersgillet samma år upplöstes. De delar Broocman hunnit färdigställa publicerades i Magasin för föräldrar och lärare, häfte IV, s. 57 ff., och häfte V, s. 68 ff.

² Några protokoll synes inte ha förts vid denna eller den följande beredningsfördelningens sammanträden. Det har därför inte varit möjligt att närmare ta del av överläggningarna.

³ Med anledning av förslag från ledamöterna Mörner och Tannström.

⁴ Uk 10 februari 1816.

Vid tidpunkten för lektorerna Silverstolpes och Stridsbergs avresa hade arbetet med den planerade första sektionen i skolordningen om bestämmelser för undervisningen och ordningen vid rikets elementarläroverk kommit så långt, att de förberedande överläggningarna ansågs vara avslutade. I egenskap av skolordningens "redaktörer" utformade Bergsten och Fryxell med biträde av riddarhussekreterare Silverstolpe under de följande veckorna noggrannare angivna sektion. I ett särskilt memorial redogjorde Bergsten och Fryxell för sina åtgärder. I memorialet framhålls bl. a. att de i sektionen intagna bestämmelserna är resultatet av flertalets mening inom beredningen och inte alltid stämmer överens med författarnas uppfattning. De förbehåller sig därför rätten att framdeles i egenskap av kommittéledamöter få avge enskilda utlåtanden.⁵ Förslaget till skolordningens första sektion samt Bergstens och Fryxells memorial tillställdes för granskning samtliga ledamöter i kommittén.

Överläggningarna för fullbordandet av skolordningsförslaget återupptogs i augusti månad samma år. Bergsten och Fryxell hade redan före sin avresa från huvudstaden i mars månad anmodats att delta även i detta arbete. Vidare tillkallades biskop Rosenstein, lektor Silverstolpe och professor Ahlman.⁶ Med hänsyn till de förestående viktiga och krävande uppgifterna ansåg man det tjänligt att åter tillsätta en beredningsfördelning. I denna ingick riddarhussekreterare Silverstolpe, biskop Rosenstein, professor Ahlman samt lektorerna Bergsten, Fryxell och Silverstolpe. Även uppfostringskommitténs övriga ledamöter hade emellertid rättighet att – om de så önskade – delta i utskottets överläggningar. Vid riddarhussekreterare Silverstolpes frånfälle blev biskop Rosenstein dess självskrivne ledare.⁷

Beredningsfördelningen arbetade under drygt en månad. Bland mångfalden uppgifter var det fortsatta arbetet med skolordningsförslaget utan jämförelse mest betydelsefullt. Den första sektionen med av kommittéledamöterna gjorda anmärkningar blev nu föremål för ytterligare granskning. Utskottet enades om en ny utskrift av densamma. Den viktigast förändringen bestod däri att vissa föreskrifter om undervisningsmetoder och läroböcker skulle sammanfattas i ett särskilt betänkande, vilket såsom anvisningar och råd skulle delges vederbörande lärare. Sedan utskriften cirkulerat bland kommitténs ledamöter, blev den med ett par mindre ändringar och tillägg godkänd. Uppfostringskommittén förbehöll sig dock rätt att jämka och förändra enskilda uttryck, då denna sektion ställdes i slutligt samband med de övriga delarna.⁸

Fördelningen utformade även grundragen till skolordningsförslagets återstående sektioner. Dessas fortsatta överarbetning anförtroddes flera utskottsledamöter. Lektor Bergsten skulle utforma den ekonomiska stadgan (andra sektionen) och lektor Fryxell föreskrifterna om befördringar och om elementarläroverkens revision (tredje och femte

⁵ Memorialet är daterat den 4 mars 1816 och finns bland Uk Konzept I, där även ett exemplar av det utarbetade sektionsförslaget förvaras.

⁶ Uk 4 mars och 6 maj 1816. Jfr Gävle gymnasiums protokoll den 14 maj 1816 samt skrivelse daterad den 4 juni 1816 från Uppsala domkapitel till rektor vid nämnda gymnasium (Protokollsbok samt Brev och handlingar rörande gymnasiet. Gävle läroverks arkiv).

⁷ Uk 3 augusti 1816. Biskop Rosenstein och lektor Fryxell hade ännu inte anlänt men väntades med det snaraste till huvudstaden (om den sistnämndes ankomst se brev från Geijer till J. Adlerbeth den 21 juli 1816. Geijers samlade skrifter, XIII, s. 278). Riddarhussekreterare Silverstolpe, som endast en gång varit frånvarande vid det 40-tal sammanträden uppfostringskommittén dittills hållit, förhindrades på grund av sjukdom att närvara. Han avled någon månad senare, enligt O. von Feilitzen på grund av överansträngning (O. von Feilitzen, Axel Gabriel Silverstolpe, s. 175). Jfr ovan s. 17, not 4.

⁸ Uk 29 augusti och 7 september 1816.

sektionerna). Biskop Rosenstein och lektor Silverstolpe åtog sig att tillsammans redigera stadgan om instruktioner för lärarna (fjärde sektionen). Rosenstein skulle därjämte författa dels en ingress till den planerade skolordningen, vari motiven till de i förslaget utarbetade bestämmelserna skulle anges, dels ovan angivna betänkande med anvisningar och råd till lärarna om undervisningsmetoder och läroböcker i olika ämnen.⁹

Medan beredningsfördelningens övriga ledamöter omkring den 10 september avreste till sina respektive hemorter, stannade Fryxell kvar i huvudstaden ännu en tid för att slutföra det påbörjade arbetet. Vid kommitténs sammanträde den 12 oktober kunde han överlämna förslaget till skolordningens tredje och femte sektioner. I ett särskilt memorial redovisade han för sina åtgärder i samband med redigeringen. Materialet tillställdes samtliga kommittéledamöter.¹

I februari 1817 samlades beredningsfördelningen åter i huvudstaden. Den utgjordes nu av endast tre ledamöter, nämligen dess ordförande biskop Rosenstein samt lektorerna Bergsten och Fryxell.² Vid uppfostringskommitténs sammanträde den 6 mars kunde Rosenstein meddela, att fördelningen med all möjlig noggrannhet åter prövat den planerade skolordningens första, tredje och femte sektioner och att den nu var sysselsatt med andra och fjärde sektionerna.

När beredningsfördelningen fullbordat sin granskning, överlämnade den till kommittén "Förslag till en förbättrad skolordning". Detta blev med endast en enda ändring inlämnat till renskrivning för att sedan i kommitténs namn anmälas hos Kungl. Maj:t. Fördelningen hade även överarbetat den till Konungen ställda ingressen samt bilagan "Anvisningar och råd".³

2.4 1817 års skolordningsförslag och yttranden över förslaget

I ingressen till stadgeprojektet hemställde kommittén, att Kungl. Maj:t måtte uppskjuta sitt beslut om förslaget, till dess detta hunnit undergå en allmän granskning av sakkunniga. För kommittén skulle det bli "en angenäm och helig plikt att till ytterligare överläggning upptaga alla de grundade anmärkningar och rättelser, vilka antingen bliva till densamma direkt insända eller genom tryck bliva kommittén och den övriga allmänheten meddelade".⁴

Uppfostringskommittén ansåg, att allmänheten borde lämnas ett halvt års tid att avge yttranden över förslaget. Under förutsättning att det omedelbart efter tryckningen kring-sändes till skilda platser i riket, ansågs denna tid för granskning vara tillräcklig.⁵ Kungl. Maj:t beslöt att förslaget skulle tryckas med angivande, att var och en ägde rätt att före den 1 februari 1818 komma in till uppfostringskommittén med anmärkningar däröver. Tryckningen skedde under överinseende av kommitténs sekreterare J. Adlerbeth och

⁹ Uk 7 september 1816.

¹ Uk 12 oktober 1816. Fryxells memorial är daterat samma dag (Uk Div. ink. skr. I).

² Uk 10 februari 1817.

³ Uk 8 april 1817. Det renskrivna manuskriptet är daterat samma dag (Uk Skr. till Kungl. Maj:t II).

⁴ Förslag till en förbättrad skolordning, s. XXVII. Kommittén hade redan den 12 februari 1816 på Axel Fryxells initiativ beslutat att genom trycket bekantgöra sitt förslag till en ny skolordning för att, innan detsamma underställdes Kungl. Maj:ts prövning, bereda allmänheten tillfälle att komma in med yttranden.

⁵ Uk 8 april 1817. Man beräknade att tryckningen skulle vara klar den 1 juli, och anmärkningarna över förslaget borde sålunda vara inkomna till den 1 januari 1818.

var klar omkring den 1 juli 1817.⁶ Granskningstiden omfattade följaktligen sju månader. Närmast med anledning av den urtima riksdagen (sammankallad till den 20 november 1817) kom emellertid tiden att sträckas ut ytterligare. Vid den livliga diskussion som skolordningsförslaget väckte i prästeståndet föreslog nämligen pastor primarius P. S. Drysen, att ståndet hos Kungl. Maj:t skulle anhålla om förlängning av remisstiden. Professor S. Wijkman instämde och ansåg, att den skulle utgå först tre månader efter riksdagens avslutande.

Med utgångspunkt i den förda överläggningen avfattade ecklesiastika utskottet en till Kungl. Maj:t ställd skrivelse, som till alla delar gillades av prästeståndet. I petitionen framhölls bl. a., att biskopar, konsistorieledamöter och inspectores scholarum, som av både plikt och intresse uppfordrades att medverka till undervisningsverkets förbättrande, inte under pågående riksdag kunde ägna den uppmärksamhet häråt, som ämnet krävde, varför den önskade förlängningen av granskningstiden var behövlig. Ståndet anhöll vidare att få del av de anmärkningar som före den 1 februari 1818 kom att sändas in till uppfostringskommittén, varigenom tillfälle skulle lämnas att avge ett utförligare utlåtande i ärendet. Ståndet hemställde även att få yttra sig över ett av kommittén utarbetat förslag rörande huvudstadens undervisningsverk.⁷ Kungl. Maj:t biföll i så måtto prästeståndets önskemål, att anmärkningar kunde lämnas in till utgången av juni månad 1818.⁸ Då riksdagen inte avslutades förrän den 21 juli, utgick emellertid tidsfristen medan ständerna ännu var församlade.

Skolordningsförslaget blev föremål för livlig uppmärksamhet. Sålunda insändes till uppfostringskommittén 39 utlåtanden av dels namngivna, dels anonyma författare.⁹ Vidare behandlades förslaget i tidningspressen. Genomgången av yttrandena anförtroddes åt Axel Fryxell, som för fullgörandet av bl. a. detta uppdrag var tjänstledig från sitt lektorat under större delen av läsåret 1818–1819.¹

2.5 Den nya skolordningen utformas och fastställs

I slutet av mars månad 1819 trädde beredningsfördelningen åter i verksamhet.² I dess arbete deltog nu biskop Rosenstein samt lektorerna Bergsten och Fryxell. Med anledning

⁶ Uk 17 april och 2 juli 1817. Av de 800 exemplar som trycktes utdelades enligt kommitténs beslut omedelbart 300 exemplar till universitet och konsistorier. – Om fördelningen kan som exempel nämnas att till Karlstads stift sändes 16 exemplar, nämligen ett till vardera biskopen, konsistorieledamöterna, konsistorienotarien, gymnasieadjunkten och biblioteket samt ett till varje publik skola i stiftet. Återstående exemplar fick biskopen dela ut efter eget gottfinnande (Sign. Br; 15. LSB).

⁷ Pr 8 och 23 december 1817, s. 89 f. respektive s. 207 f. Belysande för den vikt prästeståndet lade vid skolordningsförslaget är ett uttalande av G. Murray i brev den 16 november 1817 till J. A. Lindblom: "Utan tvivel blir uppfostringskommitténs arbete bland vårt stånds förnämsta föremål" (Brev till J. A. Lindblom, sign Br; 29. LSB).

⁸ Pr 27 januari 1818, s. 564 f.

⁹ Anmärkningarna från prästeståndet trycktes under titeln Högv. prästeståndets ecklesiastikutskotts betänkande i anledning av kungl. uppfostringskommitténs underdåniga förslag till en förbättrad skolordning. Enligt Geijer utformades det av professor P. Thyselius (Geijers samlade skrifter, XIII, s. 420).

¹ Uk 14 november 1818. Brev den 21 oktober 1818 från Kungl. Maj:t till kommittén (Uk Kungl. brev I).

² Uk 30 oktober 1819. Brev den 29 april 1819 från Nils von Rosenstein till justitiekansler J. G. Thurdjæll (Uk Koncept II).

av de mot förslaget inkomna anmärkningarna uppställdes för den slutliga redaktionen av en ny skolstadga delvis nya grunder, vilka överlämnades till uppfostringskommittén för granskning och godkännande. De i första sektionen planerade förändringarna avsåg framför allt jämkningar beträffande läroämnena och undervisningsmetoder. Andra sektionen borde enligt beredningens mening tills vidare uteslutas. Den ansågs inte möjlig att utarbeta fullständigt, förrän Kungl. Maj:t gett sitt utlåtande över skolordningsförslagets övriga delar. Då detta skett, skulle kommittén avge förslag till angivna sektion, som under beteckningen ekonomisk stadga för elementarläroverken kunde utgöra en särskild författning. Tills denna påbjudits till efterlevnad, skulle dittills givna föreskrifter förbli gällande. Även beträffande de övriga sektionerna föreslogs vissa ändringar, flertalet dock utan större betydelse.

Uppfostringskommittén godkände den av beredningsfördelningen framlagda planen för det fortsatta arbetet. Lektorerna Bergsten och Fryxell fick i uppdrag att omarbeta förslaget till ny skolordning enligt de angivna grunderna. Den nya versionen skulle därefter slutligt prövas av kommittén.³

Beredningsfördelningen tog omkring den 1 februari 1820 åter upp sin verksamhet, som sedan utan avbrott fortsatte i närmare tre månader. Jämte skolordningsförslaget hade fördelningen att överarbeta även bilagan "Anvisningar och råd" samt den till konungen ställda ingressen till förslaget. Beträffande den senare ansåg kommittén vid sitt sammanträde den 21 februari 1820, att den kunde ha samma form som i den tidigare versionen. De mot 1817 års stadgeprojekt anförda anmärkningarna borde behandlas summariskt. Däremot skulle grunderna för kommitténs ställningstaganden redovisas mera utförligt.⁴

Vid kommitténs sammanträde den 22 april 1820 förelåg förslaget till skolordning i omarbetat skick. Numera ärkebiskop C. von Rosenstein anmälde, att beredningsfördelningen sorgfälligt gått igenom förslaget för att undersöka, om det innehöll några motstridande uppgifter eller om några viktigare omständigheter var glömda. Ehuru kommittén ett år tidigare ansett tjänligt, att andra sektionen tills vidare utelämnades med hänsyn till svårigheten att föreslå fullständiga bestämmelser för läroverkets ekonomiska förhållanden, innan Kungl. Maj:t gett sin mening till känna beträffande skolordningens övriga delar, hade fördelningen likväl ansett sig kunna i en särskild sektion sammanfatta de väsentligaste föreskrifterna om de ekonomiska frågorna.⁵

Kommittén godkände de förändringar, som fördelningen under sina senaste överläggningar funnit skäl att föreslå, och beslöt, att skolordningsförslaget skulle sändas runt till i Stockholm varande ledamöter. Man förenade sig även om att den redan 1817 författade sammanställningen av anvisningar och råd till ledning för lärarna i sitt delvis omarbetade skick skulle åtfölja skolstadgan. Då ingen av de i huvudstaden närvarande ledamöterna fann anledning att göra några ytterligare anmärkningar, överlämnades skol-

³ Uk 2 april 1819. Bergsten och Fryxell stannade kvar en tid i huvudstaden för att fullgöra sitt uppdrag. Den förre hade ännu i mitten av maj inte återinträtt i tjänst på grund av "sina göromål i kungl. uppfostringskommittén". Vid kollegium den 5 juni 1819 angavs dock att samtliga lektorer var närvarande (Protokollsbok. Gävle läroverks arkiv). Fryxells tjänstledighet gick ut den 30 april 1819.

⁴ Uk 30 oktober 1819 samt 21 februari och 22 april 1820. Brev från kommittén till Kungl. Maj:t den 22 april 1820 (Uk Skr. till Kungl. Maj:t. III). – Vid kommittésammanträdet den 21 februari 1820 föredrogs ett av lektor G. A. Silverstolpe författat memorial rörande redaktionen av en ny skolstadga. Silverstolpe deltog efter den 7 september 1816 inte personligen i överläggningarna.

⁵ Uk 22 april 1820. Jfr Uk 2 april 1819. – Biskop C. von Rosenstein utnämndes den 28 maj 1819 till ärkebiskop efter den i februari samma år avlidne J. A. Lindblom.

ordningsförslaget till Kungl. Maj:t. I den medföljande ingressen redogjorde uppfostringskommittén för de i samband med det slutliga redigeringsarbetet vidtagna åtgärderna, redovisade i enlighet med sitt tidigare fattade beslut de huvudsakliga anmärkningar som riktats mot 1817 års förslag och angav mera utförligt motiven för sina ställningstaganden.

Över det framlagda skolordningsförslaget begärde Kungl. Maj:t utlåtande av kronprins Oscar i dennes egenskap av kansler för Uppsala universitet. Kronprinsen ansåg projektet välgrundat, och den 16 december 1820 fastställde Kungl. Maj:t detsamma jämte tillhörande bilagor. De av kommittén medsända anvisningarna skulle i enlighet med dess uttalade mening såsom bihang medfölja skolstadgan och tjäna "till upplysning om sättet att verkställa skolordningens föreskrifter, dock utan åliggande för vederbörande att ställa sig samma anvisningar och råd till ovillkorlig efterföljd". Likaledes i enlighet med kommitténs förslag förordnades, att den nya skolordningen skulle träda i kraft från och med höstterminen 1821, då 1807 års skolstadga skulle upphöra att gälla.⁶ Vederbörande eforer och lärare erhöll sålunda någorlunda god tid att göra sig förtrogna med de nya bestämmelserna.

2.6 Övrig reformverksamhet

Sedan arbetet med den nya skolordningen avslutats, återstod för uppfostringskommittén enligt dess egen mening huvudsakligen två uppgifter, nämligen att utarbeta förslag dels till ständig lönestat för rikets läroverk, dels till organisationen av pedagogier och skolor för den allmänna folkundervisningen.⁷

Lönefrågorna hade kommittén – och främst C. von Rosenstein biträdd av G. A. Silverstolpe – arbetat med under flera år och bl. a. samlat in uppgifter, vilka kunde tjäna som underlag för en ständig lönestat. Man ansåg det emellertid lämpligt att dröja med färdigställandet och överlämnandet av något statförslag till dess den nya skolordningen kommit ut. Det belopp som kunde användas för ändamålet beräknades för hela riket uppgå till inemot 4.400 tunnor spannmål. Ett par stift visade sig ha överskott på medel. Enligt kommitténs uppfattning borde dessa överskott användas dels för att fylla brister i de övriga stiftet, dels för att bestrida vissa för stiftet gemensamma kostnader, t. ex. i samband med skolrevisionerna. Det efterhand färdigställda förslaget till lönestat överlämnades till Kungl. Maj:t, som sände ut det till konsistorierna för yttrande. Efter samråd med flertalet kommittéledamöter utarbetade Axel Fryxell påminnelser i anslutning till konsistoriernas utlåtanden. Det slutgiltiga förslaget till ständig lönestat justerades vid kommitténs sista protokollsförda sammanträde den 31 januari 1825. Vid nämnda tillfälle förelåg också en av Fryxell utformad plan för folkundervisningens ordnande.

Under senare delen av sin verksamhet behandlade uppfostringskommittén även vissa andra frågor. Sålunda utarbetades ett betänkande om förändringar vid studentexamens avläggande; ett omfattande arbete ägnades läroverksorganisationen i Lunds stift; därjämte diskuterades bl. a. frågor rörande undervisningsmetoder och läroböcker.

Under sin verksamhet erhöll uppfostringskommittén fortlöpande informationer om

⁶ Uk 22 april 1820 och skrivelse till Kungl. Maj:t samma dag. Skriv. från Kungl. Maj:t till kommittén den 16 december s. å.

⁷ För det närmast följande se bl. a. Uk 21 februari och 22 april 1820, 12 oktober och 19 december 1821, 16 november och 23 december 1822 samt 31 januari 1825.

regeringens olika åtgärder och beslut på undervisningens område. I växande omfattning tog kanslistyrelsen därjämte kommittén i anspråk som remissinstans.

Efter N. von Rosensteins bortgång hade Axel Fryxell haft hand om kommitténs arkiv, bokförråd och övriga tillhörigheter. När Fryxell i februari 1825 lämnade huvudstaden för att återinträda i sin lektorstjänst vid Karlstads gymnasium, hade Rosensteins efterträdare som stadssekreterare A. C. af Kullberg åtagit sig att förvara detta material på ecklesiastikexpeditionen.

3 Olika perspektiv på läroverksfrågorna

Utgångspunkterna för det pedagogiska reformarbete som inleddes med diskussionerna vid 1809–1810 års riksdag var mångskiftande. Förhållandevis stor samstämmighet rådde om en del frågor rörande undervisningsverksamheten, beträffande andra gick däremot meningarna isär. Tillskyndare av mer eller mindre långtgående förändringar mötte inte sällan starkt motstånd från konservativa grupper. Efter en kortfattad orientering angående vissa impulser från andra länder lämnas i det följande en översikt över de olika motivkretsar som i första hand drog uppmärksamheten till sig och som på skilda sätt påverkade reformarbetets inriktning och resultat.

3.1 Utländskt inflytande

Påverkan utifrån kan i detta sammanhang främst förknippas med filantropismen och nyhumanismen. Av dessa båda från tyskspråkigt område emanerande strömningar begränsades den förra till uppfostran och undervisning, medan den senare med sin starka förankring i antiken hade en vidare syftning och sträckte sitt inflytande även till konst, litteratur och vetenskap. En jämförelse mellan dem ger vid handen, att filantropisterna lade huvudvikten vid kunskaper och färdigheter, dvs. vid materiell bildning, dock utan att fördenskull vara främmande för den formella bildning studierna kunde förmedla, i synnerhet i form av förståndsodling. För nyhumanisterna däremot stod den formella bildningen i förgrunden, och den hade hos dem en långt djupare och mer omfattande innebörd, den gällde hela mänskan. Även ifråga om undervisningens innehåll skilde sig de båda rörelserna. Filantropisternas läroplaner präglades i hög grad av riktningens utilistiska grundåskådning, medan nyhumanisterna i studiet av antiken och de klassiska språken såg kungsvägen till sann människobildning. Meningarna gick också isär med avseende på undervisningsmetodiken. Under det att filantropisterna sökte skapa lust och glädje i skolarbetet, såg nyhumanisterna i de mödosamma studierna ett karaktärsdanande, formellt bildande element. Under den i detta sammanhang aktuella tidsperioden tonade filantropismen bort alltmer och möter närmast som reminiscenser från ett tidigare skede; nyhumanismen gjorde sig däremot gällande med växande styrka.

Övriga impulser utifrån var av mindre intresse. Ifråga om Frankrike hade den tidigare

svagheten för fransk kultur snarast förbytts i sin motsats. Denna utveckling ledde till en allvarlig uppgörelse med upplysningens rationalism och utilism och med franskklassicismens trånga smakuppfattning. Alltfort uppmärksammades dock t. ex. föregångsmannen Rousseau. Den i revolutionens Frankrike rotade civismen utgjorde också ett inslag i den svenska skoldebatten under det i förevarande sammanhang aktuella skedet. Vidare bör nämnas att Montesquieus idéer fick betydelse inte bara vid utformandet av den nya författningen. Genom sin klimatlära gav han stöd åt göternas svärmiska dyrkan av våra nordiska förfäder (se nedan 3.3). – Av övriga främmande incitament kan erinras om den i England lanserade växelundervisningsmetoden, som i den till 1820 års skolordning fogade bilagan ”Anvisningar och råd” delvis jämfördes med Pestalozzis arbetssätt.

3.2 Människo- och personlighetsutveckling

Skolan tillmättes av skilda läger en väsentlig roll i de ungas karaktärsdaning. Den ansågs på sikt kunna bidra till att omskapa seder och lynne hos hela nationen. Kristliga dygder, rättrådighet och goda levnadsvanor, självständighet, flit och uthållighet i arbetet beaktades liksom punktlighet, noggrannhet, ordning och grundlighet som väsentliga rikt-punkter för skolans verksamhet. Vid överlämnandet av sitt skolordningsförslag gav 1812 års uppfostringskommitté i skrivelsen till Kungl. Maj:t uttryck för dylika åsikter. Antydda tankegångar var emellertid inga för 1810- och 1820-talen kännetecknande nyheter i samband med pedagogisk reformverksamhet. De hade t. ex. kommit till uttryck i tidigare utfärdade skolstadgor. 1649 och 1693 års skolordningar berörde redan inledningsvis skolans fostrande uppgifter. Skiftande föreskrifter speglar från tid till annan skilda epokers uppfostringsideal. På sitt sätt belysande är också bestämmelserna om de åtgärder som ansågs lämpliga för att återföra försumliga och vanartade elever till ordningen.¹

3.3 Medborgerlighet och patriotism

Till de aktuella motiven hörde kraven på fostran till medborgerlighet. Den i avsnitt 3.1 nämnda civismen fick efter statsvälvningen 1809 nytt liv.² Man ville omskapa även undervisningsverken i den nya konstitutionens anda, göra dem ägnade att främja vidsynthet och sann medborgerlighet. Individerna skulle fostras och undervisas så, att han kunde uppfylla sin framtida plats i ett enligt den nya författningen styrt samhälle. De vid 1809–1810 års och närmast följande riksdagar liksom i samtida tryckta och otryckta källor ofta förekommande uttrycken ”en sann medborgerlighet”, ”en sann medborgar-

¹ I detta sammanhang må erinras om den sedan gammalt förekommande anordningen med en ordningsman (custod, custos morum) i varje klassavdelning, trots stark begränsning dock en form av elevdemokrati. Föreskrifter om custos morum finns intagna i 1820 års skolordning (1820:I:10:2; jfr även följande paragraf i vilken anges ytterligare uppgifter som skulle fullgöras av utsedda elever).

² Härom se t. ex. M. Lamm, Upplysningstidens romantik, I, s. 315 ff., och 2, s. 508 f., G. Hedin, Manhemsförbundet, s. 1 ff., A. Jansson, Försvarsfrågan i svensk politik, s. 3 ff., A. Blanck, Geijers götiska diktning, s. 1 ff. och 54, N. Gobom, Axel Gabriel Silverstolpe, s. IV, A. Wiberg, Carl Ulric Broocman, s. 294 ff. samt L. Nilehn, Nyhumanism och medborgarfostran, s. 145 ff. Se även under biografiska data rörande A. G. Mörner, avsnitt 1.5 ovan.

anda" osv. var mer än tomma slagord. Man krävde kraftsamling, stadgad ordning i alla göromål och ansvarskänsla som inte lämnade rum för halvhet i pliktuppfyllelsen. Broocman framhöll t. ex., att staten ville se alla sina framtida medborgare "livade av samhällsanda --- själva tänkande och handlande såsom fria män, ägande rätta åsikter av livet och dess mål, av borgerliga samfundet och dess hela inrättning".³

De frihets- och jämlikhetsideal som kunde leda till våldsamma omstörtningar sökte man i vårt land successivt förverkliga på fredlig väg. I sin konkreta framtoning på den högre skolans område kom kravet på medborgerlighet främst till uttryck i diskussionerna angående organisationen och läroplanerna. Anders Fryxell och många reformivrare med honom efterlyste större enhet och ökad medborgerlighet i de allmänna läroverken.

G. A. Silverstolpes pedagogiska strävanden präglades av den nationella nyväckelsen; tryggandet av nationens frihet och befordrandet av statens ändamål bildade utgångspunkterna. Grundmotivet till hans pedagogiska reformer såväl vid 1809–1810 års riksdag som i andra sammanhang innefattades i tanken, att man genom uppfostran och undervisning skulle utveckla individernas krafter och inrikta deras intressen så, att statens ändamål befordrades. Som ett oundvikligt villkor för statens bestånd gällde enligt Silverstolpes mening, att "emellan anstalterna till denna uppfostran och själva grundlagen måtte vara en fullkomlig enstämmighet".⁴ I andra sammanhang utvecklade han närmare denna tankegång. Så framhöll han exempelvis i "Idéer om uppfostringsverkets förhållande till staten" statens rätt "att förmå sina medlemmar att antaga en bildning avpassad efter statens ändamål". Samtidigt underströk han emellertid statens skyldighet "att upprätta sådana anstalter, varigenom en fullständig bildning efter statens ändamål kan bringas hennes medlemmar".⁵

Silverstolpe hade många meningsfränder som i skilda sammanhang gav uttryck åt liknande åsikter. Uppfostran betecknades som en genom samhällets idé given, för varje stat ytterst betydelsefull angelägenhet.⁶

En speciell komponent i de patriotiska strömningarna utgjorde göticismen, för vilken forntidens enkla vanor och böndernas inskränkta behov framstod som föredömen värda

³ Skrivelsen är odaterad och saknar underskrift. Det framgår dock att Broocman är upphovsmannen och att den tillkommit efter utgivandet av *Magasin för föräldrar och lärare*, första häftet (1810) (Handlingar rörande de svenska läroverken. U 3a. UUB).

⁴ G. A. Silverstolpes memorial 1809 (Ad 26 juni 1809, s. 885). Hand i hand med det patriotiska motivet gick hos G. A. Silverstolpe och hans meningsfränder politiska överväganden. Silverstolpe räknades till "1809 års män", och otvetydigt ville han även på det pedagogiska området likvidera den gustavianska tiden.

⁵ Tryckt i *Pedagogiska handlingar*, första häftet, s. 43–54. – I detta sammanhang må nämnas att Silverstolpe i företalet till sin *Lärobok i svenska historien* (1805) angav, att han ansett sig nödsakad att vidlyftigare skildra Karl XII, därför att hans uppfattning om denne avvek från allmänt rådande föreställningar. Silverstolpe opponerade mot den gustavianska tidens kyliga bedömande av Karl XII, och hans teckning av kungen fick närmast karaktär av okritiskt lovprisande. Den patriotism som redan här kom till uttryck, fördjupades ytterligare genom händelsernas utveckling. – Om den roll Silverstolpe spelade vid 1812 års riksdag i samband med beslutet om införande av den allmänna beväringen se t. ex. G. Hedin, *Manhemsförbundet*, s. 31.

⁶ Av mångfalden inlägg i den pedagogiska debatten med inslag av patriotiska synpunkter kan nämnas några från olika sammanhang hämtade exempel: C. U. Broocmans tal 1810 Om uppfostran till patriotism (tryckt i *Magasin för föräldrar och lärare*), flera artiklar i tidskriften *Läsning för svenskar*, Axel Fryxells rektorstal 1804 (i delvis omarbetat skick tryckt i *Programmata Regii Gymnasii Carolstadiensis 1751–1850* under titeln *Om de förbättringar, som våra allmänna läroverk synes för det närvarande kunna emottaga*), Geijers artikelserie i *Svensk litteraturtidning* 1813 Om det offentliga läroverket (nr 9, 11, 13 och 14; utgör en recension av Broocmans *Magasin för föräldrar och lärare*), en av H. Järta i januari 1816 till ledamöterna i 1812 års uppfostringskommitté översänd promemoria

att efterlikna (jfr ovan 3.1). Göternas uppfattning om den allmänna medborgerliga bildningen överensstämde med de tankegångar som låg till grund för 1809 års konstitution. I båda fallen syftade man till att det gamla svenska nationallynnet åter skulle få göra sig gällande. Bristen på konkreta yttre mål gjorde emellertid hela den götiska nationalismen i rätt hög grad abstrakt och antikvarisk. Den götiska kretsens uppfattning av de närmast liggande nationella problemen fick ett famlande drag över sig. Ett allvarligt, föga fantasieggande inre moraliskt och medborgerligt arbete med långa perspektiv blev sålunda Götiska förbundets tänkta uppgift i vad avsåg nationens andliga förnyelse.⁷ Förbundet syftade emellertid även till nationens fysiska pånyttfödelse. P. H. Ling som en tid tillhörde göterna såg i gymnastiken en väg till styrka och hälsa.

3.4 Ekonomiska motiv

De nationella aspekterna innefattade även bl. a. frågor rörande ekonomisk utveckling. I de talrika skrivelser som sändes till uppfostringskommittén liksom i den pedagogiska debatten i övrigt behandlades inte sällan hithörande angelägenheter. Trots vissa meningssmottagningar var man ense om att effektiva åtgärder krävdes för att främja landets ekonomiska utveckling. Insikten om att nationell anspänning och materiell förkovran i hög grad måste fotas på de enskilda medborgarnas insatser banade väg för uppfattningen, att den offentliga undervisningen bättre borde anpassas till de behov som anmäldes av näringslivets talesmän. På längre sikt såg man i en breddad undervisning och utbildning en väg till utveckling och nationellt välstånd.

Endast undantagsvis ledde tanken på ekonomiskt framåtskridande till krav på för olika yrken och näringar direkt anpassad utbildning vid allmänna skolor. Läroverkens kursplaner borde begränsas till ämnen av grundläggande karaktär. Den offentliga undervisningen skulle sålunda inriktas på att meddela allmänna kunskaper och färdigheter, dvs. andra än dem som kunde förvärfvas i på enskilt initiativ ordnad egentlig yrkesutbildning eller genom erfarenheter i näringslivet. I enlighet härmed restes dock krav på en breddad och fördjupad undervisning i bl. a. modersmål, moderna språk och matematik. Diskussionen om gränsdragningen mellan offentlig undervisning och enskilt ord-

(F 857:u. Hans Järtas papper: läroverksfrågan. UUB) samt recension i *Anmärkaren* 1818 av prästståndets eklelesiastikutskotts betänkande rörande 1817 års stadgeprojekt. Enligt handlingarna angående Gymnastiska centralinstitutets upprättande och införandet av den lingska gymnastiken var även i dessa sammanhang det nationella motivet en viktig faktor.

Det slags patriotism som de svåra motgångarna i krigen framkallade hos Tegnér m. fl. kom endast sparsamt till uttryck i den pedagogiska debatten. Som exempel kan nämnas J. P. Lefrén's tal på krigsvetenskapsakademiens högtidsdag den 22 december 1819 över Nyttan av och nödvändigheten av en krigisk nationalanda samt medlen att väcka och vidmakthålla den. Fyra år senare framhöll emellertid Lefrén i *Tankar rörande Karlbergs krigsakademi* bl. a., att huvudändamålet med all uppfostran var att "utbilda människan till hjärta och seder, förutan vilket vetandet är antingen onyttigt eller rent av skadligt" (J. P. Lefrén's samling. RA. Jfr brev till A. von Hartmansdorff från P. Lagerhjelm den 1 januari 1820. Hartmansdorffs samling, vol. 58. RA).

⁷ A. Blanck, Geijers götiska diktning. s. 9 f. Jfr J. Landquist som bl. a. hävdade att göticismen påverkade det pedagogiska reformarbetet under 1810-talet. Han framhöll sålunda om 1820 års skolordning, att "dess tendens var endels kyrklig, endels götiskt moraliserande" (J. Landquist, *Pedagogikens historia*, s. 228). – Som tidigare nämnts var uppfostringskommitténs sekreterare J. Adlerbeth en av Götiska förbundets grundare samt verksam som dess sekreterare.

nad yrkesutbildning kom i stor utsträckning att kretsa kring apologistklassens organisation och läroplaner.⁸

3.5 Spänningen mellan konservativa och reformvänliga riktningar

I den pedagogiska debatten framfördes också åtskilliga konservativa synpunkter. Främst hade dylika tankegångar sin hemvist i klerikala kretsar. Prästeståndets behandling av G. A. Silverstolpes memorial vid 1809–1810 års riksdag var inte någon ensamstående företeelse. Liknande reaktioner förekom t. ex. vid 1817 och 1823 års riksdagar. Det lärda ståndet visade en utpräglad tendens att alltjämt vilja betrakta samtliga frågor rörande undervisning och fostran som dess enskilda angelägenhet. Med till ovilja gränsande obehägenhet behandlades i övriga stånd väckta motioner angående dessa områden.⁹

Prästeståndets inställning bör ses mot bakgrunden av sedan lång tid tillbaka rådande förbindelser mellan kyrkan och skolan. Stadgandet i 1686 års kyrkolag om biskopens uppsikt över gymnasier och skolor liksom 1687 års bestämmelser om domkapitlets sammansättning var markanta uttryck för det intima sambandet. Domkapitlet skulle bestå av biskopen, kyrkoherden i domkyrkoförsamlingen samt lektorerna vid stiftstadens gymnasium – med undantag för universitetsstäderna, där de teologie professorerna ingick. Nödvändigheten av decentraliserad förvaltning gjorde det naturligt, att domkapitlet kom att spela en dominerande roll inom skolväsendet. Läroverkens angelägenheter handledes sålunda på samma sätt som kyrkans, dvs. förvaltningens detaljer tillhörde nästan uteslutande stiftstyrelserna under förbehåll av Kungl. Maj:ts prövnings- och förordningsrätt, utövad efter den beredning som under växlande former bestods ekleciastiska ärenden i allmänhet. Det må vidare nämnas att lärarna vid de offentliga läroverken enligt 1723 års privilegier upptogs bland klericiet samt att lektorerna 1759 fick rösträtt vid val av biskop.¹ Lärare som sökte prästtjänst hade därjämte rätt att räkna dubbla tjänsteår.

Reformförslag som innebar att skolornas och gymnasiernas inriktning skulle rubbas till nackdel för prästutbildningen vann självfallet föga anklag i klerikala kretsar. Röster höjdes för förändringar i motsatt riktning: Den grekiska och romerska litteraturen hade fått breda ut sig på bibeltexternas bekostnad. Eftersom större delen av till universiteten dimitterade förberedde sig för kyrklig tjänst, borde undervisningen vid lärdomsskolor och gymnasier i högre grad anpassas till den fortsatta teologiska utbildningen.² Eforerna

⁸ Ett betydande inlägg i debatten gjordes av rektorn vid Karlstads trivialskola N. L. Spak i en den 2 juni 1814 avfattad skrivelse (Uk Stiftsberättelser VI). Han underströk bl. a. statens skyldighet att ordna såväl litterat som illitterat undervisning. I huvudsak delade därvarande domkapitel denna uppfattning.

⁹ Argus den tredje ägnade hela sitt nr 1825:22 åt kritik av prästeståndets inställning till undervisningsfrågorna. Ståndets "besynnerliga bruk" att inte remittera dylika ärenden till gemensam handläggning med övriga stånd utan till ekleciastikskottet, att tillskriva regeringen i undervisningsärenden utan att samråda med övriga stånd samt frånvaron av reformförslag anfördes bl. a. som exempel på prästerskapets klandervärda beteende. Jfr G. Murrays brev till J. A. Lindblom den 16 november 1817 (Brev till J. A. Lindblom, sign. Br, 29, LSB).

¹ I underdånig skrivelse den 10 januari 1809 uttalade sig J. A. Lindblom för att även rektorer, konrektorer och kollegor vid de allmänna läroverken borde få rätt att delta i biskopsval (Lindblomiana, sign. B, nr 150:1, brev nr 24, LSB). Jfr brev från M. Rosenblad till Lindblom den 16 januari 1809. Brev till J. A. Lindblom, sign. Br, 29, LSB. Se även ekleciastika lagutskottets protokoll den 26 juni 1809). – Från 1825 räknades skol- och akademistaten inte längre till prästeståndet.

² Svensk litteraturtidning 1816, spalterna 172–176. Jfr brev från C. von Rosenstein till J. A. Lindblom den 17 mars 1817 (Brev till J. A. Lindblom, sign. Br, 29, LSB).

ansågs böra erhålla vidgade möjligheter att "verka efter omständigheterna".³ Vidare betonades värdet av konsistoriernas insatser i frågor rörande bl. a. klassindelning och läroböcker.⁴

Motsättningen mellan konservativa kyrkliga och mer reformvänliga riktningar utgjorde ett av de mest markanta inslagen i den pedagogiska debatten. Klart kom meningsskiljaktigheterna till uttryck bl. a. i samband med regleringen av huvudstadens elementarläroverk.⁵

3.6 Formell och materiell bildning

I den föregående översikten berörda motivkretsar utgjorde var och en för sig element i den pedagogiska debatten rörande undervisningens innehåll och mål. Beträffande läroverken strålade denna diskussion samman i frågan om avvägningen mellan formell och materiell bildning.

Inte sällan betecknades den formella bildningen som undervisningens egentliga mål, medan inhämtandet av kunskaper och färdigheter endast betraktades som medel. I en diktamen i uppfostringskommittén den 21 maj 1814 (publicerad i Allmänna Journalen 1815, nr 21 och 22) framhöll riddarhussekreterare A. G. Silverstolpe, att staten inte hade rätt att av studierna förvänta kunskaper som omedelbart kunde användas: "Sannare kan man säga att vad som återstår även sedan vissa genom studier inhämtade kunskaper bortfallit, utgör statens verkliga behov: denna återstod består i vad man vunnit genom kunskaperna, betraktade som medel, och (anmärkom detta) i vad man, detta medel förutan, ej kunnat vinna, med ett ord sagt, i bildningen: och denna är ej annat än en tillövd förmåga att på olikartade föremål lätt använda sina anlag. I urskiljandet mellan kunskaper och bildning ligger alltså upplösningen av detta inkast: och om staten alltid bör vara glad när hon hos de i tjänst inträdande träffar de förra, är det däremot den senare hon bör kräva, uppmuntra och bereda".

Liknande tankegångar framfördes ungefär samtidigt av C. von Rosenstein: "Vad en gosse vet vid 12–15 år är av ringa värde, betraktat såsom kunskap, det glömmes fort, det läres senare på halva eller fjärdedelen så lång tid, men gossen bör hållas till arbete för en långt viktigare avsikt än kunskapsinhämtande, hans själsförmögenheter böra tidigt och i bestämd ordning utvecklas, han måste övas i att fästa sin uppmärksamhet vid intellektuella föremål, han måste vänjas vid arbete och hågen för kunskaper måste väckas".⁶

Medan uttalanden av kommittéledamöter liksom övriga inlägg i diskussionen röjde relativt god samstämmighet ifråga om avvägningen mellan formell och materiell bildning,

³ Med självtagen rätt vidtog eforerna stundom åtgärder som av dem ansågs behövliga och lämpliga. Se t. ex. skrivelse den 25 juni 1824 från rektorn vid högre lärdomsskolan i Kalmar Z. Segrell till 1824 års skolrevision om biskop Stagnelius' tillvägagångssätt. Jfr en nära femtio sidor omfattande skrivelse den 5 juli 1785 av C. G. Nordin vari det bl. a. heter: "Skolverket har sina lyten, men de bero ej så mycket på förordningar och lagar utan på bristande kunskaper hos efori och i en självtagen frihet att ändra och kränka författningarna efter felaktiga begrepp och egen bekvämlighet" (Kanslersgilletts arkiv. Avhandlingar rörande undervisningsväsendet).

⁴ Skrivelse från Stockholms stads konsistorium den 30 augusti 1814 och memorial av P. S. Drysen den 25 april s. å. (Uk Stiftsberättelser I. – Konsistoriets skrivelse tryckt i ÅSU, vol. 58, s. 142–146).

⁵ Se nedan avsnitt 4.5

⁶ Utåtande av C. von Rosenstein den 30 december 1815 angående rektor Silverstolpes memorial om skolböcker och lärometoder (Uk Div. ink. skr. I). – Frågor rörande formell och materiell bildning

var meningarna mera delade beträffande vilka läroämnen och undervisningsmetoder som bäst kunde förmedla formell bildning.

Bland läroämnena såg många i de klassiska språken det värdefullaste och effektivaste medlet att vinna formell bildning. Det saknades emellertid inte talesmän för uppfattningen, att vissa andra eller samtliga förekommande läroämnen kunde tillmätas formellt bildningsvärde.

Undervisningsmetodiska spörsmål hade inte minst genom filantropismen fått ökad aktualitet. Även sedan "det Basedowska skriket" tystnat, ägnades dessa frågor livligt intresse, och de olika metoderna skärskådades bl. a. med hänsyn till deras bildningsvärde.⁷ Såsom framgår av C. von Rosensteins ovan återgivna uttalande såg han i valet av undervisningsmetod en möjlighet att förmedla formell bildning. Dyliga tankegångar återfanns även i flera till uppfostringskommittén insända skrivelser.⁸ Med påfallande kyla behandlades filantropisternas undervisningsmetoder. Dessa betecknades som i alltför hög grad anpassade till snäva nyttosynpunkter och ansågs väsentligen tillhöra en gången tid.⁹ Uppfostringskommittén beaktade i sitt utredningsarbete främst vissa grundläggande undervisningsmetodiska idéer som bl. a. Comenius gjort sig till tolk för. Den visade emellertid också intresse för under senare tid lanserade åsikter i metodiska frågor. Av samtida pedagoger uppmärksammades t. ex. Pestalozzi samt Bell och Lancaster.

Inom 1812 års uppfostringskommitté var man i stort sett överens om att kunskaps- och färdighetsinhämtandet i sig inneslöt väsentliga moment av formell bildning. I samband med 1817 års stadgeförlag redovisade kommittén förhållandevis ingående sin uppfattning om formell och materiell bildning dels i den inledande underdåniga skrivelserna, dels i bilagan "Anvisningar och råd". Enligt kommitténs mening skulle läroverken inriktas på en harmonisk utveckling av individens själs- och kroppsformerheter. Oavsett nyttosynpunkter skulle undervisningen bl. a. syfta till att hos eleverna utveckla och stärka initiativkraft, grundlighet och ordningssinne, förstånds- och tankegångar samt fysisk hälsa. Läroplanerna borde begränsas dels till sådant som kunde anses innefatta bildande övning, dvs. en progressiv utveckling av själens formerheter, särskilt av uppmärksamheten, minnet och fattningsgåvan, förståndet, fantasin och självverksamheten, dels till sådant som kunde betraktas som verktyg eller villkor för vidare kunskapsinhämtande och själsodling. Avgränsningen borde i förra fallet främst avse lärdomsskolorna och gymnasierna och i senare fallet främst näringskolorna (apologistskolorna). En på detta sätt avvägd själslig, intellektuell och fysisk utbildning ansågs ge all kunskap ökat värde och ökad

användbarhet. Den väntades också få bestående värde i den enskildes liv och i det offentliga livets skilda förhållanden.

3.7 Vissa övriga omständigheter

Vid utformningen av konkreta förslag liksom också vid ställningstagandet till dessa fästes i den pedagogiska reformverksamheten väsentligt avseende vid vissa synpunkter och förhållanden utöver de ovan berörda. Arbetet på en ny skolordning försiggick under beaktande av tidigare skolstadgor. Uppfostringskommittén framhöll sålunda, att den "vid granskningen av våra äldre och nyare skolordningar funnit de huvudsakligaste och mest nödiga förbättringar böra bestå i läroverkens återförande till den grundliga byggnad, ordning och undervisningsmetod som i äldre skolordningar, särdeles den av år 1649, finnas iakttagna".¹ Vidare bör nämnas ytterligare en omständighet som i hög grad påverkade sådan reformverksamhet som krävde ökade kostnader, nämligen tillgången på disponibla medel. Förändringarna måste anpassas till de i åtskilliga fall starkt begränsade resurserna. Den ingående kartläggning av läroverkens ekonomiska förhållanden som uppfostringskommittén verkställde utgjorde därför ett viktigt led i dess utredningsarbete.

berördes vid skilda tillfällen även av flera andra kommittéledamöter, bl. a. J. A. Lindblom, G. A. Silverstolpe, G. R. Ahlman, A. O. Lindfors och Axel Fryxell. Den sistnämndes uppfattning kom klarast och utförligast till uttryck i samband med hans arbete i 1825 års uppfostringskommitté (nämnda kommittés Handlingar 1828, nr 57).

⁷ J. A. Lindblom rekommenderade i en underdånig skrivelse 1805 det sokratiska lärosättet, eftersom detta gynnade elevernas själsodling. Skrivelserna byggde måhända på ett utkast av O. C. Wählin (Lindblomiana, sign. B, nr 90, respektive Brev till J. A. Lindblom, sign. Br, 29:15, nr 78. LSB).

⁸ Se t. ex. redogörelser rörande skolorna i Vimmerby och Alingsås och gymnasiet i Göteborg, bifogade de av respektive konsistorier 1814 ingivna stiftsberättelserna, samt 6 kap. 1 § i reglementet för Prins Oscars elementarskola i Askersund, bifogat nämnda skolas underdåniga framställning i mars 1815 (Uk Skr. till Kungl. Maj:t II).

⁹ Starkt kritiska uttalanden mot filantropismen förekom t. ex. i Polyfem, Svensk litteraturtidning och Stockholms Posten, bl. a. i samband med recensioner av från tyskan översatta läroböcker i skilda ämnen. – I sina föreläsningar vårterminen 1814 framhöll professor S. Grubbe bl. a. att Basedow satte ekonomiska nyttosynpunkter som uppfostrans främsta mål och därmed bidrog till den inriktning som undervisningen fått på många håll, nämligen att ha realkunskaper som mål, till skada för den grundliga bildningen (Anteckningar efter professor S. Grubbes föreläsningar. Sign. P. 70. KB).

¹ Den underdåniga ingressen till 1817 års skolordningsförslag, s. VIII.

Avdelning 2.

Organisatoriska problem

4 Skolornas organisation

4.1 Anmärkningar mot skolorganisationen enligt 1807 års stadga

Anmärkningarna mot den gällande 1807 års skolordning blev en viktig utgångspunkt bl. a. för diskussionen om skolornas framtida organisation.¹ Stiftstyselernas utlåtanden vittnade om det intresse man av skilda anledningar visade denna fråga. Inte minst uppmärksammades apologistundervisningens ordnande, varvid kommentarerna främst gällde bestämmelsen att apologistklassens elever delvis skulle undervisas tillsammans med eleverna i trivialskolans övriga klasser och med gymnasisterna. Med undantag för domkapitlet i Växjö behandlade samtliga konsistorier de olägenheter som den föreskrivna gemensamma undervisningen innebar.²

Dikterade av pedagogiska och psykologiska hänsyn framfördes bl. a. följande anmärkningar. För undervisningens jämna och ostörda gång ansågs det i trivialskolan nödvändigt, att läraren i varje klass höll en noggrann tillsyn och kontroll över sina lärjungars uppförande, flit och framsteg. Men detta blev för apologisten nära nog omöjligt, så länge hans elever skulle undervisas än i den ena än i den andra klassen. Oordning uppstod gärna före och efter lektionerna. Vidare försvårades undervisningen genom skillnader i elevernas kunskaper och mognad. Apologistklassens lärjungar kunde sällan hålla jämna steg med de övriga, och dessutom verkade de stora klasserna hindrande på lärarnas arbete. Samundervisning borde fördens skull aldrig äga rum, där avdelningarna i skola och gymnasium var stora. För apologistklassen föreskrevs inte andra läroämnen än dem, vari apologisten kunde och förr verkligen undervisat sina lärjungar. Bristande tid och kompetens borde inte utgöra något hinder för honom att själv ha hand om sina egen klass. Därigenom kunde man följa elevernas successiva framsteg. Vidare erinrades om att apologisten i lönehänseende var gynnad framför kollegorna i trivialskolorna, varför det måste anses mindre billigt att minska hans arbetsbörda på deras bekostnad.³

De framförda anmärkningarna vidgades emellertid i flera fall till att omfatta även

¹ Om läroverksorganisationen enligt 1807 års stadga se ovan s. 8.

² Biskopen i Växjö L. Mörner uttalade dock i ett särskilt memorial bl. a. sitt ogillande av den gemensamma undervisningen. – Konsistoriernas anmärkningar uttryckte i hög grad lektorernas uppfattning, varför personlig lättja och ovilja mot att partiellt ta hand om apologistklassens elever kan ha inverkat på ställningstagandet.

³ Enligt de år 1814 av konsistorierna lämnade uppgifterna var nära nog samtliga apogister i lönehänseende långt mera gynnade än kollegorna. I t. ex. Kalmar uppgick apogistens lön till ungefär samma belopp som de tre kollegornas sammanlagda ersättning.

den för lärdomsskolan och apologistklassen gemensamma första eller förberedande klassen. Sålunda betonades att redan det stora antalet elever inte sällan kunde äventyra undervisningens syftemål. Erfarenheten hade nämligen visat, att ju mindre utvecklade lärjungarna var, dess svårare hade de att i en samling av 40 kamrater och däröver dra fördel av en gemensam undervisning – såvida denna inte inskränkte sig till inlärande och uppläsande av utanläxor. Trivialskolans första klass ansågs illa förbereda både elever som ämnade fortsätta i lärdomsskolan och elever som hade för avsikt att gå över till apologistklassen. De förra erhöll otillräcklig undervisning i latin, de senare hade föga tillfälle att förkovra sig i för näringslivet betydelsefulla ämnen. Lärarens olikartade och mångfaldiga göromål försvårade hans undervisning och hindrade barnen i deras skiftande arbete, så att den ene nybörjarens sysselsättning medförde den andres överksamhet. Den förberedande klassen borde därför bli vad den av ålder varit: en förberedande klass endast för dem, som ämnade gå den litterära vägen.⁴ Meningarna om hur apologistundervisningen borde ordnas var synnerligen delade. I allmänhet visade man intresse för att öka och förbättra denna undervisning. Ingen av de sju stiftstyrelser som behandlade frågan ansåg en apologistklass tillräcklig.⁵ För elever som ämnade sig till näringarna betecknades visserligen den för apologistklassen föreskrivna lärokursen som både tjänlig och tillräcklig, men den där bedrivna undervisningen ansågs svårigen kunna handhas av en lärare. Fördenskull föreslogs en inledande klass, där de minst försigkomna skulle undervisas i biblisk historia och katekes, skrivning och de fyra räknesätten i hela tal. Den i skolordningen föreskrivne sängläraren kunde svara för nämnda arbete. Konsistoriet i Göteborg hade dock en avvikande mening: för elever som ämnade sig till näringarna var en vidgning av lärokursen högst nödvändig, ett önskemål som borde beaktas mot bakgrund av Göteborgs kommersiella utveckling. Det krävdes därför två apologistklasser, en nedre och en övre. I den förra tänktes undervisning lämnad i enlighet med skolordningens föreskrifter för den förberedande klassen, dock med utökad lärokurs i aritmetik samt påbörjad läsning av tyska språket. I den övre klassen borde förekomma de för apologistklassen stadgade läroämnen samt därjämte "fäderneslandets statistik". Lärjungarna skulle bibringas så grundliga kunskaper, att de vid avslutad skolgång "genast med fördel kunna användas vid handeln eller näringarna". Till avlöningsmedel för den nyinrättade apologisttjänsten förmodades staden vara villig att bidra med erforderligt belopp, såvida staten inte kunde svara för denna utgift.⁶

Tanken på en från lärdomsskolan helt skild apologistlinje fördes fram i yttrandena från stiftstyrelserna i Strängnäs och Västerås.

Konsistoriet i Strängnäs betonade, att om apologistklassen skulle åstadkomma avsedd nytta, borde den med hänsyn till såväl antalet läroämnen som antalet elever delas upp i en lägre och en högre klass med var sin lärare. Så länge medel saknades till den enes avlöning, kunde en av kollegorna från lärdomsskolan flyttas till apologistklassens lägre avdelning. Både den litterata och den illitterata skolans lägsta klass borde anses som förberedande. För inträde till dessa klasser skulle på båda linjerna krävas färdighet att

⁴ Domkapitlet i Skara. Denna uppfattning delades av stiftstyrelserna i Strängnäs, Göteborg, Lund och Karlstad. En sådan lösning tänkte sig tydligen även konsistoriet i Härnösand.

⁵ De i föregående not angivna samt domkapitlet i Västerås.

⁶ Det må erinras om att Göteborg var säte och stapelort för Ostindiska kompaniet (1731–1814) och genom Trollhätte kanals öppnande (1800) blev hamnplats för städerna vid Väneren, vilket innebar ökad handelsomsättning. Såsom en av Europas främsta upplagsplatser för den engelska handeln under kontinentalsystemets tid (1806–1814) växte staden ytterligare i betydelse. Stora vinster kom även göteborgarna till del genom det givande sillfisket under senare hälften av 1700- och början av 1800-talet.

rent och obehindrat läsa svensk och latinsk stil, utantill läsa Luthers lilla katekes och redogöra för de utdrag av biblisk historia som ingick i den allmänt brukliga katekesen, känna siffror, tal och multiplikationstabellen samt skriva läsligt.⁷

Domkapitlet i Västerås föreslog en liknande utökning av apologistklassen på lärdomsskolans bekostnad. Enligt domkapitlets mening skulle trivialskolans första klass förbereda endast till apologistklassen. Den i skolordningen föreskrivna andra klassen blev därmed den litterata linjens första klass. Organisationsplanen innebar sålunda, att den litterata linjen gjordes treklassig, medan apologistlinjen fick två självständiga klasser. För att i någon mån kompensera sloandet av lärdomsskolans förberedande klass förordades att ingen skulle tas in på den lärda linjen som inte jämte de för inträde till förberedande klassen i skolordningen angivna fordringarna kunde "fermt svara för latinska språkets paradigmat". I den första litterata klassen borde under sådana förhållanden det latinska språkets grammatikaliska grunder enligt domkapitlets uppfattning bli undervisningens huvudföremål och det grekiska språket påbörjas först i följande klass. Som omväxling till latinläsandet föreslogs i första klassen förutom katekes och biblisk historia även geografi och historia samt aritmetik.

En särställning intog den av domkapitlet i Karlstad föreslagna organisationsplanen. Den stämde i allt väsentligt överens med de riktlinjer lektor Axel Fryxell angett i sin skrift om de allmänna läroverkens förbättring. Undervisningen för dem som ämnade gå över till näringarna var så viktig, att apologistklassen borde förses med två lärare och delas upp på två cirkel eller klasser.⁸ Så länge lönedel saknades för den ene läraren, kunde han tillika vara domkyrkosysselman. Samundervisningen mellan eleverna på apologistlinjen och eleverna i trivialskolan och gymnasiet ansågs leda till famlande oreda och borde upphöra. För intagning i apologistklassens nedre cirkel borde eleven kunna utantill Luthers katekes och hustavlan, addition och subtraktion. I nämnda cirkel skulle förekomma kristendomskunskap, modersmål, aritmetik, historia och geografi. Flyttning till övre cirkeln skulle medges endast för elever som tillgodogjort sig den för nedre cirkeln föreskrivna lärokursen. I övre cirkeln förordades undervisning enligt skolordningens föreskrifter. Apologistklassens elever förutsattes äga frihet att vid självvald tidpunkt av rektor begära testimonium för att gå över till näringarna eller till tjänst, där egentliga studier inte erfordrades. Beträffande den litterata skolan ägnade konsistoriet stort intresse åt undervisningen i grekiska, som enligt dess mening borde påbörjas i tredje klassen. Ingående diskuterades frågan, om man i de nedre läroverken främst skulle läsa profana grekiska auktorer eller Nya testamentet. Konsistoriet förordade med utförlig motivering det senare alternativet. I sitt yttrande antydde stiftstyrelsen också, att flyttning till gymnasiet inte uteslutande skulle förbehållas trivialskolans elever. Även elever som inhämtat lärokursen i apologistklassens övre cirkel skulle ha möjlighet att partiellt delta i den gymnasiala undervisningen.⁹

De egenartade förhållanden som rådde inom Lunds stift återspeglades även i domkapitlets utlåtande beträffande apologistklassen. Då sådana avdelningar saknades inom

⁷ De föreslagna inträdesfordringarna var i huvudsak desamma som den gällande skolordningen föreskrev för inträde till den gemensamma förberedande klassen.

⁸ Jfr ovan s. 40, not 8.

⁹ Axel Fryxell ansåg, att från apologistklassen kommande elever skulle kunna flyttas upp i gymnasiet "att därstädes i någon av cirkelarna begagna de föreläsningar, som hållas på svenska språket" (Axel Fryxell, Om de förbättringar, som våra läroverk synas för det närvarande kunna emottaga, s. 17). Programmet erinrade dels om Västerås domkapitels betänkande över 1760 års skollagsförslag, dels om ett av Skara domkapitel till kanslersgillet insänt projekt. Om dessa skrivelser se t. ex. K. Nordlund, Översikt av de svenska gymnasiernas historia intill 1820, s. 31 f. och 49.

stiftet, hade det tydligen erbjudit stora svårigheter att meddela undervisning åt dem som ville förvärva för blivande näringsidkare nyttig kunskaper. Konsistoriet ansåg det lämpligast, att särskilda borgarskolor inrättades för dem som ämnade sig till näringarna. Därigenom kunde de övriga skolorna utan inblandning av ovidkommande läroämnen tjäna den lärda bildningen.¹

Gymnasiekollegiet i Gävle presenterade i sitt märkliga "Tillägg" en plan för hela undervisningsväsendets organisation. Uppfostrans egentliga mål angavs inledningsvis vara "att så utveckla och utbilda människans alla krafter, att hon därigenom når sin bestämmelse för sedligheten". Även utan vidsträckta kunskaper och utan vetenskaplig bildning kunde visserligen människan och medborgaren vara god. Dock borde inte för någon i samhället vägen till vetenskapernas helgedom vara stängd. Det var statens skyldighet att sörja för alla sina medlemmars bildning. Uppdelades medborgarna i en lägre klass, en medelklass och en högre klass, anmälde sig behovet av tre olika slag av läroanstalter, nämligen folkskolor för det stora flertalet, borgarskolor för medelklassen och lärda skolor (gymnasier och universitet) för den högre folkklassen. I borgarskolorna – även kallade trivialskolor – borde inte endast de som behövde högre bildning än hantverkarna och som kom att utgöra medelklassen "utan även de, som ägna sig åt vetenskapernas grundliga studium, och de, som skola bli ämbetsmän, finna tillfälle att inhämta de därtill förberedande kunskaperna". Med dessa läroanstalter som botteskola skulle den vidare utbildningen fortsätta i militär- och näringskolor – de senare även betecknade elementar-, real-, handels- och slöjdskolor – samt i gymnasier. Det genomgripande reformprogram som här skyttades fram mynnade emellertid ut i ett kompromissförslag, vilket i sina grunddrag närmast erinrade om det av Lunds domkapitel framlagda förslaget. Ett tillräckligt antal näringsskolor saknades. Visserligen fann gymnasiekollegiet, att apologistklassen i det närmaste svarade mot de fordringar man ställde på nämnda skolor, men dessa krav kunde med hänsyn till apologistklassens form endast uppfyllas på ett ofullkomligt sätt. Den borde därför helt och hållet skiljas från trivialskolorna och bilda en självständig läroanstalt. Likaledes borde alla mindre skolor med rektor och en eller två kollegor omvandlas till näringsskolor.² Den fristående trivialskolan kunde under angivna villkor organiseras i fyra klasser med fyra ordinarie lärare.

Vid katedralskolorna skulle enligt 1807 års skolordning apologistklassen avskaffas och i stället en femte litterat klass inrättas, så att eleverna erhöi en grundligare underbyggnad för lärda studier och direkt kunde dimitteras till universiteten. Detta stadgande blev föremål för anmärkningar i de yttranden över 1807 års skolordning som sändes in från ärkestiftet och från Stockholms stads konsistorium. Rikets båda katedralskolor var nämligen belägna i Uppsala och Stockholm. Det bör nämnas att man inte vid någon av skolorna efterkommit bestämmelsen att på apologistklassens bekostnad öka ut lärdomslinjen. I Uppsala hade dock den förändringen genomförts att översta klassen delats i två cirklar, nämligen en undre cirkel bestående av de från tredje klassen sist uppflyttade eleverna samt en övre cirkel. Den undre cirkeln undervisades av adjunkten i latinsk stilskrivning, hebreiska och matematik samt – gemensamt med den övre cirkeln – i franska och tyska. Övriga ämnen läste de båda cirkelarna tillsammans under rektors och konrektors ledning. De timmar adjunkten därigenom befriades från, ägnade han åt apologistklassen.

¹ Jfr en artikel i Lunds Weckoblad 1812 (nr 43) med förslag om inrättandet av en elementarskola i staden.

² Jfr 1807:6:2.

Rektorn vid katedralskolan i Uppsala J.C. Höjer framhöi i ett särskilt yttrande, att apologistklassen borde bibehållas. Vidare gjorde han gällande, att uppdelningen av katedralskolans översta klass i två cirklar gjort det obehövt att inrätta ytterligare en litterat klass. Eftersom adjunktens tid var strängt upptagen, borde enligt Höjers mening inrättas ännu en adjunktstjänst.³

Höjers uppfattning delades i domkapitlet av ärkebiskop J.A. Lindblom och professor E. Fant. Domprosten Johan Winbom samt professorerna L. Olbers och A. Hultén ansåg däremot, att de ynglingar som gått igenom trivialskola och gymnasium med sin tre år längre undervisning var bättre förberedda för universitetsstudier än de från katedralskolor kommande. Vid dessa skolor borde därför i enlighet med skolordningens föreskrifter inrättas ännu en litterat klass. De underströk emellertid, att någon indragning av apologistklassen – "om vars nödvändighet ingen lärare tvivlar" – inte fördenskull borde äga rum. Reformen kunde genomföras, om adjunkten förordnades till lärare i den nyinrättade litterata klassen och därjämte en oavlönad adjunkt anställdes.

Stockholms stads konsistorium gjorde i sitt utlåtande gällande, att de genom den litterata linjens utökning vunna fördelarna inte uppvägte förlusten av apologistklassen. Dess slopande skulle innebära minskade bildningsmöjligheter för ett stort antal ynglingar med avsikt att ägna sig åt civila tjänster, handel, hantverk och lantbruk. För Storkyrkoförsamlingen skulle sloandet av apologistklassen betyda förlusten av den enda allmänna utbildningsanstalten för de borgerliga yrkena.⁴ Utan ökning av antalet lärare kunde enligt konsistoriets mening den avsedda större insikten i "de litterära vetenskaperna" vinnas, om eleverna vid katedralskolorna stannade kvar längre tid än eleverna vid trivialskolorna.

4.2 Vissa andra meningyttringar

Intresset för hur skolan skulle organiseras för att kunna lösa den dubbla uppgiften att förbereda dels för fortsatta lärda studier vid gymnasium och universitet, dels för inträde i näringslivet var ingalunda begränsat till konsistoriernas krets. Vissa debattinlägg i denna fråga förtjänar särskilt beaktande.

Med hänsyn till den icke oviktiga roll Gustaf Abraham Silverstolpe kom att spela i den pedagogiska diskussionen finns det anledning att söka klargöra den uppfattning om skolornas utformning som han vid olika tillfällen gav uttryck åt.

G.A. Silverstolpe hade redan 1802 i en till kanslersgillet inlämnad anonym skrift utvecklat sina tankar om rikets undervisningsverk. Med vissa jämkningar föranledda av de mellanliggande årens händelser och erfarenheter återkom han 1813 till ämnet i avhandlingen "Försök till en framställning av allmänna läroverkets närvarande tillstånd i Sverige". I detta arbete framhöi han bl. a., att en bestämd skillnad i undervisningen måste göras mellan blivande näringsidkare och dem som ämnade gå den lärda vägen eller ämbetsmannabanan. De lärda skolorna hade att bilda vetenskapsmän, lärare och ämbetsmän. För medborgare som vid tidig ålder övergav studierna och sökte sig till näringslivet var de däremot inte lämpade. Vad den lärde måste känna från grunden, behövde näringsidkaren endast känna till resultaten. Förvärvandet av all den kunskap

³ Som årlig lön föreslogs tjänsteinnehavaren erhålla 10–12 tunnor spannmål, varjämte han skulle äga rätt till dubbel tjänsteårsberäkning.

⁴ I huvudstadens övriga församlingar fyllde kyrkskolorna denna uppgift.

som ett inträngande i vetenskapen krävde, skulle för den senare verka hindrande på tillägnandet av nödig yrkeskännedom, utan vilken den erforderliga skickligheten aldrig kunde uppnås. Det heter bl. a.: "Till undervisning för personer av denna klass fordras således helt andra inrättningar, kända under namn av elementar-, real- och borgarskolor, allt efter deras mer eller mindre bestämda inskränkning till vissa ändamål" (s. 57 f.). De möjligheter apologistklassen erbjöd var ofullkomliga för den borgerliga uppfostran. Redan det stora elevantalet utgjorde ofta ett allvarligt hinder. Silverstolpe erinrade om att vid trivialskolan i Örebro ett år fanns 130 à 150 elever, varav endast 4 i rektorsklassen, medan apologistklassen däremot hade 114 lärjungar.⁵

Antalet lärda skolor kunde enligt G.A. Silverstolpes mening utan olägenhet reduceras, medan däremot större delen av stadsskolorna borde förändras till realskolor. Kombinerade med under fattigvårdens uppsikt stående arbetsskolor kunde de tjäna till den arbetande medelklassens högre odling.⁶ Silverstolpe föreslog vidare en trivialskola med två förberedande klasser för alla ynglingar som sökte högre bildning. Efter de två förberedande klasserna tänkte sig Silverstolpe en linjedelning. De som ämnade gå den lärda vägen eller ämbetsmannabanan hade att fortsätta studierna i trivialskolan och gymnasiet, medan de övriga skulle flyttas till en särskild skola, uppdelad på en eller två klasser. Vid denna skola skulle undervisning meddelas i för näringsidkare nödiga ämnen. Den egentliga yrkesutbildningen förutsattes däremot överlämnad åt privata anstalter (a. a., s. 116).⁷ Silverstolpes förslag skilde sig på väsentliga punkter från den av honom senare framlagda organisationsplanen.

Ungefär vid samma tidpunkt uttalade sig G.A. Silverstolpe i annat sammanhang om skolorganisationen, nämligen vid installationen av läraren för den nyinrättade övre apologistklassen vid Norrköpings trivialskola. Enligt det kungliga stadfästelsebrevet äsyftades med nämnda klass "undervisning i de ämnen, som äro mest av nöden för de ynglingar, vilka direkt från skolan ingå i handel och näringar". Flyttning till denna klassavdelning skulle ske dels från tredje och fjärde klasserna i trivialskolan, dels från den redan förefintliga apologistklassen.⁸ I anslutning till denna bestämmelse yttrar Silverstolpe, att han "anser avgjort, att denna kortare väg är mindre nyttig än den att efter ordentlig

⁵ Det kan nämnas att Kungl. Maj:t i september 1819 på tillstyrkan av uppfostringskommittén biföll Strängnäs domkapitels önskan, att en av de båda vid Strängnäs trivialskola tjänstgörande apologisterna skulle förflyttas till Örebro skola. Barnantalet i dess apologistklass beräknades nämligen till över 80, under det att motsvarande avdelning i Strängnäs vanligen endast räknade något mer än 30 elever. Det bör dock framhållas att även klasserna i lärdomskolorna kunde ha ett högt elevantal. Så hade t. ex. vid Linköpings trivialskola år 1813 rektorsklassen 94, tredje klassen 82, andra klassen 61 och första klassen 39 lärjungar. I apologistklassen uppgick de samma år till 58. För tioårsperioden 1804–1813 var medeltalet elever i rektorsklassen 70, i tredje klassen 65, i andra klassen 61, i första klassen 32 och i apologistklassen 60. Elevantalet i rektorsklassen nära nog fördubblades under nämnda tioårsperiod, nämligen från 49 till 94 (Uppfostringskommitténs underdåniga utlåtande den 4 september 1819; bland Uk Skr. till Kungl. Maj:t: II. Kungl. Maj:ts beslut delgavs kommittén genom skrivelse den 9 september 1819; bland Uk Kungl. brev I. Jfr Uk 30 oktober 1819. Angivna uppgifter om elevantal är hämtade ur och beräknade med stöd av Linköpings domkapitels till kommittén insända meddelanden).

⁶ Biskop C. von Rosenstein förfäktade i sitt utlåtande över Silverstolpes framställning, att stadsskolor borde inrättas mera med hänsyn till yrkesutövning än till allmänbildning, dvs. närmast ges karaktär av industriskolor (a. a., s. 162). Detta förslag vann även G.A. Silverstolpes gillande (a. a., s. 169). Jfr också Silverstolpes memorial vid 1815 års riksdag (Ad 3, s. 96).

⁷ Silverstolpes i det närmast föregående presenterade förslag till skolorganisation ingick i svaret på C.U. Broocmans yttrande över avhandlingen Försök till en framställning av allmänna läroverkets närvarande tillstånd i Sverige (jfr ovan s. 13).

⁸ Det kungliga brevet, som är daterat den 12 februari 1812, återges i Pedagogiska handlingar, första häftet, s. 4 ff. Silverstolpes tal finns återgivet i samma arbete, s. 8 ff.

läsning i skolans lärda klasser" i den nyinrättade avdelningen "söka sin yttersta bildning till det förestående levnadsyrket". Han manar föräldrarna att inte forcera barnens skolgång utan lämna tillräcklig tid för deras förståndsutveckling.⁹ Om möjligt bör därför ynglingen gå igenom hela trivialskolan före inträdet i den övre apologistklassen, ty "då först vinner inrättningen fullkomlighet".

I oktober 1814 sände G.A. Silverstolpe till uppfostringskommittén ett omfångsrikt memorial rörande läroverkens reformering med en i viktiga avseenden omarbetad organisationsplan, som beträffande trivialskolan och apologistklassen till sina yttre konturer liknade det av Lunds konsistorium framlagda förslaget.¹ Silverstolpes inlaga blev föremål för kommitténs livliga intresse och synes i flera avseenden ha övat ett inte obetydligt inflytande på den slutliga utformningen av 1817 års skolordningsförslag.² Inledningsvis framhöll Silverstolpe, att alla samhällsklasser borde erhålla en efter individuella behov avpassad undervisning. Staten hade rätt att kräva nödig utbildning av varje medborgare, men den hade också skyldighet att skapa möjligheter till denna. De elementäraste undervisningsverken (folkskolorna) skulle meddela undervisning i läsning, skrivning och räkning samt kristendomskunskap. Dessutom borde barnen lära ett hantverk, varigenom de kunde få sin framtida försörjning.³ För näringsidkare som önskade grundligare undervisning än den folkskolorna gav, borde inrättas särskilda skolor för fortsatt undervisning. Därmed äsyftades inte egentlig yrkesutbildning, som borde meddelas genom enskilt initiativ. I de av Silverstolpe föreslagna näringssskolorna skulle endast ges tillfälle att inhämta kunskaper som utgjorde en nödvändig förutsättning för näringsidkare i allmänhet. Skolorna skulle delas upp på tre klasser och ha tre lärare. Större delen av de stadsskolor med två eller tre lärare, där kunskapsmeddelandet skedde utan bestämd form eller avsikt, kunde enligt Silverstolpes mening användas för ändamålet. Inrättades sådana läroanstalter, skulle trivialskolornas "amfibiska natur" försvinna.

Silverstolpes förslag syftade således till att apologistklassen skulle skiljas från trivialskolan. Denna borde uteslutande förbereda för de lärda yrkena samt organiseras i fyra klasser med rektor och tre lärare; möjligheter skulle dock finnas att vid stort elevantal anställa extra lärare. Eleverna beräknades vara mogna att vid 16 à 17 års ålder vinna inträde i gymnasiet. Genom den illiterata undervisningens totala avskiljande från den lärda undervisningen ansågs den senare vinna stora fördelar. Fanns i trivialskolan endast sådana ynglingar som syftade till högre utbildning, skulle den sedliga fostran gynnas och tillsynen under fritiden underlättas. Sålunda förenades hos Silverstolpe intresset för den borgerliga bildningen med aristokratens motvilja att sätta sina barn i skolor av delvis folklig karaktär.

Liknande motiv torde ha övat inflytande på G.A. Silverstolpe vid utformningen av det till 1815 års riksdag inlämnade memorialet om folkundervisningens upphjälpande. Däri framhölls bl. a. att endast genom inrättande av folkskolor kunde högre skolors bildningsmål förverkligas, "ty i brist därav äro våra skolor nu, för att ej svika någons kunskapsbegär, nödsakade att utgöra mellanvarelser mellan pedagogier och verkliga lärdomsanstalter. Vetenskapsodlingen skötes därigenom blott till hälften; större delen lärjungar stanna vid hantverksmässiga kunskaper och bliva halvkunniga, från arbete avvända

⁹ Jfr ingressen till 1817 års skolordningsförslag, s. VI.

¹ Se ovan s. 47 f.

² Silverstolpes memorial är daterat den 12 oktober 1814 och finns bland Uk Div. ink. skriv. I. Jfr Uk 25 oktober och 9 december 1814 samt 25 och 31 januari 1816.

³ Silverstolpes förslag angående folkskolorna var förhållandevis detaljerat och röjde påverkan från Pestalozzi.

medlemmar i staten, och mängden är lämnad utan vård". Under den livliga debatt som uppstod med anledning av Silverstolpes skrivelse betonade han, att apologistklasserna måste skiljas från trivialskolorna, om dessa skulle kunna fylla sitt ändamål att förbereda till vetenskapliga studier. Särskilda skolor borde inrättas för den medborgerliga bildningen. Av speciellt intresse var i detta sammanhang ett inlägg av arkiatern David von Schulzenheim, som framhöll att den förberedande yrkesutbildningen behövde förbättras vid såväl lägre som högre läroverk. Han påpekade, att "en jämn förening av bok- och folkvett bör sorgfälligt befordras. --- I andra riken finnas särskilda borgar-, folk-, industri-, arbets-, räkne- och moderna språkskolor och pensioner". Även i vårt land borde avseende fästas vid näringsidkarens undervisning.⁴

Ehuru från delvis andra utgångspunkter kom G.A. Silverstolpe i vad det gällde lärodomsskolans ställning efterhand fram till principiellt samma lösning som flertalet stiftstyrelser förordat i sina yttranden över 1807 års skolordning. Även han slog vakt om denna skolas integritet. Däremot möter man endast undantagsvis i konsistoriernas utlåtanden motsvarigheter till Silverstolpes så starkt understrukna önskan att få till stånd en utbyggd och förbättrad allmänt medborgerlig utbildning i en särskild från lärodomsskolan skild linje.

G.A. Silverstolpes krav på en reformerad medborgerlig utbildning kom ungefär samtidigt att i viss mån förverkligas genom tillkomsten av Prins Oscars elementarskola i Askersund. Skolans direktion framhöll i samband med läroanstaltens inrättande betydelsen av att ungdomen i tid fick utbildning för sådana yrken som var till framtida gagn för både stat och enskilda.⁵ Men därmed uppstod också kravet på olika utbildningsanstalter, alltefter de skilda levnadsbanor ynglingarna ämnade välja. För en kommande verksamhet inom näringslivet var en lärd uppfostran inte ändamålsenlig. Även apologistklasserna betecknades av direktionen som otillräckliga på grund av det stora antal som sökte vinna inträde. Därjämte ansågs undervisningen vara ofullständig. I skrivelsen framhölls däremot de stora förtjänsterna hos elementarskolan i Gävle. Enligt direktionens mening var liknande anstalter nödvändiga för danande av dugliga näringsidkare.

Röster höjdes i debatten också för olika former av fortsatt samorganisation av skolans lärda linje och utbildningslinjen för blivande näringsidkare m. fl. I en till uppfostringskommittén insänd organisationsplan framhöll rektor J.C. Höjer, att 1807 års skolstadga med undantag för "någon liten närmare jämkning till 1724 års skolordning" var tillfredsställande. Apologistklassen borde dock fördelas mellan två lärare. Vidare skulle rekryteringen av denna avdelning inte ske vid inskrivningen utan genom flyttning från trivialskolans tre första klasser av elever, som redan bestämt sig för yrken vilka inte krävde någon mera omfattande litterär underbyggnad.⁶

⁴ Ad 17 juli 1815, s. 747 ff. Om den hetsiga debatt som utspann sig med anledning av Silverstolpes förslag om folkskolors inrättande se t. ex. Svenska folkskolans historia. 2, s. 104 ff. Beträffande Schulzenheims uppfattning se även hans presidietal inför Kungl. Vetenskapsakademien den 30 januari 1799 (i Presidietal hållna i Kungl. Vetenskapsakademien 1799-1802).

⁵ I skrivelse till Kungl. Maj:t den 23 mars 1815 vid överlämnandet av förslag till reglemente för skolan (Uk Skr. till Kungl. Maj:t II).

⁶ Höjers skrivelse är daterad den 30 juni 1814. Det må nämnas att biskop C. von Rosenstein i ett memorial till uppfostringskommittén daterat den 30 december 1815 satte ifråga, om eleverna borde ges möjlighet att i förtid avvika från den en gång valda linjen. Jfr även den av Rosensteins författade underdåniga ingressen till 1817 års skolordningsförslag, s. IX f. (Höjers och Rosensteins skrivelser finns båda bland Uk Div. ink. skriv. I). - Ytterligare om J.C. Höjers pedagogiska uppfattning se t. ex. W. Sjöstrand, Pedagogikens historia. III:1, bl. a. s. 120 f.

Större avvikelser från 1807 års skolordning innebar emellertid det av lektor N.J. Bergsten på uppfostringskommitténs uppdrag utarbetat stadgeförslaget.⁷ Bergsten förordade en på fyra klasser uppdelad trivialskola. De två lägsta klasserna tänktes utgöra förberedande avdelningar, vilkas undervisning skulle ombesörjas av två lärare. Tredje och fjärde klasserna var avsedda för den lärda bildningen och undervisningen i dem skulle handhas av rektor, konrektor och en kollega. I varje stift borde vidare alltefter folkmängden finnas en eller flera borgarskolor. För antagning till dessa borde krävas de kunskaper som berättigade till uppflyttning i trivialskolans tredje klass. Trivialskolans första och andra klasser avsågs sålunda förbereda för både lärd och medborgerlig bildning. Borgarskolan planerades få två klasser undervisade av tre lärare, nämligen rektor och två kollegor. Bergstens förslag innebar därjämte att apologistklasserna skulle avskaffas samt att alla allmänna stadsskolor med en rektor och en eller två kollegor skulle betraktas som borgarskolor.

Den i 1807 års skolordning fastlagda principen med en första gemensam förberedande avdelning återkom i ett till uppfostringskommittén insänt memorial med titeln "Pedagogiska paradoxer".⁸ Avvikelserna från skolordningen var här mera påtagliga än i det av Bergsten framlagda förslaget. Den anonyme författaren underströk kravet på förbättrad medborgerlig bildning. Beträffande organisationen synes han ha tänkt sig trivialskolan omfatta dels ett treklassigt odifferentierat nedre stadium, dels för de mera studiebegävrade ett tvåklassigt övre stadium uppdelat på en reallinje och en litterat linje.

Bland de i det närmast föregående redovisade organisationsplanerna finns exempel på hur det odifferentierade stadiet förordades omfatta en mer eller mindre omfattande del. I sina mest långtgående krav avsåg dylika reformförslag en för samtliga klassavdelningar gemensam skola med möjligheter till differentiering tillgodosedda genom alternativa ämneskombinationer. Bland talesmännen för en så radikal lösning av skolorganisationen kan nämnas C.U. Broocman. Hans arbete "Om det offentliga läroverket" vittnade på en gång om författarens nyhumanistiska orientering och om hans strävan efter en förbättrad borgerlig undervisning, för vilken inte ens Tyska skolan i Stockholm eller Brändströmska elementarskolan i Gävle ansågs tillfyllest.⁹ Under sin tysklandsresa

⁷ Bergstens stadgeförslag finns bland Uk Konzept I.

⁸ Memorialet är anonymt och odaterat (finns bland Uk Div. Ink. skr. I). I. Aquilonius förmodar med fog, att författaren kan vara Anders Fryxell. Hans datering av skriften till 1812 är däremot sannolikt oriktig (Svenska folkskolans historia. 2, s. 100). Förmodligen sändes den in till uppfostringskommittén först ett par år senare.

⁹ Såsom ovan framhållits (s. 13) inlämnade Broocman denna skrift som ett yttrande över G.A. Silverstolpes Försök till en framställning av allmänna läroverkens närvarande tillstånd i Sverige.

Det kan nämnas att Broocman 1806 lagt fram förslag om att inrätta en realskola i huvudstaden. A. Wiberg har behandlat detta initiativ och betecknar därvid Broocman som en upplysningsman, vilken "den nya tidens män, som behärskades av nyhumanistiska och nyromantiska ideal", inte kunde tillbörligen uppskatta. "Hans uppfostringsidéer förklarades oriktiga och skadliga, och hans insatser förringades och glömdes" (Pedagogisk tidskrift 1939, s. 9). Häremot kan i någon mån ställas N.G. Ohlsons uppfattning att Broocman redan i sin dissertation De publica educatione (1804) åtminstone till en del påverkats av nyhumanismen (N.G. Ohlson, Det pedagogiska problemet i Sverige under frihetstiden och gustavianska tiden, s. 240 ff.).

Ser man även till Broocmans senare pedagogiska arbeten, kan han närmast betecknas som representant för en reformvänlig linje inom den nyhumanistiska bildningsrörelsen. Att han varken förringades eller glömdes framgår av det faktum, att han jämte lektor Bergsten var den ende läraren bland uppfostringskommitténs ursprungliga ledamöter. - Om den höga uppskattningen av hans insatser på undervisningens område vittnar t. ex. prästeståndets rekommendation den 13 november 1810 av Magasin för föräldrar och lärare. Vidare kan nämnas att Anders Fryxell i sitt arbete Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken betecknar honom som "vår odödlige Broocman" (a.a., s. 12).

hade Broocman närmare lärt känna det tyska skolväsendet och tydligen fått impulser av bestående art.¹ Man kan på Broocmans pedagogiska reformförslag sådant det möter i "Om det offentliga läroverket" tillämpa hans yttrande om F. Gedike: "Då han gav akt på gossens lynne och utvecklingsgång, fann han väl --- att realia i de första åren vida mer roa och ge en långt större mängd tydliga begrepp om världen och dess förhållanden än de döda språken och önskade därför --- åt varje stat många realskolor, där all ungdom kunde få sin elementariska allmänt medborgerliga bildning och utur vilka endast några få studerande borde uppflyttas i de färre latinska skolor eller gymnasier, där den egentliga lärda undervisningen skulle taga sin början". Broocman klassificerade de allmänna läroverken i barnskolor (folkskolor), borgarskolor, gymnasier (lärda skolor) och universitet. Den märkligaste nyheten i hans program var trivialskolans omvandling till borgarskola. Denna skulle tjäna det dubbla syftet att förbereda för gymnasiet och meddela undervisning åt alla framtida medborgare som önskade och behövde en högre bildning än kroppsarbetaren. Dess karaktär av läroverk framför allt för blivande näringsidkare underströks genom yrkandet, att en sådan skola inte borde saknas i någon stad med över 2 000 invånare och med mera betydande handel. De i borgarskolan föreslagna läroämnena var också valda med hänsyn till att flertalet elever skulle utbildas för arbete inom näringslivet, medan endast ett mindretal väntades fortsätta studierna vid högre läroanstalter.² Undervisningen tänktes ombesörjd av rektor och fyra lärare med eleverna uppdelade i fyra klasser. Lärokursen beräknades för första klassen till ett halvt år, för de båda mellersta klasserna till vardera ett år och för den översta klassen till två år. Tydligen tänkte sig Broocman en viss uppdelning av eleverna på skolans övre stadium. I samband med behandlingen av latinundervisningen framhöll han nämligen, att för det stora flertalet lärjungar endast så mycket latin behövde läsas, "att vad i borgerliga samlevnaden förekommer av detta språk må riktigt förstås och begagnas"; latinstudierna borde för dem främst syfta till att skapa förståelse för romarna och deras kultur. De ynglingar åter som ämnade bedriva fortsatta studier borde därjämte erhålla fördjupade kunskaper i latin, så att de utan grövre grammatiska fel kunde skriva detta språk samt obehindrat översätta den genomgångna krestomatin. Inrättandet av ett tillräckligt antal elementarskolor borde enligt Broocmans mening vara en uppgift huvudsakligen för regeringen. Lämpligen kunde först i huvudstaden organiseras en borgarskola och en därmed förenad utbildningsanstalt för lärare. Efter denna skolas mönster kunde därefter liknande läroverk inrättas i alla större städer.

En uppfattning om skolorganisationen som delvis erinrade om Broocmans kom till

¹ Av stort intresse är i detta sammanhang brev från Broocman till C.C. Gjørwell, daterade Uppsala den 6 mars, Köpenhamn den 28 juli och Halle den 15 november 1804 samt Leipzig den 28 april 1805 och Stockholm den 4 februari 1806 (Ep. G. 7:35 och 7:36. KB). I sistnämnda brev berörde han bl. a. sin vistelse i Leipzig våren 1805. Som särskilt givande vid detta besök angav han studiet av den nyinrättade borgarskolan. Jfr t. ex. Broocmans underdåniga skrivelse som kom in till kanslersgillet den 30 januari 1808 (bland Avgjorda mål 1807-1809 i kanslersgillet arkiv. RA).

² Undervisningens föreslogs omfatta kristendomskunskap, geografi, naturkunskap, historia, räkning och geometri samt av språken framför allt modersmålet men även tyska (med början i första klass), franska (från och med andra klass) och latin (påbörjas i tredje klass). Om tillfälle gavs, kunde undervisning utom den ordinarie läsordningen lämnas i engelska. Övningar skulle även förekomma i sång, skrivning, teckning och gymnastik.

En i övrigt mycket uppskattande recensent vände sig i Journal för litteraturen och teatern 1812 (nr 256) mot Broocmans förslag att klassiska auktorer skulle läsas vid studiet av antikens historia, geografi, mytologi och filosofi. Moderna verk ansågs nödvändiga och endast ifråga om vissa viktigare epoker och händelser borde de klassiska författarna själva läsas. Jfr artikel om Broocmans förslag i nämnda journal 1813, nr 45 och 47.

uttryck i prosten J. Åströms yttrande över G.A. Silverstolpes avhandling rörande det allmänna läroverkets tillstånd.³ För den stora massan av folket krävde Åström socenskolor. De ynglingar åter som ämnade ingå i näringslivets tjänst behövde en efter deras behov lämpad undervisning. Denna kunde meddelas antingen i särskilda skolor eller i trivial- och katedralskolor. Enligt det förra alternativet borde i varje stift inrättas en borgarskola liknande Brändströmska skolan i Gävle, varjämte stadsskolorna i möjligaste mån borde ombildas i samma riktning. Åström föredrog dock det senare alternativet, nämligen en reformering av trivial- och katedralskolorna. Både blivande näringsidkare och ynglingar som hade för avsikt att ägna sig åt litterata studier kunde enligt hans mening undervisas tillsammans i för båda kategorierna behövliga ämnen. Medan de senare läste klassiska språk, logik och retorik, kunde de förra erhålla undervisning i apologistklassen, vilken förutsattes ha två lärare. Skolans gemensamma huvudlinje tänktes sålunda kompletterad genom denna partiella uppdelning. Även eleverna på reallinjen skulle för fortsatta studier äga tillträde till gymnasier och universitet. Åström såg i denna delvis gemensamma undervisning en möjlighet att överbrygga ståndsolikheter ifråga om tänkesätt. Detta alternativ ansågs också ägnat att främja patriotism och medborgerliga dygder. Även statsfinansiella synpunkter anfördes av Åström som motiv för en lösning i sistnämnda riktning.

En reformering av trivialskolans organisation liknande den av Broocman förordade föreslogs bl. a. också i en till uppfostringskommittén insänd anonym skrift med titeln "En allmän idé till en ny och förbättrad omskapning av trivialskolorna i riket".⁴ Inledningsvis framhöll författaren, att undervisningen inte var avpassad efter föreliggande behov. Framför allt tillgodosågs deras krav som ämnade gå den lärda vägen, medan däremot den ungdom försumrades som hade för avsikt att ägna sig åt handel och övriga näringsgrenar eller åt lägre civila och militära tjänster: "Den senaste skolordningen har väl ömmat något mer för näringarnas söner, men latin och grekiska fingo dock nästan behålla sina fem starka lärare, och utbildningen av allmänt nyttiga kunskaper måste ännu åtnöjas med sin ena". Större utrymme borde enligt författarens mening lämnas åt allmänbildande ämnen. Undervisningen skulle ombesörjas av sex lärare med lika rang. Konrektor och apologist slopades sålunda; rektoratet föreslogs ambulatoriskt för ett år i sänder. Eleverna tänktes fördelade på tre klasser, varje klass bestående av två avdelningar. Möjligheter till viss linjedelning skulle ordnas därigenom att läsning av de klassiska språken fick bytas ut mot studier i moderna språk eller matematik.⁵ Som ett andrahandsalternativ föreslog författaren en trivialskola med ständig rektor, tre kollegor och två apologist. Apologistklassen förutsattes uppdelad i två avdelningar, en nedre och en övre. Skolans övriga klasser skulle enligt detta alternativ utgöras av tre kollegaklasser samt rektorsklassen. Sistnämnda klass kunde tre dagar i veckan undervisas av rektor och övriga dagar läsa tillsammans med apologistklassens övre avdelning.⁶

³ Jfr ovan s. 13. Åströms yttrande finns intaget i Silverstolpes avhandling Försök till en framställning av allmänna läroverkens närvarande tillstånd i Sverige.

⁴ Skriften som är odaterad kom in till kommittén den 16 november 1812; finns bland Uk Div. ink. skriv. I. Författaren var av allt att döma från Strängnäs stift.

⁵ Författaren hänvisade till de ryska kretsskolorna.

⁶ Sistnämnda projekt erinrar om den anordning som Kungl. Maj:t 1806 på vederbörande domkapitelens hemställan fastställt för Åbo katedralskola. Enligt den av kanslersgillet den 28 augusti 1806 utfärdade instruktionen skulle rektorsklassen och den nyinrättade övre apologistklassen gemensamt undervisas av den sistnämnda klassens lärare i historia, geografi, statskunskap, geometri

Diskussionen om trivialskolans organisation kom i hög grad att handla om den illitterata utbildningen och hur denna lämpligen kunde fogas in i skolsystemet. Inom vida kretsar var man ense om att undervisningen för blivande näringsidkare m. fl. borde bli bättre tillgodosedd. För att nå detta syfte kunde man emellertid stanna för så vitt skilda alternativ som de av G.A. Silverstolpe och C.U. Broocman framlagda förslagen. Ingetdera av dessa kunde för övrigt anses i tillräcklig omfattning möta kravet på dylik undervisning. Denna uppfattning kom också till uttryck i en till uppfostringskommittén insänd anonym skrift.⁷ Där hävdades att borgarskolorna enligt såväl Silverstolpes som Broocmans projekt skulle bli alltför fåtaliga. Behovet av läroanstalter var större i städerna, ty genom skolgången hölls ungdomen i arbete och hindrades att begå en massa ofog. Undervisningen i borgarskolor var betydelsefull också i ekonomiskt och merkantilt hänseende. Försumrades den, blev följden nationell tröghet och dumhet, till förfång för såväl näringslivet som kulturen. Oavsett storleken borde därför i varje stad finnas en borgarskola, utgörande en från barnskolorna skild anstalt, dit gossen kunde flyttas upp vid omkring nio års ålder. Några egentliga yrkesskolor var enligt författarens mening inte behövlige, eftersom "en mästares verkstad blir för hans hantverk den bästa industriskolan".

Enstaka diskussionsinlägg röjde emellertid ett endast ljumt intresse för den illitterata undervisningen. En sådan inställning kom bl. a. till synes i uttalanden av Erik Gustaf Geijer. Han hade redan 1806 i "Reflexioner över studier och deras ändamål" tagit avstånd från upplysningstidens utilism och lagt i dagen en nyhumanistiskt orienterad uppfattning om studiernas syfte.⁸ Samma grundsyn kännetecknade även hans 1810 till Svenska akademien inlämnade prisskrift om inbillningsgåvan.⁹ Mera utförligt kom den till uttryck i avhandlingen "Om falsk och sann upplysning med avseende på religionen".¹ Särskilt beaktansvärd är i förevarande sammanhang Geijers recension av Broocmans "Magasin för föräldrar och lärare".²

Broocmans demokratiska, bl. a. av Pestalozzi påverkade uppfattning, saknade under denna tidsperiod motsvarighet hos Geijer. Geijers pedagogiska åsikter bottnade i hans politiska ståndslära. Han ansåg, att ungdomen skulle uppfostras till religiositet och patriotism. För "näringsklassen" var prästerskapets religionsundervisning tillräcklig; endast i större städer behövdes barnskolor, eftersom själasörjarens ingående kännedom om församlingen här var försäkrat. Staten kunde inte tillgodose privata undervisningsintressen och hade därför ytterligare förpliktelser endast mot "den offentliga klassen", som borde erhålla bildning i lärda skolor, "emedan vetenskaplig odling är tillika med den religiösa de enda ändamål i undervisningen, som i sig själva äro offentliga". Broocmans förslag att i skolverket "utbilda en ny, borgerlig sida, ifrån vars klasser lärjungarna vid varje steg skola kunna skiljas, allt efter olika behov, och ändå medföra tillräcklig kunskap för sitt valda levnadssätt, det bör helt och hållet uraktlätas". Varje utbyggnad av apologistklassen var enligt Geijers mening olämplig. Den var "en utväxt på skolverket,

och naturalhistoria (Handlingar rörande finska skolväsendets historia, 2, s. 501. Jfr även a.a. s. 252 ff., 277 ff., 402 ff., 465 f. och 498 ff.).

⁷ Skrivelsen, som benämns Anteckningar, saknar datering (Uk Div. ink. skr. I).

⁸ Framfördes vid Värmlands nations i Uppsala allmänna sammankomst den 2 juni 1806 och trycktes kort därefter i Stockholms Posten. Geijers samlade skrifter. I, s. 35 ff.

⁹ Ib. s. 72 ff. Där framhölls bl. a. att uppfostran skulle syfta därhän, "att den unga människan må bliva ett uttryck, så kraftigt och fullständigt som möjligt, av allt vad hon genom naturen var ämnad att vara" (s. 98).

¹ Ib. s. 171-213.

² Ib. s. 293-337. Recensionen publicerades i Svensk litteraturlitidning 1813, nr 9, 11, 13 och 14.

som långt ifrån att böra utvidgas bör snarare borttagas".³ Såsom enskilda anstalter var däremot näringskolor lofvärda i samma mån som de öppnade nya utvägar till förvärvsarbete.

4.3 Skolororganisationen enligt 1817 års förslag

Såsom framgått av det föregående förekom både i konsistoriernas anmärkningar mot 1807 års skolordning och i skoldebatten i övrigt många uttalanden om det berättigade i de borgerliga bildningssträvandena, och olika förslag väcktes att utöka och förbättra den illitterata skolan. Man avsåg emellertid därvid i regel alls inte, att en med lärdomsskolan likvärdig linje skulle skapas. Nära nog undantagslöst bottnade för övrigt dylika uttalanden och förslag framför allt i en önskan att bevara lärdomsskolans integritet, även om detta syfte endast i enstaka fall kom till så extrema uttryck som att man ville slå vakt om "trivialskolans helgd". De genomgående mindre goda erfarenheterna av den i 1807 års skolordning föreskrivna samundervisningen av eleverna i apologistklassen med eleverna i lärdomsskolan och gymnasiet accentuerade i åtskilliga yttranden kravet på en klar linjedelning.

Uppfostringskommittén uppmärksammade redan i början av sin verksamhet trivialskolans organisatoriska problem. Bland de provisoriska rättigheter som lämnades eförerna märktes nämligen även medgivandet att upphäva "den för ynglingar i apologistklassen uti skolordningen påbudna föreningen i läsning, än med ynglingar i de andra skolklasserna, än med gymnasister".⁴ Kommittén hade därmed uttalat sig för en princip, som blev vägledande för läroverkets kommande gestaltning. Denna grundsats angavs i den underdåniga ingressen till 1817 års skolordning (s. IX) åsyfta "att uppdraga en bestämd gräns mellan skolor, som äro ämnade att dana vetenskapsidkare och tjänstemän, vilkas ämbeten fordra vetenskaplig bildning, och dem, i vilka ungdomen skall uppfostras för sådana yrken, som med vetenskaperna icke stå i något egentligt samband". Den i 1807 års skolordning föreskrivna samundervisningen ansågs otillfredsställande, och den fortsatta utvecklingen innebar i viss mån en återgång till 1724 års bestämmelser.

För barn som av yttre förhållanden, av föräldrars och målsmäns önsknings eller av egna böjelser och naturanlag hindrades att inträda på den lärda banan krävdes utvidgade läroanstalter. Detta behov hade tvingat fram införandet av ett alltför stort antal ämnen vid skolorna samt orsakat vacklande föreskrifter och undervisningsmetoder vid flera av dem. I ökad omfattning lämnade man därjämte elever dispens från sådana centrala läroämnen, för vilkas bibringande skolan närmast var ämnad. Vidare anlätade många föräldrar trots de därmed förenade extra kostnaderna privatundervisning för sina söner, emedan de ansåg studiet av klassiska språk m. m. obehövt men däremot önskade bereda söner tillfälle att förvärva kunskaper i moderna språk och därmed förknippad bildning.

Genom att slopa vissa läroämnen menade uppfostringskommittén, att lärdomsskolorna

³ Det må erinras om att Axel Fryxells skrift Om de förbättringar som våra läroverk kunna emottaga recenserades i Svensk litteraturlitidning 1813 (spalterna 310-318). Recensenten uttryckte sig erkänningsamt om Fryxells arbete men vände sig mot förslaget, att skolor skulle finnas för såväl lärd som blandad uppfostran. Han ansåg, att de illitterata skolorna kunde slopas och hänvisade därvid med gillande till den uppfattning som Geijer gett uttryck åt i sin recension av Broocmans Magasin för föräldrar och lärare.

⁴ Berättelse av kungl. uppfostringskommittén, s. 21.

skulle räddas från en av mångläseriet befarad ytlighet. Om man genom reformer lyckades åstadkomma fördjupad bildning, skulle därmed ett allmännare förtroende skapas för den publika undervisningen. Enligt kommitténs mening var visserligen den egentliga lärda uppfostran av största vikt för samhället, men staten ansågs inte kunna bestå endast med tillgång till kroppsarbetare och lärda, även andra samhällsklasser var nödvändiga. För dessa borde inrättas näringsskolor.

Den samstämmighet som uppfostringskommittén visat ifråga om ovan berörda principiella synpunkter synes i inte ringa mån ha gällt även den närmare utformningen av trivialskolans organisation. Beredningsfördelningen⁵ uttalade sig redan från början för apologistklassens skiljande från trivialskolan och föreslog, att elementarläroverken skulle indelas i näringsskolor och lärdoms-skolor (vari även gymnasierna innefattades). Förslaget vann kommitténs enhälliga gällande.⁶ Både på detta och övriga beslut rörande skolornas organisation övade biskop C. von Rosenstein och lektor G.A. Silverstolpe ett betydande inflytande genom det av dem utarbetade förslaget till en ny lönestat för rikets läroverk,⁷ den senare även genom sin personliga medverkan i beredningsfördelningens arbete och genom sitt tidigare nämnda memorial rörande skolverkets reformering.⁸

Med hänsyn till de begränsade ekonomiska tillgångarna tillstyrkte beredningsfördelningen den i löneförslaget förordade indelningen av lärdoms-skolorna i dels högre eller fullständiga med tre avdelningar och en rektorsklass samt med rektor och tre kollegor, dels lägre med tre avdelningar samt med rektor och två kollegor. Däremot avstyrktes inrättandet av mindre trivial- eller lärdoms-skolor med endast två lärare. Utskottet ansåg, att oordning skulle uppstå när elever som där undervisades i ett mindre antal läroämnen togs in i högre lärdoms-skolor; i somliga ämnen skulle de vara jämgoda med de bästa, i andra nybörjare.

Lägre och högre lärdoms-skolor skulle med avseende på förekommande läroämnen vara av samma beskaffenhet. Den till de senare fogade fjärde klassen skulle förbereda dem som ville fortsätta sina studier för inträde i gymnasiet. Rekrytering till denna klass från högre och lägre lärdoms-skolors tredje klass ansågs som det lämpligaste medlet att utjämna de blivande gymnasisternas kunskapsförråd. I enlighet med löneredningsförslaget tillstyrkte beredningsfördelningen vidare, att konrektorssysslan skulle dras in. Med tanke på att elevantalet i rektorsklassen vid de högre lärdoms-skolorna genom tillströmning av ynglingar från flera lägre trivials-kolor kunde bli alltför stort, borde en duplicerande lärare kunna tillsättas.

Uppfostringskommittén fann emellertid, att – oavsett elevantalet – rektorerna vid samtliga högre lärdoms-skolor svårligen skulle kunna förena grundlighet med erforderlig mångkunnighet för att svara för all undervisning i fjärde klassen. För att erhålla tillräcklig tid till överinseende av läroanstalten borde skolans styresman dessutom medges lindring i sin lärarverksamhet. Beredningsfördelningen föreslog fördenskull, att rektorsklassens elever i matematik och aritmetik samt grekiska språket skulle studera för samma lärare som skolans övriga avdelningar. För att fullgöra dessa lärares motsvarande undervisning

⁵ Se ovan s. 29.

⁶ Uk 25 januari 1816.

⁷ Uk 20 maj 1815.

⁸ Se ovan s. 51. För det närmast följande hänvisas, då ej annat anges, till Uk 25 och 31 januari 1816 samt till beredningsfördelningens utlåtanden dels över förslaget till reglering av ny lönestat för rikets skolverk, dels över lektor Silverstolpes den 12 oktober 1814 avgivna förslag till en systematisk inrättning av skolorna (fördelningens skrivelser är daterade den 13 respektive den 23 januari 1816 och finns bland Uk Konzept I).

i de lägre klasserna tillstyrktes inrättandet av en femte lärartjänst vid de högre lärdoms-skolorna. Dess innehavare, skoladjunkten, skulle därjämte tjänstgöra vissa timmar i rektorsklassen.⁹ 1817 års skolordningsförslag utformades i enlighet med denna plan.

Beträffande näringsskolorna borde sådana enligt uppfostringskommitténs mening alltid finnas vid gymnasier och större lärdoms-skolor, detta för att bereda lättnader för föräldrar med flera barn, varav en del gick i lärdoms-skolan och andra i näringsskolan. I löneredningsförslaget projekterade mindre näringsskolor med endast en lärare bedömdes av beredningsfördelningen vara otjänliga.¹ Det stora elevantalet i apologistklasserna ansågs tala mot en sådan anordning. Man var av den mening, att apologisten ensam inte kunde hinna med den honom ålagda undervisningen utan borde få en medlärare. De så tillkomna lägre näringsskolorna med två avdelningar syntes utan menlig inverkan kunna förläggas till samma plats som lärdoms-skolorna, eftersom det tidigare sambandet förutsattes upphävt; de båda olika skolformerna skulle inrättas som från varandra helt skilda läroverk.²

Beredningsfördelningen föreslog vidare högre eller fullständiga näringsskolor med tre avdelningar och tre lärare. Utöver läroämnena i de lägre näringsskolorna skulle i de högre förekomma moderna språk. Då studiet av främmande språk betraktades som mindre behövt för blivande näringsidkare, ansåg fördelningen de flesta stiftens behov tillgodosedda, om inom vardera fanns en högre näringsskola.

Uppfostringskommittén delade beredningsfördelningens uppfattning, att gemensamma villkor borde föreskrivas för intagning i närings- och lärdoms-skolor. Förvärvandet av den därtill erforderliga och i fördelningens utlåtande angivna kunskapsgraden borde inhämtas genom föräldrarnas och målsmännens försorg.

Tydligt avsågs inte inrättandet av något större antal näringsskolor. Enligt Axel Fryxells mening borde dubbla apologisterna finnas vid alla i samband med gymnasier inrättade lärdoms-skolor.³

I överensstämmelse härmed föreslog uppfostringskommittén en andra apologist vid alla större trivials-kolor utom vid dem i Växjö, Gävle och Visby.⁴ Inrättandet av dessa tjänster kunde inte betraktas som grundandet av nya läroverk utan endast som en högst erforderlig förbättring av redan befintliga. Därigenom trodde sig kommittén också ha funnit ett medel att förhindra en annars trolig elevanhopning i de lärda skolorna, samtidigt som en så påbörjad inrättning genom sina fördelaktiga verkningar skulle stämma sinnena mildare för övriga förordade reformer. Utöver nyssnämnda nya lärartjänster föreslog kommittén även inrättandet av ytterligare några få lägre och högre näringsskolor.⁵

⁹ Uk 10 februari 1816.

¹ I det särskilda memorial med anmärkningar mot 1807 års skolordning som biskop C. von Rosenstein bifogade domkapitlets utlåtande föreslog han, att skolorna i Skänninge och Eksjö med vardera två lärare borde förändras. Kollegaklassen kunde ombildas till pedagogi och därjämte tjäna som förberedande klass för de barn, vilka framdeles ämnade söka inträde i trivialskola. Rektorsklassen skulle erhålla karaktär av apologistklass (näringsskola).

² Näringsskola belägen på samma plats som lärdoms-skola skulle dock ha rektor gemensam med densamma, ehuru med bibehållande av föreskrivet antal lärare.

³ I hans Anmärkningar vid de ifrån Linköping insända förslag till stat för rikets läroverk; utlåtandet är daterat den 2 november 1818 (Uk Konzept I).

⁴ I såväl Växjö som Gävle ansågs det överflödigt att ytterligare öka apologistundervisningen. I Växjö hade domprosten H. Sjögren 1811 utöver den redan befintliga apologistklassen inrättat en högre apologistklass, till vars underhåll han donerat 4 000 rdr banko. Beträffande Gävle bedömdes tydligen den där belägna Brändströmska skolan göra en andra apologistklass obehövt. I Visby beräknades en omDispositionering av lärarnas tjänstgöring tillfyllest.

⁵ Uppfostringskommitténs underdåniga förslag till interimslönestat i riket (skrivelsen är daterad den 11 januari 1819 och finns i avskrift bland Uk Konzept II). Jfr kommitténs underdåniga anmälan

Det utarbetade organisationsförslaget innebar tydligen en lösning närmast i enlighet med lektor Silverstolpes principiella uppfattning. Lektorerna Bergsten och Fryxell fick vid beredningsfördelningens överläggningar ge avkall på den av dem förordade gemensamma undervisningen före uppdelningen i lärdoms- och apologistlinjer. En klar gräns drogs mellan å ena sidan de lärda skolorna och å andra sidan sådana läroanstalter, vilka borde lämna tillfälle till erforderlig skolunderbyggnad för samhällsklasser, som kunde undvara i egentlig mening lärda studier. Uppfostringskommitténs förslag till skolorganisation utformades – inom ramen för de begränsade ekonomiska resurserna – i det huvudsakliga syftet att skapa bättre förutsättningar för såväl en lärd som en näringsinriktad undervisning. Den lärda skolans integritet utgjorde ett väsentligt syfte i organisationsplanen. Särskilt inom klerikala kretsar omfattades denna tanke med nära nog enhälligt gillande. Med inrättandet av näringsskolor avsåg kommittén att genom utökad undervisning i matematik, moderna språk m. fl. ämnen tillgodose önskemålen om en förbättrad borgerlig bildning.

Uppfostringskommittén framhöll, att den föreslagna skolorganisationen enligt dess mening skulle skapa nödiga yttre förutsättningar för en fördjupad bildning, inte i första hand ådagalagd som större kunskapsmått utan som färdigheter vilka utvecklades hos individen "genom den uppmärksamhet han kan fästa vid intellektuella föremål, den redighet varmed han i tal och skrift kan uttrycka sig över ämnen, som ligga inom hans kunskapskrets, den omdömeskraft han ådagalägger samt den vana och ihärdighet vid arbetet, han ernått".⁶ En sådan allmän utbildning av individens krafter till högre fullkomlighet lät sig också väl förenas med den nyvaknade medborgerlighetens strävan att genom nationalkaraktärens förädling öka fäderneslandets makt.

Med elementarläroverkens indelning i lägre och högre näringsskolor samt lägre och högre lärdomsskolor åsyftades bl. a. att skapa en enhetlig skolorganisation. Läroverken kännetecknades nämligen av stor brist på likformighet.⁷

Bland elementarläroverken intog enligt 1807 års skolordning katedralskolorna en särställning. Såsom ovan framhållits fanns två sådana skolor i riket, nämligen i Uppsala och Stockholm.⁸ Katedralskolorna tjänade på en gång som trivialskolor och som gymnasier och hade att meddela både illitterat och litterat undervisning. Jämfört med gymnasierna arbetade de under ogynnsammare betingelser för att bereda ynglingar för fortsatta aka-

till det slutgiltiga skolordningsförslaget (skrivelse den 22 april 1820; bland Uk Skr. till Kungl. Maj:t III).

⁶ Ingressen till 1817 års skolordningsförslag, s. XII f.

⁷ Som exempel på bristande enhetlighet kan nämnas lärarsituationen vid de lärda skolorna i Lunds stift. Utöver rektor fanns vid Malmö skola sex lärare, vid Kristianstads fyra, vid Landskrona, Ystads, Karlskrona och Karlshamns tre, vid Lunds och Helsingborgs två samt vid Simrishamns och Sölvesborgs skolor endast en lärare. Det var under sådana omständigheter synnerligen vanskligt att söka tillämpa en skolstadga som förutsatte någorlunda likformiga förhållanden. Åtskilligt i 1807 års skolordning hade inte kunnat efterlevas på annat sätt än att eforus enligt det i stadgan lämnade bemyndigandet meddelade särskilda föreskrifter. Stiftstyrelsen framhöll, att man det oaktagat inte förmått skapa den jämnhet och likformighet som var nödvändig i synnerhet för ynglingar, vilka ämnade gå den lärda vägen (stiftstyrelsens anmärkningar mot 1807 års skolordning).

⁸ Användningen av termen katedralskola var något vacklande. Den tillämpades ibland även om vissa trivialskolor. Så var t. ex. fallet i de till uppfostringskommittén 1814 insända redogörelserna rörande skolväsendet i Lunds stift. Rektor G.R. Ahlman hänförde i det sammanhanget Malmö skola till katedralskolorna. Vidare kan nämnas att rektor A.B. Textorius i ett 1815 till kommittén insänt memorial bl. a. behandlade förhållanden angående "Lunds katedralskola" (memorial daterat den 23 juni 1815; bland Uk Div. Ink. skriv. I).

demiska studier.⁹ De båda katedralskolorna verkade också tidvis under sinsemellan relativt olikartade villkor.

Enligt uppgifter i samband med dels anmärkningarna mot 1807 års skolordning, dels de 1814 insända stiftsberättelserna m. fl. redogörelser över skolväsendet i riket hade katedralskolan i Uppsala sju lärare, nämligen rektor, konrektor, tre kollegor och en apologist samt director cantus. Lärarsituationen vid katedralskolan i Stockholm komplicerades bl. a. därigenom att rektor erhållit förtidspension på livstid.

I Uppsala kunde begåvade och flitiga elever gå igenom den litterata linjen på ungefär fem år, medan tröga och mindre flitiga behövde inemot den dubbla tiden. Vid huvudstadens katedralskola använde eleverna på den litterata linjen två år i vardera första, andra och tredje klasserna samt tre år i den avslutande fjärde klassen, dvs. sammanlagt nio år. Många avvikelser från detta tidsschema förekom dock, beroende på elevernas varierande flit och studiebegävnin.

Enligt de insända anmärkningarna mot 1807 års skolordning synes rektorn vid katedralskolan i Uppsala J.C. Höjer och med honom domkapitlet i ärkestiftet ha ansett för självklart, att katedralskolorna alltså skulle bestå.¹ Samma åsikt omfattades även av domkapitlet i Lund samt av Stockholms stads konsistorium. Övriga stiftstyrelser berörde inte i sina mot 1807 års skolordning riktade anmärkningar några med katedralskolorna sammanhängande spörsmål. Så var emellertid fallet med lärarna vid Gävle gymnasium. I sitt förut omnämnda "Tillägg" gjorde kollegiet gällande, att vid katedralskolorna inte kunde vinnas den mognad som var behövlig för omedelbar intagning vid akademien.² Därjämte framhölls den för eleverna sporrande inverkan som flyttningen från trivialskolan till gymnasiet utövade. Att under en lång följd av år tillhöra samma läroanstalt var mindre uppmuntrande. Tillämpades dessutom skolmässiga metoder, blev steget till den fria akademiska undervisningen alltför stort; gymnasieeleverna däremot var även i detta avseende väl förberedda för fortsatta universitetsstudier. Av anförda skäl ansåg kollegiet, att katedralskolorna borde avskaffas.

Lektor Bergsten föreslog i sitt skolordningsförslag, att katedralskolorna snarast möjligt skulle omorganiseras till gymnasier eller trivialskolor. Även uppfostringskommitténs beredningsfördelning förordade, att katedralskolorna borde avskaffas.³ Dessa läroanstalter ansågs nämligen inte på ett tillfredsställande sätt kunna fylla den dubbla uppgiften av både trivialskola och gymnasium. Fördelningen framhöll, att Kungl. Maj:t redan beslutat om förändring av katedralskolan i Uppsala till trivialskola och förflyttning av skolan till annan ort. Då ärkestiftet redan i Gävle ägde ett gymnasium och gymnasier dessutom fanns att tillgå i Västerås och Strängnäs för ungdom i stiftets sydvästra delar, kunde en sådan förändring genomföras utan svårighet. Beträffande huvudstadens katedralskola

⁹ Detta förhållande omvittnades i åtskilliga sammanhang. Se t. ex. J.A. Lindbloms skrivelse till kanslersgillet den 6 mars 1807 med anmärkningar rörande J. Murbergs förslag till skolordning samt hans underdåniga skrivelse den 22 januari 1808 (Kanslersgillet arkiv. Avgjorda mål 1807-1809 respektive Lindblomiana, sign. B, nr 90. LSB).

¹ Jfr ovan s. 48 f. – Det kan nämnas att en utökning av katedralskolorna föreslogs av prosten J. Åström i hans yttrande över G.A. Silverstolpes avhandling Försök till en framställning av allmänna läroverkets närvarande tillstånd i Sverige. Enligt Åström mening borde de förses med "en ny och högre klass, på sätt och vis svarande mot den övre cirkeln i gymnasierna" (G.A. Silverstolpe, a.a., s. 137).

² Jfr 1807:8:1.

³ Se dels utlåtandet den 13 januari 1816 angående förslag till reglering av ny lönestat för rikets läroverk, dels yttrandet den 5 februari 1816 rörande inrättandet av ett gymnasium i Stockholm (Uk Konzept I).

borde den ersättas med dels en högre lärdomsskola, dels ett gymnasium.

Beredningsfördelningens förslag om katedralskolornas ombildning vann kommittédamöternas gillande.⁴ Det må erinras om att kommittén ungefär samtidigt i sin skrivelse om reformering av huvudstadens läroanstalter betecknade katedralskolorna som ofullständiga läroverk. Enligt kommitténs mening kunde man inte vänta sig, att ungdomen från de första elementära kunskaperna skulle kunna förberedas för inträde till akademien i en skola betjänad av rektor, konrektor, adjunkt och tre kollegor, då detta arbete "vanligen i en skola betjänad av rektor, konrektor, adjunkt och tre kollegor, då detta arbete "vanligen i en skola betjänad av rektor, konrektor, adjunkt och tre kollegor, då detta arbete "vanligen över större delen av Sverige utföres av ett lika antal skollärare samt 7 à 8 gymnasielärare".⁵ I 1817 års skolordningsförslag ingick följaktligen inte några katedralskolor i organisationsprogrammet.

Avskaffandet av katedralskolorna utgjorde ett led i uppfostringskommitténs strävan att förenkla skolverkets organisation och ge denna en mera enhetlig utformning. Kommittén arbetade därvid efter företrädesvis två linjer. Dels föreslog man skolformer som nära anslöt sig till redan befintliga läroanstalter, dels planerade man en ombildning av övriga läroverk i överensstämmelse med organisationsplanen.⁶

4.4 Utlåtanden om förslaget

Den av uppfostringskommittén 1817 föreslagna skolorganisationen behandlades i åtskilliga yttranden. Meningarna var mycket delade. Diskussionen fick dessutom en viss slag-sida. De i allt väsentligt tillfredsställda granskarna nöjde sig nämligen som regel med att karakterisera organisationsplanen som väl genomtänkt, svarande mot ett länge känt behov e. dyl., medan däremot de kritiskt inställda i flera fall utförligt motiverade sin negativa attityd.

Prästeståndets uttalande i frågan vid riksdagen 1817–1818 gick i någon mån de borgerliga bildningskraven till mötes. I det av prästeståndets ecklesiastikskott utarbetade digra yttrandet ifrågasattes nödvändigheten av den föreslagna förändringen i elementarläroverkens organisation, då utbildningen av ämbetsmän och ståndspersoner ansågs tillfredsställande och tillfälle erbjöds till medborgerliga kunskapers förvärvande.⁷ Utskottet drog i tvivelsmål, "om Frankrike och Tyskland av sina mångfaldiga skolor och institut skördat den verkliga nytta, att modellerna må med skäl efterbildas i vårt fädernesland". I varje fall borde aldrig näringsskolor inrättas, där det fanns apologistklasser med två lärare,

⁴ Uk 10 februari 1816.

⁵ Kungl. uppfostringskommitténs underdåniga förslag till reglering av Stockholms stads elementarläroverk, s. 35.

⁶ Att den åsyftade likformigheten trots vällovliga ansträngningar längre fram i verkligheten inte kom till stånd berodde framför allt på bristande noggrannhet i efterlevnaden av bestämmelserna. Det må framhållas att uppfostringskommittén själv i vissa fall förordade lösningar som stred mot tidigare ställningstaganden. Så yrkade exempelvis kommittén i januari 1825 bifall till Uppsala domkapitels av 1824 års skolrevision tillstyrka förslag om en utvidgning av f. d. katedralskolan, varigenom den skulle förbereda för direkt avgång till universitetet. Uppdelad på två avdelningar skulle den omfatta både trivialskola och gymnasium samt som lärare ha rektor, konrektor, två subrektor, fyra kollegor samt apologist, skoladjunkt och kantor. Yttrandet utarbetades av lektor Axel Fryxell efter enskilda överläggningar med ärkebiskop C. von Rosenstein och flertalet ledamöter i uppfostringskommittén (daterat den 31 januari 1825 enligt Uk Konzept II. Jfr Uk 31 januari 1825).

⁷ Ecklesiastikskottets sju ledamöter var biskop Faxé, professorerna Hagberg och Thyselius, kontraktsprosten Renström samt lektorerna Knös, Fröberg och Kölmark (Pr 1–2, s. 101). Yttrandet utgjorde till stora delar ett sammandrag av till ståndet insända utlåtanden över skolordningsförslaget. Dessa överlämnades senare till uppfostringskommittén (Pr 5, s. 41, och Pr 6, s. 77 f.). Jfr ovan s. 32.

eftersom dessa klasser väl tillgodosåg behovet, även om elevantalet var stort. Tillkomsten av näringsskolor skulle i sådana fall endast vålla staten ytterligare utgifter och genom en utökad lärarkår förvärra trängseln på den ecklesiastika befodringsvägen.

Endast i stift där apologistkolor saknades, ansågs näringsskolor behöva inrättas. Där sådana anordnades i experimentellt syfte, borde lärarna enligt utskottets mening få åtnöjas med enkel tjänsteårsberäkning samt beviljas löneanslag först när trivialskolornas lärare – utan minskning i rektors och konrektors löner – erhållit skälig löneförbättring.

Utskottet varnade också för den obalans som tenderade uppstå mellan de närande och tärande samhällsklasserna. Att under sådana förhållanden skapa genvägar för utbildning av ämbetsmän betecknades som olämpligt och obehövligt.

Den av kommittén föreslagna uppdelningen i lägre och högre närings- och lärdomsskolor var enligt ecklesiastikskottets mening onödig och karakteriserades som "ett inrättningens mångfaldigande utöver behovet". Ingenting hindrade att vid en lägre skola med litet elevantal undervisningen kunde drivas till samma höjd som vid en med flera lärare försedd högre läroanstalt. Önskvärt var därför att stadsskolor med en eller två lärare bibehölls och av eforerna försågs med efter omständigheternas krav avfattade reglementen.

I yttrandet föreslogs vidare att de många lägre lärdomsskolorna efterhand skulle ersättas med ett mindre antal trivialskolor. Vid dessa läroverk borde även finnas en apologistskola med en eller högst två lärare. Enligt utskottets åsikt skulle därigenom det åsyftade resultatet vinnas med minsta förändring och lägsta kostnadsökning.

Under prästeståndets överläggningar med anledning av ecklesiastika utskottets yttrande framhöll professor Forssell vikten av att det fanns skolor, i vilka gossarna utan avseende på blivande levnadsbanor kunde fostras till dugliga män. Trivialskolor inrättade i enlighet med bestämmelserna i 1807 års skolordning ansågs av honom i det närmaste fylla denna uppgift, särskilt om undervisning i moderna språk och andra för en blivande näringsidkare behövliga stycken meddelades i apologistklassen och ingen elev togs in i nämnda klass som inte "med fullgod approbation blivit dimitterad från den fjärde eller åtminstone tredje klassen i trivialskolan". Forssell underströk, att läsnigen av de klassiska språken alls inte var bortkastad möda, eftersom studiet av de moderna språken därigenom väsentligen underlättades. Med en sådan organisation undveks anläggandet av särskilda näringsskolor, en åtgärd som annars alltför hårt skulle belasta statens finanser.⁸

Inom prästeståndet saknades emellertid inte ledamöter som i allt väsentligt ställde sig bakom uppfostringskommitténs förslag till skolorganisation. Så framhöll exempelvis prostén Sæve bl. a., att han svärigen kunde betrakta näringsskolorna som överflödiga eller skadliga. Tvärtom måste det anses önskvärt, att alla samhällsklasser erhöi förnuftiga och gagnande kunskaper, då orsaken till folkets förvillelser till stor del var att söka i bristande uppfostran. Kommitténs organisationsförslag avsåg enligt hans mening inte att främja dessa nya inrättningar på lärdomsskolans bekostnad utan endast att efter det föreliggande behovet "organisera och sammanjämka uppfostringsverkets nödvändiga delar till ett helt".⁹

Enligt prästeståndets beslut överlämnades ecklesiastika utskottets yttrande till Kungl.

⁸ Bland ledamöter som i likhet med Forssell ställde sig kritiska mot uppfostringskommitténs organisationsförslag kan nämnas lektor Fellenius och prostén lektor Fröberg. Fellenius ansåg, att den i 1807 års skolordning föreskrivna organisationen var tillfredsställande, och lektor Fröberg förmodade, att ett oförändrat bibehållande av bestämmelserna i 1807 års skolordning var tjänligare än att på försök införa näringsskolor (Pr 16 juni 1818, s. 31 f., 46 och 55 f.).

⁹ Pr 16 juni 1818, s. 20–23.

Maj:t med förklaringen, att ståndet i huvudsak instämde med de däri framlagda synpunkterna.¹

Stiftstyrelserna i Kalmar och Västerås sände in utlåtanden som delvis var mera kritiska än prästeståndets yttrande över uppfostringskommitténs förslag. Domkapitlet i Kalmar betecknade de föreslagna näringskolorna som överflödiga. I stället för att inrätta lägre näringskolor kunde man ombilda en del av småskolorna till pedagogier.² De högre näringskolornas syfte kunde ernås, om apologistklassen utvidgades. Redan undervisades där i alla ämnen som förslaget angav utom i franska språket. Om en eller ett par lärare tillsattes eller om skoladjunkten fick tjänstgöra som biträdande apologist, skulle behovet av särskilda näringskolor falla bort.³ Ynglingar som i någon pedagogi inhämtat de första grunderna skulle i en tillräckligt utbyggd apologistavdelning kunna utbilda sig till illitterata yrken. Denna avdelning borde ha en med lärdomsskolan gemensam rektor. Även om en skarp gränsdragning mellan lärd och näringsinriktad skola inte var ofördelaktig för undervisningen, kunde den enligt konsistoriets uppfattning inverka menligt på skapandet av en sann medborgaranda. Lika litet trodde konsistoriet att den föreslagna uppdelningen i lägre och högre lärdomsskolor var nödvändig.⁴

Ätminstone i ett avseende grundades kritiken på missförstånd. Fastän uppfostringskommittén i ingressen till skolordningsförslaget (s. X) tydligt angett näringskolornas karaktär av allmänbildande läroanstalter, förmodade några granskare, att därmed åsyftades skolor för praktisk yrkesundervisning. Den föreslagna linjedelningen ansågs fördenskull otjänlig och föga välgrundad, eftersom en gosses levnadsbana inte gärna kunde bestämmas vid så unga år. Först borde han inhämta "vissa förberedande kunskaper, nödiga för människor av vad stånd och levnadsvillkor som helst".

Åtskilliga kritiskt färgade yttranden var anonyma. Särskilt intresse erbjuder en förhållandevis omfattande inlägga, som visade sig vara författad av August von Hartmansdorff.⁵ Han framhöll, att uppfostringskommitténs organisationsförslag berörde en av grundprinciperna för rikets allmänna läroverk. De som hoppats att få "den vantrevna

¹ Beslutet antogs med 23 röster mot 20. Enligt den av minoriteten omfattade meningen borde yttrandet tillställts Kungl. Maj:t med angivande av att ståndet funnit yttrandet innefatta "flera huvudsakliga och välgrundade anmärkningar, vilka förtjäna Kungl. Maj:ts höga uppmärksamhet och nådiga prövning". – För flera av ledamöterna i uppfostringskommittén blev prästeståndets yttrande en besvikelse. "Ståndet har icke räckt oss något gott eller nyttigt handtag", skrev C. von Rosenstein den 14 juli 1818 till J. A. Lindblom (Brev till J. A. Lindblom, sign. Br. 29. LSB). Andra tolkade dock yttrandet mera positivt. Så menade en recensent i Anmärkaren 1818 (den 4, 8, 11 och 15 juli), att flera viktiga påminnelser visserligen kunde göras mot kommitténs förslag och att han delade prästeståndets kritiska synpunkter, men att han samtidigt ville instämma i ståndets yttrande, att skolordningsförslaget "är icke allenast väl författat utan ock för skolornas bildning ganska lärorikt".

² Domkapitlet hänvisade här till kommitténs yttrande i företalet till skolordningsförslaget (s. IX) att en mängd småskolor fanns som inte fyllde sitt ändamål och därför kunde avvecklas eller förändras till pedagogier.

³ Biskop Tingstadius framhöll i ett utlåtande av den 27 januari 1818, att trivialskolorna i Strängnäs stift enligt medgivna provisoriska rättigheter omorganiserats i överensstämmelse med tidigare framfört förslag (jfr ovan s. 46 f). I stället för näringskolor ansåg han därför endast ytterligare en eller annan apologist vara behövlig i stiftet.

⁴ Samma uppfattning företrädades av domkapitlet i Västerås, som emellertid även framhöll, att näringskolorna borde ha egen rektor (Uk Div. ink. skr. II).

⁵ Hartmansdorff lämnade in sitt odaterade yttrande till kommittén genom Jakob Adlerbeth (registrerades som inkommet till kommittén den 19 juni 1818; Uk Div. ink. skriv. I). Vidare sände han yttrandet till P. Lagerhjelm för publicering i Stockholms Posten. I båda fallen var han angelägen om att förbli anonym (brev till Adlerbeth och Lagerhjelm daterade Kristiania den 21 januari resp. den 21 februari 1818. Hartmansdorffs samling, vol. 4). Yttrandet infördes i Stockholms Posten 1818, nr 81, 83 och 87.

apologistklassen undanröjd såsom ett ogräs" har i stället fått se den "ansas gemensamt med de äkta stammarna, få sin egen vård och erkännas såsom självständig under namn av näringskola". Dess skadlighet för sann upplysning ansågs ådagalagd genom Geijers skrift "Om det offentliga läroverket". Erfarenheten hade övertygat författaren, att de allmänna undervisningsverken uteslutande borde vara lärda skolor. När vid de franska läroanstalterna det nyttiga och praktiska blev det väsentliga, måste gudsfuktan och sedlighet vika för vinnings- och njutningslystnad, och revolutionen följde i spåren.

I fortsättningen utvecklade Hartmansdorff sina åsikter om sambandet mellan staten och undervisningsverken. Han företrädde en med Geijers pedagogiska grundsyn överensstämmande uppfattning. Den offentliga uppfostran skulle avse publika angelägenheter. De allmänna och enskilda intressena borde skiljas åt. Ämbetsmannens värde berodde på att han inte gjorde statens angelägenheter till sina personliga, och näringsidkarens största förtjänst låg i att han inte gjorde sina enskilda ärenden till allmänna. Denna gränsdragning borde göras även beträffande skolan. Därför skulle man inte som under upplysningstiden ställa näringskolor under offentlig vård och i bredd med lärdomsskolor.

Vidare framhöll Hartmansdorff, att ju mer vetenskaplig undervisningen var, dess mer oegennyttig, dvs. medborgerligt god, var uppfostran. Enligt hans uppfattning var det således riktigt, att lärdomsskolorna fick en så vetenskaplig karaktär som möjligt. Beträffande näringskolorna åter var förhållandet omvänt. Näringsidkaren levde för sin enskilda vinst, och hans kunskapsinhämtande kunde betecknas som brödstudier; behovsprincipen och genaste vägen till insikternas förvärvande kom här i främsta rummet. Med hänsyn till motsättningen mellan dessa bildningsmål var det omöjligt att begära enhetlighet i undervisningen. En näringskola med anspråk på att tillhöra de offentliga läroanstalterna skulle sålunda bli "ett missfoster både till läroämnena och tillvarelse". Såsom enskild inrättning måste den däremot anses lika lovlig och god som varje annan privat yrkesskola.

Även som utbildningsanstalter för blivande lägre tjänstemän var de föreslagna näringskolorna enligt Hartmansdorffs mening olämpliga. Han frågade sig, om man skulle utbilda eller bibehålla en drägg av tjänstemän och officerare, som med sin sämre underbyggnad från början var sina kamrater underlägsna och genom bristen på erforderliga kunskaper hindrades att nå högre befattningar. Även politiska och sociala skäl talade enligt hans uppfattning mot en utvidgning av läroverken genom inrättande av näringskolor. Den offentliga klassen var i Sverige redan alltför talrik, och den stora tillströmningen av borgar- och bondsöner till skolor och universitet var inte nyttig för landet. Näringskolorna som offentliga läroanstalter borde därför avskaffas, där de redan fanns. För all ungdom som inte i de lärda skolorna inhämtade vetande erfordrades ingen annan statlig åtgärd än den av prästerskapet ombesörjda religionsundervisningen.⁶

Utöver vissa i det föregående berörda positiva uttalanden i prästeståndet biträdades uppfostringskommitténs organisationsförslag i åtskilliga yttranden av namngivna eller anonyma granskare. Så framhöll t. ex. lektorn vid Göteborgs gymnasium sedermera biskop C. Fr. af Wingård, att genom tillkomsten av högre näringskolor ett i de flesta städer hittills försummat behov skulle bli tillgodosett. Däremot var han tveksam om lärdomsskolorna borde indelas i lägre och högre, eftersom de till undervisning i gymnasium borde avlämna lika skickliga elever och därjämte hade att gemensamt förbereda samma

⁶ Det kan nämnas att Jakob Adlerbeth alls inte delade de i Hartmansdorffs yttrande framförda synpunkterna. Se t. ex. brev från Hartmansdorff till Adlerbeth, daterat Kristiania den 6 maj 1818 (Hartmansdorffs samling, vol. 4).

medborgarklasser i staten.⁷

Kontraktsposten i Nyed J. Frykstedt betecknade förslaget om näringskolor som "väl uttänkt och utfört". Även beträffande lärdomskolornas organisation delade han i stort sett kommitténs uppfattning. Han ansåg dock, att ännu en skoladjunkt skulle finnas vid de högre lärdomskolorna.⁸

I ett förhållandevis omfattande yttrande framhöll läraren vid Prins Oscars elementarskola i Askersund C.G. Grahl behovet av näringskolor. Mängden av elever i de dittillsvarande apologistklasserna hade rest allvarliga hinder för undervisningen. Det syntes honom fördenskull felaktigt att med utgångspunkt i ett dylikt förhållande fälla kritiska omdömen om de föreslagna näringskolorna. Grahl önskade emellertid, att vid de högre näringskolorna också skulle undervisas i latin samt att som påbyggnad på de högre näringskolorna skulle inrättas några skolor med undervisning även i engelska språket. Vidare föreslog han i stället för näringskola benämningen elementarskola.⁹

Till de avgjort erkänn samma meningsyttringarna hörde ett uttalande i Anmärkaren den 31 mars 1819. I ingressen till en artikel om elementaruppfostran konstaterades att genom den av uppfostringskommittén föreslagna skolordningen skulle de högre och lägre skolorna i riket få en ny organisation, avpassad till tidens fordringar.

En deciderat välvillig kritik av den projekterade skolorganisationen framfördes även i den utförliga recension, som i Svensk litteraturtidning ägnades uppfostringskommitténs förslag.¹ Med betoning av att under gångna tider mången yngling, som erhållit undervisning vid rikets läroverk, blivit en betydande man, konstaterade recensenten, att denna omständighet inte fick användas som argument för bibehållande av skolornas hävdvunna yttre former. Grundligheten i undervisningen hade gått förlorad och måste åter komma till heders. Detta syfte ansåg författaren även vara huvudtendensen i 1817 års skolordningsförslag. Framför allt vittnade enligt författarens mening den vidtagna uppdelningen i litterata och illitterata läroverk om en sådan avsikt. Därigenom att näringskolorna hade styrelse gemensam med lärdomskolorna undveks, att de urartade till "så kallade real- eller borgarskolor, som under den Basedowska perioden så flitigt i Tyskland stiftades och så föga svarade mot ändamålet". Det mångläseri och den ytlighet som recensenten förknippade med dessa skolor, ansåg han inte kunna inträffa, om näringskolor endast förekom i anslutning till lärdomskolor. Enligt hans uppfattning skulle de förra närmast kunna betecknas såsom lärdomskolans lägsta klasser. Genom denna organisation skulle även den fördelen vinnas, att elever som inte visade sig lämpade för lärda studier av lärarna kunde rådås att gå över till näringskolor och inrikta sig på en mot deras begåvning mera svarande levnadsbana.²

⁷ Skrivelsen är daterad den 10 oktober 1817 (Uk Div. ink. skriv. I).

⁸ Nämnda adjunkt skulle två timmar i veckan undervisa de tre nedre klasserna i räkning och åskådningslära samt en timma varje onsdags- och lördagseftermiddag meddela gymnasisterna frivillig undervisning i franska och tyska. Förutom skyldigheten att vikariera för rektor och kollegor skulle han därefter åläggas att i angivna läroämnen biträda näringskolans lärare. Däremot betecknade Frykstedt gymnasieadjunkten som överflödig. – Det kan nämnas att Frykstedt 1802–1804 tjänstgjorde som lektor vid gymnasiet i Karlstad och med all säkerhet var väl förtrogen med både Per Kölmars och Axel Fryxells pedagogiska åsikter (Frykstedts skrivelse är odaterad; Uk Div. ink. skriv. I).

⁹ Memorialet är daterat den 14 juni 1818 (Uk Div. ink. skriv. I). Det kan nämnas att Grahl utarbetat reglementet för Prins Oscars elementarskola. Han verkade bl. a. för simkonstens utbredande i vårt land och "kan med skäl nämnas såsom svenska simkonstens fader" (K.A. Hagström i Strängnäs stifts herdaminne. 3, s. 549 f.).

¹ Svensk litteraturtidning 1818, nr 5, 6, 15 och 16.

² Recensenten hade tydligen i berörda avseende inte kommit till klarhet om förslagets innebörd. Gemensam rektor för på samma plats belägna närings- och lärdomskolor förordades närmast i

I övrigt uppskattande yttranden över förslaget till skolornas nya organisation kunde i vad det gällde förverkligandet mynna ut i restriktiva rekommendationer. Så hävdade exempelvis en anonym granskare, att nyttan och behovet av näringskolor förmodligen inte med giltiga skäl kunde bestridas.³ Samtidigt frågade han sig dock, om tillgångarna medgav deras inrättande. Om näringskolorna var ett behov, så var enligt denne granskare lärdomskolorna en nödvändighet. Därför borde till näringskolorna inte anslås mer än till de dittillsvarande apologistklasserna.

Med hänsyn till att katedralskolor fanns endast i Uppsala och Stockholm är det knappast förvånande, att det helt övervägande flertalet granskare inte diskuterade kommitténs förslag rörande denna skolform.

I det omfattande utlåtandet av prästeståndets ecklesiastikuskott berördes katedralskolornas framtid endast kortfattat. Utskottet framhöll, att de båda katedralskolorna genom sin dubbla uppgift att tjäna såväl litterat som illitterat utbildning var otillfredsställande läroanstalter och lämpligen kunde ombildas till egentliga trivialskolor.

Till de fåtaliga kritikerna av förslaget angående katedralskolorna hörde den nyssnämnde anonyme granskaren.⁴ I sitt yttrande betonade han, att dylika skolor var nödvändiga i Lunds och Visby stift, där gymnasier saknades och inte kunde beräknas bli inrättade inom en nära framtid. För den händelse att katedralskolorna avskaffades, borde det enligt hans mening föreskrivas i skolordningen, att elever som genomgått högre lärdomskola skulle komplettera sina kunskaper och färdigheter vid gymnasium eller genom enskild undervisning före intagningen till universitet.

4.5 Regleringen av Stockholms läroverk

Uppfostringskommitténs förslag till reglering av huvudstadens elementarläroverk och däröver avgivna utlåtanden åskådliggjorde ytterligare, hur skilda uppfattningar bröt sig mot varandra.

Utöver katedralskolan fanns i huvudstaden bl. a. sju kyrkskolor "av obestämd natur". De betecknades såsom "ett slags sammanblandning av pedagogi, näringskola och lärdomskola". Alltefter lärarnas duglighet och olika åsikter hos växlande inspectores hade de ibland haft karaktär av den ena, ibland av den andra skoltypen. Bristande anpassning till ungdomens verkliga behov satte ner deras anseende i allmänhetens ögon. Medan trängsel rådde vid katedralskolan, var de yrkesinriktade skolorna nästan "obesökta av andra än dem, som utur lägre folkklasserna utan plan för sitt framtida yrke drivas av ögonblickets behov".⁵

Uppfostringskommittén hade genom nådig skrivelse den 20 november 1816 anmodats att föreslå, hur ett anslag om 10.000 riksdaler av tolagsmedel till Stockholms undervisningsverk skulle användas. Vid kommitténs sammanträde den 17 april 1817 gillades och antogs ett av beredningsfördelningen utarbetat betänkande rörande reformering av

besparingssyfte. Näringskolans roll av på samma gång förberedande läroanstalt och avstjälpningsplats för lärdomskolan var en för uppfostringskommittén främmande tankegång.

³ Det anonyma och odaterade yttrandet betecknas N:o 7 G (Uk Div. ink. skriv. I).

⁴ Författaren till memorialet N:o 7 G.

⁵ Jfr artikeln Blick på Stockholms undervisningsverk i äldre och nyare tid, införd i Stockholms Posten 1809, nr 142, 144, 147, 149 och 152.

huvudstadens elementarläroverk som utan uppskov skulle överlämnas till Kungl. Maj:t.⁶

I betänkandet framhöll kommittén, att lokala omständigheter motiverade särbehandling av Stockholms läroverk samt föreslog en nära nog total förändring av deras form, läroplan och styrelse.⁷ I stället för katedralskolan och de sju kyrkskolorna föreslogs inrättandet av ett gymnasium, en högre och två lägre lärdomsskolor samt två högre och tre lägre näringskolor. Beträffande läroplanen hänvisade kommittén till det ungefär samtidigt överlämnade förslaget till ny skolordning. Rektors- och konrektorssysslor hade dittills tillsatts av ärkebiskopen efter förslag av pastor primarius, justitieborgmästaren och pastorn i församlingen där skolan var belägen, medan de tre sistnämnda hade haft att utnämna kollegor och apologistier. Uppfostringskommittén kunde inte inse, varför ärkebiskopen skulle ha större makt i tillsättningsärenden vid Stockholms skolor än vid ärkestiftets övriga skolor. Stadens invånare borde på lämpligt sätt få delta både i lärartillsättningar och i övriga till läroverkens styrelse hörande ärenden. Kommittén föreslog därför en direktion av tolv ledamöter, nämligen bl. a. pastor primarius och tre av Stockholms prästerskap, en ledamot av magistraten och fyra representanter för borgerskapet. Ärkebiskopen borde äga rätt att delta i direktionssammanträdena. Högsta överinseendet skulle tillkomma överståthållaren. Inspektor för varje läroverk skulle utses av direktionen.

Över kommittéförslaget infordrade Kungl. Maj:t yttranden av överståthållaren och drätselkommittén samt ärkebiskopen och Stockholms stads konsistorium, varefter kommittén lämnades tillfälle att avge förklaring över remissinstansernas synpunkter.⁸ Överståthållaren anslöt sig i sitt utlåtande till drätselkommitténs yttrande, vari förslagets ekonomiska konsekvenser behandlades.

Konsistoriet vände sig i sin skrivelse med skärpa mot förslaget.⁹ Uppfostringskommitténs på företagna undersökningar grundade omdömen om huvudstadens läroverk betecknades som "obestyrkta anklagelser". Konsistoriet bestred behovet och nyttan av de föreslagna näringskolorna. Dessa skulle "göra porten vidöppnad för arbetsklassen att inströmma i herremannaklasserna". Inrättandet av dylika läroverk befarades innebära, att "sanktion för evärderliga tider vore given åt halvheten, den anspråksfulla ytligheten och en omogen eller ensidig människobildning". Lärdomsskolorna ansågs otjänliga, till antalet för många och med en organisation som skulle skapa oreda, i synnerhet vid flyttningar inom eller mellan skolorna. Av kommittén föreslagna inträdesprövningar förmodades leda till mannamån, misstag och orättvisor. Konsistoriet hävdade, att om "kyrskolorna närmare återfördes till sin primitiva bestämmelse av apologistier, så att de barn, vilka efter inhämtande av kristendomskunskapen samt skriv- och räknekonstens grunder icke genast ingå i den arbetande hopen eller förflyttas till trivialskolan, må äga tillfälle att lära moderna språken, geografi, historia och något geometri, så kunna inga andra näringskolor behövas". Vidare ansåg konsistoriet, att utom ett gymnasium endast borde inrättas en lärdomsskola genom utvidgning av den gamla katedralskolan. Anlades därjämte en åttonde kyrkskola "för församlingarna inom broarna", var huvudstadens

⁶ Närvarande vid sammanträdet var endast N. von Rosenstein, C. von Rosenstein, N.J. Bergsten och Axel Fryxell.

⁷ Jfr ovan s. 62.

⁸ Statsrådsprotokoll över ecklesiastika ärenden den 4 juni 1817 och 29 januari 1819. Förslaget och yttranden trycktes under beteckningen Kungl. Uppfostringskommitténs underdåniga förslag till reglering av Stockholms stads elementarläroverk — — —.

⁹ Yttrandet är undertecknat av bl. a. C.C. Lilljenwall och J. O. Wallin. — Det må nämnas att prästeståndets ecklesiastikuskott i sitt yttrande över 1817 års stadgeprojekt även kritiskt behandlade förslaget till omorganisation av huvudstadens elementarläroverk.

undervisningsanstalter ordnade på ett tillfredsställande sätt.Utförligt kritiserades den föreslagna direktionen. Endast det lärda ståndet kunde öva sakkunnig ledning över läroverken. Att beröva ståndet denna befogenhet kunde därjämte anses strida mot prästerskapets privilegier av 1723.¹

I den dubbla funktionen av kyrkans primas och ordförande i uppfostringskommittén befann sig ärkebiskop J.A. Lindblom vid avfattandet av sitt utlåtande i ett svårt dilemma. Åtskilliga brev bär vittne om att man sökte påverka hans ställningstagande.² I sitt yttrande den 16 oktober 1817 anslöt sig Lindblom till kommitténs förslag om gymnasiet och skolorna, ett ställningstagande som var nära nog ofrånkomligt, eftersom förändringarna i denna del i princip överensstämde med de i 1817 års stadgeprojekt förordade och av Lindblom bitradda reformförslagen.³ Däremot fann han inte behövt att ändra styrelsen. Skulle Kungl. Maj:t finna en förändring behövt, ansåg ärkebiskopen ej skäl att kritisera den föreslagna direktionens sammansättning, som enligt hans mening inte innebar någon kränkning av ståndets privilegier. Han förordade emellertid vissa jämkningar i kommitténs förslag, nämligen att huvudstadens konsistorium skulle få befogenhet att pröva de sökandes skicklighet, att kyrkoherden alltid skulle vara inspektor vid inom församlingen beläget läroverk samt att justitieborgmästaren i likhet med pastor primarius borde vara självskriven ledamot i direktionen, varvid magistratsrepresentanten eller en av borgarna kunde uteslutas.

I sina kommentarer ställde sig kommittén avvisande till konsistoriets hårda kritik.⁴ Däremot anslöt man sig till dess tanke, att en skola borde inrättas för staden mellan broarna. Eftersom benämningarna lärdoms- och näringskolor misstytts, kunde de lämpligen bytas ut mot beteckningarna högre och lägre trivialskolor samt större och mindre

¹ Konsistoriets yttrande behandlades i Anmärkaren den 22 november 1817. Artikelförfattaren vände sig med skärpa mot konsistoriets yttrande och framhöll, att dess ton måste sårar varje läsare, även om han endast var ytligt bekant med vanliga anständighetskrav. Han varnade för den riktning utvecklingen tycktes vilja ta att kasta överända principerna för de moderna staterna och på nytt föra in feodalism, prästvælde, fördomar och vidskepelse.

Även i Stockholms Posten 1817 (nr 295 och 297) infördes en mot konsistoriets yttrande starkt kritisk artikel. Författaren gjorde bl. a. gällande, att medan kommittén med sitt förslag syftade till en vidgad utbildning med klar målsättning, innebar konsistoriets yttrande snarare en inskränkning i verksamheten och ett fasthållande vid skolornas dittillsvarande konturlösa undervisning. — Signaturen "Stockholmsbo" uppkallades av denna artikel till försvar för konsistoriets uppfattning (Stockholms Posten 1818, nr 7, 11, 12 och 16).

² Våldsamma protester mot de tänkta förändringarna av huvudstadens läroverk framfördes av P.S. Drysen. I ett av sina brev till ärkebiskopen skriver han: "Detta vidunderliga projekt, tillskapat av en person utom litterära vägen, har, som mig är sagt, haft för avsikt att förnämligast utesluta från styrelsen och allt deltagande herr ärkebiskopen och mig. Antligt kom ärkebiskopsnamnet dit, emedan man ansåg, att han, sällan vistande i Stockholm, ej skulle bli synnerligt hinderlig för vederbörandes avsikter, och pastor primarius blev förvandlad till ledamot i den prunkande direktionen, så fornerad att han ej skulle betyda något". Uppfostringskommittén har, efter vad Drysen tror sig veta, ej menat allvar med detta projekt utan endast funnit sig nödsakad att på detta sätt komma ifrån en man som vill förstå sig på allt. — N. von Rosenstein tillskrev vid upprepade tillfällen Lindblom i denna angelägenhet. Belysande är ett brev den 9 oktober 1817. Rosenstein finner vid närmare eftersinnande, att Lindblom "har svårt att skilja sig vid konsistoriet, särdeles nu, då ståndet kommer tillsammans". Men han förmodar att Lindblom kan finna någon utväg att göra det i lindriga termer och kanske säga, att han lämnar till kungen vad avseende denne vill fästa vid de särskilda omständigheter som föreligger och vilket inflytande som kan lämnas Stockholms borgerskap vid styrelsen (Brev till J.A. Lindblom, sign. Br, 29. LSB).

³ A. Wiberg har i sin monografi över J.C. Höjer påvisat dennes betydelsefulla medverkan vid utarbetandet av ärkebiskopens utlåtanden i skilda ämnen. Även vid diskussionen om regleringen av huvudstadens läroverk tjänstgjorde han som sakkunnig åt J.A. Lindblom (A. Wiberg, a.a., s. 86; se även s. 64 ff. och 71 ff.).

⁴ Närvarande vid ärendets slutliga behandling den 14 november 1818 var N. von Rosenstein, C.G. von Brinkman och Axel Fryxell.

stads- eller kyrkskolor. Gentemot ärkebiskopens anmärkningar rörande styrelseformen framhöll kommittén, att inrättandet av direktionen syftade till en nyttig centralisering och beräknades motverka de enskilda läroanstalternas isolering. Däremot anslöt man sig till de av Lindblom föreslagna förändringarna. Enligt kommitténs slutgiltiga förslag skulle i direktionen ingå bl. a. överståthållaren, ärkebiskopen, pastor primarius, justitieborgmästaren, tre av konsistoriet utsedda präster i huvudstaden, två magistratsrepresentanter och två borgare. Kommittén hemställde vidare, att de ordinarie lektorerna skulle ingå i direktionen med lika rösträtt som övriga ledamöter vid tjänstetillsättningar samt vid alla andra ärenden som ej rörde deras redogörelser eller plikter.

Intresset för ärendets slutliga utgång var påtagligt, bl. a. därför att beslutet kunde varsla om arten av kommande läroverksreformer på grundval av 1817 års skolordningsförslag.⁵ Kungl. Maj:t följde nära nog helt de av kommittén på ovan angivna sätt modifierade reformförslagen.⁶ Gymnasiet borde inrättas snarast möjligt. Benämningen näringsskolor kunde bytas ut mot annan tjänligare beteckning. Direktionen erhöll den av kommittén slutligt förordade sammansättningen, dock skulle frågan om lektorernas deltagande tills vidare uppskjutas.

Kampen mot konservativa klerikala kretsar hade förts med viss framgång. Inte minst utgjorde tillkomsten av direktionen en inbrytning i ett av prästerlig hegemoni behärskat område. N. von Rosenstein hade framgångsrikt medverkat till att föra det besvärliga ärendet i hamn. I beredningsarbetets slutskede hade han också tillfredsställelsen konstatera, att motsättningarna mellan stridande parter höll på att utjämnas.⁷

4.6 Den 1820 fastställda skolorganisationen

Uppfostringskommittén underkastade de framförda yttrandena över skolordningsförslaget en ingående granskning.⁸ Inte minst synpunkterna på den föreslagna skolorganisationen gav kommittén anledning att allsidigt pröva sitt tidigare ställningstagande.⁹

Kommittén konstaterade, att benämningen "näringsskolor" orsakat missförstånd och att man i vissa fall i dem trott sig möta till sin art nya undervisningsanstalter. Tvärtom förslagets innebörd hade några granskare förmodat, att de avsåg utbildning i praktiska ämnen för olika näringar och yrken.

Beredningsfördelningen sökte finna en mera adekvat beteckning och föreslog som alternativ dels "stadsskolor", dels "apologistskolor". Samtidigt förordade fördelningen, att benämningen "lärdomsskolor" skulle bytas ut mot "trivialskolor". Uppfostringskommittén stannade vid sina slutliga överväganden för alternativet "apologistskolor". Där-

⁵ I brev till A.G. Mörner den 11 oktober 1818 ger G.A. Silverstolpe uttryck för sina förhoppningar och sin oro. Han "hoppas att kungen, mitt för prästernas näsa, gör en duglig organisation av Stockholms läroverk. --- Gå dessutom ej dessa saker igenom medan gubben Rosenstein lever, så anser jag saken förlorad, ty ingen nybörjare i hans befattning får auktoritet att ställa den i verket" (Esplundaarkivet).

⁶ Kungl. Maj:ts beslut är daterat den 29 januari 1819.

⁷ I brev till J.A. Lindblom den 21 januari 1819 meddelade Rosenstein, att "sedan vissa järnkningar skett mellan Wallin och Philipsén, nu förträffliga vänner, föredrog jag uppfostringskommitténs förslag om gymnasium i Stockholm inför statsrådet ---" (Brev till J.A. Lindblom, sign. Br. 29. LSB).

⁸ Se ovan s. 32 f.

⁹ För det närmast följande hänvisas främst till Uk 2 april och 30 oktober 1819 samt 21 februari och 22 april 1820, kommitténs underdåniga skrivelse den 22 april 1820 med förslag till ny skolordning (bland Uk Skr. till Kungl. Maj:t III) och kungl. brev den 16 december 1820 med stadfästelse av den nya skolordningen (bland Uk Kungl. brev I).

emot fann kommittén ingen anledning att ersätta "lärdomsskolor" med någon annan term.

Förslaget att samtliga konrektorstjänster skulle dras in och en adjunktstjänst i stället inrättas vid varje högre lärdomsskola hade mött så stark opposition, att kommittén i denna del gick kritikerna till mötes. Man föreslog att en konrektor borde knytas till varje högre lärdomsskola.

Beräffande katedralskolorna hade förslaget om deras avskaffande inte mötts av några mera allmänt uttalade invändningar. Kommittén företog därför på denna punkt inga ändringar i sitt tidigare ställningstagande.

Vad uppfostringskommittén med ovan angivna modifieringar förordat vann till alla delar Kungl. Maj:ts gillande. I 1820 års skolordning stadgades sålunda att skolorganisationen skulle utgöras av lägre apologistskolor med rektor och en kollega och högre apologistskolor med rektor och två kollegor samt lägre lärdomsskolor med rektor och två kollegor och högre lärdomsskolor med rektor, konrektor och tre kollegor.¹

Den beslutade organisationen genomfördes endast efterhand. Sålunda kunde 1824 års skolrevision efter genomgång av samtliga inkomna berättelser konstatera, att en rad skolor fortfarande inte var inrättade enligt skolordningens bestämmelser.²

Skolornas organisation enligt 1820 års stadga utgjorde en lösning i kompromissens tecken. Den tillfredsställde varken konservativa eller framstegsvänliga kretsar. Kritiken gjorde sig också snart hörd, bl. a. genom Anders Fryxells 1823 utgivna skrift "Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna uppfostringsverken". Organisationsproblemen intog en central plats i de överläggningar som fördes inom 1825 års uppfostringskommitté. Den uppmärksammade därvid bl. a. två spörsmål, nämligen dels om den allmänna medborgerliga bildningen och den egentliga vetenskapliga bildningen redan från början borde säras, dels om den i 1820 års skolordning fastställda skillnaden mellan lärdoms- och apologistskolor borde bibehållas oförändrad, bibehållas med vissa förändringar eller avskaffas.³ Under decennierna kom dessa och liknande frågeställningar att inta en framskjuten plats i den pedagogiska debatten.

¹ 1820:I:1:2 och 3.

² Revisionens protokoll den 10 och 11 augusti 1824.

³ Kommitténs protokoll och handlingar 1826.

5 Gymnasieorganisationen

5.1 Utgångspunkter

Den i det föregående angivna bristen på enhetlighet i skolornas organisation kännetecknade även – ehuru inte i lika hög grad – de tio gymnasiernas organisation. Enligt bestämmelserna i 1807 års skolordning skulle vid varje gymnasium finnas två teologiektorer och en lektor i vart och ett av ämnena latin, filosofi, matematik och historia samt därjämte en gymnasieadjunkt. De faktiska förhållandena var dock något annorlunda. Så var exempelvis år 1813 lektorernas antal vid Strängnäs gymnasium åtta,¹ medan Linköpings, Göteborgs och Härnösands gymnasier vardera hade sju, de i Gävle, Skara, Västerås, Växjö och Karlstad vardera sex samt gymnasiet i Kalmar endast fem lektorer.

Det kan vidare nämnas att den studerande ungdomen i Strängnäs stift vanligen tillbringade fyra år i trivialskolan och åtta år i gymnasiet, under det att i övriga stift genomgången av trivialskolan ofta omfattade inemot åtta år, medan gymnasiekursen som regel fullbordades på fyra år.

Enligt 1807 års skolordning var gymnasiet uppdelat på fyra klasser, av vilka första och andra utgjorde en undre samt tredje och fjärde en övre cirkel. Dessa skulle "undervisas av lärarna, nu gemensamt, nu särskilt, allt som omständigheterna och läroämnen det fordra" (1807:7:2). Att tillämpa dessa bestämmelser kunde dock vara förenat med svårigheter. Så var t. ex. gymnasiet i Linköping så livligt frekventerat, att undervisning i två cirklar mötte allvarliga hinder. Därvarande domkapitel önskade fördenskull en uppdelning av gymnasisterna i tre cirklar med i de flesta ämnen skild undervisning. Därigenom skulle de två övre cirkelarnas elevantal kunna reduceras till omkring trettio i vardera cirkeln.²

I diskussionen om gymnasiernas reformering rådde en nära nog samstämmig uppfattning i ett väsentligt avseende, nämligen att de alltjämt i första hand skulle vara lärda undervisningsanstalter med uppgift att förbereda för akademiska studier.³ Denna

¹ En av lektorerna var dock befriad från tjänstgöring.

² Domkapitlets anmärkningar mot 1807 års skolordning samt biskop C. von Rosensteins bifogade särskilda memorial. Medeltalet elever vid gymnasiet i Linköping under åren 1810–1813 översteg 140. – Jfr t. ex. lektor A. H. Collins skrivelse den 9 december 1812, närsluten Växjö domkapitels anmärkningar mot 1807 års skolordning.

³ G. A. Silverstolpe framhöll i sitt memorial den 12 oktober 1814 bl. a.: "Gymnasietiden är viktig, mindre i avseende på förökning av kunskapsförråd än på bildandet av en sann vetenskapsanda, väckelsen hos ynglingen av det rena kunskapsintresset, övning att använda förrådet och uppen-

förutsättning låg – mer eller mindre uttalad – till grund för förslagen och ställningstagandena rörande ändringar i gymnasiernas inre byggnad.⁴

Medan frågor rörande skolornas organisation föranledde en livlig debatt, blev diskussionen om gymnasiernas inre uppbyggnad förhållandevis knapphändig. Den kom i stort sett att begränsas till angelägenheter rörande elevernas fördelning på avdelningar (cirklar), lärarorganisationen samt rektorsinstitutionen.

5.2 Elevgrupperingen

Det av lektor Bergsten på uppfostringskommitténs uppdrag utarbetade förslaget till en ny skolordning behandlade även gymnasiernas organisation.⁵ Enligt Bergstens mening borde stadgandet om uppdelningen av gymnasieeleverna i två cirklar bibehållas. Eleverna i nedre och övre cirkeln skulle emellertid aldrig undervisas tillsammans.⁶ Den provisoriska uppställningen av skolordningens första sektion, som utgjorde resultatet av beredningsfördelningens verksamhet i början av år 1816, omnämnde likaledes endast två gymnasieavdelningar. I 1817 års skolordningsförslag infördes dock i överensstämmelse med det av Linköpings domkapitel uttalade önskemålet föreskriften om en uppdelning av eleverna i tre cirklar, där mer än sex lektorer fanns.⁷ I den slutgiltigt fastställda skolordningen modifierades bestämmelserna i så måtto, att uppdelning på tre cirklar endast skulle ske, när elevernas antal reste hinder mot undervisning i två avdelningar. Denna jämkning företogs bl. a. på grund av uttalande från domkapitlet i Västerås. Detta framhöll

barelsen av kunskapernas inbördes sammanhang. Denna beredelse är nödvändig för att ynglingen må äga kraft att vägleda sig i det bländande kaos som en gång vid universitetet möter honom." – I det mer än åttio sidor omfattande utkast rörande uppfostringsverket som Silverstolpe 1802 inlämnade till kanslersgillet föreslog han utöver hittills förekommande gymnasier inrättande av allmänna "gymnasier", som skulle förbereda för fortsatt utbildning i yrkesbetonade läroanstalter, såsom handelsskolor, konstskolor, militärskolor, institut för lanthushållning, för bergsvetenskaper m. m. Ifråga om de allmänna gymnasiernas läroplaner framhöll han bl. a., att språkundervisningen borde omfattas "de levande och mest nyttiga språken; tillfälle att lära de gamla språken bör ej felas" (Kanslersgillet arkiv. Avhandlingar rörande undervisningsväsendet. Jfr O. Th. Sjöfors, Kanslersgillet och 1807 års skolordning, s. 38, och W. Sjöstrand, Pedagogikens historia, III:1, s. 116 ff).

⁴ En synnerligen radikal uppfattning om gymnasiernas framtid framförde professor J. Holmbergsson i ett brev till N. von Rosenstein (brevet är odaterat men sannolikt från sommaren 1814; finns bland Uk Div.ink.skriv. I). Gymnasierna betecknades i skrivelsen såsom sämre än trivialskolorna. Orsaken ansåg Holmbergsson vara att de som hade annat än undervisning att tänka på sällan fick intresse för lärarverksamheten. Holmbergsson satte ifråga, om inte domkapitlets göromål kunde skötas av biskop och domprost samt ytterligare en eller ett par ledamöter. Återstående lektors tjänstgöring borde förläggas till de ofullständiga trivialskolorna. Gymnasierna skulle därmed helt försvinna. De skulle ersättas genom att skolor med sex lärare fick ytterligare en eller två lärare. Tillämpades vid dessa läroanstalter s. k. ambulatorisk läsning, skulle man enligt Holmbergssons mening där nå resultat som vida överträffade dem som skola och gymnasium tillsammans åstadkom. – Holmbergssons projekt ansågs tydligen alltför genomgripande. Det synes nämligen inte ha blivit föremål för någon mera ingående behandling.

⁵ I en anonym och odaterad skrivelse, betecknad 10 F, föreslogs organisationsformer liknande dem som lagts fram av Holmbergsson (Uk Div.ink.skr. I).

⁶ Jfr ovan s. 27.

⁷ Bergsten ansåg tydligen, att den medgivna samundervisningen var förenad med betydande nackdelar. Att på en gång undervisa elever av så olika kunskapsgrader måste bereda lärarna stora svårigheter, samtidigt som resultatet blev lidande på en sådan anordning. Lektor A. H. Collin hävdade i sitt yttrande över 1807 års skolordning, att "det torde vara en sanning, att man på en separationstimme gör lika så mycket nytta som på två konjunktionstimmar; dessa böra därför vara så få som möjligt".

⁸ 1817:I:3:7.

nämligen i sitt yttrande över 1817 års skolordningsförslag, att tillkomsten av ett sjunde lektorat inte på något sätt gjorde det nödvändigt att dela upp eleverna på mer än två avdelningar. I en bifogad läsordning, enligt vilken sju lektorer vardera undervisade åtta och gymnasiadjunkten fyra timmar i veckan, påvisades att var och en av de båda avdelningarna sysselsattes trettio timmar i veckan, dvs. det timantal uppfostringskommittén föreslagit.⁸

5.3 Lärarorganisationen

Diskussionen rörande gymnasiernas inre uppbyggnad kom framför allt att gälla lärarorganisationen. Främst knöts därvid intresset till antalet lektorer. I samband härmed aktualiserades också gymnasiadjunkternas situation.⁹

Enligt 1807 års skolordning och ett cirkulärbrev den 7 december samma år skulle vid gymnasier med sju lektorat en lektorstjänst dras in genom sammanslagning av det andra teologiska och det grekiska lektoratet, medan däremot vid gymnasier med endast fem lektorat medel skulle anskaffas för ytterligare en lektorstjänst. Bestämmelserna avsåg i främsta rummet att få till stånd likhet i gymnasiernas lärarorganisation. Men därjämte skulle genom indragningen löneomedel göras disponibla dels för en adjunktur vid de gymnasier där sådana tillgångar saknades eller var otillräckliga, dels – och framför allt – till förbättring av de lågavlönade skolkollegornas villkor.

Så snart det blev aktuellt att dra in den sjunde lektorstjänsten, anhöll dock vederbörande stiftstyrelse att tjänsten måtte få bibehållas. En sådan framställning gjordes först av konsistoriet i Växjö. Den avtog emellertid Kungl. Maj:t i skrivelse den 11 februari 1809. Nämda tjänst drogs in även vid gymnasier i Strängnäs och Västerås. Trots detta framhöll konsistorierna i Skara, Härnösand och Linköping i underdåniga skrivelser, att en sjunde lektorstjänst var nödvändig. Med anledning härav förordnade Kungl. Maj:t genom cirkulärskrivelse den 17 januari 1811 att vid gymnasier, där nämnda lektorat var eller framdeles blev ledigt, detsamma varken skulle dras in eller återbesättas utan uppehållas genom vikarie. Denne skulle av den disponibla lönen uppbära 50 tunnor spannmål, dvs. ungefär halv lektorlönen. Konsistorierna ålades att komma in med förslag, hur återstoden av lönen tills vidare lämpligen kunde användas.

I cirkulärskrivelsen anbefalldes även biskopar och konsistorier att yttra sig över följande frågor: a) den verkan indragningen av ett lektorat kunde förmodas medföra på själva undervisningen; stiftstyrelserna i Växjö, Strängnäs och Västerås borde därvid redogöra

⁸ Yttrande den 30 januari 1818 (Uk Div.ink.skr. II). Beredningsfördelningen hade redan i samband med utarbetandet av 1817 års skolordningsförslag förordnat, att eforus i samråd med lärarna skulle få befogenhet att förordna om elevernas fördelning på två eller tre avdelningar (fördelningens utlåtande den 23 januari 1816 över lektor G. A. Silverstolpes förslag till en systematisk inrättning av skolorna; Uk Konzept I).

⁹ Utöver uppgifter i förekommande noter hänvisas för det närmast följande till bl. a. statsrådsprotokoll i ecklesiastika ärenden den 11 februari 1809, 5 december 1810, 17 och 24 januari 1811, 29 april 1812, 10 och 17 augusti 1814, 10 januari 1816, 27 mars 1817 och 12 augusti 1818, uppfostringskommitténs protokoll den 23 april, 7 och 21 maj samt 3 och 25 oktober 1814, 14 oktober 1815 och 29 augusti 1816, vidare till i texten angivna skrivelser från konsistorier m. fl. samt konsistoriers, biskopars, rektorers och lärares anmärkningar mot 1807 års skolordning, uppfostringskommitténs skrivelser till Kungl. Maj:t (varibland särskilt må nämnas skrivelsen den 7 maj 1814) och till konsistorier samt Kungl. Maj:ts cirkulärskrivelser och brev med beslut, anvisningar m. m. rörande gymnasiernas lärarorganisation.

för de erfarenheter som vunnits av den redan verkställda indragningen, b) det nuvarande och vanligen förekommande antalet elever vid vederbörande gymnasium, c) anstalter som vidtagits eller ansågs lämpliga för en närmare vård av ungdomens moraliska bildning, seder och uppförande samt d) hur med ett bibehållande av sjunde lektoratet motsvarande medel skulle kunna anskaffas för de angelägna ändamål som den indragna lönen enligt cirkuläret den 7 december 1807 borde användas till. Sedan vederbörande instanser sänt in de begärda uppgifterna, överlämnades handlingarna till uppfostringskommittén för yttrande.

Av de tre konsistorierna med erfarenheter av indragningen av sjunde lektoratet framhöll endast det i Strängnäs, att undervisningen inte på den grund lidit några avbräck. Den ene av de båda teologie lektorerna ansågs obehövlig. Undervisningen i dogmatik, etik, kyrkohistoria och exegetik kunde ombesörjas av en lektor, medan undervisningen i hebreiska lämpligen kunde ordnas på det sättet att lektorn i grekiska ägnade en fjärdedel av sin tjänstgöring åt hebreiska och den övriga tiden åt grekiska.¹

Konsistoriet i Västerås menade, att indragningen av ett lektorat inneburit avbräck för undervisningen. Föreningen av hebriska och grekiska med exegetik under andre teologie lektorn ansågs medföra skada i synnerhet för grekiska språkets lärande. Yngste lektorn kunde dock enligt konsistoriets mening åtnöjas med 50 tunnor kronotonde i årlig lön och det övriga av lektorlönen användas till löneförbättringar åt kollegorna vid trivial- och stadsskolor.

Domkapitlet i Växjö företrädde i stort sett samma principiella uppfattning som konsistoriet i Västerås. Två av ledamöterna förmodade dock, att förfallet i den grekiska språkundervisningen borde tillskrivas andra orsaker än sjunde lektoratets indragning. Konsistoriet höll vidare före, att kollegorna vid stiftets trivialskolor redan genom donationsmedel och fonder erhållit tillräcklig löneförbättring, varför den sjunde lektorlörens medel borde anslås åt den utan ersättning tjänstgörande gymnasiadjunkten. Biskop Mörner anmälde i huvudfrågan en från konsistoriet avvikande uppfattning. Han ansåg, att de i 1807 års skolordning föreskrivna sex lektorerna var tillfyllest. Indragningen borde därför fortsätta såsom både nyttig och nödvändig. De som krävde ett ökat antal lektorat gjorde det "troligen mera av vana än av verkligt behov".

Konsistorierna och biskoparna i Linköpings, Skara, Göteborgs och Härnösands stift,

¹ Liknande synpunkter framfördes långt senare av biskopen i Strängnäs J. A. Tingstadius rörande sjunde lektoratet vid därvarande gymnasium. Skrivelsen är daterad den 5 maj 1821 och utgör svar på en förfrågan av statssekreterare N. von Rosenstein, om det efter professor S. G. Hedin lediga lektoratet borde återbesättas eller om undervisningen utan skada kunde ombesörjas av sex lektorer (skrivelsen finns bland Uk Div.ink.skr. II). Genom en framställning den 4 april 1821 hade nämligen konsistoriet i Strängnäs anhållit, att den disponibla sjunde lektorlönen skulle för framtiden fördelas på de övriga sex lektorerna samt den vid gymnasiet tjänstgörande medicine lektorn. Därigenom skulle det sjunde lektoratet på stat vid nämnda gymnasium för alltid upphöra, samtidigt som de sex lektorerna därigenom förhjälpes till en inkomst motsvarande den vid övriga gymnasier. Tingstadius framhöll i sin skrivelse, att sex lektorer var tillräckligt för såväl Strängnäs gymnasium som de flesta övriga gymnasier i riket. Enligt erfarenheter från både in- och utländska läroverk var det förmånligt, att samma lärare undervisade i hebreiska och grekiska. En blott i hebreiska eller grekiska kunnskap kunde nämligen inte tillräckligt förstå Gamla och Nya testamentets grundspråk. I bibelkunskap var sålunda enligt Tingstadius mening grekiska och hebreiska varandra till ömsesidig hjälp. Han ansåg vidare, att ett sjunde lektorat skulle medföra ett ökat antal lektionstimmar som skulle innebära olägenheter för övriga läroämnen. Tingstadius erinrade även om att lektorn i hebreiska och grekiska Lars Lindien vid domkapitelssammanträde den 13 mars 1811 gjort gällande, att undervisningen i nämnda språk med fördel kunde ombesörjas av samma lektor. Med instämmande från samtliga konsistorieledamöter hade Lindien också hävdad, att undervisningen därigenom inte led avbräck och att de båda språken så mycket mer kunde förenas under en lärare som ett nära samband vid bibeltolkningen verkligen ägde rum mellan hebreisk och grekisk grammatik.

där indragning av lektorstjänster ännu inte förekommit, anförde dels allmänna, dels lokala skäl för bibehållandet av det sjunde lektoratet. Sålunda hävdades att ett lektorat i grekiska med undervisningsskyldighet även i annat läroämne ofrånkomligen skulle leda till bristande underbyggnad i det för ungdomens utbildning så viktiga grekiska språket. Vidare ansågs elevtillsyn och andra med lektoraten förenade göromål kräva sju lektorstjänster. Domkapitlet i Linköping hänvisade därjämte till det stora elevantalet vid därvarande gymnasium och därav följande ökat arbete med kriorättningar. För gymnasiet i Göteborg åberopades förekomsten av elevhem och den därmed förenade tillsynen. Härnösands konsistorium anförde bl. a. såsom särskilt skäl för ett sjunde lektorat mängden av konsistoriella förrättningar. Därvid nämndes resor i det vidsträckta stiftet tillsammans med biskopen, göromål som blev än mer betungande då stiftet saknade domprost.²

Domkapitlet i Karlstad gav uttryck åt samma uppfattning som kommit fram i yttrandet från stiftstyrelsen i Strängnäs. Det såg emellertid inte endast till förhållandena vid därvarande gymnasium. Enligt dess mening var vid vart och ett av rikets samtliga gymnasier sex lektorat nog, ty "graecae linguae lector medhinner alldeles att föreläsa så mycket av hebreiskan, som vid ett gymnasium bör läsas".

Konsistoriet i Lund gjorde gällande, att indragningen av sjunde lektorstjänsten menligt inverkat på gymnasisternas kunskaper, "mindre i hebreiska och grekiska än i teologien", samt yrkade på återinrättande av tjänsten.

Uttalandet från domkapitlet i Kalmar har mera begränsat intresse. Stiftets gymnasium var – sedan gymnasiet på Visingsö år 1811 upplösts – landets minsta med endast omkring 30 elever. Det är därför förstället att konsistoriet ansåg fem lektorstjänster tillräckliga för läroanstaltens behov. Lektoraten i filosofi och historia föreslogs förenade till en tjänst. Biskop Stagnelius hyste dock en från övriga konsistorieledamöter avvikande mening. Han ansåg de i 1807 års skolordning föreskrivna sex lektorerna behövliga och nödvändiga.

Ärkestiftets uppfattning om gymnasiernas lektorsorganisation kom klarast till uttryck i samband med de insända anmärkningarna mot 1807 års skolordning. Gymnasiekollegiet i Gävle hade därvid i sitt tidigare nämnda "Memorial" förordat, att antalet lektorer efter biskopens och konsistoriets prövning skulle vara fem eller sex. Genom kungl. skrivelse den 25 juni 1807 hade emellertid medgetts inrättandet av en sjätte lektorstjänst vid gymnasiet i Gävle, varför domkapitlet inte kunde annat än avstyrka kollegiets förslag. För att ge eleverna ökad tid till självständigt arbete – ett önskemål som framförts både i gymnasiekollegiets "Memorial" och i en särskild skrivelse av lektor C. Bergsten – föreslog domkapitlet i sina anmärkningar mot 1807 års skolordning i stället för en begränsning av antalet lektorer en reducering av de föreskrivna undervisningsämnenas och lektionstimmarnas antal.

Uppfostringskommittén framhöll i sitt utlåtande över konsistoriernas och biskoparnas skrivelser, att den hänsköt sina överväganden rörande de aktualiserade frågorna till ett senare tillfälle, eftersom den räknade med att längre fram erhålla fullständigare uppgifter

² För biskopen i Härnösands stift C. G. Nordin beredde lektorstjänsterna dubbla bekymmer. I brev den 6 maj 1811 till J. A. Lindblom nämnde han sitt önskemål "att få behålla två teologie lektorer på gamla sättet. Skola alla teologiens delar, hebreiskan och grekiskan skötas av två teologi, så blir det ofelbart lappverk. --- Jag tigger hos konungen att få behålla min lector septimus åt grekiskan". Vidare framhöll han i ett brev den 21 november samma år till Lindblom, att gymnasiet i Härnösand borde slippa att som hittills ta emot en lektor som var berättigad till sysslan av sitt medicinska doktorsdiplom: "Gymnasium har i 65 år varit belastad med en sådan medicus, och olyckligtvis har ingen av dem kunnat fylla sin lektorsplats, ehuru de varit skickliga medici" (Brev till J. A. Lindblom, sign. Br, 29. LSB).

om gymnasierna och deras verksamhet. Då i flera skrivelser lektorsorganisationen uppmärksammats så livligt, ville kommittén dock redan i förevarande sammanhang yttra sig över denna angelägenhet.

Den dominerande frågan gällde förekomsten av en sjunde lektorstjänst. Ansågs denna nyttig och nödvändig för själva undervisningen, borde enligt kommitténs mening alla skäl för dess indragning stå tillbaka. Önskvärd likhet i undervisningen gymnasierna emellan skulle snarare åstadkommas genom att avhjälpa förekommande lärarbrist än genom att reducera antalet lärare, där detta var tillräckligt. Hur nyttig användningen av en disponibel lektorslön än kunde bli, syntes detta skäl böra få vika för bibehållandet av en fullgod undervisning vid gymnasierna, där ungdomen förbereddes för akademiska studier. Den vid vissa gymnasier genomförda sammanslagningen av lektoratet i grekiska med annat lektorat hade enligt en nära nog samstämmig uppfattning medfört avbräck i undervisningen. Kommittén erinrade vidare om att de klassiska språken hade en central ställning i gymnasiets läsordning och att grekiska språket därvid intog en framträdande plats. Försumrades detta språks inlärande under yngre år, var det senare svårt att avhjälpa bristerna. Uppfostringskommittén aktualiserade också möjligheten att reducera antalet lektorstjänster utan att lektoratet i grekiska berördes av förändringen men framhöll, att en sådan lösning borde övervägas i samband med de förestående reformerna av hela undervisningsverket.

Den i ett kungl. cirkulärbrev den 17 januari 1811 öppnade möjligheten att bestrida sjunde lektoratet genom vikarie var enligt uppfostringskommitténs mening ur flera synpunkter olämplig. I avvaktan på bestämmelserna i den nya skolordningen kunde i stället provisoriskt gälla, att nämnda lektorat där så kunde ske fick återbesättas, varvid undervisningen i grekiska nödvändigtvis borde handhas av en särskild lärare. Om en framtida indragning visade sig erforderlig, skulle den knappast möta några egentliga hinder, eftersom nya ledigheter vid den tiden eller snart därefter troligen var att vänta.

Kungl. Maj:t följde kommitténs förslag.³ Sålunda fick de lediga sjunde lektoraten vid gymnasierna i Linköping och Härnösand åter tillsättas. Likaså skulle angivna lektorat vid uppkommen ledighet på enahanda vis få återbesättas vid gymnasiet i Göteborg. I avvaktan på ytterligare utredning lämnade Kungl. Maj:t frågan öppen om sjunde lektoratet vid gymnasierna i Skara⁴ och Västerås.⁵ För att det provisoriska tillsättandet av sjunde lektoratet inte skulle resa hinder för indragning av ett lektorat – om Kungl. Maj:t så skulle finna nödigt – ålades konsistorierna att, när lektorat blev ledigt genom vars återbesättande antalet av sex lektorer kom att överskridas, anmäla detta till Kungl.

³ Kommitténs utlåtande den 7 maj 1814 anmälades i statsrådet den 10 augusti samma år. Excellensen Rosenblad tog vid nämnda tillfälle hem handlingarna för genomläsning samt föredrog ärendet en vecka senare, varvid regeringens övriga ledamöter anslöt sig till hans förslag. – Det kan nämnas att A. G. Silverstolpe i brev till N. von Rosenstein den 6 juli 1814 anhöll att bli underrättad om hur och när ärendet blivit avgjort hos Kungl. Maj:t (Ep. R. 5. KB).

⁴ Se nedan s. 79, not. 4.

⁵ Det må nämnas att uppfostringskommittén genom N. von Rosenstein av konsistoriet i Västerås begärde uppgifter om a) hur länge och till vad belopp de svagt lönade skolkollegerna åtnjutit understöd av de besparingar som uppkommit genom det indragna sjunde lektoratet, b) antalet kollegor som åtnjutit detta understöd, hur det fördelats dem emellan och varderas ordinarie lönevillkor, c) om annan utväg fanns till ersättning för kollegorna, därest sjunde lektoratet skulle återbesättas samt d) uppgift om de läroämnen sjunde lektorns undervisning skulle omfatta, varvid konsistoriet hade att beakta, att Kungl. Maj:t inte torde medge någon huvudsaklig förändring i vad gällande skolordning föreskrev om ämneskombinationer, innan sådan kunde ske i ett sammanhang med övriga gymnasier (Uk 25 oktober 1814; jfr skrivelse i Uk Konzept D).

Maj:t samt avvakta nådig befallning.⁶ Enligt beslutet skulle en lektor svara för undervisningen i grekiska. Vidare skulle även sjunde lektorn åtnjuta oavkortad lön. Att tillsätta lektorat med reducerad lön kunde göra det osäkert att man alltid erhöll den skickligaste till tjänsten. Slutligen anbefalldes konsistorierna att i förekommande fall komma in med förslag om användningen av besparingar som gjorts genom att sjunde lektoratet lämnats obesatt.

Kungl. Maj:ts ovan behandlade beslut om sjunde lektoratet utgjorde en provisorisk lösning. Det angavs också i kungabrevet, att nämnda lektorats framtida bestånd kom att bero av den nya skolordningens bestämmelser.

Den principiella uppfattning om lektorsorganisationen som kommit till uttryck i uppfostringskommitténs utlåtande den 7 maj 1814 höll kommittén fast vid under det fortsatta utredningsarbetet. I det projekt till en ny skolordning som N. J. Bergsten 1815 tillställde kommittén fanns upptagna sex lektorstjänster, nämligen lektoraten i teologi (med undervisning även i hebreiska), grekiska, latin med poetik, filosofi, matematik samt historia. Därjämte skulle vid varje gymnasium finnas en adjunktstjänst.⁷

Den provisoriska uppställningen av den nya skolordningens första sektion som beredningsfördelningen överlämnade till kommittén i mars 1816 innehöll bl. a. en relativt utförlig behandling av undervisningen i gymnasiet. Något alternativ med sju lektorstjänster diskuterades emellertid inte, liksom inte heller någon alternativ uppdelning av eleverna i tre cirklar.⁸

Uppfostringskommitténs ledamöter var inte helt eniga ifråga om den lämpligaste framtida gymnasieorganisationen. I det föregående har berörts de genomgripande förändringar som förordades av J. Holmbergsson. Även korresponderande ledamoten G. R. Ahlman framförde skriftligen vissa särmeningar.⁹ Enligt Ahlmans uppfattning var gymnasierna utmärkta men alltför kostnadskrävande inrättningar. Sålunda tycktes honom 700–800 tunnor kronotonde eller mer samt prebendepastorat, ämbetsgårdar m. m. vara onödigt dryga utgifter för undervisning av ett femtiotal gymnasister eller mindre. Ynglingarna borde visserligen inte omedelbart gå över från strängt skoltvång till akademisk frihet, men det kunde sättas ifråga om särskilda läroverk var behövliga för denna övergång. Ahlman föreslog dock inte att gymnasier skulle avskaffas. Han förordade i stället vissa icke oväsentliga reformer. Den med lektoraten förenade uppgiften att tjänstgöra som ledamöter i domkapitlet kunde jämte undervisningen av åtminstone 60 å 80 gymnasister, uppdelade på två avdelningar, fullgöras av fyra lektorer och en adjunkt utan att därför den i 1807 års skolordning medgivna samundervisningen skulle behöva tillgripas. Ahlman beräknade att på så sätt två eller tre lektorstjänster vid varje gymnasium skulle kunna dras in. De därigenom disponibla lönemedlen borde användas till löneförbättringar för de återstående gymnasielärarna och för skolkollegorna.

Ahlmans förslag kunde enligt uppfostringskommitténs mening inte läggas till grund

⁶ I underdånig skrivelse den 20 december 1815 anmälde konsistoriet i Göteborg, att ett lektorat blivit ledigt och anhöll att detta sjunde lektorat omedelbart skulle få återbesättas. Kungl. Maj:t biföll den 10 januari 1816 framställningen men erinrade samtidigt om skyldigheten att hos Kungl. Maj:t anmäla ny uppkommen ledighet intill dess frågan om det sjunde lektoratet definitivt avgjorts. – Dylåka ärenden behandlades på enahanda sätt i statsrådet den 27 mars 1817, 12 augusti 1818 och 12 januari 1820.

⁷ N. J. Bergstens skolordningsprojekt finns bland Uk Konzept I. Ett till förslaget fogat memorial daterat den 5 juni 1815 har placerats bland Uk Div.ink.skriv. I.

⁸ Uk 4 mars 1816.

⁹ Uk 29 augusti och 7 september 1816. Ahlmans skrivelse infördes som bilaga till protokollet för sistnämnda dag.

för en generell gymnasiereform. Det kan dock nämnas att det nyinrättade gymnasiet i Visby på grund av stiftets knappa ekonomiska tillgångar erhöll en organisation som i huvudsak överensstämde med de av Ahlman angivna riktlinjerna.¹

I uppfostringskommitténs 1817 framlagda skolordningsförslag modifierades den gällande skolordningens bestämmelser att undervisningen vid varje gymnasium skulle handhas av sex lektorer och en adjunkt.² Även om angivna uppsättning gymnasielärare ansågs som det normala, lämnades dock möjligheten öppen att öka antalet lektorstjänster.³ Sju lektorat borde kunna medges vid gymnasier med ett så stort antal elever att en uppdelning på tre cirklar var nödvändig.⁴ Kravet på absolut enhetlighet i gymnasieorganisationen fick sålunda i viss mån vika till fördel för en önskvärd anpassning efter de olika gymnasiers skiftande elevaltal o. dyl., samtidigt som förslaget därmed även anknöt till de faktiska förhållandena.

De i 1817 års skolordningsförslag förordade förändringarna i gymnasieorganisationen var inte särskilt genomgripande. Yttrandena över denna del av förslaget var också förhållandevis begränsade.

Organisationsförslag liknande det av rektor Ahlman framlagda förordades i två anonyma skrivelser.⁵ Författaren av den ena ville för vinnande av medel till skolkollegornas löneförbättring inskränka antalet lektorstjänster vid gymnasiet till fem. Därigenom kunde eleverna även få mer tid till hemarbete, vilket enligt författarens mening fördelaktigt skulle inverka på kunskapsinhämtandet. Lektorernas tjänstgöring karakteriserades av honom som synnerligen lindrig och välavlönad. Den andre anonyme granskaren ansåg, att antalet lektorat skulle inskränkas till fyra, varigenom löneförbättring kunde beredas de övriga lektorerna samt skolkollegorna. Av de fyra lektorerna och gymnasieadjunkten skulle de båda gymnasieavdelningarna undervisas vardera trettio timmar. Översteg elevantalet betydligt femtio, kunde en del av undervisningen bestridas av extra ordinarie adjunkter. Förslagsställaren framhöll vidare att män, som framdeles ämnade söka ordinarie lärarbefattningar, efter fullbordade akademiska studier gärna skulle utnyttja tillfället att under erfaren ledning uppöva sin undervisningsskicklighet. För en mindre kost-

¹ Domkapitlet i Visby hade 1815 till Kungl. Maj:t lämnat in en organisationsplan, enligt vilken det planerade gymnasiet skulle ha fyra lektorat och en adjunktur. Senare föreslog domkapitlet följande ämneskombinationer för angivna tjänster, nämligen förste lektorn teologi samt Gamla och Nya Testamentets språkkunskap, andre lektorn profan grekiska och historia, tredje lektorn latin, fjärde lektorn "matematiska vetenskaper" samt adjunkten filosofi och moderna språk. Sedan uppfostringskommittén yrkat bifall till förslaget, förordnade Kungl. Maj:t i enlighet härmed inrättandet av ett gymnasium i Visby (se bl. a. statssekreterare N. von Rosensteins förfrågan den 30 november och biskop C. J. Ebersteins svar den 17 december 1818, båda skrivelserna bland Uk Div.ink.skr. II; domkapitlets underdåniga skrivelse den 5 oktober och uppfostringskommitténs utlåtande den 30 oktober 1819, båda skrivelserna bland Uk Skr. till Kungl. Maj:t II; kungabrev den 3 maj 1820, bland Uk Kungl. brev I. Jfr Uk 5 december 1818 och 30 oktober 1819).

² 1807:7:3.

³ Jfr ovan s. 77.

⁴ Beträffande t. ex. Skara gymnasium saknades enligt uppfostringskommittén anledning att tillstyrka ett sjunde lektorat, såvida inte sju lektorstjänster skulle bestämmas för samtliga gymnasier i riket. En sådan åtgärd förutsatte dock en dittills icke disponibel årlig lönetillgång om minst 900 tunnor spannmål (underdånigt utlåtande den 21 februari 1820; bland Uk Konzept I). I enlighet med kommitténs uppfattning avsåg Kungl. Maj:t i skrivelse den 3 maj 1820 Skara domkapitels anhållan om återbesättande av sjunde lektoratet vid stiftets gymnasium (Uk Kungl. brev I). – Det må erinras om att nämnda domkapitel i sina anmärkningar mot 1807 års skolordning föreslog, att i gymnasier där domprost fanns skulle denne äläggas att bestrida första lektoratet. Den därigenom disponibla lektorlönen kunde användas till löneförbättring åt gymnasieadjunkten och trivialskolans svagt avlönade lärare.

⁵ Skrivelserna N:r 7 och N:r 7 G (Uk Div.ink.skriv. I). Jfr ovan s. 67.

nad skulle lärarna därigenom avlastas en del av sin arbetsbörda.

Återhållsamhet med antalet lärare vid rikets gymnasier förordades även i ett yttrande av kontraktsprosten J. Frykstedt. Han ansåg att tjänster som adjunkter vid varje gymnasium var obehövliga. Lektorernas tjänstgöring var inte mer betungande än att de vid inträffade sjukdomsfall kunde vikariera för varandra, och de moderna språken hade inte den betydelse att man fördenskull behövde en särskild lärare.⁶

Det förekom emellertid också förespråkare för en bättre utbyggd lärarorganisation vid gymnasierna. Så kan exempelvis nämnas att domkapitlet i Västerås i sitt yttrande över skolordningsförslaget på nytt föreslog att sjunde lektoratet skulle återbesättas. Domkapitlet angav även alternativa ämneskombinationer för denna lektorstjänst.⁷

Prästeståndets ecklesiastikuskott berörde i sitt utförliga yttrande helt kortfattat en del fråga rörande gymnasieorganisationen. Utskottet förordade att om endast en teologie lektor förekom vid gymnasiet, borde i hans tjänstgöring inte ingå den av uppfostringskommittén föreslagna undervisningsskyldigheten i hebreiska. Samma uppfattning kom till uttryck i en recension av skolordningsförslaget i Svensk litteraturtidning⁸ samt i yttranden av lektor J. R. Fellenius i Västerås, biskop J. A. Tingstadius i Strängnäs och domkapitlet i Västerås.⁹ Fellenius och Tingstadius förordade att undervisningen i hebreiska skulle överflyttas på lektorn i grekiska.¹ Domkapitlet i Västerås ansåg däremot att undervisningen i grekiska och hebreiska inte med fördel lät sig förenas. Sistnämnda språk borde enligt dess mening läsas under gymnasieadjunktens ledning.

I diskussionen om gymnasieorganisationen bröt sig uppenbarligen delvis oförenliga meningar mot varandra. En del granskare av skolordningsförslaget betonade i första hand värdet och behovet av gymnasier med en väl utbyggd lärarorganisation. Andra ömmade mer för lärdomskolornas situation. Genom indragning av en eller flera lektorstjänster ville man förbättra lönevillkoren dels för de svagt avlönade skolkollegorna, dels i vissa fall även för de återstående lektorerna och gymnasieadjunkten. Härtill kom bl. a. de berörda meningsskiljaktigheterna angående ämnesfördelningen mellan gymnasielärarna.

Såsom framgått av det föregående var uppfostringskommittén föga benägen att ändra sitt förslag rörande gymnasieorganisationen. Utöver den ovan behandlade jämkningen ifråga om antalet avdelningar inom gymnasiet beaktade dock kommittén vid sina fortsatta överväganden invändningarna mot den tjänstgöring som enligt 1817 års skolordningsförslag skulle fullgöras av teologie lektorn. Kommittén fann, att han borde befrias från skyldigheten att undervisa i hebreiska språket. Denna undervisning kunde i stället flyttas över på lektorn i grekiska.

Uppfostringskommitténs ställningstagande beträffande undervisningen i hebreiska in-
nebar ett tillmötesgående av de klerikala kraven på en i möjligaste mån tillgodosedd teologisk utbildning vid gymnasierna. Samtidigt medförde förändringen ett reducerat utrymme för studiet av grekiska. 1817 års skolordningsprojekt hade med den däri föreslagna ämnesuppdelningen mellan de två berörda lektoraten inneburit ett steg i ny-

⁶ Jfr ovan s. 66.

⁷ Jfr ovan s. 75.

⁸ Svensk litteraturtidning den 7 februari 1818, spalt 81 ff.

⁹ Memorial den 13 december 1817, 27 och 30 januari 1818 (Uk Div.ink.skr. I-II).

¹ Jfr biskop Tingstadius' senare uttalande i samband med återbesättandet av det efter S. G. Hedin lediga lektoratet; ovan s. 75, not 1. – I brev den 1 februari 1818 värdjade Tingstadius till ärkebiskop Lindblom att "för allt laga, att hebreiskan i skolordningen icke lägges tillhopa med teologien i en lärares hand utan med grekiskan" (Brev till J. A. Lindblom, sign. Br. 29. LSB).

humanistisk anda.

Några ytterligare förändringar i den föreslagna gymnasieorganisationen föranledde inte anmärkningarna. Enligt det förslag som uppfostringskommittén i april 1820 överlämnade till Kungl. Maj:t skulle gymnasieorganisationen omfatta minst följande lärare, nämligen teologie lektorn, linguarum graecae et hebrae lektorn, eloquentie lektorn, filosofie lektorn, matheseos lektorn och historiarum lektorn samt gymnasieadjunkten.

Det slutgiltiga förslaget betydde, att dittills gällande bestämmelser i allt väsentligt skulle behållas oförändrade. Den förordade organisationen överensstämde nämligen ifråga om det reguljära antalet lärare med föreskrifterna i 1807 års skolordning. Beträffande lektorstjänsterna föreslogs visserligen en förändring, nämligen att andra teologie lektoratet skulle ersättas med ett lektorat i grekiska och hebreiska. Förändringen var dock till stor del av formell art, eftersom andre teologie lektorn enligt 1807 års stadga hade att undervisa i nämnda två språk.

Kungl. Maj:t fastställde utan ändringar den av uppfostringskommittén föreslagna lärarorganisationen vid gymnasierna.² Såsom behandlas i ett följande avsnitt flyttades emellertid redan 1825 undervisningsskyldigheten i hebreiska från lektorn i grekiska till teologie lektorn, varigenom lektorstjänsterna fick den i 1817 års stadgeföreslag förordade avgränsningen.³

5.4 Rektorsinstitutionen

För tillsynen över elementarläroverken svarade biskopen som eforus samt den i förekommande fall för varje läroanstalt tillsatte inspektorn. Den omedelbara ledningen utövades av rektor. Förhållandevis detaljerat angavs i skolordningarna de uppgifter som var och en av dem hade att fullgöra.⁴

Ur organisatorisk synpunkt förelåg en väsentlig skillnad mellan rektorsämbetet vid skolorna och rektorsämbetet vid gymnasierna. Vid skolorna var rektorssysslan en särskild tjänst, beständig för innehavaren. Denne hade jämte uppgifterna som skolledare att fullgöra viss undervisning, avpassad med hänsyn till skolans art. Rektorsämbetet vid gymnasierna var däremot ambulatoriskt, vanligtvis med ombyte varje år. Det innehades av lektorerna i tur och ordning enligt de för befordran gällande föreskrifterna. Jämte uppgifterna som rektor hade vederbörande att fullgöra samtliga sina med lektorstjänsten förenade göromål, dvs. att undervisa föreskrivet antal veckotimmar samt därutöver ordna prov, rätta krior, medverka vid flyttningsförhör m. m.

Rektorsorganisationen uppmärksammades föga såväl inom uppfostringskommittén som i den pedagogiska diskussionen i övrigt. I det av lektor N. J. Bergsten utarbetade skolordningsprojektet upptog ett särskilt kapitel bestämmelser om "rektors ämbete och dess ombyte".⁵ Förslaget följde i denna del väsentligen motsvarande föreskrifter i 1807 års skolordning. Bergsten förordade dock vissa förändringar. Sälunda ansåg han bl. a., att när en gymnasiektor förvaltat sitt ämbete ett år, skulle det stå honom fritt att

² 1820:J:3:3. Jfr skrivelse den 16 december 1820 om stadfästelse av den nya skolordningen (Uk Kungl. brev I).

³ Se nedan s. 102.

⁴ Se t. ex. 1724 års skolordning, kap. X och XI, 1807 års skolordning, kap. X och XI samt 1820 års skolordning, fjärde sektionen, kap. 4, 6 och 7.

⁵ Kapitel 4 i projektets femte avdelning, som omfattade speciella bestämmelser för gymnasierna.

antingen lägga ned ämbetet eller – med samtycke av den på tur stående lektorn – kvarstå som rektor. Dock borde ingen bekläda ämbetet mer än tre år i följd. Bergstens tanke vann dock inte gehör bland kommittéledamöterna.

Enligt det av uppfostringskommittén 1817 framlagda förslaget skulle för rektorsämbetet vid gymnasierna bestämmelserna i 1807 års skolordning i stort sett behållas oförändrade. I den följande granskningen lämnades denna del av förslaget nära nog obeaktad.⁶ Kommittén fann därför vid sitt slutliga ställningstagande ingen anledning att företa några väsentliga ändringar i de föreslagna bestämmelserna, som följaktligen kom att ingå i 1820 års skolordning. I olika sammanhang framförd kritik föranledde emellertid efterhand vissa ändringar i bestämmelserna.⁷

⁶ Det må nämnas att domkapitlet i Västerås vid sin granskning av 1817 års skolordningsförslag fäste uppmärksamheten på gymnasiektorernas arbetsbörda. Med hänsyn till mångfalden göromål borde de enligt domkapitlets mening erhålla hjälp med bl. a. protokollsföringen. Vid stadens gymnasium hade rektor sedan länge för dylikt arbete biträtts av en notarie.

⁷ Kritiken gällde bl. a. gymnasiektorernas arbetsbörda. 1824 års skolrevision ansåg, att de borde befrias från skyldigheten att sammanställa och rätta skrivningar (Revisionens protokoll den 28 augusti 1824). Tid efter annan sattes man också ifråga om ett ambulatoriskt rektorsämbete var den lämpligaste och tjänligaste anordningen. Så småningom modifierades föreskrifterna (Kungl. brev den 7 december 1843 till 1843 års skolrevision; bland dess Handlingar 1).

Avdelning 3. Undervisningens innehåll

6 Allmänna synpunkter¹

Den livliga diskussion om elementarläroverkens kursplaner som med utgångspunkt i 1807 års provisoriska skolstadga förde fram till bestämmelserna i 1820 års skolordning präglades med växlande styrka av i kapitel 3 behandlade motiv. Flertalet meningsyttringar anknöt direkt till olika läroämnen. I vissa fall berördes emellertid även frågor av övergripande natur.

Kursplanerna enligt 1807 års skolordning angav det väsentliga i läroverkens arbetsuppgifter och utstakade den huvudsakliga studiegången. Deras relativt allmänna karaktär lämnade lärarna förhållandevis stor frihet. I viss utsträckning begränsades denna dock, t. ex. genom bestämmelser om vilka författare som skulle behandlas och vilka läromedel som borde ligga till grund för undervisningen.

En rad bidragande omständigheter samverkade till att försvåra eller omöjliggöra likformighet i utbildningsresultaten skilda läroanstalter emellan. Redan rektorernas och lärarnas växlande utbildning och allmänna lämplighet, klassernas varierande storlek och sammansättning samt olikheter i lästider och arbetsätt reste allvarliga hinder mot konformitet ifråga om kunskaper och färdigheter. En icke oväsentlig orsak till bristande enhetlighet utgjorde den förekommande slappheten i efterlevnad av givna bestämmelser.

Enligt en utbredd uppfattning innebar mångläseriet och ytligheten en allvarlig fara. På grundval av de erfarenheter som vunnits av 1807 års skolordning efterlystes större grundlighet i undervisningen. Ett medel att nå detta syfte såg man i noggranna bestämmelser om vad som borde ingå i kursplanerna för respektive klasser. Lärarna skulle förbjudas att pruta av på fastställda krav; eleverna skulle flyttas upp till högre klass först när de "med både minne och urskillning" tillfredsställande kunde redogöra för den föreskrivna lärokursen. Med skarpa kritiserades den skadliga ojämnheten som kännetecknade undervisningen i vetenskapernas första grunder. Läroverken ansågs därvid erbjuda ett kaos av både för stora och för små insikter, vilket resulterade i halvlärdade elever.²

I de till uppfostringskommittén insända anmärkningarna mot 1807 års skolordning lämnades åtskilliga exempel på brister i gällande kursplaner. Redan trivialskolans första eller förberedande klass ansågs ge en vacklande grund. Eleverna skulle här lära alltför

¹ För den följande framställningen om undervisningens innehåll hänvisas bl. a. till bil. 1–3, nedan s. 151–153.

² Se t. ex. Carlstads tidning 1810, nr 2 och 8; jfr nr 24 och 25.

mycket på en gång och sysselsättas med saker som gick över deras fattningsgåva.³ I gymnasier och katedralskolorna överhopades eleverna med för många läroämnen, varför någon grundlig kunskap inte kunde vinnas.⁴ Möjligheter fanns visserligen till dispens från vissa ämnen, men därigenom skapades oreda i undervisningen. Då deltagande i sådant fall berodde av elevens val, upphävdes all ordning och kontroll inom klassen. Som ett ytterligare störande moment anfördes den samundervisning som förekom för elever i apologistklassen med elever i trivialskolans litterata klasser och i gymnasiet.

En del av skulden till den påtalade ytligheten lades på föräldrarna. Ibland sökte nämligen dessa i ovist nit skynda på skolgången och avkorta gymnasietiden, så att sönerna vid förhållandevis unga år och med otillräckliga kunskaper dimitterades till akademien. Vid ett och annat läroverk ansågs det alltför stora antalet elever ha hindrat noggrannhet och grundlighet i undervisningen. Vidare framhölls att kvardröjande inflytande från filantropisterna i någon mån medverkat till ytlighet i undervisningen.⁵

Uppfostringskommittén sökte på ett tidigt stadium råda bot mot mångläseriet och ytligheten i undervisningen. I det av N. J. Bergsten och G. A. Silverstolpe på kommitténs uppdrag utarbetade och av Kungl. Maj:t godkända förslaget till provisoriska förändringar i 1807 års skolordning överlämnades åt biskoparna att – sedan vederbörande inspektors och lärares meningar inhämtats – med början höstterminen 1813 bl. a. avpassa antalet lästimmar och läroämnen så, att eleverna kunde inhämta de nödvändigaste kunskaperna. För särskilt begåvade och flitiga elever skulle handledning dock kunna lämnas även i andra nyttiga ämnen. Vidare bemyndigades biskoparna att fastställa bestämda krav för intagning i skola och gymnasium, för flyttning till högre klass (cirkel) samt för avgång till akademi. Eforerna utnyttjade emellertid endast i ett fåtal fall möjligheterna till partiella kursplanereformer.⁶

I den fortsatta debatten om mångläseriet och ytligheten framhöll en del kritiker, att skolornas allmänna organisation utgjorde ett allvarligt hinder för en grundligare utbildning. Så hävdade t. ex. G. A. Silverstolpe vid 1815 års riksdag, "att våra lärda skolor ej kunna drivas till vederbörlig fullkomlighet, så länge de måste vara av amfibisk egenskap, att till en ringa del arbeta på vetenskapliga studiers spridande, och till en sida på de egentliga folkkunskaperna. Att ifrån våra lärda skolor skilja de så kallade apologistklasserna är nödigt, om de skola uppfylla sitt ändamål, såsom förberedande för vetenskapernas

³ Se t. ex. skrivelse av rektor D. Arosenius vid Västerås trivialskola, fogad till konsistoriets uppgifter den 11 maj 1814 rörande gymnasiet i Västerås (Uk Stiftsberättelser, del III).

⁴ E. M. Fant framhöll i en odaterad skrivelse rörande 1807 års skolordning bl. a.: "Huru är det möjligt att någon grundlig kunskap skall vinnas, när tiden på en gång skall delas emellan teologi, logik, psykologi, moral, retorik, geometri, aritmetik, fysik, historia, så väl kyrkohistoria som fäderneslandets och den allmänna, geografi, naturalhistoria, hebreiska, grekiska, latin med prosodi och mytologi, franska och tyska? En ganska liten tid kan lämnas till vissa av dessa ämnen, t. ex. historia, som i Uppsala katedralskola nu blott kan läsas en gång i veckan, d. v. s. på en hösttermin ungefär tio lektioner, som alltemellanåt måste avbrytas. Vad sammanhang kan en yngling få av en sådan läsning och vad framsteg kan han göra?" (Sign. T. 66. LSB).

I brev den 30 november 1812 till ärkebiskop J. A. Lindblom skrev biskop M. Stagnelius inför det begynnande utredningsarbetet bl. a.: "Bror torde med mig finna, att alltför mycket är sammanblandat i den nuvarande skolordningen, så att här gäller aliquid in omnibus, nihil in toto". Avslutningsvis försäkrade Stagnelius dock, att han "viljar trygg på Brors och kommitténs upplysta erfarenhet och väntar ett stycke gott arbete för vårt skolverk" (Brev till J. A. Lindblom, sign. Br. 29. LSB).

⁵ "Basedows lärjungar ivrade för att göra allt lätt och gjorde det ofta på grundlighetens bekostnad. Häremot krigade fosforisterna hos oss", skrev Anders Fryxell i sina dagboksanteckningar den 31 januari 1829 (Fryxellska samlingen, vol. 5).

⁶ Jfr ovan s. 25 f.

studium".⁷

Den på uppfostringskommitténs förslag genomförda läroverksorganisationen med klar gränsdragning mellan näringsinriktad och lärutbildning innebar möjligheter att reducera antalet läroämnen. Sälunda kunde den lärda utbildningen befrias "från alla tillsatser av ämnen, vilka ej förbereda den egentliga vetenskapsodlingen. Grundligheten förlorar alltid genom en överflödigt mångfaldighet av föremålen för undervisning".⁸

Enligt kommitténs mening visade erfarenheten, att om t. ex. många språk lärdes på en gång, blev resultatet mindre gott. I denna del hade man felat under senare tider. Då varje mänsklig kunskap har sin obestriddliga nytta, trodde man sig aldrig kunna tillfylla mångdubbla läroämnena. Den naturliga följderna blev halva och ytliga kunskaper i alla ämnen. Kommittén underströk, att "en var med erfarenhet och sakkännedom inser, att det är nyttigare att lära få saker med grundlighet, än många utan densamma. Själva lärotiden och den tidiga ålderns fattningsgåva bestäms härvid en nödig inskränkning".⁹ I anslutning till detta uttalande må nämnas att utvecklingspsykologiska aspekter endast förekom mera sparsamt i kursplanediskussionerna. Man satte i sådana inlägg bl. a. ifråga, om den redan i de lägre litterata klasserna rikligt förekommande grammatikundervisningen kunde anses förenlig med barnets natur.

Ett intressant inlägg av övergripande karaktär i diskussionen om kursplanerna gjordes av dåvarande lektorn vid gymnasiet i Göteborg C. Wingård. Enligt hans mening hade tyskarna "träffat det rätta i sina kurser som äro koncentriskas och ej mindre och större fragment av ett likadant helt". I överensstämmelse med denna uppfattning gjorde han gällande, att en första elementär översikt kurs i vissa ämnen var att föredra framför detaljbehandling av begränsade avsnitt av respektive ämne. Han fann det exempelvis mindre lämpligt, att en blivande gymnasist skulle känna allmän historia fram till Augustus, då han förmodligen skulle ha en jämnare grundval," om han kände fakta och data i en katekes för universalhistoria".¹

Såsom antytts i det föregående ansågs otillräckliga kunskaper och färdigheter hos eleverna i många fall bero mindre på brister i kursplanerna än på vederbörande lärares otillfredsställande undervisning och släpphänthet i kraven för uppflyttning till högre avdelning. Ifråga om apologist- och lärdomsskolorna såg uppfostringskommittén i detta förhållande ett argument att överge klassläraresystemet. Införande av ambulatorisk läsordning skulle enligt dess mening bl. a. motverka obehöriga uppflyttningar, eftersom flera lärare därvid deltog i bedömningen.²

Vid utarbetandet av elementarläroverkens kursplaner hade kommittén att beakta en rad olika betingelser, synpunkter och behov. Mål och innehåll i de ämnesindelade läroplanerna utformades i enlighet med grundtanken, att både skolor och gymnasier skulle meddela grundläggande undervisning, medan däremot den direkt yrkesinriktade utbildningen på skilda nivåer liksom de egentliga vetenskapliga studierna hörde till andra sammanhang.

⁷ Ad 1815:5, s. 746–753. Jfr ovan s. 51 f.

⁸ Den underdåniga skrivelsen vid överlämnandet av 1817 års skolordningsförslag, s. X. – C. von Rosenstein, som i huvudsak utarbetat skrivelsen, uttalade i ett särskilt yttrande till 1825 års uppfostringskommittés betänkande liknande farhågor för mångfalden läroämnena.

⁹ ib. s. XI. – Mångläseriet ansågs inte eliminerat genom 1820 års skolordning. Det påtalades från olika håll. Som exempel må nämnas Anders Danielssons anförande i bondeståndet den 7 mars 1823 (Bd 2, s. 487 ff.) samt allmänna besvär- och ekonomiutskottets betänkande nr 100 vid samma riksdag (Bih., 8. samlingen, band 1, s. 555 ff.).

¹ Memorial den 10 oktober 1817 (Uk Div. ink. skr. D). Jfr 1817:I:6:7 och 1820:I:6:7.

² Om innebörden i uttrycket ambulatorisk läsordning se ovan s. 26, not 5.

7.1 1807 års bestämmelser om språkundervisningen

Undervisningen vid läroverken var under århundraden anpassad till präst- och ämbetsmannautbildningen. Med 1807 års provisoriska skolordning tillgodosågs i någon mån även andra behov, bl. a. kraven på allmän medborgerlig bildning och undervisning i moderna språk. Både trivialskolan och gymnasiet behöll dock sin humanistiska karaktär.¹

De klassiska språken hade fortfarande en stark ställning. Latinundervisningen började alltså redan i första klass för elever som hade för avsikt att fortsätta den litterata vägen. Elever som ämnade sig till apologistklassen var liksom tidigare befriade. I andra klassen bedrevs undervisningen efter en tjänlig krestomati och läsning av lättare stycken ur någon latinsk författare med ständigt tillämpning av formlära och syntax. Vidare förekom dagligen muntliga och skriftliga översättningsövningar från svenska till latin samt några gånger i veckan författande av kortare latinska stilar. I tredje klassen tillkom latinsk poesi och prosodi. För eleverna i rektorsklassen breddades litteraturläsningen i vad det gällde såväl prosa som poesi, och stilskrivningen omfattade för dem även översättning från latin till svenska. Därjämte föreskrevs latinska talövningar, retorik samt antikens historia och mytologi. Latinstudierna på gymnasiet vidgades och fördjupades för att eleverna vid avgången utan svårighet skulle kunna så till språk som innehåll förstå de vanligare latinska författarna och felfritt kunna uttrycka sig på latin.²

Studiet av grekiska som tidigare tagit sin början i tredje klassen började enligt 1807 års skolordning för de mer försigkomna redan i andra klassen med innanläsning och inhämtande av paradigmer, medan i följande klass läsningen omfattade översättningsövningar ur någon tjänlig krestomati jämte grammatik. Denna undervisning fortsatte i rektorsklassen. För att vänja eleverna vid den grekiska som de nytestamentliga författarna brukat lästes där också vissa centrala stycken ur Nya testamentet på grundspråket. På gymnasiet förekom läsning av profana grekiska auktorer, såväl prosa som poesi, samt författande av korta grekiska stilar. För dem som ämnade ingå i det lärda ståndet omfattade kursplanen även Nya testamentet jämte textanalys.³

Andre teologie lektorn hade att förutom grekiska svara för undervisningen i hebreiska. Detta språk förekom endast i gymnasiets två sista klasser och lästes företrädesvis av

¹ Jfr W. Sjöstrand, *Pedagogikens historia*, III:1, s. 166.

² 1807:6:4–7, 7:3–4 och 8:1–2.

³ 1807:6:5–7, 7:3 och 8:1–2.

blivande präster. Undervisningen omfattade utöver översättningsövningar och grammatik bl. a. även dogmatik.⁴

Genom 1807 års skolordning infördes de moderna språken i den allmänna undervisningen.⁵ De intog dock enligt denna stadga en förhållandevis undanskymd ställning. Lärokursen omfattade tyska eller franska. Undervisningen delades mellan lektorn i historia och gymnasieadjunkten samt var avsedd för eleverna i apologistklassen och de gymnasister som inte ämnade sig till det lärda ståndet. Då läsningen pågick samtidigt med undervisningen i hebreiska, var gymnasieelever som ämnade gå den lärda vägen förhindrade att delta i studiet av moderna språk. Liknande var förhållandet med eleverna i trivialskolans litterata klasser. Beträffande engelska överlämnades åt eforus att bereda ungdomen tillfälle att mot särskild ersättning erhålla enskild undervisning av någon därtill kunnig lärare. För katedralskolan föreskrevs att eleverna vid avgången till akademien ifråga om tyska och franska skulle äga grammatisk kunskap och färdighet att översätta någon tysk författare eller krestomati respektive en lättare fransk text.⁶ Bestämmelserna lämnade tydligen något större utrymme åt de moderna språken vid katedralskolorna. Resultatet av undervisningen torde emellertid inte ha blivit bättre än vid de övriga elementarläroverken, då den endast pågick i högsta avdelningen, vars båda lärare inte kunde anslå någon längre tid åt dessa studier.

Modersmålsundervisningen hade ännu enligt 1807 års skolordning en undanskymd plats på schemat. I trivialskolans första eller förberedande klass förekom övningar i läsning samt rätt- och välskrivning, varvid tyngdpunkten tydligen lades vid den sistnämnda, som även fortsattes i de två närmast följande klasserna. I andra klassen föreskrevs dessutom undervisning i muntlig och skriftlig framställning. Medan för tredje klassen endast anbefalldes väl- och rättskrivning, skulle i rektorsklassen översättningsövningar från svenska till latin då och då omväxla med översättningar i omvänd ordning och dessutom tid ägnas åt korta, av eleverna på svenska författade brev, berättelser o. dyl. För apologistklassen fastställdes i stort sett samma fordringar som för trivialskolans andra klass, men därjämte skulle eleverna i mån av framsteg ”på egen hand författa brev, berättelser, förskrivningar, attester m. m. i ämnen, som i allmänna levnaden vanligast förefalla”. På gymnasiet inskränktes modersmålsundervisningen till nedre cirkelns första klass, där det tillhörde adjunkten att två gånger i veckan ”utgiva exercitia stili i latin och svenska till skiftes”.⁷ Det kan tilläggas att gymnasisterna (enligt kap. VII, § 5) till varje examen skulle ge eforus prov på sina framsteg i kalligrafi.

Bestämmelserna om språkundervisningen i 1807 års skolordning ägnades stor uppmärksamhet i den pedagogiska debatten. Liksom ifråga om kursplanerna i övriga ämnen utgjorde i första hand de synpunkter och förslag som inrymdes i konsistoriernas anmärkningar jämte därtill fogade särskilda yttranden ett betydelsefullt underlag för uppfostringskommitténs utredningsarbete angående språkens ställning i de planerade läroverken.

⁴ 1807:7:3 och 8:1–2.

⁵ Undervisning i moderna språk förekom dock tidigare vid en del läroverk (se t. ex. O. Anderberg, a. a., s. 279 f.).

⁶ 1807:6:10, 7:3, 4 och 6 samt 8:1–2.

⁷ 1807:6:3–7 och 10 samt 7:4. – O. Östergrens framställning ger felaktigt intrycket att de svenska stilövningarna fortsattes genom hela gymnasiet (O. Östergren, a. a., s. 201).

7.2 Klassiska språk

7.2.1 Latin

Mot den centrala ställning latinets alltjämt intog enligt 1807 års stadga restes i de insända anmärkningarna inga principiella invändningar. I enstaka fall hävdades att latinundervisningen borde få än större utrymme.⁸ Smärre anmärkningar rörde de för gymnasierna föreskrivna disputationerna och orationerna. Mot yrkanden att de borde ske på modersmålet kan ställas uttalanden av bl. a. domkapitlen i Härnösand och Skara. Det senare ansåg därjämte, att de skulle förekomma för samtliga gymnasielärare, så att ungdomen "jämte övning i latinska språket må äga tillfälle till närmare kännedom inhämtande i särskilda vetenskapsdelar".⁹ Konsistoriet i Linköping ville uppskjuta orationerna, eftersom gymnasierna inte kunde anses tillräckligt kunniga. Från flera håll framfördes vidare förslag rörande fördelningen av det betungande arbetet att ge ut och rätta latinstitlar.

Jämte de ovan berörda anmärkningarna förekom i andra sammanhang åtskilliga uttalanden rörande latinets ställning. Som tidigare antytts ansåg Broocman, att latinstudiet i de av honom föreslagna borgarskolorna skulle inskränkas till de två sista klasserna.¹ Han förordade emellertid intensifierad undervisning på gymnasiet såväl i latinets som i den från borgarskolans kursplaner helt utelämnade grekiskan. Studiet av de klassiska auktorernas skrifter skulle för ungdomen anges som grundläggande för all verklig lärdom, som ett inträngande i vetenskapernas helgedom. Läsningen av dessa arbeten skulle fortskrida "metodiskt och i en naturlig följd, så i hänseende till deras innehåll, som lärlingarnas framskridande själsutveckling". Syftet var inte att lära två döda språk, deras glosförråd och grammatik. Ynglingarna måste tränga in "till själva andan av den klassiska fornåldern; --- dess natur och enkelhet, dess vishet och lugn, dess upphöjda och manliga tänkesätt måste helt och hållet bemäktiga sig deras sinnen och hos dem alstra en sann humanitet" samt "väcka och nära de äkta humanitets känslorna för allt sant och skönt och gott".²

Broocman ansåg det fördenskull nödvändigt, att eleverna i första hand lärde känna antikens folk och kultur. Denna kunskap borde inhämtas genom studiet av de klassiska auktorernas skrifter. Under läsningen av Justinus, Eutropius, Cornelius Nepos, Strabo, Xenofon m. fl. skulle eleverna efter lärarnas anvisningar utarbeta kompendier i antikens historia, geografi osv. På samma sätt kunde retorikens, poetikens, metrikens och logikens regler inhämtas vid läsningen av de svårare auktorerna. Mognare ynglingar var enligt Broocmans mening i stånd att under läsningen av Cicero skaffa sig översikt över olika filosofiska system.

Med en på sådant sätt bedriven språkundervisning skulle enligt Broocmans åsikt endast matematik, teologi, hebreiska och historia behöva särskilda lektionstimmar. Alla övriga läroämnen kunde studeras i samband med latin och grekiska. Han medgav, att den faktiska kunskap som vanns genom sådan läsning säkerligen blev mindre än om ungdomen läste färdiga kompendier, "men övningen och lusten, den erhåller att själv tänka

⁸ Så framhöll t. ex. biskop Stagnelius i sin tidigare berörda skrivelse (kapitel 6, not 4) till J. A. Lindblom den 30 mars 1812, att räkneövningarna i trivialskolans lägsta klass helt borde ersättas med latinläsning.

⁹ Jfr nedan om Broocmans uppfattning.

¹ Jfr ovan s. 54, not 2.

² Jfr t. ex. E. Tegnér's tal vid Växjö gymnasiums examen den 17 juni 1825. Talet refererades i Argus den tredje 1825, nr 81 och 84.

och forska, är den förnämsta och bildar långt mer än att få ett kompendium i handen". Läraren borde även söka väcka elevernas lust att på egen hand studera sådana lämpliga klassiker som man inte hann med i skolan.

Broocmans uppfattning om de klassiska språkens ställning i undervisningen var klart nyhumanistisk. Den gav ett konsekvent uttryck för det karakteristiska och betydelsefulla i denna riktningens syn på läsningen av latin och grekiska.

Vid sidan av Broocman var i vårt land Geijer en av de hängivnaste anhängarna av klassiska språkstudier i nyhumanistisk anda. Redan 1806 uttalade han sig i sådan riktning, samtidigt som han tog avstånd från utilitistiska strävanden.³ Denna uppfattning blev Geijer trogen fram till sitt avfall 1838, och den tog sig mer eller mindre direkta uttryck i flera av hans skrifter. På de klassiska språken måste man enligt hans mening "lägga all möjlig vikt först och främst emedan de äro språk *par excellence*, och sen emedan de föra ungdomen in i en klassisk värld, i vilken den skönaste offentlighet levde".⁴

G. A. Silverstolpe behandlade i åtskilliga sammanhang undervisningen i klassiska språk.⁵ I nyhumanistisk anda såg han i dem en väg att lära känna antikens folk och deras kultur; dessa studier var ett medel att odla förstånd, omdöme och kritiskt tänkande, en källa till fantasins vederkvickelse och förädling. Silverstolpe saknade dock den genomtänkta uppfattning som t. ex. Broocman företrädde. Gobom anmärker träffande, att "han var en alltför impulsiv natur och i besittning av ett alltför lättretligt temperament för att genomgående låta sig ledas av teorier, i all synnerhet som man nog måste göra också den restriktionen, att dessa, även då de framträda såsom i större utsträckning bestämmande, icke äro alltför djupt tillägnade".⁶

Bland de yttranden som på uppfostringskommitténs anmodan avgavs över Silverstolpes memorial må här endast nämnas ett utlåtande av J. C. Höjer.⁷ Denne hade redan i sin presidialdisputation 1783 förordat ökat utrymme för moderna språk och realämnen. Det var dock "obetydigheter han offrade för de nya ämnens skull".⁸ I sitt utlåtande vidhöll Höjer denna ståndpunkt. Han önskade ifråga om 1807 års skolordning endast "i vissa fall någon liten närmare jämkning till 1724 års skolordning". Avsikten med latinstudiet enligt båda dessa stadgor var enligt Höjers uppfattning tvåfaldig: dels fick eleverna redan från skolgångens början "i ett förnuftigt förhållande på en gång öva minne och tankegåva", dels underlättade kunskaper i latin inlärandet av från detsamma härstammande språk.

Latinets som medel att tränga in i den antika kulturen, dess formella bildningsvärde för minne och tanke och dess betydelse vid studiet av andra språk var ofta återkommande synpunkter. Full samstämmighet rådde dock inte om latinets ställning. Avvikande åsikter framfördes bl. a. av den anonyme författaren till tidigare nämnda "Pedagogiska paradoxer".⁹ Allmänhetens sviktande förtroende för trivialskolor och gymnasier berodde enligt nämnda skrift på kursplanernas bristande anpassning till tidens krav. Om plats skulle kunna beredas det nya, måste en del av det gamla slopas. Författaren ansåg tydligen, att latinets i första hand borde drabbas av denna inskränkning. Även studiet av övriga

³ Reflexioner över studier och deras ändamål. Geijers samlade skrifter, I, s. 35 f.

⁴ Om det offentliga läroverket; ib. s. 335 f.

⁵ Se t. ex. memorial den 5 januari och 26 oktober 1814 (Uk Div ink. skr. I).

⁶ N. Gobom, Till Gustaf Abraham Silverstolpes biografi (Personhistorisk tidskrift 1915, s. 168).

⁷ Utlåtande den 30 juni 1814 (Uk Div. ink. skr. I).

⁸ A. Wiberg, Johan Carl Höjer, s. 37. Jfr a. a., s. 28 ff. och 44 f.

⁹ Se ovan s. 53.

språk hade högt bildningsvärde. Andra kulturfolk hade alltmer övergått till modersmålet. I den kombinerade femklassiga borgar- och trivialskola som författaren förordade skulle tyska språket inta latinets plats och läsas i en förberedande och två följande klasser. I den högre av dessa borde tillkomma engelska och franska. Ynglingar med håg och fallenhet för studier skulle flyttas upp i fjärde och därefter i femte klassen. I båda togs grekiska upp bland läroämnena. Latinet hade däremot enligt förslaget helt slopats i både trivialskolan och gymnasiet. Författaren kan knappast ha väntat sig, att hans radikala reformplaner skulle förverkligas inom en nära framtid. Hans tankegångar har intresse framför allt som uttryck för den mot latinherraväldet vid läroverken riktade oppositionen, vilken växte sig allt starkare.

Uppfostringskommitténs syn på syftet med undervisningen vid elementarläroverken angavs i den främst av C. von Rosenstein utformade ingressen till skolordningsförslaget.¹ Där hävdades bl. a. att "de färdigheter, den utveckling, de döda språkens ordentliga studerande under barnåren, för mannaåldern bereda, äro av ovärderlig nytta och böra, vid planen för den allmänna och enskilda uppfostran, sorgfälligt tagas i beräkning". Den formella övning studiet av ett ämne skänkte, var enligt kommitténs mening avgörande för ämnets verkliga bildningsvärde. Att inhämta faktiska kunskaper var av underordnad betydelse, jämfört med att utveckla själskrafterna, en uppfattning som även avgjorde valet av läroämnen.² Undervisningen borde inskränkas till ämnen, som inefattade "en progressiv utveckling av själens förmögenheter, särdeles av uppmärksamheten, fattningsgåvan, självverksamheten, minnet och inbillningskraften, samt dem, som endast kunna betraktas såsom verktyg eller villkor för möjligheten av vidare framsteg till kunskaper och själsodling". De klassiska språken var i hög grad tjänliga för en med sådana syftemål bedriven undervisning. Latinet var tidigare "huvudföremålet för all skolundervisning och bör ännu vid lärdomsskolor utgöra detsamma. Då det ordentligen läres, bibringar dess bestämda grammatik en grundläggning till sund logik, en övning för fattningen och tankeförmågan, som av andra studier sällan eller aldrig fullt ersättes".³

En detaljgranskning av 1817 års stadgeprojekt visar, att kommittén sökt förverkliga dessa åsikter. Latinet tilldelades samma framstående ställning som i 1807 års skolordning. Liksom beträffande det av lektor Bergsten utarbetade förslaget var de jämkningar som företagits ifråga om latinkursernas omfattning obetydliga. I de till "Anvisningar och råd" fogade läsordningsförslagen upptogs för vardera av lärdomsskolans första, andra och fjärde klasser tio och för tredje klassen tolv timmars latinundervisning per vecka. Därav anslogs i tredje och fjärde klasserna två timmar till latinska skrivövningar. I gymnasiet förordades för vardera cirkeln fyra veckotimmar latin. Därtill kom emellertid lika många timmar latinska talövningar, som skulle bestridas av lektorerna i tur och ordning och omfatta dels disputationakter, dels repetitioner i skilda ämnen. Under tre av dessa timmar skulle cirklarna vara skilda men under den fjärde handledas gemensamt av en lärare.⁴ Anmärkningsvärd är den vikt talövningarna ansågs ha för språkinläringen.⁵

¹ Jfr för det närmast följande C. von Rosensteins yttrande den 30 december 1815 (Uk Div. ink. skr. I).

² Jfr A. G. Silverstolpes diktamen i kommittén den 21 maj 1814; ovan s. 41.

³ 1817 års stadgeprojekt, ingressen, s. VI f. och X ff. Jfr Anvisningar och råd, s. 101 och 108 – Det må nämnas att Nils von Rosenstein redan i brev den 26 augusti 1808 till L. von Engeström gett till känna en uppfattning om latinstudierna, som i allt väsentligt stämde överens med ovan angivna synpunkter (Ep. E. 10:6. Brev till L. von Engeström 1807–1808. KB).

⁴ 1817:I:3:7. Jfr Anvisningar och råd, s. 108 ff.

⁵ Jfr beredningsfördelningens utlåtande den 23 januari 1816 över G. A. Silverstolpes förslag om skolornas organisation (Uk Konzept I).

Vid skrivövningarna borde eleverna i lärdomsskolans andra klass framför allt övas i översättning från latin till svenska, i den tredje däremot mest från svenska till latin. Uppgiften att skriva på latin avfattade uppsatser förekom först i gymnasiet. Latinstilarna föreslogs där reducerade från två till en per vecka. Gymnasisterna tänktes uppdelade i fyra skrivlag. Det översta skulle under eloquentiae lectors ledning författa korta latinska avhandlingar, medan de tre övriga skrivlagen under de två yngsta lektorernas och gymnasieadjunktens ledning växelvis skulle översätta från latin till svenska och från svenska till latin.⁶

Uppfostringskommittén fick redan före avgivandet av 1817 års stadgeprojekt erkännande för sitt bemödande att som grundval i den offentliga undervisningen lägga den för all humanistisk bildning oundgängliga grammatiska kunskaper och läsningen av latinska klassiker, "som de moderna språken och tidevarvets vetenskapliga kultur hota att undanskjuta".⁷

Även prästeståndets ekklesiastikskott uttryckte i sitt yttrande (s. 2) tillfredsställelse över kommitténs värdering av klassiska studier. Under diskussionen i prästeståndet den 15 juni 1818 framhöll den nyhumanistiskt orienterade biskopen E. A. Almquist bl. a., att den sanna upplysningen inte bestod i glosor "utan däri, att man har många klara och ädla idéer, och i förmågan att med lätthet kombinera och använda dessa idéer". Ungdomen borde därför få möjlighet att studera den klassiska litteraturen för att därigenom "bemäktiga sig den manliga, höga åsikten, som livat forntidens store män, men icke för blotta språkets skull, än mindre för att förbildas och nedstämmas till vecklighet och liderlighet genom yppiga och retande målningar av lasten". All verklig klassisk bildning "består i den sanna Humanitetens utveckling, i hjärtats och förståndets och imaginationens och smakens förädling och lyftning över det gemena, djuriska, osedliga, till ett ideellt och religiöst liv".⁸

En ingående analys av de klassiska språkens studium vid elementarläroverken lämnades i Svensk litteraturtidnings recension av 1817 års stadgeförslag.⁹ Författaren gav uttryck åt en utpräglat nyhumanistisk uppfattning. Han konstaterade med tillfredsställelse, att studiet av de båda klassiska språken i förslaget angetts som det bästa medlet att i lärdomsskolan och gymnasiet främja en grundlig själsutveckling. Recensenten satte dock ifråga, om inte latinet erhållit ett oförtjänt företräde framför grekiskan. Då ändamålet med språkinläringen var att kunna läsa de klassiska auktorerna, syntes honom vid en jämförelse de grekiska författarna som långt rikare än de latinska. Han menade sig kunna tillskriva "en lika stor övervikt hos grekerna på auktorliga förtjänster som i avseende på folkets högre ädelhet, humanare esprit och intressantare och lärorikare medborgsliv". Även beträffande den formella bildningen ansåg skribenten "den sinnligt levande" grekiska grammatiken vida överlägsen "den abstrakta döda" latinska, vilken betecknades som "så logiskt bestämd, att dess nästan mekaniserade regler mera sysselsätta minnet än tanken". Han erkände dock den logiska övning som studiet av den sistnämnda skänkte. Recensenten hävdade emellertid, att denna övning skulle vinnas lättare, om man först studerade allmän språklära. Eleverna borde därvid först göra bekantskap med

⁶ Arbetsfördelningen överensstämde med den beredningsfördelningen förordat i sitt nyssnämnda utlåtande den 23 januari 1816.

⁷ Memorial den 15 oktober 1816 av professor C. J. Lundvall om undervisningen i latin (Uk Div. ink. skr. I).

⁸ Pr band 5, s. 565 ff.

⁹ Jfr ovan s. 66.

det för modersmålet utmärkande samt därefter med de mer betydande särdragen i grekiska språket. Ett därpå följande latinstudium blev en bekräftelse på allt vad man tidigare inhämtat i logiskt avseende och ett bevis för den allmänna språklagens användbarhet. Recensenten avsåg ingalunda, att latinet skulle försummas utan endast att det inte skulle inkräkta på den ännu viktigare grekiskan.¹

Övriga granskare av den föreslagna latinundervisningen uppehöll sig vid frågor av mindre räckvidd. I några yttranden föreslogs komplettering av lärokurserna. Sålunda förordades bl. a. att den latinska prosodin skulle påbörjas redan i lärdomsskolans tredje klass och inte uppskjutas till rektorsklassen.² Beträffande latinstudiet i gymnasiet underströk biskop Tingstadius och domkapitlet i Västerås talövningarnas betydelse.³ I motsats till beredningsfördelningen hävdade nämnda domkapitel, att övningarna borde ske under disputationens form "såsom för ungdomen mest animerande". Därvid kunde två elever respondera och två opponera, vartill kom extra opposition. Vid gymnasiet i Västerås hade sådana disputationsovningar framgångsrikt bedrivits varje fredagseftermiddag.

Minskning i antalet latinska talövningar förordades endast av en anonym granskare. Åtminstone en av de föreslagna fyra veckotimmarna borde enligt hans mening användas till en välbehövlig talövning på modersmålet.⁴ I 1820 års skolordning infördes på kommitténs förslag en ändring, som innebar ett tillmötesgående av detta önskemål. Där föreskrevs nämligen att endast lektorn i latin skulle anställa dessa övningar på latin, att lektorn i historia däremot skulle anordna dem på svenska samt att övriga lektorer skiftesvis kunde nyttja de båda språken efter eget val.⁵

Åtskilliga granskare uppmärksammade bestämmelserna angående skrivövningarna. Lektor J. R. Fellenius i Västerås föreslog, att för gymnasiet i stället för en latinstil per vecka skulle krävas sexton för hela läsåret. I realiteten innebar detta, att skrivningarnas antal skulle minskas till knappt hälften jämfört med det av kommittén föreslagna.⁶ Från flera håll opponerade man mot förslaget om arbetsfördelningen i samband med skrivövningarna. Bl. a. framhölls att om den förordade ambulatoriska läsordningen infördes, skulle latinlärarens arbetsbörda vid livligt frekventerade lärdomsskolor bli synnerligen betungande. Stilrättningen borde därför fördelas mellan lärarna.⁷

Med undantag för den ovan nämnda ändringen rörande talövningarna ansåg kommittén inga av de framförda anmärkningarna eller förslagen nog betydelsefulla att föranleda några justeringar. Visserligen kom stilrättningsarbetet i trivialskolans lägre klasser att fördelas mellan kollegorna, men denna förändring hade i sin grund i att kommittén gick ifrån sitt förslag om allmänt införande av ambulatorisk läsordning.

¹ Läraren vid Prins Oscars elementarskola i Askersund C. G. Grahl anslöt sig till den av recensenten i Svensk litteraturtidning företrädde uppfattningen om förhållandet mellan studierna i latin och grekiska och föreslog därjämte, att gymnasieungdomen skulle sysselsättas med skrivövningar även i grekiska. Vidare ansåg han, att latinundervisning skulle förekomma vid de högre näringskolorna (memorial den 14 juni 1818. Uk Div. ink. skr. I. Jfr Handlingar rörande Prins Oscars elementarskola. Uk Skr. till Kungl. Maj:t II).

² Så t. ex. rektor E. Haeggquist vid Umeå trivialskola i yttrande den 21 januari 1818 (Uk Div. ink. skr. I). Han gjorde också gällande, att varje elev borde tillbringa två år i tredje klassen för att vinna grundligare kunskaper i latinsk och grekisk grammatik.

³ Memorial den 27 respektive den 30 januari 1818 (Uk Div. ink. skr. II).

⁴ Yttrande nr 18 (Uk Div. ink. skr. I).

⁵ 1820:1:3:3.

⁶ Memorial den 13 december 1817 (Uk Div. ink. skr. I). – Fellenius hade som lektor (utnämnd 1808) personlig erfarenhet av arbetet med stilrättning.

⁷ Så t. ex. rektorerna B. Lundelius i Växjö och L. Jäderlund i Hudiksvall samt domkapitlet i Västerås.

I kronprinsens utlåtande över det slutgiltiga skolordningsförslaget konstaterades beträffande lärdomsskolorna och gymnasierna bl. a. att "den gamla grundidéen för dessa inrättningar, nämligen den att den humana och vetenskapliga bildningen måste grundläggas genom ett allvarligt studium av de gamla språken och den klassiska litteraturen, är bibehållen i all dess stränghet. Riktigheten av denna åsikt är redan erkänd och besannad av erfarenheten, och de som klaga över förlusten av den tid, som här användes på de döda språkens lärande, tyckas glömma att dessa språk öppna en ny värld av de skönaste minnen, bland vilka ynglingen känner sig livas av en ädel entusiasm för dygd, sanning och fädernesland. Dessutom har ju den europeiska bildningen sin rot i den gamla världen, varifrån den ej kan lösryckas utan fara för avtyning".⁸

Med oförändrat innehåll fastställdes i 1820 års skolordning kommitténs slutgiltiga förslag till bestämmelser om latinundervisningen.

Gynnsamma omdömen om de nya bestämmelserna och värdet av latinstudier förekom bl. a. i Stockholms Posten, Svensk litteraturtidning och Svea. I sistnämnda tidskrift framhölls latinkunskapernas värde för undervisning i svensk grammatik. Vidare underströks att latinstudierna av ynglingen krävde friska krafter, vilket betecknades som nyttigt och nödvändigt, "ty genom filantropismens klemmer uppfostrar man icke män med kraft och mod att bryta sig fram genom svårigheter".⁹

Latinets fortsatta dominans mottogs i stort sett med gillande av konsistorier och lärare. I de berättelser som från samtliga stift sändes in till 1824 års skolrevision lämnades i de flesta fall hithörande bestämmelser utan erinringar. I några skrivelser berördes frågor rörande värdet av skrivövningar, det lämpliga i att ge dessa som hemuppgifter samt fördelningen av rättningsarbetet på gymnasiet. Berörda rektorer i Växjö förordade skärpta fordringar för flyttning till gymnasiet och ökat utrymme för latinet i högre lärdomsskolor. Intressanta är de synpunkter som anfördes av biskop Stagnelius. Han menade, att som textbok skulle användas en på "vackert latin" författad bibelöversättning, eftersom "då både sak och språk inhämtades samtidigt, och ynglingen ej fullproppades ur de mest vanliga auktorerna med latinska krigstermer, som i framtiden och i katedern äro honom till ringa eller ingen nytta".

I de kritiska omdömena angående den nya skolordningens bestämmelser om latinundervisningen framhölls, att latinet fått ett alltför stort utrymme, till förfång för bl. a. matematik samt naturvetenskapliga och samhällsorienterande ämnen. Sådana synpunkter framfördes t. ex. vid 1823 års riksdag.¹ Särskilt må nämnas Lorenzo Hammarskölds kritik av skolordningen.² Till dess många brister hänförde han också föreskrifterna om latinundervisningen. Som exempel anförde han i detta utpräglat nyhumanistiska inlägg, att nybörjaren i grekiska "nödgas att explikera grekiska på latin, på det att som orden lyda, övning uti latinska språket icke måtte lida. Det tyckes dock vara påtagligt, att under det man är sysselsatt med studium av grekiska, är man det för grekiskans skull, icke för latinets". Därigenom inte bara hämmades eleven i sina framsteg, han kunde också förlora "all lust till studium av grekiskan, ett språk vars litteratur inom sig hyser de erkänt yppersta mönster för hög skönhet, djupsinnighet och tankestyrka".

⁸ Jfr ovan s. 34. Yttrandet finns bilagt statsrådsprotokollet i ecklesiastikärenden den 9 december 1820.

⁹ Svea 1825, åttonde häftet, II. Artikeln utgör en recension av bl. a. Anders Fryxells Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken.

¹ Jfr O. Wennäs, Striden om latinväldet, s. 21.

² Anförande på riddarhuset den 21 februari 1823 (Ad I, s. 637, och Bil. 1, s. 632 ff.). – Se även M. Dahlsjö, Översikt av den svenska skollagstiftningens historia i vårt århundrade, s. 17 ff.

I ett senare memorial vände sig Hammarsköld mot det "ömkliga latinskriveriet och latintalandet, dessa krior och disputationer utan ända, utan innehåll, endast och allenast tillkomna för den grammatikaliska formalismen och endast i och genom hopsvarandet av till hälften lånade fraser ågande sitt tre timmars skenliv".³

Även i pressen kritiserades skolordningens bestämmelser om latinundervisningen. Så framhöll t. ex. en artikelförfattare i *Argus* den tredje, att abstrakt grammatikundervisning stred mot barnets natur. Om den därjämte avsåg det latinska språket, blev orimligheten fullständig. Jämfört med andra språk erbjöd latinets inte någon större regelmässighet. Däremot var det enligt hans mening behäftat med brister som knappast något annat språk. Han nämnde som exempel frånvaron av bestämd och obestämd artikel. Vidare framhöll han, att reglerna för genitiv, konjunktiv osv. skilde sig från svenskans samt att inlärandet försvarades genom de ofta förekommande ellipserna. Artikelförfattaren ansåg, att språkundervisningen borde inledas med modersmålet, varefter kunde följa franska eller kanske än hellre tyska språket.⁴

Den nya skolordningen behandlades också i vissa skrifter. L. Hammarsköld återopade under debatterna på riddarhuset biskop O. Bjurbäcks 1822 publicerade arbete rörande 1820 års skolordning. Långt större uppmärksamhet rönt dock Anders Fryxells 1823 utkomna "Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken". Fryxell vände sig mot latinets dominerande ställning och hävdade, att den klassiska latinska litteraturen varken hade det historiska, pedagogiska eller ens vetenskapliga och estetiska och allra minst det moraliska värde, som gjorde den förtjänt att inta främsta rummet i undervisningen.⁵

I den samlade bedömning som 1824 års skolrevision gav, framför allt med utgångspunkt i de insända läroverksberättelserna om undervisningens tillstånd och erfarenheterna av den nya skolordningen, ifrågasattes några få smärre ändringar angående latinets ställning.⁶ Delvis innebar förslagen någon skärpning i kursfördringarna. Kungl. Maj:t beslöt emellertid i detta sammanhang endast, att en bestämmelse om sättet att ordna latinskrivningar skulle slopas. Beslutet hade nämligen redan fattats att tillsätta en ny uppfostringskommitté, och det lämnades åt denna att även överväga övriga av revisionen förordade förändringar angående latinundervisningen.⁷

7.2.2 Grekiska

Undervisningen i grekiska ägnades livligt intresse i anmärkningarna mot 1807 års skolordning. Allmänt erkändes vikten och nödvändigheten av detta studium, ehuru me-

³ Memorial inlämnat på riddarhuset den 22 november 1823 (Bil. 10, s. 69 ff.). – Åberopande bl. a. Lessing och Schleiermacher påtalade Hammarsköld den 18 december 1823 främst med avseende på universitetet det tomma latinskrivandet till förfång för modersmålet (Ad 11:2, s 56 ff.). – I Hammarskölds kritik av skolordningens bestämmelser instämde bl. a. C. H. Posse och E. Munck af Rosensköld. Till försvar för skolordningen uppträdde främst Jacob Adlerbeth.

⁴ *Argus* den tredje 1823, nr 86. Jfr samma tidning 1825, nr 81 och 84, samt 1827, nr 23 och 24.

⁵ Jfr recension av Anders Fryxells arbete i *Theophrosyne* 1825, andra häftet, s. 243 ff.

⁶ Ordinarie ledamöter i revisionen var statssekreteraren A. C. af Kullberg, professor S. Grubbe, rektorerna P. G. Boivie och O. Nordhammar samt lektorerna S. F. Lidman, J. Kjellander och H. O. Holmström. Revisionens av Kungl. Maj:t förordnade ständige sekreterare var lektor Axel Fryxell. Extra ordinarie ledamöter, med lika rätt som ordinarie, var enligt skolordningen rikets ärkebiskop och samtliga biskopar, när de kom tillstädes och önskade delta i överläggningarna (1820:V:1:1).

⁷ Protokoll i eklelesiastikären den 13 maj 1825. – Viss ändring i bestämmelsen om antagning till gymnasiet berörde även latinundervisningen. Se nedan s. 115, not 8, och s. 116.

ningarna var delade om vid vilken tidpunkt det lämpligen borde påbörjas. Konsistorierna i Västerås och Lund ansåg, att antalet läroämnen var alltför stort i trivialskolans andra klass och att grekiskan därför kunde uppskjutas till följande år.⁸ Liknande tankegångar synes ha föresvävat konsistoriet i Uppsala.

Yttranden koncentrerades framför allt till kursinnehållet, främst avvägningen mellan profan grekiska och bibelgrekiska. I extrema utlåtanden hävdades att den för nybörjarna använda krestomatin helt skulle ersättas med evangelietexter, vilkas studium blev "de studerande till största gagn, då en stor del ägna sig åt prästbanan".⁹ Domkapitlet i Karlstad frågade sig, om det för flertalet gymnasister var mest tjänligt att studera profana grekiska skrifter eller Nya testamentet och vilketdera som gav "den mest användbara levnadsvisitet, den mest önskansvärda förädling i sinne och böjelser, den mest lyckliga samhällsanda under vad regerings lagar som helst". Enligt dess mening vanns genom läsning av Nya testamentet "lärdom av en allmän, högst välgörande inflytelse på tänkesätt, seder och litteratur".¹ Även estetiska synpunkter anfördes: knappast något profant verk hade enligt domkapitlets åsikt högre litterära skönhetsvärden än Jobs och profeternas böcker och Nya testamentet. Övervägande skäl talade sålunda för att ynglingarna borde få läsa mer Nya testamentet än krestomatier och profana auktorer.

Särskilt intresse erbjuder yttranden från Växjö stift. Konsistoriet betonade, att de grekiska studierna i såväl trivialskolan som gymnasiet "tjänligast kunde fortgå efter Nya testamentet jämte någon profan auktor".² Endast ett fåtal ynglingar kunde under gymnasieåren bestämma sin blivande verksamhetskrets. Dispens från ett så betydelsefullt ämne som grekiska borde därför inte lämnas på detta stadium. Biskop Mörner anförde delvis avvikande synpunkter. Enligt hans mening skulle inte samtliga gymnasister åläggas att studera bibelgrekiska, och efter medgivande av eforus borde dispens kunna lämnas även från läsning av profana grekiska auktorer. Dispensmöjligheten skulle göra det lättare att anpassa utbildningen för blivande teologer m. fl. Mörner ansåg nämligen, att "så vida kyrkan och våra akademiska lärostolar i en framtid icke skola sakna skickliga lärare, måste i det närmaste hälften av den tid, som på grekiskan användes, ägnas åt Nya testamentet och exegesis". Bakom Mörners tanke om dispensmöjligheter kan spåras ännu ett motiv. Han syntes efter dess införande vänta en livligare tillströmning till den publika undervisningen från samhällslager, som annars för sina barn anlitate privatlärare.

Även lektorn vid gymnasiet i Växjö A. H. Collin diskuterade i sitt särskilda yttrande avvägningen mellan profan grekiska och bibelgrekiska. Efter att ha kritiserat den använda krestomatin framhöll han, att Nya testamentet borde tjäna som lärobok, då däri förekom allt av språkligt värde som var lämpligt för trivialskolans undervisning samt att man lika väl kunde "grammaticera språket ur en text av Lukas eller Johannes som av några bons mots hos Lucianus. --- Det är endast genom en sammanhängande läsning av en Xenophon, Plutarchos m. fl. som språkets genius insupes; men man måste förut ha genomvandrat grammatikens fält och hunnit skaffa sig något ymnigt glosförråd, innan man kan skrida till den sublimes konsten att bilda sig efter de gamle och fatta deras

⁸ Konsistorierna i Västerås och Härnösand anhöll i samband med de provisoriska förändringarna, att grekiska skulle få uppskjutas till tredje klassen. Kungl. Maj:t följde dock uppfostringskommitténs mening och avtog framställningen (brev den 20 oktober 1813. Uk Kungl. brev I).

⁹ Yttrande av rektor L. Jäderlund i Hudiksvall. Liknande förslag väcktes av bl. a. Stockholms stad konsistorium och biskop Stagnelius.

¹ Jfr Rodhe, a. a., s. 51.

² Samma yrkande framställdes av teologie doktor P. Nordstedt vid Växjö domkapitels sammanträde den 16 december 1812.

språks skönheter och egenheter. Dessutom är Nya testamentet en bok för hela framtiden och kostar knappt så många daler som Dahls krestomati riksdaler". Collin underströk vidare, att "filologien öppnar källorna till hela vår troslära. Denna måste falla för tidens lättsinnighet eller vantro i samma mån som man underlåter att rannsaka skrifterna". Språkstudiet var sålunda en viktig förutsättning för bibeltolkningen. Läsning av Nya testamentet var ingalunda en specifik prästerlig angelägenhet. Med polemisk överdrift betecknade Collin en dylik föreskrift som föga annat än "en omärklig vink att stänga alla utom präster från aktning för bibel och grundspråk".

Lektor Collin anlade emellertid även andra synpunkter på studierna i klassiska språk. Den grekiska litteraturen ansåg han ha ett obestriddigt och mångfaldigt värde inte bara för teologen utan också för "humanisten, vetenskapsidkaren och statsmannen". Ändamålet med de klassiska studierna var att "lära allt vad läras kan till en allmän förståndsodling, vilket är det stora syftet av alla våra läroanstalter". De klassiska språkens studium var enligt Collins mening läroverkens viktigaste uppgift. Det skärpte elevernas minne och visade dem "ingången och nyckeln till alla visdomsförråd", det gav "materialier för den blivande lärdomsbyggnaden och ämbetsmannadugligheten", det riktade "på en gång förstånd, smak och hjärta". Uppfostran skedde aldrig naturligare, än då man införde vandra denna bana: ett sällskap så mycket värdefullare, om så behagas, vandra denna bana: ett sällskap så mycket värdefullare, om så skaffa oss vänner för den onda och goda dagen". I väsentliga stycken sammanföll tydligen uppfattningen i senare delen av Collins yttrande med den värdering av de grekiska studierna som enligt det föregående kommit till synes i uttalanden av Broocman, Geijer, G. A. Silverstolpe m. fl.³

Bland anmärkningarna mot 1807 års skolordning må även nämnas yttrandet från konsistoriet i Linköping. Såsom tidigare framhållits tillhörde detta domkapitel de stiftstyrelser som förordade ett särskilt lektorat i grekiska.⁴ Enligt dess mening kunde ingen vetenskapsidkare vara alldeles okunnig i detta språk. Hopblandning av profan grekiska och bibelgrekiska betecknades som skadlig, men preciserade förslag om den lämpliga avvägningen saknas.

Beträffande anmärkningarna rörande grekiska språkets ställning i gymnasiet är vidare att tillägga, att från flera håll förordades upphävandet av bestämmelserna om skriftliga övningar på detta språk. Övningarna betecknades som överflödiga, då de inte ens var föreskrivna eller brukliga vid akademierna.⁵

Sammanfattningsvis gav anmärkningarna mot 1807 års skolordning uttryck för hög uppskattning av det grekiska språkets betydelse i undervisningen. Helt följdriktigt ansågs det därför alltjämt böra tillmätas en framträdande plats på schemat. Ifråga om kursplanerna gick emellertid meningarna isär. Motsättningarna kom framför allt till synes i diskussionen om avvägningen mellan profan grekiska och bibelgrekiska. Även om studiet av Nya testamentet på grundspråket betecknades som för alla nyttigt och givande, motiverades

³Ovan s. 88 f. Collin slutade för övrigt sitt märkliga inlägg med att citera Broocman: "Man handlede ynglingen till en förtrolig bekantskap med de grekers och romares skrifter! Deras grundliga studium utgöra ungdomens huvudsakliga sysselsättning vid gymnasium, där sålunda den bästa förberedelse erhålles till vetenskapernas odling vid universitetet" (Jfr Magasin för föräldrar och lärare, femte häftet, s. 11.).

⁴Jfr ovan s. 75 f. Konsistoriets yttrande berördes i en recension i Allmänna Journalen 1814 (nr 60, 61, 66 och 67) av G. A. Silverstolpes Pedagogiska handlingar, 1-2. Recensenten ansåg, att konsistoriet föreslagit för många veckotimmar åt såväl latinet som grekiskan.

⁵Så konsistorierna i Skara och Karlstad samt biskoparna Mörner och Stagnelius.

detta studium dock främst av klerikala intressen. I de från konsistorierna och deras krets emanerande anmärkningarna kan man också finna vissa meningsyttringar som leder tanken till den nyhumanistiska bildningsrörelsen. Även i dylika uttalanden förekommer därjämte klerikala synpunkter. Olika motiv är sålunda flätade i varandra.

Bland övriga uttalanden om grekiska språkets studium märks skrivelser från professorerna J. Svanberg, S. Ödmann och O. Kolmodin, som samtliga ansåg att Nya testamentet helt eller till väsentlig del borde ligga till grund för den elementära undervisningen.⁶

Biskop C. von Rosenstein framhöll i sitt utlåtande 1815 om G. A. Silverstolpes förslag angående läroböcker m. m., att flertalet av dem som efter avslutade gymnasiestudier hade anledning att läsa grekiska ämnade bli präster. Av den anledningen fann han inga skäl att från lärdomsskolans och än mindre från gymnasiet undervisning utesluta Nya testamentet, särskilt som de yngre prästernas kunskaper i grekiska enligt hans åsikt var bristfälliga. Även profana auktorer borde dock läsas. Rosenstein gav sålunda på en gång uttryck för sina ambitioner som stiftchef och sin i väsentliga stycken nyhumanistiska uppfattning.⁷

G. A. Silverstolpe hade som ovan framhållits en om nyhumanismen erinrande syn på undervisningen i klassiska språk.⁸ Han såg i stor utsträckning bort från klerikala aspekter. Vad särskilt gällde grekiskan hävdade han, att huvudändamålet var ett noggrant inlärande av språkets allmänna grunder och kännedom om den antika grekiska odlingen, inte läsning av Nya testamentet på grundspråket. Han åberopade flera personers uttalande, att bibelgrekiskan var fylld av hebreismer. Den bibliska litteraturen borde studeras särskilt, varvid de tidigare inhämtade kunskaperna i profan grekiska kunde komma till användning. En sådan studieordning ansåg han behövlig även med hänsyn till den stora okungheten bland prästerskapets flertal.⁹

Uppfostringskommittén hade redan i samband med införandet av provisoriska bestämmelser visat intresse för undervisningen i grekiska.¹ Vid utarbetandet av den nya stadgan föreslog beredningsfördelningen, att grekiska liksom enligt 1807 års bestämmelser skulle påbörjas i lärdomsskolans andra klass, dock med den skillnaden att detta studium skulle bedrivas av samtliga elever och inte endast av "de mer för sig komna". Förslaget vann kommitténs gillande. Efter den förberedande undervisningen i andra klassen skulle studierna i de följande klasserna fortsätta med grammatikläsning samt översättningsövningar, som i rektorsklassen tänktes ske på både svenska och latin. För bibelgrekiska lämnades enligt 1817 års förslag inte något utrymme i lärdomsskolan. I "Anvisningar och råd" förordades dock läsning av Nya testamentet även i skolorna.²

För gymnasiet angavs i stadgeförslaget grekiska språket som obligatoriskt ämne. Eleverna skulle till både svenska och latin översätta delar av Nya testamentet och klassiska auktorer i förening med enkel grammatisk analys. Därjämte borde de vid avgången

⁶Skrivelser den 12 juli 1814, 12 augusti 1816 respektive odaterad (Uk Div. ink. skr. I). Ödmanns skrivelse infördes i Allmänna Journalen den 23, 24 och 26 augusti 1816.

⁷Memorial den 30 december 1815 (Uk Div. ink. skr. I).

⁸Jfr ovan s. 89.

⁹Utförligare skäl att inte använda Nya testamentet som lärobok i grekiska lämnades i D. Michaëlis Einleitung in die Göttlichen Schriften des Neuen Bundes (Göttingen 1777; finns delvis i avskrift bland Skolorningar och förslag därtill; kanslersgillet arkiv). Utöver den av Silverstolpe anförda språkliga aspekten framhölls att en sådan användning kunde skapa motvilja mot bibeltexterna, att spänning och förväntan inför det följande kända innehållet uteblev samt att eleven på grund av denna sin kunskap om innehållet kunde översätta utan att kanske förstå språket.

¹Se ovan s. 95, not 8.

²Stadgeförslaget, s. 114.

till akademien äga kännedom om grekiska "mytologien och fornhävderna".³ Syntaxen borde inte ges något större utrymme. En "förberedande kännedom av dialekterna" kunde lämpligen inhämtas under gymnasietiden. Däremot ansågs vid läsningen av bibelgrekiska exegetik ligga helt utanför kursplanen. Huvudvikten skulle läggas vid noggrann översättning av texten, varjämte de mer försigkomna gymnasisterna borde uppmärksammas på i Nya testamentet förekommande karakteristiska ordvändningar samt "orientalska konstruktioner och talesätt". Liksom vid läsningen av alla andra böcker skulle därvid även det historiska sammanhanget förklaras och de geografiska förhållandena åskådliggöras genom kartor.⁴

För undervisningen i grekiska skulle enligt kommittéförslaget i lärdomsskolans och andra och fjärde klasser anslås fyra samt i dess tredje klass sex veckotimmar. I gymnasiet skulle vederbörande lektor undervisa vardera avdelningen fyra veckotimmar grekiska.⁵

Såsom framgått av tidigare avsnitt behandlade åtskilliga granskare av skolordningsförslaget latinet och grekiskan gemensamt i sina yttranden.⁶ De klassiska språken som förmedlare av kunskap om antiken samt deras betydelse för undervisningen i andra ämnen liksom också deras formella bildningsvärde utgjorde ofta återkommande motiv. Den tillfredsställelse över förslaget om undervisningen i klassiska språk, som prästeståndets ecklesiastikutskott uttryckte, gällde såväl latinet som grekiskan. För klerikala kretsar var det givetvis ett intresse, att bibelgrekiskan inte försumrades i undervisningen. I utpräglat nyhumanistisk anda prisade en del granskare särskilt värdet av studier i grekiskt språk och grekisk kultur. Tidigare har framhållits att denna värdering i vissa fall mynnade ut i yrkanden att studierna i grekiska skulle börja före latinstudierna.⁷

Beträffande de grekiska studierna i lärdomsskolorna föranledde yttrandena över kommittéförslaget inga ändringar. För gymnasiet del innebar – såsom tidigare behandlats – sammanförandet av de grekiska och hebreiska språken under en gemensam lektor ett stärkande av de teologiska studiernas ställning på bekostnad av undervisningen i grekiska.⁸ Den därav följande minskningen i timantalet för grekiska språket krävde emellertid enligt kommitténs mening inte några ytterligare justeringar.

Kungl. Maj:t biföll utan ändringar kommitténs slutliga förslag till bestämmelser om undervisningen i grekiska.⁹

³ 1817:I:6:9.

⁴ Beträffande för grekundervisningen lämnade anvisningar och råd kan vidare nämnas, att bibelläsningen ansågs kunna omfatta Lukas evangelium och Apostlagärningarna, varpå lämpligen kunde följas Johannes evangelium och brev. I enlighet med biskop Rosensteins uppfattning be-tecknades läsningen av s. k. "dicta classica" som föga ändamålsenlig. Däremot framhölls nyttan av att varje yngling under gymnasietiden ur grundtexten fick lära känna "de stycken av Nya testamentets skrifter, vilka såsom epistlar och evangelier vid den allmänna gudstjänsten uppläses och ligga till grund för själva predikningarna".

⁵ Timalen har angetts med ledning av bifogade läsordningar samt enligt bestämmelsen i 1817:I:3:7.

⁶ För det närmast följande jfr ovan s. 88 ff.

⁷ Det kan nämnas att direktionen för den 1828 startade Nya elementarskolan vid sitt första sammanträde med lärarna beslöt, att grekiskan skulle påbörjas före latinet. Bestutet uppkallade Anders Fryxell att i ett Betänkande om tiden för latinets och grekiskans lärande sätta ifråga ändamålsenligheten i en sådan ordning. Han gjorde bl. a. gällande, att inom Stockholms högre kretsar, från vilka det var fördelaktigt att få elever, härskade den tanken: grekiskan är ganska svår och ganska överflödigt (Nya elementarskolan etc. I. Hartmansdorffs samling, vol. 182).

⁸ Jfr ovan s. 80.

⁹ B. W. Lundstedt har i sin avhandling Bidrag till kännedomen om grekiska språkets studium vid de svenska läroverken lämnat en summarisk redogörelse för detta språks ställning i skola och gymnasium. För den här aktuella tidsperioden ger han dock föga mer än en ofullständig sammanställning av innehållet i 1807 och 1820 års bestämmelser (s. 53–58).

Den obligatoriska ställning grekiska språket erhållit i kursplanerna för lärdomsskolor och gymnasier sågs inte med enbart gillande. Till 1824 års skolrevision inkom också åtskilliga yrkanden om frihet från undervisning i grekiska för dem som så önskade. Revisionen fann det emellertid angeläget, att skolordningens bestämmelser i detta avseende förblev oförändrade. Någon ändring i föreskrifterna om undervisningen i grekiska övervägdes inte heller vid behandlingen av revisionens berättelse. På revisionens förslag befriades emellertid lektorn i grekiska från undervisningsskyldigheten i hebreiska, som – i enlighet med kommitténs ursprungliga förslag – överflyttades på teologie lektorn. Förändringen innebar självfallet ökad lektionstid för grekiska språket.¹

7.3 Hebreiska

I den samtida pedagogiska diskussionen betonades ofta att undervisningen i de statliga läroverken borde ha allmän karaktär. Varje krav på yrkesbetonad eller på annat sätt specialiserad undervisning tillbakavisades som en enskild angelägenhet, för vilken staten inte behövde åtaga sig några förpliktelser. Ett viktigt undantag erbjöd emellertid de för elementarläroverken föreskrivna kursplanerna, nämligen ifråga om prästutbildningen.

Domkapitlet i Linköping framhöll i sina anmärkningar mot 1807 års skolordning, att "elementerna måste komma först, sedan teoretiska kunskaper och sist det praktiska, som av teorien hämtar sitt ljus och endast genom densamma skiljer sig från hantverk. Enda undantaget lär här få göras i avseende på präststudierna, emedan de ynglingar, som ingå i prästeståndet, merendels äro fattiga, sällan länge kunna uppehålla sig vid akademien och följaktligen redan vid gymnasium nödgas begynna sin teoretiska kunskapsbyggnad, vilken likväl där icke bör sträckas så långt, att de övriga ynglingarnas tid genom för mycken teologisk läsning mindre nyttigt för dem upptages".² I ett särskilt memorial tillade biskop Rosenstein, att det alltid visat sig skadligt, när man vid gymnasierna infört studiet av sådana vetenskaper, som hörde till något speciellt yrke. Fattigdomen tvingade dock till ett undantag för början av de teologiska studierna. Denna uppfattning hävdades inte bara från prästerligt håll. Även en så radikal reformivrare som G. A. Silverstolpe fann det nödigt, "att redan vid gymnasiet införa en och annan förberedande övning för dem som ärna sig till prästeståndet". Dock betonade han, att en sådan "ensidig inrättning" skulle användas sparsamt.³

Även om ovan angivna uppfattning främst återspeglades i diskussionen om de i egentlig mening teologiska studierna, påverkade den i åtskilliga fall åsikterna om den litterata undervisningen i övriga ämnen. I det föregående har den främst kommit till synes i meningsutbytet om det utrymme som borde beredas bibelgrekiskan. Än klarare framträdde dock denna uppfattning om läroverkens yrkesförberedande uppgift i åtskilliga uttalanden angående studiet av hebreiska.

Flera granskare av 1807 års skolordning önskade ge hebreiskan ökat utrymme och förordade, att dess studium skulle påbörjas redan i trivialskolan med övningar i innanläsning och inlärande av paradigmer (t. ex. konsistorierna i Skara, Göteborg och Kalmar).

¹ Revisionens protokoll den 18 augusti 1824 samt protokoll i ecklesiastikären den 13 maj 1825. Jfr nedan s. 102.

² Jfr G. A. Silverstolpes Pedagogiska handlingar, andra häftet, s. 17 f.

³ Memorial den 12 oktober 1814 (Uk Div. ink. skr. I).

Vidare gjordes gällande att möjligheten till dispens borde slopas, en uppfattning som företräddes av bl. a. domkapitlet i Växjö. Enligt dess mening var en yngling i gymnasieåren inte tillräckligt mogen för att med säkerhet kunna ange sitt blivande verksamhetsområde, och kunskapen kunde aldrig bli honom till hinder.⁴ I flera yttranden rekommenderades dock att dittills gällande dispensmöjligheter skulle bibehållas. Domkapitlet i Linköping ansåg, att hebreiska språket skulle ingå bland läroämnena på gymnasiet, men i likhet med Nya testamentets exegetik borde det läsas endast av de äldre gymnasister som ämnade bli präster eller eljest var intresserade. Biskoparna Mörner och Stagnelius anmälde från sina respektive domkapitel avvikande åsikter och ansåg båda i likhet med flera andra granskare, att dispensmöjligheterna skulle bibehållas.

Särskild uppmärksamhet förtjänar det yttrande som avgavs av lektor A. H. Collin i Växjö. Han fann, att undervisningen i hebreiska endast kunde bli begränsad och att den för blivande civila och militära ämbetsmän inte var nödvändig. Andra överväganden måste emellertid enligt Collins åsikt bli avgörande för undervisningens innehåll även med avseende på hebreiska: "Frukterna av den genom språks och vetenskapers flitiga studerande samlade odling, redighet, ordning och rikedom i begrepp och tankar äro dock för alla medborgarklasser både nödiga och nyttiga". Det var således med tillbörlig hänsyn till den formella bildningen som Collin ansåg, att läroverken borde bedömas och bevaras från krass utilism. Han fann "intet skäl att utesluta hebreiska språket. Det utgör bibelspråket, och att underhålla nitet för denna kunskap bör väl inte vara ligkiltigt. --- Även den oprästerlige vetenskapsidkaren finner i Gamla testamentets heliga böcker en rik skörd till mänsklighetens historia". Detta studium skulle börja i gymnasiet nedre cirkel och därtill borde anslås åtminstone en timme per vecka. Från delvis nyhumanistiska synpunkter framställde Collin sålunda yrkanden som väl lät sig förenas med från konservativt prästerligt håll resta krav.⁵ - I ett senare ingivet yttrande gav biskopen och orientalisterna Tingstadius uttryck åt åsikter om undervisningen i hebreiska som delvis erinrar om Collins uppfattning. Tingstadius framhöll vikten av kunskap i hebreiska och närbesläktade språk inte bara för teologer utan också för filosofer och vitterhetsälskare.⁶

I debatten om undervisningen i hebreiska språket hade de klerikala synpunkterna gjort sig starkt gällande, bl. a. beroende på att ämnet i 1807 års stadga ansågs ha blivit missgynnadt.⁷ Uppfostringskommittén fann sig inte kunna förorda att hebreiska slopades. I enlighet med sin uttalade princip om största möjliga grundlighet åt i läsordningen upptagna ämnen valde kommittén i stället att tilldela hebreiskan ökat utrymme. Den föreslogs bli obligatorisk och påbörjad redan i lärdomsskolan.⁸ För flyttning till gymnasiet krävdes enligt stadgeprojektet färdighet att läsa hebreisk text samt att kunna paradigmata

⁴ Konsistorieledamoten teologie lektorn P. Nordstedt ansåg det så mycket mer befogat att avskaffa dispensmöjligheten som flertalet gymnasister ämnade sig till det lärda ståndet.

⁵ Det citat som Rodhe lämnar av Collins framställning är olyckligt valt. Lösryckt ur sitt sammanhang ställer det denne i en oriktig dager (se Rodhe, a. a., s. 49 f.).

⁶ Memorial den 31 mars 1814 (Uk Div. ink. skr. I). - Jfr Tegnér's till 1843 års skolrevision insända berättelse rörande läroverken i Växjö stift, vari han om hebreiska språket bl. a. framhåller, att det är "nödvändigt att nödtorftigt känna för de flera ynglingar som ämna sig till präst; även för de andra innehåller det nyckeln till hela orientaliska litteraturen, som troligen snart kommer att spela en vida större roll i Europa än hittills varit fallet" (1843 års revision. Handlingar 2).

⁷ Även enligt 1724 års skolordning lästes emellertid hebreiska först i gymnasiet två översta klasser (1724 års skolordning, kap. VII, § 2, jämte den till samma kapitel fogade läsordningen).

⁸ I överensstämmelse med 1817 års stadgeprojekt intogs i 1820 års skolordning en generell bestämmelse, att befrielse inte skulle medges från något av lärdomsskolornas eller gymnasiet's undervisningsämnen (1820:I:2:4).

conjugationum. Gymnasiekursen skulle omfatta de nio första kapitlen av Genesis.⁹ I "Anvisningar och råd" lämnades utförligare upplysningar om vad som med fördel kunde behandlas.¹

Även om den hebreiska lärokursen fortfarande var jämförelsevis begränsad, innebar dock förslaget en förbättring i ämnets ställning. Det bör emellertid beaktas att undervisningen på gymnasiet enligt 1817 års stadgeprojekt åvilade teologie lektorn, som därjämte skulle undervisa i teologi och kyrkohistoria. Det åt hebreiska tillämnade timtalet kunde fördenskull inte bli särskilt omfattande.

Vid granskningen av stadgeprojektet riktade prästeståndets ecklesiastikutskott vid 1817-1818 års riksdag kritik mot förslaget om hebreiskans införande i rektorsklassen.² Enligt utskottets mening grundades kommitténs ställningstagande på uppfattningen, att språkets innanläsning och inhämtandet av paradigmter med hänsyn "så väl till minnets kvickare funktioner under skolåldern som till inrättningen av de gymnasier, där undervisningen icke över fjärde året utsträcker", borde övas redan i lärdomsskolan. Intet av dessa skäl betraktades dock som övertygande. Inlärandet av ett språks formlära kunde ske utan svårigheter också under gymnasietiden.³ Då eleverna i rektorsklassen redan var fullt sysselsatta med övriga läroämnena, måste det även av den anledningen vara olämpligt att börja ett nytt språk. Ville utskottet sålunda skjuta upp läsningen av hebreiska till gymnasiet, innebar detta ingalunda, att man önskade reducera den föreslagna lärokursen. Denna betecknades tvärtom som alltför knapphändig. Då de flesta gymnasisterna förmodades utbildas sig till präster och flertalet saknade medel att någon längre tid bedriva akademiska studier, fann utskottet det motiverat att de fick göra bekantskap även med Gamla testamentets poetiska och profetiska språk, varvid i första hand några av Davids psalmer borde komma ifråga.

Recensenten i Svensk litteraturtidning delade i sin granskning av stadgeförslaget ecklesiastika utskottets uppfattning om behovet av de blivande prästernas undervisning i hebreiska under gymnasietiden, eftersom universitetsstudierna för flertalet var alltför korta för att grundligt lära nämnda språk.⁴ De orientaliska språken hörde enligt recensentens mening egentligen inte till gymnasiekursen, som endast skulle omfatta bildningens element. Inlärandet av paradigmter ställde dock framför allt krav på minnet och var olustbetonat, varför det var lämpligast, att detta arbete utfördes "medan det

⁹ I den provisoriska uppställningen av skolordningens första sektion nämndes för rektorsklassen endast övning i innanläsning och för gymnasiet "att kunna göra reda för den hebreiska läroboken och krestomatin".

¹ Stadgeförslaget, s. 114 f. - Under gymnasietiden borde eleverna bl. a. uppmärksammas på karakteristiska skillnader mellan de europeiska språken och hebreiskan samt på ordformer, som från sistnämnda språk genom grekiskan införlivats med de västerländska språken. - Det enligt kommitténs uppgift vanliga studiet av Psaltaren ansågs olämpligt, då för nybörjaren läsningen av en lyrisk skald ökade svårigheterna, varigenom ändamålet förfelades. Såväl i 1693 som i 1724 års skolordningar föreskrevs detta avsnitt ur Gamla testamentet, och då 1807 års stadga inte närmare preciserade den hebreiska lärokursen, hade man tydligen vid de flesta gymnasierna följt den tidigare tillämpade kursplanen. - Vidare bedömde kommittén även ifråga om hebreiskan läsningen av "dicta classica" som föga gagnande. Jfr ovan s. 98, not 4.

² Utskottets betänkande s. 51 ff.

³ Flera granskare av 1817 års skolordningsförslag förordade likaledes att studiet av hebreiskan skulle skjutas upp till gymnasietiden; så rektor B. Lundelius i Växjö (skrivelse den 19 januari 1818) och biskop J. A. Tingstadius (skrivelse den 27 januari 1818). Åtskilliga skribenter torde dock ha delat kommitténs upplattning, ehuru endast domkyrkosysslomannen i Skara P. Lindskog öppet uttalade sitt gillande (skrivelse den 27 maj 1818). Biskop Tingstadius' skrivelse bland Uk Div. ink. skr. II, de båda övriga bland Uk Div. ink. skr. I.

⁴ Svenska litteraturtidning den 7 februari 1818, spalt 81 ff.

unga, friska minnet ännu hade kvar sin fulla livlighet". Kände eleven elementen av hebreiskan, kunde han vid universitetet på allvar börja studiet av orientaliska språk. Recensenten föreslog inga ändringar i bestämmelserna men satte ifråga, om inte teologie lektorns göromål blivit alltför omfattande genom den honom ålagda undervisningen i hebreiska.

Kommitténs förslag att göra läsningen av hebreiska obligatorisk mötte endast ringa opposition. Kyrkoherde J. J. Hedrén satte ifråga om det var nödvändigt för blivande jurister och medicinare att delta i denna undervisning, och samma tveksamhet anmäldes av en anonym granskare.⁵

Tydligt ansåg sig uppfostringskommittén ha tillräckligt motiverat sin uppfattning i ingressen till 1817 års stadgeprojekt. Anmärkningarna mot undervisningen i hebreiska lämnades nämligen utan avseende. Kungl. Maj:t fastställde också utan ändringar kommittéförslaget. Ifråga om hebreiskans ställning föranledde sålunda remissyttrandena den tidigare behandlade överflyttningen av undervisningsskyldigheten från teologie lektorn till lektorn i grekiska.

Uppfostringskommittén fick i senare sammanhang ytterligare anledning att klargöra sin mening om det hebreiska språkets ställning, nämligen i ett utlåtande om proven för antagande till student vid rikets akademier.⁶ Beträffande omfattningen av ämnen för studentexamen hänvisade kommittén till bestämmelserna i 1820 års skolordning (1820:1:6:9). Ifråga om grekiska och hebreiska föreslogs emellertid obligatoriska prov i båda språken endast för dem som skulle skrivas in i seminarierna eller ämnade avlägga prov för akademiska graden inom teologiska eller filosofiska fakulteterna, medan för dem som inriktade sig på att avlägga motsvarande prov inom medicinska eller juridiska fakulteterna examinationen borde begränsas till grekiska men befrielse från prövning kunna lämnas i vad det gällde hebreiska.

Det avsteg från 1817 års stadgeförslag som innebar att undervisningen i hebreiska skulle bestridas av lektorn i grekiska gav förhållandevis snart anledning till kritik. 1824 års skolrevision hemställde därför att undervisningen i hebreiska i stället skulle handhas av teologie lektorn. Kungl. Maj:t biföll förslaget och eforerna anbefalldes att, där omständigheterna så fordrade, med vederbörande lärares medgivande eller vid inträffad ledighet av tjänsten som teologie lektor föranstalta att undervisningen i hebreiska överfördes till denna tjänst.⁷

Utöver berörda fråga om undervisningsskyldigheten föreslogs i de till 1824 års skolrevision insända berättelserna ytterligare några ändringar. Sålunda förekom enstaka yr-

⁵ Hedréns skrivelse är daterad den 16 och det anonyma memorialet (Nr 17) den 19 februari 1818 (Uk Div. ink. skr. I). – I detta sammanhang kan nämnas att akademiska konsistoriet i Uppsala vid diskussion den 12 maj 1821 angående studentexamen även berörde angivna fråga. Dåvarande rector magnificus S. Grubbe ansåg, att någon ovillkorlig fordran på kunskaper i såväl grekiska som hebreiska ej borde ställas på dem som ämnade undergå "examina till rättegångsverken och kollegierna", och för dem som ämnade avlägga kameralexamen skulle befrielse utöver nämnda språk även kunna lämnas från latinet. Geijer framhöll betydelsen av de lärda språkens studium och förordade, att de skulle ingå i en noggrann prövning. Ynglingar som erhållit privatundervisning skulle dock kunna befrias från prövning i grekiska och hebreiska. Ifråga om Geijers uppfattning se även t. ex. 1825 års uppfostringskommittés Handlingar 1828, nr 7.

⁶ Uk den 16 november 1822. Enligt uppdrag i kungl. brev den 4 februari 1823 lät kommittén trycka sitt utlåtande Underdånigt betänkande om en förändrad studentexamen. Betänkandet recenserades bl. a. i Svensk litteraturtidning 1823, spalt 449 ff.

⁷ Revisionens protokoll den 18 augusti 1824 och statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden den 13 maj 1825. Jfr ovan s. 99.

kanden om dispensmöjligheter från undervisningen i hebreiska.⁸ Vidare förordades i några få berättelser att detta språk skulle påbörjas först i gymnasiet.⁹ Förslagen föranledde inga åtgärder.

7.4 Moderna språk

Såsom tidigare framhållits hade de moderna språken en förhållandevis undanskymd ställning i 1807 års skolordning. Det oaktat höjdes röster för att ytterligare reducera det knappt tillmätta utrymmet eller helt slopa moderna språk i de allmänna läroverkens undervisning. Därvid hänvisades till att mångfalden läroämnen äventyrade grundligheten i kunskapsinhämtandet, verkade hämmande på elevernas utveckling och studieintresse och därjämte var alltför krävande för såväl lärare som elever. Minskningen i antalet ämnen och undervisningstimmar ansågs även nödvändig för att ge eleverna tid till självverksamhet.

Med särskild oro konstaterades att elevernas intresse drogs från de klassiska till de moderna språken och att grekiskan "på flera orter lärar fått vika för de levande språkens odling". Enligt biskop O. Bjurbäck i Karlstad lockades eleverna i trivialskolans två högsta klasser att genom privatundervisning inhämta kunskaper i franska inför den kommande uppflyttningen till gymnasiet, "varigenom piltarnas framsteg i redbarare stycken blivit i märklig mån motverkade". Med stöd av 1813 års medgivande om provisoriska förändringar hade han därför omdisponerat de tre timmar gymnasieadjunkten undervisade nedre cirkeln i tyska och franska. Dessa timmar användes i stället för läsning av lättare latinska auktorer.¹

Vissa motståndare till undervisningen i moderna språk vid läroverken framhöll i sina anmärkningar mot 1807 års skolordning, att lärarna i stället borde meddela sådan undervisning enskilt och om möjligt under ferierna, varigenom eleverna under terminerna kunde ägna de föreskrivna läroämnena och särskilt de klassiska språken ett odelat intresse. Dyliga synpunkter framfördes bl. a. av domkapitlet i Lund. Liknande tankegångar möter även i ett yttrande av lektor C. Bergsten i Gävle, som därjämte gjorde gällande att något av de moderna språken kunde hänföras till universitetsstudierna. Han erinrade vidare om de särskilda omständigheter som förelåg ifråga om Gävle gymnasium. Vid den i staden belägna Brändströmska elementarskolan kunde enligt hans mening gymnasisterna komplettera sin undervisning i moderna språk. Bergsten nämner, hur från gymnasiet dimitterade ynglingar genom sina kunskaper i klassiska språk vid denna skola under ett läsår förskaffat sig kunskaper i moderna språk som det för övriga elever fordrats flerdubbelt längre tid att inhämta.²

⁸ Bestämmelsen att ämnet var obligatoriskt efterlevdes inte alltid. Så meddelade t. ex. rektorn vid Maria högre lärdomsskola, att undervisning i hebreiska inte förekom i skolan. Från Kalmar gymnasium rapporterades till 1832 års skolrevision att eforus beviljat en eller annan elev dispens från hebreiska, och i sin berättelse till 1843 års skolrevision uttryckte ärkebiskop C. F. af Wingård betänkligheter över att man vid Uppsala katedralskola lämnat studierna i hebreiska åt elevernas fria val.

⁹ Det kan nämnas att bland den mångfald spörsmål, som 1825 års uppfostringskommitté enligt uppgjord förteckning avsåg att behandla, förekom också frågan om undervisningen i hebreiska skulle skjutas upp till gymnasiet.

¹ Skrivelse den 22 oktober 1816 (Uk Div. ink. skr. II).

² Att kunskaper i klassiska språk underlättade inlärandet av moderna språk hävdades även av bl. a. professor M. Norberg, biskop C. von Rosenstein och rektor G. R. Ahlman (Skrivelser den 14 juli 1814, 30 december 1815 respektive 30 juni 1815. Uk Div. ink. skr. I).

I yttrandena om 1807 års skolordning förekom emellertid också positiva uttalanden om studiet av moderna språk. Stockholms stad konsistorium önskade, att trivialskolans andra och tredje klasser tillsammans med de mer försiggkomna eleverna i apologistklassen kl. 3–5 varje onsdags- och lördagseftermiddag skulle läsa moderna språk för någon därtill mot särskilt ersättning förordnad lärare. Vidare betonade biskop G. Murray i en hemställan om återbesättande av sjunde lektoratet även tjänstens betydelse för undervisningen i moderna språk, som i annat fall "till ungdomens oersättliga skada" skulle försummas, och i en skrivelse om provisoriska förändringar hemställde han, att rektor vid trivialskolan skulle få undervisa skolans fjärde klass i det nödvändiga franska språket. Domkapitlet i Kalmar förordade, att samtliga gymnasister ett par timmar varje onsdagsförmiddag skulle undervisas av gymnasieadjunkten i franska eller tyska. En liknande anordning hade för övrigt redan införts vid gymnasiet i Strängnäs. Stiftstyrelsen i Karlstad underströk behovet av undervisning i de moderna språken, varigenom "den rika skörd" som den franska, tyska och engelska litteraturen erbjöd, skulle bli lättare tillgänglig. En jämförelsevis förmånlig ställning lämnades franska och tyska språken i den av Linköpings domkapitel föreslagna läsordningen. Undervisning i engelska språket ansågs däremot "kunna lämnas åt den enskilda omtanken".

Sammanfattningsvis kan sägas att de insända anmärkningarna mot 1807 års skolordning röjde ett begränsat intresse för undervisningen i moderna språk. De grupper som där gav till känna sin mening uppmärksammade framför allt den s. k. lärda undervisningens problem. För lärarna utgjorde dessutom extrainkomsterna genom privatundervisning i bl. a. moderna språk ett mången gång betydelsefullt tillskott till lönen, varför krav restes att dessa ämnen inte skulle förekomma i större utsträckning vid elementarläroverken, då i sådant fall biförtjänsterna helt eller delvis kunde gå förlorade.

De moderna språkens ställning vid läroverken behandlades också i uppmärksammade inlägg av bl. a. Broocman, G. A. Silverstolpe och Geijer. De båda förstnämnda ansåg, att denna ämnesgrupp borde tillmätas större vikt. Enligt Broocman skulle eleverna vid den i skolans nedersta klass påbörjade modersmålsundervisningen lära känna svenska språkets karakteristiska struktur genom jämförelser med något närbesläktat språk. Därtill ansåg han tyskan lämpligast, varför även dess studium skulle inledas i första klassen. Undervisning i franska skulle enligt hans kursplan börja i andra klassen. Däremot nämndes ingenting om engelska språket.³ Silverstolpe i sin tur verkade som läroboksförfattare även inom detta område. Vidare kan nämnas att Norrköpings trivialskola under hans rektorstid erhöi en ny apologistklass, i vilken undervisning bl. a. skulle meddelas även i engelska.⁴

Till skillnad från de båda föregående menade Geijer (1813), att undervisningen i moderna språk borde överlämnas åt enskilda initiativ. Hans argumentering för att dessa språk var obehövligen i kursplanerna är märklig: "Själva deras allmänhet numera och oumbärlighet till viss grad göra att man utan all tvekan kan vara försäkrad att var och en som behöver dem, lär dem". Vidare hävdade han, att den som hade allmänna grammatikaliska kunskaper lätt förvärvade tillräcklig färdighet i moderna språk genom kursläsning.⁵

³ Om det offentliga läroverket i *Magasin för föräldrar och lärare*, femte häftet, s. 8 f.

⁴ Om Silverstolpes uppfattning se t. ex. hans *Försök till en framställning av allmänna läroverkets närvarande tillstånd i Sverige*, s. 65, och hans till kanslersgillet 1802 insända Utkast till en avhandling om uppfostringsverket.

⁵ Geijers samlade skrifter, I, s. 336. Geijers uttalande åtskilliga år senare beträffande studentexamen kan synas tyda på en modifierad uppfattning rörande de moderna språkens ställning. Den förut

I uppfostringskommitténs första beredningsfördelning ingick som tidigare nämnts lektorerna G. A. Silverstolpe, C. Stridsberg, N. J. Bergsten och Axel Fryxell samt riddarhussekreteraren A. G. Silverstolpe. Den förstnämndes positiva inställning till undervisningen i moderna språk har antytts i det föregående. Beträffande Stridsberg var han en flitig läroboksförfattare och hade bl. a. utarbetat dels en allmänt begagnad nybörjarbok i tyska, dels en fransk grammatik som också fått stor spridning.⁶ Han verkade för en förbättrad undervisning i franska, som enligt hans uppfattning skulle börja så tidigt som möjligt. Studierna i tyska kunde däremot skjutas upp till gymnasiet, där de båda språken vardera borde erhålla en veckotimme. En liknande ställning synes lektor Bergsten ha tillämnat de moderna språken i gymnasiets kursplan. Denna del av undervisningen borde dock enligt hans mening vara helt frivillig. I trivialskolan lämnade Bergsten inget utrymme för denna ämnesgrupp, medan däremot i de av honom föreslagna tvåklassiga borgarskolorna franska och tyska skulle påbörjas i nedre och engelska i övre avdelningen. Han förordade jämte grammatikstudier främst översättningsövningar från det främmande språket till svenska och efter en termins läsning även från svenska till det främmande språket. För trivialskolan och gymnasiet innebar sålunda Bergstens projekt en nära anslutning till bestämmelserna i 1807 års skolordning, medan för den borgerliga bildningen tydligen åsyftades en förbättrad undervisning i moderna språk.⁷

Axel Fryxell hade i sin framställning om erforderliga förbättringar vid elementarläroverken även uttalat sig om de moderna språkens studium.⁸ För trivialskolans litterata klasser hade han inga yrkanden. Däremot föreslog han för apologistklassen, att franska skulle påbörjas i nedre och tyska i övre avdelningen. Gentemot dem som menade att kunskaper i dessa språk inte var nödvändiga för blivande näringsidkare hävdade Fryxell, att kunskaper i franska och tyska borde ingå i denna samhällsgrupps allmänna bildning. I gymnasiet skulle adjunkten helt ägna sig åt undervisning i franska och tyska. Behovet att inhämta dessa språkkunskaper fann Fryxell ställt utom allt tvivel: "Det är nog, att numera ingen litterat man finnes eller kan finnas utan deras kännedom, vad tydningen beträffar; och längre bör den allmänna undervisningen ej sträcka sig". Färdighet i engelska kunde vinnas genom den i skolordningen angivna enskilda undervisningen.

Av den första beredningsfördelningens femte ledamot och tillika ordförande riddarhussekreterare Silverstolpe saknas direkta uttalanden om de moderna språkens ställning i elementarläroverken. Han hyste emellertid ett livligt intresse för franska och gav 1811 ut läroboken "Övningar i fransyska språket". Enligt egen uppgift hade han bedrivit flitiga studier i detta språk.⁹

I det förslag till kursplaner som utarbetades inom fördelningen saknades föreskrifter om undervisning i moderna språk vid lägre och högre lärdomsskolor. Egendomligare är att denna ämnesgrupp saknades även i den lägre närings skolans kursplan. Däremot

nämnda begränsade dispens från grekiska och hebreiska som Geijer då förordade borde nämligen enligt hans yrkande kompenseras genom prövning i tyska och franska, så att ingen av dem som erhållit dispens skulle antas till student, om han inte "kunde läsa en tysk och en fransk författare". Detta förslag berörde emellertid inte skolor och gymnasier utan avsåg ynglingar, som erhållit enskild undervisning. Jfr ovan s. 102, not 5.

⁶ Se L. Hammarskölds Förteckning på de i Sverige från äldre till närvarande tider utkomna skol- och undervisningsböcker, s. 30 och 40.

⁷ N. J. Bergstens skolordningsförslag (Uk Konzept I).

⁸ a. a., s. 31 f. och 36. – I samband med sitt arbete i 1825 års uppfostringskommitté gav Fryxell uttryck för i huvudsak liknande åsikter (*Handlingar* 1828, nr 57).

⁹ A. G. Silverstolpe, *Försök till en ny uppfattning av huvudgrunderna för allmänna språkläran*, s. 44.

förekom franska och tyska i den högre näringskolorns samtliga tre klasser. Dessa språk skulle eleverna där "bibringas ända till färdighet att grammatikaliskt rätt och begripligt uttrycka sig i skrift". Dispens skulle dock kunna medges av lärarkollegiet. I första klassen tilldelades franska och tyska vardera två veckotimmar och i var och en av de följande två klasserna dubbla timantalet. På gymnasiet skulle undervisningen i dessa språk bestridas av adjunkten med två veckotimmar för vardera av de båda avdelningarna. I överensstämmelse med föreskrifterna i 1807 års skolordning borde eforus därjämte bereda ungdomen tillfälle till enskild undervisning i engelska. Uppfostringskommittén anslöt sig i berörda delar helt till beredningens förslag, som sålunda infördes i 1817 års stadgeprojekt.¹

I till skolordningsförslaget fogade "Anvisningar och råd" framhölls värdet av grundliga kunskaper i latin vid studiet av de moderna språken.² Vidare gjordes gällande att varje bildad person borde väl känna till åtminstone grammatiken i ett språk, "varförutan förmågan att redigt och bestämt uttrycka sig sällan ernås". Därför borde i de skolor där latin inte lästes "åtminstone ett av de moderna språken med fullständig grammatikalisk noggrannhet läras".³

Uppfostringskommitténs förslag om undervisningen i moderna språk fick ett föga gynnsamt mottagande. Kritik riktades mot införandet av två främmande språk i den högre näringskolorns första klass, och dispensrätten betecknades som olämplig, då därigenom kunde befaras ett egenmäktigt uppförande av eleverna. Om de befriades från denna del av undervisningen, kunde de lika gärna hänvisas till en lägre näringskola. Vidare ansågs det alltför krävande att i näringskolorns tredje klass kvarhålla eleverna, tills de skriftligen kunde uttrycka sig rätt och begripligt på båda språken. Följden befarades bli, att nämnda klass med avseende på språkundervisningen uppdelades i flera underavdelningar, varigenom svårigheter skulle uppstå att i övriga ämnen sysselsätta dem som endast saknade tillräckliga kunskaper i något eller båda de moderna språken. Med hänvisning till Sveriges handelsförbindelser yrkades från ett håll, att franska borde bytas ut mot engelska.⁴

Ifråga om gymnasiet framhöll flera granskare de moderna språkens ringa vikt. Det var obehövt att ta gymnasiadjunkten i anspråk för denna undervisning. Med kunskaper i latin kunde ett par veckotimmars undervisning under en termin ge erforderliga färdigheter i franska, medan tyska kunde läsas på egen hand. Studiet av engelska språket borde förläggas till universitetet. I något fall gick kritiken så långt, att de moderna språken föreslogs slojade på gymnasiet; deras studium kunde ske på lediga stunder och under ferierna.

Kritiken var förhållandevis ensidig i så måtto, att den framför allt tolkade det lärda ståndets uppfattning. De borgerliga bildningsintressena hade haft sin främste talesman i Brocman. Tidigare hade de tagit sig uttryck genom inrättandet av privatskolor och institut, t. ex. Thenstedtska och Tyska skolorna i Stockholm och Brändströmska skolan

¹ Beredningsfördelningens yttrande den 23 januari 1816 över G. A. Silverstolpes förslag till en systematisk inrättning av skolorna (Uk Konzept I) samt 1817:1:2 och 5 och 1817:1:3:7.

² Jfr ovan s. 103.

³ Anvisningar och råd, s. 115 f.

⁴ Ovan angivna kritik framfördes dels av ecklesiastikskottet vid 1817-1818 års riksdag, betänkandet s. 49 f., dels av bl. a. lektor C. Wingård och rektor L. Jäderlund samt av de anonyma författarna till memorialen nr 7 G och nr 17 (Uk Div. ink. skr. I).

i Gävle.⁵ Vid Norrköpings trivialskola stärktes som ovan nämnts under Silverstolpes rektorstid bl. a. undervisningen i moderna språk genom tillkomsten av ytterligare en apologistklass. Samtidigt vidtogs inom samma stift på förslag av biskop Rosenstein och domkapitlet en förändring, som likaledes innebar en förbättrad ställning för moderna språk, nämligen en ombildning av Västerviks skola till real- eller medborgarskola med rektor och två kollegor och med undervisning i bl. a. franska, tyska och engelska.⁶

Grundandet av Prins Oscars elementarskola i Askersund var ett med uppfostringskommitténs verksamhet samtidigt uttryck för liknande bildningsbehov.⁷ Under 1817-1818 års riksdag framhölls också i borgarståndet behov av undervisning i bl. a. moderna språk.⁸

Liksom ifråga om elementarläroverkens organisation hade uppfostringskommittén vid den slutliga utformningen av förslag till kursplaner blicken öppen för den näringsidkande samhällsklassens önskemål. Man var klart medveten om att föräldrarna ofta ansåg, att sönerna inte behövde kunskaper i latin, grekiska m. m. men däremot i "moderna språk och annan med dessa närmare förenad bildning", och fördenskull måste anlita enskild undervisning.⁹ Trots de mot 1817 års skolordningsprojekt framförda invändningarna erhöll därför de moderna språken i den reviderade och av Kungl. Maj:t fastställda kursplanen en något förbättrad ställning. På kommitténs förslag infördes franska och tyska även i de lägre apologistkolorna med samma timtal som för de högre apologistkolornas motsvarande klasser. Timplanen upptog sålunda för första klass två, för andra klass fyra och för högre apologistkolorns tredje klass likaså fyra veckotimmar för vardera språket. I sistnämnda klass skulle "övning inhämtas att skriva fransyska och tyska språken, varjämte tydningen av dessa språk" skulle fortsättas till erforderlig färdighet. Såsom förordats i 1817 års förslag medgavs möjlighet till dispens från undervisningen.

Beträffande de lägre och högre lärdomsskolorna saknades även i den fastställda skolordningen bestämmelser om undervisning i moderna språk. Föreskrifterna för gymnasiet kvarstod i berörda hänseende i huvudsak oförändrade. Av intresse är den tillfogade bestämmelsen om de för avgång till universitetet erforderliga kunskaperna, då därigenom en klarare uppfattning kan erhållas angående den åsyftade undervisningens omfattning. Fordringarna var för de moderna språken synnerligen blygsamma. Det krävdes endast "att kunna rent uttala och med tillhjälp av lexikon tyda fransyska och tyska språken".¹ Tydligt var från gymnasiet dimitterade ynglingar i dessa ämnen ofta okunnigare än elever som genomgått en treklassig apologistkola.

Sammanfattningsvis innebar föreskrifterna i den nya skolordningen, att de moderna

⁵ Se artikeln Om Stockholms undervisningsverk i Magasin för föräldrar och lärare, första och andra häftena. Jfr t. ex. Nordlund, a. a., s. 41 f., och ÅSU nr 44.

⁶ Statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden den 17 januari 1812. Jfr Magasin för föräldrar och lärare, femte häftet, s. 78 ff.

⁷ Se bl. a. moment 13 i skolans reglemente, daterat den 23 mars 1815.

⁸ Protokoll den 5 januari 1818 (Bg I, s. 562). – Även för militära befattningshavare krävdes färdighet i främmande språk. Undervisning i moderna språk förekom vid t. ex. kadettskolan i Karlskrona, krigsakademin på Karlberg och Konowska militärskolan. En betydande del av de elever som rekryterades dessa utbildningsanstalter förvärvade tydligen kunskaper i nämnda ämnesgrupp genom privatundervisning. Se vidare t. ex. W. Sjöstrand, Kadettskolan i Karlskrona 1756-1792, s. 127 f., 133 f. och 136, och Grunddragen av den militära undervisningens uppkomst- och utvecklingshistoria i Sverige till år 1792, s. 564 f., samt Th. Hagberg, En blick på de främmande levande språkens öden i vårt fädernesland, s. 58 f.

⁹ Kommitténs underdåniga skrivelse den 16 december 1820 med förslag till ny skolordning.

¹ 1820:I:6:9. – Liksom i 1817 års stadgeprojekt hänsköts studiet i engelska språket till enskild undervisning.

språken erhöll en något starkare ställning i den borgerligt inriktade utbildningen, medan de i skolornas litterata linjer och på gymnasiet i stort sett tillmättes samma starkt begränsade utrymme som tidigare. Samtidigt som den näringsidkande samhällsklassens utilistiska strävanden i detta hänseende i viss mån blev tillgodosedda, bevarades i lärdomsskolor och gymnasier de klassiska språkens hegemoni gentemot de främmande levande språken. Företrädare för klassisk bildning kunde med tillfredsställelse konstatera, att den litterata undervisningen skonats från intrång av de moderna språken. Väl medgav man, att dessa kunde ha sitt värde som ”vehikel för andra kunskapers åtkomst”, men ifråga om att bilda sinnet för en klar och skön framställning ansågs de klassiska språken vara vida överlägsna.²

I de till 1824 års skolrevision insända redogörelserna angående erfarenheter vid den nya skolordningens tillämpning berördes undervisningen i moderna språk endast i något tiotal rapporter. Kritikerna betecknade studierna i tyska och franska som förspilld möda, meddelade att möjligheterna till dispens utnyttjats i stor utsträckning och ifrågasatte om inte undervisningen i moderna språk kunde reduceras eller helt slopas.³ I de positiva färgade redogörelserna angavs hur man på olika sätt sökt göra undervisningen så effektiv som möjligt, bl. a. genom grammatikstudier och skrivövningar. I något fall hade timtalet ökat på bekostnad av den till undervisningen i matematik och gymnastik anslagna tiden. Vidare meddelades i ett par rapporter att studier i engelska språket kunnat ordnas.⁴ I ett avseende lämnade redogörelserna till revisionen entydigt besked, nämligen att dispens från undervisning i ett eller annat ämne inte borde medges. Eleverna hade sällan på ett ändamålsenligt sätt använt de lediga timmarna. På revisionens förslag utfärdades därför den kompletterande bestämmelsen, att då i apologistkola lämnades dispens från undervisning i franska och tyska, borde ynglingen ovillkorligen sysselsättas med tjänliga övningar.⁵

Den dittills förda diskussionen om de moderna språkens ställning vid elementarläroverken utgjorde endast preludier till den långt hetare debatt som följde redan i 1825 års uppfostringskommitté. Motsättningarna skärptes efterhand, t. ex. i yttrandena över nämnda kommittés 1828 avgivna betänkande och i samband med de följande skolrevisionerna. Belysande för den kommande utvecklingen är uppgifterna om Maria högre lärdomsskola i Stockholm, som Anders Fryxell i egenskap av rektor sände in till 1832 års revision. Han kunde därvid meddela, att direktionen över Stockholms undervisningsverk den 4 juni 1830 lämnat sitt medgivande till att vid Clara och Maria högre lärdomsskolor fick meddelas undervisning i franska och tyska samt att vid de båda skolorna med stöd av detta medgivande tyska lästes från och med andra och franska från och med tredje klass.

² Svensk litteraturtidning 1823, spalt 780.

³ Dyliga synpunkter återfanns i redogörelserna från apologistskolorna i Nyköping, Linköping, Karlstad och Hudiksvall. Vidare framhöll biskop O. Bjurbäck i sin skrivelse angående förhållandena i Karlstads stift, att de moderna språken hade ringa betydelse i apologistskolorna; han gjorde bl. a. gällande, att ”genom dem utläckas merendels oduglingar i näringsvägen”. Jfr Bjurbäcks uttalande 1816, ovan s. 103.

⁴ Redogörelser med antydda innehåll sändes in av rektorerna vid St. Jacobs apologistkola i Stockholm, apologistskolan i Jönköping och lärdomsskolan i Alingsås samt av biskop G. Murray (i hans skrivelse om läroverken i Västerås stift). – Det kan i detta sammanhang nämnas, att en utpräglat positiv inställning till undervisningen i moderna språk vid flera tillfällen kom till uttryck i Argus den tredje, bl. a. 1823, nr 86 och 1826, nr 72 och 73.

⁵ Revisionens protokoll den 17 augusti 1824 och statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden den 13 maj 1825.

7.5 Modersmål

Såsom tidigare nämnts hade svenska språket en undanskymd ställning enligt 1807 års stadga. Liksom de moderna språken sköts modersmålet alltjämt åt sidan till förmån för de klassiska språken.⁶ Anmärkningarna mot skolordningen speglade bristen på intresse för undervisningen i svenska; beaktansvärda synpunkter förekom endast sparsamt.

Konsistoriet i Lund ägnade modersmålsundervisningen viss uppmärksamhet i sitt yttrande över 1807 års stadga. Läroverksungdomen borde bibringas grundlig kunskap i svensk grammatik och under läsning av de främsta svenska författarna göras uppmärksam på språkets karakteristiska periodbyggnad m. m. Lektor C. Bergsten i Gävle yttrade angående disputationsovningarna, att de alltid skulle ske på modersmålet, varigenom elevernas förberedelser blev mindre betungande, samtidigt som ”den länge överklagade okunnigheten i modersmålet” hos de från gymnasiet dimitterade åtminstone delvis skulle avhjälpas.

Bland anmärkningarna mot skolordningens föreskrifter om modersmålsundervisningen märks även biskop Mörners och lektor Collins var för sig utarbetade läsordningar för gymnasiet. I båda fallen anslogs en veckotimme i nedre cirkeln för ”utgivande av svenska stilar”, dvs. ett i huvudsak oförändrat utrymme. Vidare må nämnas att undervisning i modersmål helt saknades i den av Linköpings domkapitel föreslagna kursplanen för gymnasiet.

Genom Broocmans frånfälle förlorade modersmålsundervisningen sin kanske främste förkämpe inom 1812 års uppfostringskommitté. Värdet av denna undervisning betonades dock av flera andra ledamöter, t. ex. G. A. Silverstolpe, O. Kolmodin och C. von Rosenstein. Den förstnämnde hade i sin skrivelse till kanslersgillet 1802 i mera allmänna ordalag förordat grundligare undervisning i svenska. I senare memorial preciserade Silverstolpe sin uppfattning. Han anslöt sig till den bl. a. av Broocman företrädde åsikten, att grammatikstudierna först skulle ske på modersmålet. Dessa studier tillmätte Silverstolpe stort formellt bildningsvärde. Han förordade därjämte flitig övning i innanläsning.⁷ Enligt Kolmodins erfarenhet hade modersmålet i hög grad försumrats i undervisningen, varför det borde ägnas all omsorg. Rosenstein menade, att även på gymnasiet under de första åren färdigheten i svenska språkets rättskrivning skulle underhållas genom författande av kortare uppsatser och skriftliga översättningsövningar till svenska.⁸

Enligt det 1817 framlagda stadgeförslaget motsvarade fordringarna i svenska språket för inträde i elementarläroverken i huvudsak dittills gällande krav. I de latinlösa näringsskolorna erhöll modersmålsundervisningen en förhållandevis gynnad ställning. Föreskrifterna utarbetades i överensstämmelse med beredningsfördelningens uppfattning, att denna undervisning borde omfatta inte bara väl- och rättskrivning utan också grammatik samt övningar i uppsatsskrivning och avfattande av diverse formulärskrivelser. För de lägre näringsskolorna förordades i första klassen sex och i andra klassen fyra veckotimmar åt svensk grammatik, vartill kom fyra veckotimmars skrivövningar i vardera avdelningen. Jämte matematik intog svenska därmed den gynnsammaste ställningen

⁶ Betydelsen av modersmålsundervisningen hade dock tidigare i några fall kraftigt understrukits t. ex. i P. Kölmars Utkast till allmänna uppfostrans förbättring vid de lägre undervisningsverken i Sverige, i G. A. Silverstolpes till kanslersgillet insända skrivelse och i O. C. Wählins likaledes till kanslersgillet ingivna skrift Om svenska nationalskolor.

⁷ Memorial den 26 oktober 1814 (Uk Div. ink. skr. I).

⁸ Kolmodins och Rosensteins uttalanden gjordes i yttranden över G. A. Silverstolpes memorial om läroböcker m. m.

i dessa skolors läsordning. Vid de högre näringssskolorna måste för flera ämnen timantalet minskas, eftersom plats på schemat skulle beredas åt de moderna språken. Även tiden för modersmålet reducerades. Sålunda föreslogs för första klassen tre och för andra klassen två veckotimmar åt svensk grammatik. För vardera avdelningen tillkom emellertid också här fyra veckotimmars skrivövningar. I tredje klassen omfattade modersmålsundervisningen sex timmar per vecka, samtliga avsedda för skrivövningar.⁹ Även i de högre näringssskolorna tilldelades följaktligen enligt kommittéförslaget ämnet svenska ett förhållandevis stort utrymme.

För lärdomsskolornas modersmålsundervisning innebar stadgeförslaget en viss försämring. I första klassen skulle eleverna i lägre lärdomsskolor under två och i högre lärdomsskolor under tre veckotimmar lära de grammatikaliska termerna samt deras användning i både latin och svenska.¹ I de till "Anvisningar och råd" fogade läsordningarna angavs vidare skrivövningar, som tydligen avsåg även modersmålet. För den lägre lärdomsskolans första, andra och tredje klasser föreslogs tre, två respektive en veckotimme och för den högre lärdomsskolans motsvarande klasser fyra, tre respektive en veckotimme, medan skrivövningar däremot saknades i rektorsklassen. I övrigt upptog timplanerna ingen ytterligare tid för undervisning i svenska vare sig i skolorna eller gymnasiet. Förslaget hade utformats i enlighet med uppfattningen, att kunskaper i modersmålet till stor del kunde inhämtas i samband med latinstudierna. Skillnaden mellan undervisningen i svenska språket på den illitterata och den litterata linjen är påfallande. På den lärda linjen fränkades ämnet nära nog helt en självständig ställning och behandlades närmast som ett supplement till undervisningen i klassiska språk.

Kommentarerna över stadgeprojektet kännetecknades av bristande intresse för de delar som berörde undervisningen i modersmålet. I ecklesiastikutskottets betänkande liksom i recensioner av skolordningsförslaget gick man med tystnad förbi bestämmelserna om svenska språkets studium, och i till uppfostringskommittén insända yttranden förekom endast ett enda uttalande rörande detta läroämne. En anonym granskare föreslog, att av de fyra veckotimmar som var avsedda för latinska talövningar på gymnasiet åtminstone en skulle användas "till välbehövlig talövning på modersmålet". Dessutom betecknade han det som olämpligt att begagna bibelläsning som medel att bibringa gymnasisterna "en ren innanläsning och vackert uttal".²

Kommittén fann ingen anledning att på grund av de anförda synpunkterna företa några ändringar rörande modersmålsundervisningen. Däremot föranledde beslutet att även för de lägre apologistskolorna föreslå undervisning i tyska och franska viss reducering av det för svenska upptagna timtalet. Av de för första klassen till undervisning i moderna språk anslagna fyra veckotimmarna togs tre från modersmålet och en från biblisk historia, och av motsvarande åtta veckotimmar för andra klassen fick modersmålet, räkningen, geometrin och geografin avstå vardera två veckotimmar. Den för svenskundervisningen avsedda tiden blev sålunda för första klassen sju och för andra klassen sex veckotimmar, dvs. samma timtal som för de högre apologistskolornas motsvarande klasser. Även med denna minskning i timantalet var modersmålsundervisningen någorlunda väl tillgodosedd.

Uppfostringskommitténs slutliga överväganden och förslag fastställdes utan ändringar

⁹ Den redovisade timfördelningen har beräknats bl. a. med stöd av till Anvisningar och råd fogade läsordningar.

¹ 1817:1:6:4. Jfr Anvisningar och råd, s. 107 f.

² Memorial nr 18 (Uk Div. ink. skr. I). Jfr 1817:1:3:7 och 9.

av Kungl. Maj:t. Den nya skolordningens bestämmelser om svenskundervisningen kommenterades endast sparsamt.³ Tiden var tydligen ännu inte mogen för mera genomgripande reformering av modersmålsundervisningen i läroverken. Intresset för svenska språket var dock i stigande. Därom vittnade bl. a. den rad läroböcker i svensk språklära som gavs ut åren omkring 1820.⁴

Bland förespråkarna för ökad undervisning i modersmålet märktes Geijer. Vid filosofiska fakultetens i Uppsala diskussion den 11 april 1821 rörande studentexamen framhöll han, att en blivande student borde examineras i tre ämnen, nämligen grammatik, matematik och historia med geografi. Med grammatik avsåg han inte bara den allmänna grammatikens grundbegrepp utan också "färdigheten att i ett givet språk använda, såväl de allmänna grammatikaliska reglerna, som de enskilda, vilka ur det särskilda språkets egna natur härflyta, till en grammatikalisk och logisk riktighet i tal och skrift. Det språk, vari förmågan att göra denna användning först och främst bör prövas, synes väl vara givet av sig själv. Det är *modersmålet*. Allt för länge har det vid hela undervisningen varit värdslösat". Enligt Geijers mening skulle akademien "både själv åt detta ämne ägna en större uppmärksamhet och påkalla densamma från andra".⁵ Anders Fryxell var en annan uppmärksamman talesman för svenska språkets studium. Han menade, att modersmålet borde hänföras till huvudämnena vid elementarläroverken.⁶ Vidare kan nämnas Lorenzo Hammarsköld, som vid 1823 års riksdag gick skarpt tillrätta med bl. a. den nya skolordningens bestämmelser om modersmålsundervisningen.⁷

Trots det ringa intresse som visades svenskundervisningen i de insända berättelserna fann sig även 1824 års skolrevision föranlåten att ifråga om lärdomsskolorna och gymnasiet rikta uppmärksamheten på "de sparsamma föreskrifter, som i skolordningen givas för ett grundligt inhämtande av modersmålet, vars lärande likväl bör läggas till grund för all språkundervisning".⁸

Det bör understrykas att flertalet förespråkare för ökad modersmålsundervisning avsåg ett studium, som avsevärt skilde sig från en senare tids uppfattning om dess bedrivande. Jämte övningar i skriftlig och muntlig framställning äsyftades framför allt studier i språklära.⁹ Med någon överdrift kan sägas, att reformivrarna arbetade för modersmålet införande vid de grundläggande grammatikstudierna. Därmed begränsades i viss mån ambitionerna till att gälla ett undervisningsmetodiskt spørsmål, nämligen att genom ett tillvägagångssätt som förordats av bl. a. företrädare för filantropismen enklare och snabbara lära eleverna grammatikens grunder. Den av Lunds domkapitel förordade läsningen av framstående svenska författare varslade om riktlinjer, som först långt senare fick

³ Det kan nämnas att Courierien 1821 (nr 32 och 33) i sin anmälan av den nya skolordningen bl. a. framhöll följande om modersmålsundervisningen: "Den svenska grammatik, som skall läras i första klassen/i lärdomsskolorna/, kan visserligen vara av värde; men då *hva* grammatikor skola läras, innan man känner *en*, och då dessa grammatikor äro olika, måste förblandning och villervalla uppkomma. Där den svenska borde förekomma, nämligen i de högre klasserna, där finns den inte."

⁴ Läroboksförfattare var bl. a. professorn och läraren vid krigsakademien P. Moberg, rektorerna P. G. Boivie och J. Svedbom samt dåvarande skolkollegan Anders Fryxell.

⁵ Geijers samlade skrifter, XI, s. 371 ff.

⁶ Fryxells arbete Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken, s. 14.

⁷ Ad 1, s. 637. Bil. 1, s. 632-642. Jfr Dahlsjö, a. a., s. 17 ff.

⁸ Revisionens berättelse, s. 46.

⁹ Anders Fryxells 1824 utgivna Svenska språklära till skolornas tjänst betecknades i Samtiden 1859 som en "grammatica latina, lämpad på svenska språket".

normgivande inflytande på elementarläroverkens modersmålsundervisning. Som O. Östergren framhåller, dröjde det ännu "ett par tiotal år, innan åsikterna om modersmålets studium, allmänt sett, hunnit nämnvärt över 1600-talets".¹

¹ O. Östergren, a. a., s. 205. Utöver i detta arbete förekommande skildringar av modersmålsundervisningen under 1800-talets förra hälft må erinras om rektor K. Medéns anförande vid fjärde allmänna nordiska skolmötet (Berättelse om det fjärde allmänna nordiska skolmötet i Stockholm den 10, 11 och 12 augusti 1880, s. 217 ff.).

8 Övriga ämnen

8.1 Matematik

1807 års skolordning gick i viss utsträckning tillmötes kraven på ökat utrymme för matematik. Ämnets förbättrade ställning grundades på utilistiska motiv. Uppfattningen om matematikundervisningens formella bildningsvärde verkade i samma riktning. Så anbefalldes t. ex. huvudräkning såsom nyttig för "tankegåvans odling".¹

Med undantag för trivialskolans tredje klass förekom enligt 1807 års stadga matematik i trivialskolans och gymnasiet samtliga avdelningar. I trivialskolan skulle undervisningen drivas till färdighet att räkna "regula de tri och fyra species i brutna tal", varjämte kunskap skulle förvärvas i elementär geometri. Bortsett från bråkräkningen gällde liknande bestämmelser för apologistklassen, där den aritmetiska undervisningen bedrevs "i sin för näringsidkare nödvändigaste tillämpning". På gymnasiet hade lektorn i matematik att bibringa eleverna kunskap i "aritmetiken till fullföljande av vad i skolan blivit lärt" och i geometri åtminstone de sex första böckerna av Euklides' elementa.²

Endast några få granskare av den provisoriska skolstadgan yttrade sig om matematikundervisningen. Så föreslog bl. a. konsistorierna i Kalmar och Stockholm, biskop Stagnelius och lektor A. H. Collin reducerade matematikkurser. Stiftsstyrelsen i Linköping däremot hörde till förespråkarna för en ökad undervisning i ämnet. Domkapitlets uppfattning underströks ytterligare i biskop Rosensteins särskilda memorial. I utpräglat nyhumanistisk anda anförde han däri bl. a. följande för det fortsatta utredningsarbetet betydelsefulla synpunkter.

Försummandet av matematiken utgjorde en av de allvarsammaste bristerna vid elementarläroverken. Dess studium var enligt Rosenstein särskilt betydelsefullt för utvecklingen av elevernas uppmärksamhet: "Denna kan släppas från alla andra föremål för deras läsning, utan att de just därvid alltid röja sin försumlighet; men detta fel kan aldrig döljas vid en geometrisk demonstration eller vid en aritmetisk övning." När de unga nått tillräcklig mognad, borde därför matematikundervisningen börja så fort som möjligt. Vid sidan av "latinska språkets regelbundna och rediga grammatik" framstod geometrin som ett ämne, genom vars studium uppfattningsförmåga och tankeskärpa i hög grad övades. Önskvärt var därför att "aritmetiken fullständigt och geometrien

¹ 1807:6:4. – För det närmast följande se 1807:6:3, 7 och 10 samt 1807:8:3.

² Nämnde lektor kunde inte odelat ägna sig åt matematiken. Hans tjänstgöring innefattade nämligen även ämnena kosmografi, computus ecclesiasticus, usus globorum, fysik, astronomi och meteorologi.

åtminstone till trenne böcker i Euklides lärdes i skolan, på det hela Euklides, med trigonometria plana och första graderna av algebra, vid gymnasium måtte kunna inhämtas".³

I det förslag till skolordning som lektor N. J. Bergsten utarbetade gav han inte matematiken det utrymme, som man kunnat vänta av denne framstående expert i ämnet. Upplysande är ett av honom senare avgivet utlåtande.⁴ Han framhåller i detta, att matematikundervisningen främst bör syfta till formell bildning: "Tankeövningen är det huvudsakliga ändamålet, som åsyftas med matematikens läsning i gymnasier". Den genom undervisningen förvärvade faktiska kunskapen tillmäter han däremot ringa värde, ty "mängden läser matematik för att efteråt småningom glömma alltsammans". Genom sitt arbete i beredningsfördelningen deltog Bergsten i utformandet av dess förslag till kursplaner i matematik.

Den mångfrestande G. A. Silverstolpe synes även i detta sammanhang ha övat stort inflytande.⁵ I likhet med C. von Rosenstein och N. J. Bergsten skattade han matematikens bildningsvärde högt och ansåg, att dess studium skulle börja tidigt. Som exempel på de omfattande matematikkurser Silverstolpe förordade kan nämnas, att han för de planerade treklassiga näringsskolorna angav en lärokurs som tog i anspråk en fjärdedel av den schemabundna tiden. I sin uppskattning av matematiken röjde han påverkan av Pestalozzi, vars åskådninglära enligt Silverstolpes mening borde ligga till grund för matematikstudierna.

Den likaledes i beredningsfördelningen verksamme ledamoten Axel Fryxell ville inte tilldela matematiken lika stort utrymme som G. A. Silverstolpe.⁶ Däremot delade han dennes uppskattning av Pestalozzis åskådninglära.

De bestämmelser om matematikundervisningen som förordades av beredningsfördelningen ingick i nära nog oförändrat skick i 1817 års stadgeprojekt.⁷ Förslaget huvudsakliga innehåll var följande. För näringsskolorna skulle undervisningen utöver genomgång av elementär geometri leda till färdighet i bråkräkning och enkel regula de tri; för lärdoms-skolorna tillkom därjämte grunderna i proportionsläran. Gymnasiekursen omfattade första, femte, sjätte och elfte böckerna av Euklides, ekvationer av första och andra graden med en obekant samt "hela aritmetiken efter läroboken".

Jämfört med 1807 års stadga innebar förslaget en förbättring i ämnets ställning såväl vid lärdomsskolorna som framför allt vid de apologistklassen motsvarande näringsskolorna. För gymnasiet del betydde det en minskning i geometrikursen men en ökning i övriga till matematiken hörande delar. Den i stadgeprojektet förordade reduceringen av lektornas tjänstgöring från tio till åtta veckotimmar innebar knappast någon nedskärning av den för matematiken anslagna lektionstiden. Till skillnad från föreskrifterna i 1807 års skolordning begränsades nämligen matematiklektornas undervisning till geometri, aritmetik och algebra. Att matematiken väl försvarade sin plats på gymnasiet visar även den med nyhumanistisk tendens föreslagna bestämmelsen, att en gymnasiet

inte skulle flyttas till högre avdelning "med mindre han blivit godkänd av fem lärare, varibland de som undervisat i latin och matematik".⁸

Uppfostringskommitténs förslag om matematikundervisningen rönte mycken kritik. Den mest ingående granskningen redovisades av ekleciastika utskottet vid 1817–1818 års riksdag.⁹ Redan uttrycket "matematik" i kursplanerna för närings- och lärdoms-skolornas två lägsta klasser betecknades som alltför omfattande; lämpligare var "räknekonst". Lärokurserna i de nämnda avdelningarna var för vidlyftiga. Två eller högst tre veckotimmar ansågs där tillräckliga. Med elevernas växande mognad kunde undervisningstiden ökas. Den på lägstadiet förordade åskådninglärans värde erkändes visserligen, men utskottet satte ifråga, om det var lämpligt att till omedelbart antagande föreskriva övning i åskådning, då lärarna ännu inte tillräckligt kände till Pestalozzis metod.¹ Bestämmelserna för de högre näringsskolornas undervisning i geometrins grunder och ekvationsräkning ansågs alltför obestämda. En tydligare formulering, som också innebar en reducering av kursen, förordades. Lärdomsskolans geometrikurs kunde uppskjutas ett år och börja i rektorsklassen. Ifråga om gymnasiet kurs påpekade utskottet, att andra tredje och fjärde böckerna av Euklides helt uteslutits, fastän däri förekommande teorem och problem måste anses läsvärda "både för tankeövningens och nyttans skull". Den principiella inställningen kom till synes i utskottets sammanfattningsvis uttalade anmärkning, att det vid gymnasierna väl inte endast var fråga om att "bilda blivande geometriner och matematici".

I åtskilliga övriga yttranden över stadgeprojektet förordades i en eller annan form reducerade matematikkurser.² En alltför tidig början med dessa abstrakta studier kunde förmodas väcka ledsnad snarare än lust. Matematikundervisningen tog därjämte för mycket tid från de vid denna ålder viktiga språkstudierna. Vidare hävdades att matematiklektornas tjänstgöring borde omfatta ytterligare läroämnen. Med utgångspunkt i kommittéförslaget gjordes också mer allmänt gällande, att det var en eftergift åt nya idéer att driva matematikundervisningen som om flertalet elever var ämnade till artilleriet, sjöstaten, lantmäteriet e. dyl., och detta fastän särskilda utbildningsanstalter fanns för nämnda verksamhetsgrenar. Liksom blivande jurister eller medicinare inte hade något behov av att läsa hebreiska, var det obehövt för blivande präster att idka mera omfattande matematiska studier.

Med anledning av kritiken företog kommittén endast en ändring, nämligen att till matematiklektornas undervisningsskyldighet lägga "de första och enklaste elementer av fysiken samt av läran om tiden". Däremot ansåg kommittén, att anmärkningarna mot den föreslagna gymnasiekursen i geometri var obefogade, då med bestämmelserna inte åsyftades förbud mot läsningen av Euklides' andra, tredje och fjärde böcker. Föreskrifterna innebar en påminnelse om att den grundliga underbyggnaden säkrast utröntes genom förhör på de i stadgeprojektet angivna böckerna.

³ I en recension av Brocman's Magasin för föräldrar och lärare, femte häftet, i Journal för litteraturen och teatern 1813 (nr 45 och 47) möter en liknande uppskattning av matematikstudierna.

⁴ Ett odaterat men troligen i början av 1823 avgivet utlåtande över ett par av professor C. E. Kjellin författade geometriska avhandlingar (Uk Div.ink.skr. II). Jfr Uk 12 maj 1824.

⁵ G. A. Silverstolpes memorial den 5 januari, 12 och 26 oktober 1814 (Uk Div.ink.skr. I).

⁶ Axel Fryxell, a.a., s. 12 och 24 f.

⁷ Beredningsfördelningens yttrande den 23 januari 1816 och dess provisoriska uppställning av skolordningens första sektion. – Stor betydelse för förslaget utformning hade förmodligen ett av professor J. Svanberg avgivet utlåtande om en lärobok i geometri. Jfr kommitténs brev till Svanberg den 2 september 1816 (Uk Konzept I).

⁹ Utskottets betänkande, s. 46 ff.

¹ Recensenten i Svensk litteraturtidning 1818 ställde sig också tvivlande till åskådningsovningarna – "en eftersträvad pestalozzianism, vars betydelse rec. icke rätt fattar" (spalt 240).

² För den följande sammanställningen av synpunkter och förslag hänvisas bl. a. till skrivelser från domkapitlet i Västerås, lektor P. Arenander, vice rektor E. von Mellen och biskop J. A. Tingstadius samt till de anonyma memorialen nr 7, 7 G och 15 (Uk Div.ink.skr. I–II).

Till det av Kungl. Maj:t fastställda slutliga förslaget knöt uppfostringskommittén i "Anvisningar och råd" vissa synpunkter på undervisningen i matematik.³ En åskådlig och begreppslig undervisning i detta ämne beräknades ge ungdomen utmärkt tankeövning. Den skulle därigenom lära sig att "fordra redighet i uppgifter, ordning i slutföljder, klarhet i bevisen och bestämdhet i resultaten". Allt meningslöst inpluggande borde undvikas. Lärjungen skulle i minnet fästa aritmetikens regler och geometrins demonstrationer först "sedan de förut blivit av förståndet redigt fattade".

Det matematikstudium som stadgan påbjöd från de lägsta till de högsta avdelningarna avsåg ej inhämtande av ett visst kunskapsmåt, det hade snarast ett formellt bildande syfte: "Blott ett grundligare studium av den del, som läres, anses såsom det enda bildande medel till vinnande av sådana färdigheter, vilka alltid och allestädes gagna sina ägare, samt äro uti alla stånd och villkor användbara, men vilkas saknad hos ämbetsmän torde i allmänhet medföra skadligare följder, än vid en hastig översikt lätteligen märkes".

Bland kommentarerna till den nya skolordningens bestämmelser om matematikundervisningen märktes en kritiskt hållen recension i *Courieren* 1821 (nr 32 och 33). Däri påtalades bl. a. att i den högre lärdomsskolans samtliga klasser matematiken erhölet en nästan lika stark ställning som latin.

Prästeståndet vände sig vid 1823 års riksdag mot stadgandet om antagning till gymnasiet och hemställde i en underdånig skrivelse, att eforus i särskilt ömmande fall skulle kunna ge dispens. Ståndets framställning överlämnades till 1824 års skolrevision, och på dess förslag framtogs latin- och matematiklärarna sin särställning. Antagningen skulle avgöras genom lärarnas enstämmiga beslut eller vid skiljaktiga meningar av eforus. Dock fick i intet fall intagning ske med mindre flertalet lärare lämnade sitt bifall. Även flyttning på gymnasiet skulle verkställas efter samma grunder.⁴

Utöver prästeståndets framställning hade 1824 års skolrevision att ta befattning med endast några få skrivelser som berörde elementarläroverkens matematikundervisning. Röster höjdes såväl för reducerat som för ökat utrymme åt matematiken.⁵ De framförda synpunkterna och förslagen föranledde emellertid inga ändringar.

8.2 Naturvetenskapliga ämnen

Med 1807 års stadga infördes naturalhistoria i undervisningen vid skolor och gymnasier. Eleverna i apologistklassen skulle göras förtrogna med elementär mekanik till praktiskt bruk, "såsom läran om rörelselagarna och hävtygens användande". Gemensamt med gymnasisterna skulle de därjämte inhämta "historisk kunskap om de allmänast förekommande fenomenen i naturen och deras förklaring". Som tidigare nämnts tillhörde

³ Nämda bilaga, s. 28 ff. Motsvarande parti återfinns till större delen ordagrant i 1817 års stadgeprojekt, s. 116 f. Som tidigare nämnts åtog sig biskop Rosenstein att avfatta denna bilaga. Medan de av honom förordade matematikkurserna underkastades vissa ändringar, synes hans i bilagan framförda synpunkter på detta ämnes studium i huvudsak ha bibehållits oförändrade. De kan emellertid knappast betecknas som ett fullt adekvat uttryck för uppfostringskommitténs samlade uppfattning.

⁴ Pr 3 oktober 1823 (Pr 7, s. 18 f.); 1824 års skolrevisions underdåniga skrivelse den 24 september 1824; statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden den 13 maj 1825. Jfr ovan s. 115, not 8.

⁵ Matematikundervisningen berördes bl. a. av biskop Wingård i Göteborg. Enligt hans mening var fordringarna för avgång till akademien alltför omfattande i ämnet matematik. Liknande synpunkter anfördes från stadens gymnasium. Däremot rapporterade lektor N. J. Bergsten, att enligt erfarenheterna vid Gävle gymnasium borde ämnet fysik få vila, till dess matematiklektorns undervisningstimmar visade sig "vara mer än tillräckliga för den elementära matematiken".

det matematiklektorn att undervisa även i fysik, astronomi och meteorologi. Vidare ingick det i gymnasieadjunktens tjänstgöring att en timme i veckan undervisa i botanik och naturalhistoria.⁶ De naturvetenskapliga ämnena hade sålunda ett starkt begränsat utrymme, som dessutom delvis skulle ägnas lärdomshistoriska frågor. Det kan synas egendomligt, att landvinningarna på naturvetenskapernas och teknikens områden – i vårt land med Linné som den mest lysande representanten – inte satt djupare spår i skolstadgans bestämmelser.⁷

Nära nog samtliga insända anmärkningar angående bestämmelserna i 1807 års stadga om de naturvetenskapliga ämnena saknade större betydelse. Det enda mer accentuerade kravet på ökat utrymme för deras studium framställdes av domkapitlet i Växjö, som menade att undervisningen skulle anförtros lektorn i historia. För detta ämne behövde av hans tjänstgöringsskyldighet anslås endast tre å fyra veckotimmar, medan resten borde ägnas naturvetenskaperna.⁸ Några granskare ansåg, att denna ämnesgrupp kunde tilldelas ett par veckotimmar på gymnasiets läsordning.⁹

I skriften "Om ungdomens undervisning i naturalhistorien" betecknade Broocman denna vetenskap som "ett nödvändigt bildningsmedel till sann humanitet".¹ Med en om Salzmans erinrande uppfattning menade han, att praktiska nyttsynpunkter skulle lämna rum för strävan att hos ungdomen väcka kärlek till naturen och göra den delaktig av naturälskarens upptäckarglädje inför alla växt- och djurvärldens under.

Av övriga ledamöter i 1812 års uppfostringskommitté finns endast ett fåtal kortfattade uttalanden om undervisningen i naturvetenskapliga ämnen. G. A. Silverstolpe gjorde gällande, att naturalhistoria inte kunde studeras systematiskt vid elementarläroverken. Den var endast "en samling rön och encyklopedisk" för eleverna. Biskop Rosenstein ansåg däremot, att naturalhistoria utgjorde ett förträffligt studium och var ett angenämt och nyttigt tidsfördriv för ungdomen, särskilt om det förenades med "botaniska excursioner på en eller annan ledig eftermiddag". Ämnet borde därför även i fortsättningen förekomma på gymnasiets läsordning, "endast därät icke lämnas mycket av den knappa tid, som för ännu angelägnare kunskaper så väl behöves".²

Medan den ovan berörda diskussionen främst avsåg naturvetenskapernas ställning i gymnasiet, hävdade kommittéledamoten kanslirådet N. M. Tannström under utformandet av skolordningsförslaget, att undervisning i naturalhistoria borde förekomma i de planerade näringsskolorna.³ Beredningsfördelningen, som närmare skulle utreda frå-

⁶ 1807:6:10 och 1807:7:3 och 4.

⁷ På enstaka ställen var denna undervisning bättre tillgodosedd. Så var t. ex. fallet vid gymnasierna i Strängnäs och Härnösand. Om förhållandena vid sistnämnda läroanstalt se O. Norberg, a.a., s. 44 f.

⁸ Vid domkapitlets sammanträde den 16 december 1812 framhöll lektor P. Nordstedt (gift med en brorsdotter till Linné) bl. a., att fysik och naturalhistoria "såsom för allmänna levnaden de nyttigaste vetenskaper" borde lämnas tillräckligt utrymme på schemat, medan däremot moderna språk och andra ämnen, som var mindre nödvändiga eller kunde läsas på egen hand, borde slopas.

⁹ Så biskop Mörner och lektor Collin i Växjö. Samma yrkande framställdes av domkapitlet i Linköping, som därjämte förordade två veckotimmar i högsta gymnasieavdelningen för undervisning i algebra och fysik.

¹ *Magasin för föräldrar och lärare*, sjätte häftet, s. 1–31.

² Silverstolpes memorial den 5 januari 1814 om undervisningsmetoder m. m. och C. von Rosensteins däröver avgivna yttrande den 30 december 1815. I flera yttranden över Silverstolpes memorial betonades att fysik kunde slopas bland läroämnena; så uttalade sig t. ex. professor O. Kolmodin och rektor G. R. Ahlman. Professor M. Norberg ansåg i motsats till Silverstolpe, att naturalhistoria "såsom en sinnlig vetenskap kan ganska väl efter systematiska metoder föreläsas" (Silverstolpes memorial och yttranden däröver bland Uk Div.ink.skr. I).

³ Uk 31 januari 1816.

gan, fann att trängsel på schemat och svårigheter att skaffa kompetenta lärare reste allvarliga hinder att förverkliga tanken. Enligt dess mening borde det överlämnas åt eförerna att ordna undervisningen i naturalhistoria, särskilt botanik, som kunde bedrivas under "övliga exkursioner på lediga timmar".⁴

Den provisoriska uppställningen av första sektionen utarbetades i enlighet med fördelningens ovan angivna uppfattning. Inom kommittén ansåg man sig emellertid inte helt kunna utelämna den naturvetenskapliga ämnesgruppen. I 1817 års stadgeförlag tillfogades därför föreskriften, att i gymnasiet skulle beredas "tillfälle till allmän undervisning i naturalhistorien". Vid varje läsårs början skulle eforus mot det av staten anslagna arvudet engagera lärare för nämnda undervisning. I "Anvisningar och råd" framhölls att någon fullständig behandling av det omfattande ämnet inte kunde eftersträvas på gymnasiet, eftersom då skulle tas i anspråk tid, "vilken mera ändamålsenligt där bör ägnas åt de egentligen bildande och utvecklande kunskaperna". Efter en översiktlig genomgång av naturalhistoriens olika delar borde undervisningen koncentreras till botaniken.⁵

1817 års stadgeprojekt innebar inskränkning i det redan knappt tillmätta utrymme som 1807 års skolordning lämnat undervisningen i naturvetenskapliga ämnen. Förslaget blev också i denna del utsatt för åtskilliga kritiska anmärkningar, alla syftande till en förstärkning av ämnesgruppens ställning. Ecklesiastikuskottet vid 1817–1818 års riksdag framhöll, att lektorn i matematik även översiktligt borde behandla de vanligaste naturfenomenen och den allmänna mekaniken. Vidare ansåg utskottet, att om den önskvärda handledningen i naturalhistoria skulle ordnas säkert och utan beständiga olägenheter för eforus, borde i stället för årliga avtal lärare tillförordnas i ämnet.

De av kritikerna resta kraven på ökad naturvetenskaplig undervisning motiverades främst ur nyttyosynpunkt.⁶ Även om i naturalhistoria endast lästes "uppställningen av systemae naturae och termini botanici" och i fysiken "korteligen angåves naturens lagar och allmänna fenomen, vore dock en nödig förberedelse till levnadens behov given". Naturalhistoria var av sådan betydelse, att den borde erhålla bestämda lektionstimmar. Domkapitlet i Västerås underströk detta genom att förorda ett sjunde lektorat, som jämte naturalhistoria skulle omfatta tyska och franska.

Det märkligaste inlägget i diskussionen om stadgeprojektets behandling av den naturvetenskapliga undervisningen gjordes av läkaren E. C. Trafvenfelt i en till kommittén ingiven skrift.⁷ Inledningsvis påtalades att stadgeprojektet saknade tillfredsställande bestämmelser om lektionstid och lärare för undervisning i naturalhistoria, ehuru detta studium måste anses utgöra "ett viktigt bildningsmedel till sann humanitet" och ägnat

⁴ Utlåtande den 1 februari 1816 (Uk Koncept I).

⁵ 1817:I:2:5 och 1817:IV:6:5 samt Anvisningar och råd, s. 124. Jfr ingressen till stadgeförlaget, s. XII. – Tillägget i förslaget torde främst ha föranletts av professor S. Ödmanns memorial den 12 augusti 1816 (Uk Div.ink.skr. I). I den omfattande skrivelsen framhöll Ödmann bl. a., att studiet i naturalhistoria inte reste något hinder för grundliga kunskaper utan blott för onyttigt tidsfördriv. Näst religionen utgjorde naturalhistorien "den ädlaste sedelära", och ynglingen borde åtminstone lära känna det viktigaste av hembygdens natur. Fanns inte bland lärarna någon med särskild kompetens, borde undervisningen i ämnet ingå i gymnasieadjunktens åligganden. Tillsättningen av adjunktstjänst borde därför ske med beaktande av betyg i naturalhistoria.

⁶ För det närmast följande hänvisas till skrivelser från bl. a. domkapitlet i Västerås, biskop J. A. Tingstadius, lektorerna P. Arenander, J.E. Strömberg och C. Wingård samt till de anonyma memorialen nr 15 och 17 (Uk Div.ink.skr. I-II).

⁷ Utom av Trafvenfelt var skriften undertecknad av ett tjugotal personer, som i en särskild inläga förklarade sig dela hans uppfattning. Trafvenfelts skrift trycktes under titeln Anmärkningar om naturalhistoriens lärande vid rikets lägre läroverk.

att alstra "en sann fosterlandskänsla och uppväcka tillfredsställelse med allt vad oss omger uti --- fäderneslandets natur". Frånsett dessa inledande ord var det framför allt nyttyosynpunkter som betonades i det följande. Insikter i naturvetenskap "kunna anses lika nödiga, nyttiga och hörande till en bildad uppfostran, som språk, historien eller humaniora". Det var därför en allvarlig brist, att undervisningen i naturalhistoria försumrades vid gymnasierna. Enligt Trafvenfelts mening var det nödvändigt att anställa en särskild lärare för denna ämnesgrupp.⁸

Lärokursen skulle i första hand omfatta botanik. I zoologi ansågs en allmän framställning av djurrikets indelning tillfyllest. "Den fysiska och i flera avseenden så inressanta kännedomen om människan" borde här ligga till grund för undervisningen. Genom kunskap om de mänskliga livsfunktionerna kunde den i samband med botaniken inhämtade läkemedelsläran komma till användning i medicinskt syfte. Den blivande prästen, ämbetsmannen osv. blev därigenom i stånd att hjälpa sjuka, som av en eller annan anledning inte kunde erhålla läkarvård.⁹

Den om 1700-talets nyttyghetspedagogik erinrande skriften studerades av uppfostringskommittén och föranledde tillsammans med av övriga kritiker framförda anmärkningar omarbetning av stadgeprojektet. Det slutgiltiga och av Kungl. Maj:t fastställda förslaget innebar följande: Trängsel på schemat och brist på medel tillät tills vidare endast att två veckotimmar för vardera gymnasieavdelningen anslags till undervisning i naturkännedom. Där inte lärare genom särskild donation redan fanns och till dess en sådan med enskild eller allmän lön kunde tillsättas, skulle eforus utse någon villig och lämplig person inom eller utom kollegiet att mot arvode svara för undervisningen.¹

Gymnasiets lärokurs fastställdes helt allmänt till att omfatta "uppställningen av naturens riken samt särskilt och utförligare --- botaniken". I "Anvisningar och råd" tillades att studierna i mån av tid och tillfälle borde "utvidgas till läran om djuren och insekterna, med huvudsakligt avseende å de uti fäderneslandet förekommande arter, jämte deras nytta eller skadlighet i enskilda hushållningen". Kommittén värderade mindre "de kunskaper, som meddelas genom en död och kall bokstav, än dem, som hämtas ifrån den levande och livgivande naturen". Undervisningen fick inte bli bunden eller trälaktig. Dess huvudsyfte var "att liva ungdomens håg till naturens betraktande".² Jämte naturalhistoria införlivades även fysik med gymnasiets obligatoriska ämnen. Som tidigare nämnts hade lektorn i matematik att svara för denna undervisning.³

Även för apologist- och lärdomsskolorna vidtog vissa förändringar i syfte att utöka

⁸ Att föreslå sådan undervisning i trivialskolorna fann Trafvenfelt vara gagnöst. Han ställde höga krav på ifrågavarande lärares kompetens. Lektor J. R. Fellenius ansåg däremot att berörda undervisning kunde handhas av ett expeditionsbiträde (memorial den 13 december 1817. Uk Div.ink.skr. I).

⁹ Artiklar om förening av medicinska, teologiska och naturvetenskapliga studier med inlägg av bl. a. Trafvenfelt hade redan 1810 varit införda i Stockholms Posten (nr 69, 70, 75, 91, 92 och 250).

¹ Kommitténs underdåniga skrivelse den 22 april 1820; statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden den 9 december 1820; 1820:I:2:1, 2 och 4, I:3:3, I:6:1, 3, 5, 6 och 9, IV:6:5; Anvisningar och råd, s. 47 f. – Förslaget att läraren skulle anställas för ett år i sänder slopades i skolordningen. Enligt kommitténs löneförslag skulle befattningsinnehavaren uppbära tio tunnor spannmål i årligt arvode.

² Till ämnet lämnade anvisningar och råd var i 1817 års stadgeprojekt synnerligen kortfattade. I den utvidgade och omarbetade slutliga utformningen gavs uttryck för en uppfattning om naturstudierna, som innebar ett klart avståndstagande från renodlat utilitistiska synpunkter.

³ De i skolordningen fastställda fordringarna för rätt att vid universitetet undergå prövning för studentexamen angav för fysik och naturalhistoria endast att kunna "nøjaktigt redovisa de stycken, som i detta hänseende blivit föredragna under ynglingens vistande vid läroverket" (1820:I:6:9).

de naturvetenskapliga studierna. I detta sammanhang omnämndes emellertid inte naturalhistoria som självständigt läroämne utan förekom endast i samband med geografi, som även skulle omfatta "naturens elementära kännedom". Skolordningen var i berörda avsnitt synnerligen kortfattad. I "Anvisningar och råd" gavs dock förtydligande upplysningar om vad undervisningen lämpligen kunde omfatta. På detta elementära stadium varken kunde eller borde någon systematisk läsning åsyftas. Det heter: "Människostammarnas olika utseende, djur, växter och mineralrikets alster nämnas och beskrivas där, varest de förmåligast hava sin hembygd". Denna kurs beräknades i apologistskolorna vara avslutad vid flyttning från första och i lärdomsskolorna vid flyttning från tredje klassen.

Jämfört med 1817 års stadgeprojekt innebar bestämmelserna i den nya skolordningen en inte oväsentlig förstärkning av den naturvetenskapliga undervisningen. Dock mötte svårigheter att efterleva föreskrifterna. Knapphet på lönedel eller total avsaknad av sådana utgjorde det allvarligaste hindret.⁴

Under den livliga pedagogiska debatten vid 1823 års riksdag berördes även undervisningen i naturalhistoria. Sålunda riktade på riddarhuset C. H. Posse skarp kritik mot elementarläroverkens sparsamma undervisning i alla de vetenskaper som var av vikt i det allmänna livet. Enligt hans mening vanvårdades naturalhistoria, kemi, mekanik m. fl. ämnen.⁵ De till 1824 års skolrevision insända berättelserna vittnade om att hans starkt negativa uttalande inte var alldeles grundlöst. Av nämnda berättelser kan nämligen bl. a. utläsas att undervisning i naturalhistoria ännu inte ordnats vid gymnasier i Gävle, Västerås, Härnösand och Visby. Vid gymnasiet i Skara hade man däremot sedan flera år tillbaka kunnat betjäna sig av lärare vid stadens veterinärinrättning, och vid Strängnäs' gymnasium ombesörjde innehavaren av det med medicin förenade lektoratet undervisningen även i naturalhistoria. I Kalmar hade tillgripits lösningen att åt en av kollegerna anförtro undervisningen i ämnet på gymnasiet. Av apologistskolorna angav endast en, att undervisning förekom i naturalhistoria, nämligen lägre apologistskolan i Simrishamn. Rapporten därifrån röjde ett livligt intresse för botanik. Vid skolan användes ett område som botanisk trädgård, indelad efter sexualsystemet och försedd med av eleverna insamlade växter.

Den i det föregående behandlade diskussionen om undervisning i naturvetenskapliga ämnen vid elementarläroverken kännetecknades av stridiga åsikter. Liten eller ingen förståelse för dessa ämnen visade anhängarna av en mer eller mindre renodlad humanistisk bildning, i vilken de klassiska språken tilldelats en dominerande plats. Ett uttalande 1832 av domkapitlet i Uppsala – undertecknat av bl. a. ärkebiskop C. von Rosenstein – belyser i all sin korthet väsentliga drag i denna meningsriktnings uppfattning: Av brist på apparatur, samlingar o. dyl. kan naturalhistoria, kemi och astronomi aldrig med

⁴ Ärkebiskop C. von Rosenstein kunde t. ex. hösten 1821 som svar på en skrivelse från gymnasiekollegiet i Gävle endast meddela, att han, så snart tillgång till arvode kunde erhållas, ville söka skaffa gymnasiet en lärare i naturalhistoria. Framställningar om ytterligare lönedel för lärare i ämnet, bl. a. vid gymnasiet i Göteborg, avslogs av Kungl. Maj:t. Gynnsammast utvecklade sig situationen vid gymnasiet i Växjö. Där hade redan tidigare krafter varit i rörelse för att få till stånd ett särskilt lektorat i naturalhistoria. I viss mån tillgodosågs önskemålen genom att därvarande läraren i ämnet enligt beslut den 18 juni 1823 beviljades en icke obetydlig löneökning. (Om nämnda lektorat se t. ex. Allmänna Journalen 1816, nr 50 och 108, samt Tegnér's berättelse till 1843 års skolrevision och hans tal vid gymnasiet's jubelfest samma år.) – Det kan tilläggas att Kungl. Maj:t i skrivelse den 22 december 1831 medgav, att till var och en av lärarna i naturvetenskaper, moderna språk, gymnastik och teckning skulle utgå en årslön om 25 tunnor spannmål.

⁵ Ad 15 maj 1823 (Ad 4, s. 280–299).

någon framgång drivas på elementarläroverk. Utan naturalhistoria där fick vi en Linné, Polhem, Bergman, Scheele. Man påstår sig vilja bibringa eleverna saker i stället för ord, men vad blir det väl, om ynglingarna utan materiel skall studera dessa ting annat än ord för minnet.⁶

En motsatt uppfattning om de naturvetenskapliga studiernas värde företrädde av Trafvenfelt, Linné-lärjungen C. P. Tunberg och deras meningsfränder. Med sina rötter i 1700-talets syn på undervisningen underströk de nyttan och nödvändigheten av att studierna i naturalhistoria m. fl. ämnen inte försumrades vid elementarläroverken. Vidare hävdade bl. a. Broocman, att personlighetsdaning inte stod att vinna endast genom klassiska studier, även läsning av naturvetenskapliga ämnen utgjorde här ett nödvändigt inslag.

Ökat utrymme för bl. a. undervisning i naturkännedom blev ett väsentligt krav i de fortsatta reformsträvandena. Redan 1825 års uppfostringskommitté hade i J. J. Berzelius och C. A. Agardh framstående talesmän för fördjupade naturvetenskapliga studier vid elementarläroverken. Insikten om att undervisning och utbildning måste anpassas till en nyare tids behov av kunskaper och färdigheter vann efterhand terräng inom allt vidare kretsar.

8.3 Historia och geografi

Med undantag för trivialskolans första eller förberedande klass föreskrev 1807 års skolstadga läsning av historia och geografi i samtliga trivialskolans och gymnasiet's avdelningar.⁷ Undervisningen omfattade i trivialskolans andra klass främst fäderneslandets historia under gustavianska ätten samt med stöd av jordglob och karta en översiktlig kurs i geografi. I följande klass studerades angivna kursavsnitt mera fullständigt. För rektorsklassen stadgades vidgade studier i svensk och huvuddragen av allmän historia samt en noggrannare läsning av Europas geografi. Även i apologistklassen inleddes kursen i historia med gustavianska ätten, medan i geografi studerades jordglob samt karta över Sverige. Mer försigkomna elever fick fortsätta läsningen tillsammans med eleverna i de skolklasser, där historia och geografi behandlades utförligare. På gymnasiet hade lektorn i historia att med hela gymnasiet läsa fäderneslandets historia och statskunskap, allmän historia samt "geografien i allmänhet, och den politiska efter dess förändringar vid var huvudepok". Han förutsattes även nyttja de rika tillfällen undervisningen bjöd att hos eleverna "väcka och liva kärlek till fäderneslandet samt dess lyckliga regeringssätt".⁸

Endast några få granskare av 1807 års stadga berörde i sina anmärkningar undervisningen i historia och geografi. Biskop Stagnelius i Kalmar och lektor Collin i Växjö tillhörde dem som förordade reduceringar för denna ämnesgrupp. Den förre hävdade, att ämnesträngsel rådde i trivialskolans andra klass och att geografiundervisningen fördenskull borde ersättas med vidgade övningar i grekiska. Geografistudierna kunde skjutas upp ett år. Den senare fann det för tidigt att i andra klass inleda läsningen av historia och geografi samt grekiska, eftersom latinstudierna därigenom led avbräck. "Den sinnliga och lätta historiska läsningen" kunde leda till att latinstudiet förslappades. På gymnasiet hade historia enligt Collin's mening fått en alltför gynnad ställning, ty "till ingen läsning

⁶ Domkapitlets utlåtande den 14 september 1832 över 1825 års uppfostringskommittés betänkande.

⁷ 1807:6:5,6,7 och 10, 7:3 och 8:2.

⁸ Nämnde lektor kunde inte odelat ägna sig åt historia och geografi. Hans tjänstgöring omfattade även tyska eller franska samt utgivning och rättning av andra gymnasieklassens latinska stilar.

för sig själv är man, särdeles i yngre år, mera böjd än till den historiska". Två veckotimmar borde i stället disponeras för undervisning i naturalhistoria, särskilt botanik, och en veckotimme i vardera nedre och övre ringen för undervisning i statskunskap.⁹ Domkapitlet i Västerås hävdade däremot, att läsningen av historia och geografi i sig själv var nyttig och att den i trivialskolans andra klass gav lämplig omväxling till latinstudierna. Även domkapitlet i Linköping berörde i sitt utlåtande över skolstadgan undervisningen i historia och geografi. I den timplan som förordades för ett på tre ringar uppdelat gymnasium hade historia tilldelats fyra veckotimmar i vardera lägsta och mellersta ringarna. Därtill kom i högsta ringen två veckotimmar lärdomshistoria, huvudsakligen omfattande kortare levnadsteckningar över antika och senare klassiska författare och framstående vetenskapsmän.

Det synes egendomligt, att inte redan i yttrandena över 1807 års skolordning större intresse visades för undervisningen i historia. Med tanke på den strävan till nationell samling, som kom till uttryck efter de olyckliga krigen och den inre omvälvningen, hade man kunnat vänta sig finna större intresse i vart fall för vissa delar av fäderneslandets historia.

Ämnet geografi hade enligt bestämmelserna i 1807 års skolordning en blygsam ställning och betraktades delvis som ett komplement till historia. Det är därför föga märkligt, att geografistudierna berördes så knapphändigt i de insända anmärkningarna. Även i den följande pedagogiska debatten förekom inlägg angående geografiundervisningen förhållandevis sparsamt.

Diskussionen om undervisningen i historia och geografi kom väsentligen att föras av ledamöterna i uppfostringskommittén. Enligt Broocman var kunskapen om fädernas liv och bragder ett verksamt medel att väcka och hålla vid makt en sann fosterlandskärlek. Liksom t. ex. G. A. Silverstolpe menade han, att de inledande historiska studierna skulle knyta an till hjältar och märkesmän och till betydelsefulla händelser.¹ Undervisningen i svensk historia borde göras levande genom att man sjöng patriotiska sånger och ordnade fosterländska fester. I borgarskolan borde avslutningsvis lämnas "en statistisk översikt av landets närvarande tillstånd", som kunde vägleda ynglingen i valet av yrke och förbereda hans inträde i förvärvslivet.²

Axel Fryxell betecknade i sitt 1812 publicerade rektorstal geografi som det nyttigaste läroämnet för eleverna. Därefter ansåg han historia "såsom den tjänligaste odlingen för ynglingaåren".³ Fryxell vände sig mot det själlösa inpluggandet av fakta. Ändamålet med historiska studier var "att väcka ungdomens omdömesgåva och inre själskrafter". För den första undervisningen i historia förordade han utarbetandet av handböcker med "skildringar av märkvärdiga personer, karaktärsdrag, stora mäns bedrifter m. m." De kunde även användas för läs- och talövningar. Sedan på detta sätt i trivialskolans andra klass svensk och i dess tredje klass grekisk och romersk historia behandlats, kunde i rektorsklassen och på gymnasiet tillämpas en synkronistisk metod vid läsning av svensk och allmän historia. En rätt bedriven historieundervisning tog ingen tid från de be-

⁹ Jfr ovan s. 117. – Mot Collins uppfattning opponerade sig vid domkapitlets sammanträde den 16 december 1812 lektorn i historia S. Elmgren, som ansåg bestämmelserna rörande lektoratet i historia lämpliga. Han betonade värdet av de historiska studierna för uppammandet av sann fosterlandskärlek.

¹ Inledningsskriften i Magasin för föräldrar och lärare, som är betitlad Om uppfostran till patriotism, s. 31 ff.

² Om det offentliga läroverket i Magasin för föräldrar och lärare, femte häftet, s. 3.

³ Axel Fryxell, a. a., s. 26 f.

tydelsefulla språkstudierna, eftersom dessa genom ombyte av läroämnen och genom de vid historieläsningen förvärvade kunskaperna om antikens folk och kultur kom att bedrivas med ökat intresse.

Mer än någon av de övriga kommittéledamöterna bör i detta sammanhang G. A. Silverstolpe uppmärksammas. Han hyste ett livligt intresse för undervisningen i både historia och geografi, vilket han bl. a. visade som författare och översättare av läroböcker inom berörda ämnesområden. I sina inlagor till kommittén framhöll han, att undervisningen i historia borde vara beskrivande och konkret.⁴ Historien skulle för ynglingen presenteras som en rad tavlor från skilda tider och folk. Det politiska sammanhanget låg enligt Silverstolpes mening över elevernas fattningsförmåga. Han delade den gängse uppfattningen att historieundervisningen skulle börja med fäderneslandets historia. Lärokursen i allmän historia borde för trivialskolan omfatta tiden fram till Augustus och för gymnasiet tiden fram till det västromerska rikets fall. I övrigt skulle gymnasisterna endast erhålla en summarisk översikt över den allmänna historiens huvudperioder. "Medeltidens förbiistring och nyare tidens kabinettshistoria" borde däremot uppskjutas, till dess elevernas omdöme övats genom andra studier. Undervisningen i historia skulle ske i nära samband med undervisningen i geografi. Endast på det sättet kunde man enligt Silverstolpes mening med framgång studera dessa båda ämnen.⁵ Lärokursen i geografi ville Silverstolpe inleda med en genomgång av de geografiska grundbegreppen och en allmän översikt rörande vårt solsystem, jordgloben med gradnätet, världsdelarna, haven med vikar och uddar, fasta land med öar, berg, floder och sjöar.⁶ Efter repetition med utgångspunkt i jordens zonindelningen skulle de olika folkslagen och länderna behandlas. För att underlätta inlärandet och öva lokalminnet borde eleven rita kartor i anslutning till de skilda kursavsnitten.⁷ Som avslutning på geografiundervisningen förordade Silverstolpe behandling av vissa statistiska uppgifter.

Jämte G. A. Silverstolpe synes framför allt biskop Rosenstein ha påverkat utformningen av bestämmelserna om undervisningen i historia och geografi. I väsentliga stycken delade han Silverstolpes uppfattning. Rosenstein framhöll bl. a., att undervisningen i allmän historia skulle ske "utan filosoferande" men "med noggrann uppmärksamhet på kronologien och i ständig förening med geografin".⁸ Liksom övriga i det närmast föregående angivna kommittéledamöter ville han anpassa historieundervisningen till elevernas psykiska utveckling.⁹ Stor vikt borde läggas vid äldre tiders historia. Den kunde i de ungas sinnen ingjuta "en stark känsla för människans individuella kraft, då hon ledes av fosterlandskärlek och medborgerlig dygd".¹ Vid läsning av såväl historia som geografi skulle

⁴ I detta sammanhang må främst hänvisas till memorialen den 12 oktober 1814 och den 10 februari 1817 (Uk Div.ink.skr. I). I sin 1805 utgivna lärobok i historia gav Silverstolpe uttryck åt delvis andra åsikter om historieundervisningen. Boken fick också en uppläggning som skilde sig från de av honom senare antydda riktlinjerna.

⁵ Se t. ex. uttalande i Norrköpings Tidningar 1811, nr 85.

⁶ Den plan för geografiundervisningen som Silverstolpe föreslog i sitt memorial den 5 januari 1814 sammanföll i allt väsentligt med dispositionen i hans 1813 utgivna lärobok i geografi.

⁷ Liksom den vid Åbo akademi verksamme G. I. Hartman hade Silverstolpe vunnits för denna från Tyskland emanerande idé. På föranstaltande av uppfostringskommittén utgav han en skolatlas, som var avpassad för angivna metod (Uk 29 augusti 1816 och 10 februari 1817. Jfr Stockholms Posten 1818, nr 233).

⁸ Utlåtande den 30 december 1815 över G. A. Silverstolpes förslag om undervisningsmetoder och läroböcker. (Uk Div.ink.skr. I). Jfr även för det närmast följande med Anvisningar och råd i 1817 års stadgeprojekt, s. 117 ff.

⁹ Jfr W. Carlgren i Ped. Tidskr. 1912, s. 246.

¹ Även lektor N. J. Bergsten lade i det av honom utarbetade skolordningsförslaget ifråga om den allmänna historien huvudvikten vid antiken.

kartor användas flitigt, eftersom en sådan metod ledde till klarare och säkrare insikter.

Skolordningsförslagets bestämmelser om undervisningen i historia och geografi utformades i huvudsak enligt de av G. A. Silverstolpe och C. von Rosenstein företrädde åsikterna. Båda läroämnena togs upp i kursplanen för skolornas och gymnasiet samtliga avdelningar. Sin förhållandevis starkaste ställning erhöll de i näringsskolorna. Den till förslaget fogade bilagan lämnade särskilt beträffande ämnet historia åtskilliga anvisningar och råd om mål, metoder och läromedel. Såväl i detta ämne som ifråga om geografifämnet hänvisades därvid bl. a. till läroböcker av G. A. Silverstolpe.

I samband med överläggningarna rörande kursplanen i historia väcktes inom kommittén frågan, om vid läroverken skulle förekomma undervisning i medborgar- och statskunskap. Från bl. a. civiltiska utgångspunkter underströk A. G. Mörner med eftertryck vikten av insikter i dessa stycken. Han ansåg emellertid sådan undervisning behövlig för eleverna i lärdoms-skolorna, eftersom de ämnade sig till universitetet och där kunde inhämta de behövliga kunskaperna. För näringsskolornas elever, som i allmänhet direkt gick över till förvärvsarbete, fann han det däremot betydelsefullt, att man genom undervisning i medborgarkunskap tillgodosåg ett för alla gemensamt behov. I ett land, där även den minst kunnige kunde bli kallad att överlägga om statsärenden, var elementära kunskaper i detta ämne en än väsentligare angelägenhet.²

Beredningsfördelningen biträdde förslaget, och stadgeprojektets bestämmelser utformades med kommitténs gillande i enlighet med Mörners uppfattning.³ Ämnet lag- och statskunskap förekom sålunda endast i kursplanen för näringsskolorna; den i 1807 års skolordning föreskrivna undervisningen i statskunskap på gymnasiet slopades.

Med hänsyn till den tidigare politiska utvecklingen och kommitténs sammansättning kunde man väntat sig en gynnsammare ställning för undervisningen i lag- och statskunskap. Tydligt beaktade inte ledamöterna den felaktiga utgångspunkten för Mörners förslag, nämligen att lärdoms-skolans elever ämnade sig till universitetet och där kunde inhämta kunskaper i ämnet. Långt ifrån alla av dessa elever sökte efter avslutade läroverksstudier inträde vid universitet. Bortsett från de personliga hänsyn som kan tänkas ha spelat in, önskade kommittén emellertid motverka det kritiserade mångläseriet, bl. a. genom att hålla antalet läroämnen nere. Att föra in undervisningen i medborgarkunskap under en särskild ämnesrubrik var sålunda inte någon lämplig lösning. Mörner hade för övrigt själv framhållit, att olika kursmoment kunde ingå i andra läroämnen, nämligen i kristendoms-kunskap, historia och modersmål.

Ecklesiastikuskottet vid 1817–1818 års riksdag framhöll i sitt utlåtande, att valet av läroböcker vid undervisningen i historia och geografi var den väsentligaste frågan. I övrigt innehöll yttrandet endast ett par detaljanmärkningar rörande kursplanerna. Av till kommittén insända memorial berörde bara tre ämnena historia och geografi. Såväl lektor Fellenius som domkapitlet i Västerås hävdade, att undervisningen i geografi alltför mycket inkräktade på de historiska studierna. Geografikursen kunde lämpligen avslutas före uppflyttningen till gymnasiet. Läraren C. G. Grahl i Askersund såg däremot positivt på förslaget om geografundervisningen och nämnde med särskilt gillande den uppmärksamhet som ägnats kartritningen. Av andra meningsyttringar kan nämnas den kritik

² Uk 31 januari 1816. I Mörners yttrande instämde till alla delar N. von Rosenstein. Jfr den av Mörner författade och med Svenska akademiens stora pris 1812 belönade skriften *Vilka äro medlen att hos ett folk uppväcka och underhålla patriotism och en rätt nationlig anda?*, s. 20, 30, 40 f. och 55 ff.

³ Fördelningens utlåtande den 1 februari 1816 (Uk Konzept I) och 1817:1:2:1.

som framfördes i Svensk litteraturtidning. Artikelförfattaren ansåg, att medeltidens och nyare tidens historia behandlats styvmoderligt.⁴

De sparsamt anförda synpunkterna föranledde inga omfattande förändringar. Det av kommittén överlämnade slutliga och av Kungl. Maj:t fastställda förslaget överensstämde sålunda beträffande föreskrifterna om undervisningen i historia, lag- och statskunskap samt geografi i allt väsentligt med motsvarande avsnitt i 1817 års förslag. Däremot omarbetades och utökades avsnittet ”Anvisningar och råd” rörande undervisningen i historia. Känslans, omdömet och fantasins betydelse vid historieundervisningen ställdes mot det andefattiga memorerandet. Inlevelse i och förståelse för skilda epoker och folk borde ersätta tidigare compendieartade kunskaper.⁵ Tillsammans tagna vittnar stadgans bestämmelser och därtill fogade anvisningar och råd om den vikt som i gotisk anda lades vid Sveriges historia under gammal tid. Insikter i fäderneslandets olika förhållanden tillmättes också värde som ett medel att hos ungdomen uppamma fosterlandskärlek och medborgerliga dygder. Den betydelse som ifråga om undervisningen i allmän historia tillmättes antikens tidevarv erinrar om nyhumanistiska synsätt.

Skolordningens bestämmelser om undervisningen i historia, lag- och statskunskap samt geografi gav under de närmast följande åren inte anledning till annat än sporadiska uttalanden. Mot den förhållandevis ringa uppmärksamhet, som under kommitténs hela verksamhetsperiod visades denna del av undervisningen, kontrasterar den livaktighet som karakteriserade utgivningen av läroböcker för ifrågavarande ämnesgrupp.⁶

8.4 Kristendoms-kunskap

Såväl i riksdagsdebatterna som i andra sammanhang sökte prästerskapet slå vakt om sitt starka inflytande över frågor rörande undervisning och utbildning. Sammansättningen av 1812 års uppfostringskommitté är på sitt sätt belysande. Av kommitténs sammanlagt 26 ledamöter tillhörde 18 det lärda ståndet, eftersom fram till 1825 dit också räknades akademi- och skolstaten. Det helt övervägande material, som i form av utlåtanden, berättelser, memorial m. m. låg till grund för utredningsarbetet, emanerade från konsistorier, skol- och gymnasiekollegier samt enskilda personer tillhörande någon av dessa instanser. Lekmannainläggen utgjorde alltså ett blygsamt inslag. I samband med regleringen av Stockholms elementarläroverk hävdade visserligen stadens borgerskap med kraft och inte utan viss framgång sina synpunkter, en händelse som dock tillhörde de sparsamma undantagen. Självfallet kom starka klerikala intressen till uttryck i samband med utformandet av skolordningsförslagets bestämmelser om undervisningen i kristendoms-kunskap.

Enligt 1807 års skolordning omfattade kristendomsämnet i första eller förberedande klassen Luthers lilla katekes med någon kortare förklaring samt valda delar av biblisk

⁴ Svensk litteraturtidning 1818, spalt 87 ff. Jfr Lorenzo Hammarskölds yttrande på riddarhuset den 21 februari 1823 (Ad 1, s. 637 ff., och Bil. 1, s. 632 ff.).

⁵ I den underdåniga skrivelse som åtföljde det slutliga förslaget till skolordning anförde kommittén liknande synpunkter även beträffande geografifämnet.

⁶ I svensk och allmän historia utkom nya läroböcker samt mer eller mindre omarbetade äldre upplagor av svenska författare (bl. a. M. Bruzelius, G. A. Silverstolpe och J. J. Thomäus) eller i översättningar, företrädesvis från tyska (G. G. Bredow, C. H. Pölitz m. fl.) men också från andra språk (t. ex. ett arbete av den engelske historikern E. Gibbon). Bland läroboksförfattare i ämnet geografi märktes G. A. Silverstolpe, G. I. Hartman och D. Djurberg. Därjämte kan nämnas att A. G. Silverstolpe 1812 gav ut en lärobok i statskunskap.

historia. Katekesundervisningen fortsatte genom hela trivialskolan, varvid apologistklassen läste gemensamt med andra och fjärde klasserna. På gymnasiet lades huvudvikten vid dogmatik samt kyrkans historia under de fyra första seklerna och under reformationstiden. Därtill kom bibelstudier i samband med skolornas och gymnasiernas språkundervisning. Vidare bör erinras om de dagliga morgonbönerna i lärosalen jämte bibelläsning med förklaringar och repetitioner samt beivrandet av allmänna gudstjänster och därpå följande predikoförhör. Undervisningen präglades i trivialskolan av katekesläsningen och på gymnasiet av inlärandet av teologiska kompendier, i båda fallen ledande till ett övermått av läxförhör.⁷

I de insända anmärkningarna mot den provisoriska skolordningen lämnades i stort sett bestämmelserna om kristendomsundervisningen utan erinringar. Den på gymnasietadiet förhållandevis rikligt tillmätta tiden gav utrymme för teologiska studier, som i många fall var den blivande själsörjarens enda mer djupgående bekantskap med ifrågavarande vetenskap. Som en ytterligare förberedelse för prästerlig verksamhet önskade domkapitlet i Skara införa predikoövningar för äldre gymnasister. Om därigenom vanns åsyftad verkan, kunde den kommande universitetsvistelsen avkortas. Domkapitlet i Linköping ansåg, att gymnasiets kurs i dogmatik var alltför omfattande, en uppfattning som delades av lektor P. Nordstedt i Växjö. Denne förordade därjämte en utvidgad kurs i kyrkohistoria. Nordstedt menade nämligen, att av all historia var kyrkohistoria viktigast och mest lärorik. Vidare kan nämnas, att några granskare förordade minskningar i morgonböernas bibelläsning från föreskrivna ett eller två kapitel till ett eller delar av ett kapitel.⁸

Medveten om rådande missförhållanden framhöll C. U. Broocman, att den religiösa och etiska bildningen vid de av honom föreslagna borgarskolorna framför allt skulle bibringas "genom bibelns rätta läsning och användande". Även för gymnasierna ställde han samma krav. Uppgiften att utbilda teologer tillkom universiteten; gymnasierna skulle endast förmedla en allmänt vetenskaplig bildning. Systematisk dogmatik, exegetik och "polemik" hörde således inte till de ämnen som där borde förekomma: "Religion, icke någon lärd teologi, utgöra även huvudsaken i gymnasiet".⁹

Broocman föregrep emellertid utvecklingen också på detta område. Tiden var inte mogen för någon genomgripande reformering av kristendomsundervisningen. T. o. m. den oppositionelle G. A. Silverstolpe ansåg, att man endast hade "att följa de läroböcker kyrkan stadgat för kristendomsundervisningen".¹ Redan beredningsfördelningens utlåtande i januari 1816 angående läroböcker gav vid handen, att utskottet i berörda hänseende inte övervägde några större förändringar. 1817 års stadgeförslag överensstämde också ifråga om bestämmelserna angående kristendomsämnet i väsentliga delar med föreskrifterna i 1807 års skolordning.

Enligt skolordningsprojektet utgjorde katekes och biblisk historia alljämt huvuddelen av kurserna för de trivialskolorna motsvarande närings- och lärdomsskolorna. För sistnämnda skolors fjärde klass föreskrevs dock läsning av "korta utdrag av den för gym-

⁷ Se J. Wahlfisk, a.a., s. 178. Jfr memorial av M. Norberg och P. V. Tholander (Skrivelser den 14 juli respektive 5 oktober 1814. Uk Div.ink.skr. I).

⁸ Så t. ex. enligt konsistorierna i Karlstad och Stockholm.

⁹ Om det offentliga läroverket i Magasin för föräldrar och lärare, femte häftet, s. 10 och 16. Jfr även F. V. Lindners av Broocman översatta skrift Om den religiösa bildningen i Magasin för föräldrar och lärare, första häftet, s. 42 ff.

¹ Memorial den 5 januari 1814 (Uk Div.ink.skr. I).

nasium antagna latinska teologiska läroboken".² Beträffande gymnasierna anbefalldes helt allmänt genomgång av antagna läroböcker och kompendier. Eftersom de i "Anvisningar och råd" omnämnda läroböckerna redan tidigare användes, åsyftades av allt att döma ingen förändring.³ Klarare än i 1807 års skolordning framhölls i nämnda anvisningar att "det religiösa sinnet bör väckas, livas och utbildas" vid kristendomsundervisningen. Bruket att efter högmässogudstjänstens slut anställa predikoförhör med eleverna bibehölls. Förhöret skulle "förrättas med värma och andakt men tillika kort", så att det inte väckte kallsinnighet och ledsnad hos eleverna. På visst sätt märklig är den betydelse som tillmättes bibelläsningen i samband med morgonböerna. Den skulle förekomma "dels för att pröva och bibehålla en oavbruten uppmärksamhet, dels för att allmänt bringa en ren innanläsning och vackert uttal".⁴

Förhållandevis få anmärkingar riktades mot skolordningsprojektets bestämmelser om kristendomsämnet. Kommittén hade själv betecknat religionen såsom "det viktigaste föremålet för all kunskap".⁵ Samma uppfattning kom också till uttryck i flera yttranden över förslaget.⁶ Ecklesiastika utskottet vid 1817-1818 års riksdag vände sig mot nyssnämnda bestämmelser om bibelläsning i samband med morgonböerna. Utskottet menade, att bibelläsningen "i en vida högre avsikt än för deklamationsövning bör tillstyrkas, vartill den måhända icke heller är den tjänligaste".⁷ Vidare satte utskottet ifråga, om inte läraren borde förklara innehållet i det lästa för att ge eleverna ökade insikter och väcka deras religiösa känslor.⁸ Lämpligen kunde även de äldre eleverna ibland helt kort få sammanfatta det lästa kapitlet.

Ovan antydda erinringar mot kommittéförslaget föranledde inga nämnvärda omarbetningar. En avgjord förbättring i ämnets ställning på gymnasiet innebar den tidigare berörda förändringen, att teologie lektorn befriades från undervisningen i hebreiska språket.⁹

Skolordningens kursplaner i kristendomskunskap betydde ett avsteg från kommitténs grundtanke, att elementarläroverkens undervisning skulle ha allmän och förberedande karaktär. Bestämmelserna innebar eftergifter för klerikala krav och anslöt sig nära till tidigare bestämmelser och rådande förhållanden, som föranlett G. A. Silverstolpe att med viss överdrift beteckna de lärda skolorna som "inrättade blott i en partiell avsikt, nämligen bildande av präster".¹ Kommittén fann sig föranlåten att i "Anvisningar och råd" utförligt motivera sitt ställningstagande.² Flertalet ynglingar som ämnade sig till det lärda ståndet ansågs sakna medel att uppehålla sig någon längre tid vid universitetet,

² 1817:I:6:7. I sitt utlåtande över 1807 års stadga hade domkapitlet i Göteborg framfört förslag i den riktningen.

³ Anvisningar och råd, s. 106 f.

⁴ 1817:I:3:9.

⁵ Anvisningar och råd, s. 105.

⁶ Särskilt betonades detta av lektor Fellenius. Han ansåg för övrigt, att exegetiken inte fått tillbörligt utrymme. Den borde komma i första hand, dogmatik och kyrkohistoria i andra. Exegetisk undervisning efter några av Davids psalmer kunde enligt hans mening lämpligen utgöra ett särskilt läroämne för de mer försigkomna gymnasisterna, dock med rätt till befrielse för dem som inte ämnade sig till det lärda ståndet.

⁷ Utskottets betänkande s. 45.

⁸ Jfr 1807:3:5. - Detta tillvägagångssätt hade redan i samband med anmärkningarna mot 1807 års skolordning förordats av konsistorierna i Skara och Stockholm. Konsistoriet i Västerås företrädde i sitt yttrande över 1817 års stadgeprojekt en liknande uppfattning; samma var förhållandet med lektor Fellenius.

⁹ Se ovan s. 80 f.

¹ Försök till en framställning av allmänna läroverkets närvarande tillstånd i Sverige, s. 66.

² 1820 års skolordnings Anvisningar och råd, s. 42 f. Jfr 1817 års förslag, s. 120 f.

varför ”den tid av vanligen ett, högst tvenne år de där vistas, skulle vara alldeles otillräcklig, om de icke redan på gymnasium gjort någon början med teologiska studier”. Kommittén menade vidare, att man av varje bildad person kunde fordra ”åtminstone någon kännedom av de teologiska termer och läroformer, vilka i förra tider åstadkommit så mycket jäsning och så viktiga händelser samt följaktligen i nästan allt slags litteratur och särdeles i historien ofta förekommit”. Detta studium tillerkändes även formellt bildningsvärde, då det ansågs ”bidraga att stärka fattningsgåvan och bereda förståndet till djupa undersökningar”.

Erfarenheterna av skolordningens bestämmelser om kristendomsundervisningen blev inte odelat positiva. I skrivelser till 1824 års skolrevision framhölls, att den lärda teologin – liksom hebreiska språket – med fördel kunde skjutas upp till gymnasiet. Minsta delen av dem som genomgå lärda skolan blir präster; även för dessa skadar visst inte det föreslagna uppskovet, och för alla övriga hur mycken kostnad, möda och tid skulle inte besparas till nyttigare övningar.³ Revisionen beaktade erinringarna och föreslog, att ifrågavarande kursmoment skulle slopas i lärdomsskolan.⁴ Liksom beträffande vissa andra förslag av revisionen överlämnade dock Kungl. Maj:t åt 1825 års uppfostringskommitté att ytterligare överväga berörda fråga. Såsom tidigare nämnts beslöt Kungl. Maj:t däremot på revisionens förslag, att undervisningen i hebreiska skulle överföras på tjänsten som teologie lektor.⁵

8.5 Filosofi

Vid utarbetandet av bestämmelserna om filosofiundervisningen i 1807 års stadga hade förts fram vitt skilda uppfattningar. Liknande meningsmotsättningar kom till uttryck vid utformandet av den följande skolordningens motsvarande delar. Alltjämt hävdades från konservativt klerikalt håll, att teologin skulle vara normgivande för filosofin.

Skugggräns för transcendentalfilosofin återspeglades såväl i anmärkningarna över den provisoriska skolstadgan som i förslagen till nya bestämmelser. Konsistoriet i Kalmar anförde bl. a. i sina anmärkningar mot stadgan, att ”de abstraktare delarna av den teoretiska filosofien böra sparas till mognare år, särskilt som de filosofiska systemen så ofta ombyta form”. En kortare kurs i logik var tillräcklig för gymnasiet, där framför allt etiken borde studeras. Vidare kan nämnas att biskop Rosenstein tvivlade på lämpligheten av att överhuvud taget bedriva någon filosofiundervisning i gymnasier.⁶

I de yttranden som kommittén begärde in under utarbetandet av stadgeprojektet betonades i allmänhet undervisningen i logik.⁷ G. A. Silverstolpe önskade därutöver en kortfattad historisk översikt, i samband med vilken betydelsen av filosofiska termer kunde förklaras.⁸ En liknande propedeutisk kurs förordade även professor Jöns Svanberg

³ Så rektor C. G. Lindberg vid Nyköpings högre lärdomsskola och apologistklass. Yrkandet återkom t. ex. i remissvar över 1825 års uppfostringskommittés betänkande och aktualiserades även i 1832 års skolrevision.

⁴ Revisionens protokoll den 17 augusti 1824.

⁵ Se ovan s. 102.

⁶ Yttrande den 30 december 1815 (Uk Div.ink.skr. I). Jfr ingressen (s. XI) samt Anvisningar och råd (s. 123) i 1817 års förslag.

⁷ Så t. ex. S. Ödmann (Memorial den 12 augusti 1816. Uk Div.ink.skr. I).

⁸ Memorial den 5 januari och 9 november 1814. M. Norberg, P. V. Tholander och C. Stridsberg hävdade dock gentemot Silverstolpe, att de egentliga filosofiska studierna skulle påbörjas redan före ankomsten till akademien. Memorial den 14 juli, 5 respektive 27 oktober 1814 (Uk Div.ink.skr. I).

i Uppsala, vars förslag i hög grad synes ha tilltalat kommittéledamöterna.⁹ De i 1817 års stadgeprojekt införda bestämmelserna utformades nämligen i nära anslutning till hans uppfattning.

Enligt förslaget skulle filosofistudierna – i likhet med dittills gällande ordning – påbörjas i gymnasiet. Vid avgången till akademien borde ynglingarna ”redigt känna logik i samband med allmän språklära samt en historisk inledning till filosofien, åtföljd av dess allmänna terminologi”.¹ Sistnämnda studium skulle ge eleverna ”begrepp om äldre och nyare tiders i filosofien brukade terminologi”. Lärkursens historiska del borde enligt utredningens mening framför allt omfatta den antika filosofin.² Undervisningen skulle alltjämt handhas av en särskild lektor. Ifråga om timtalet erhöi filosofin sålunda samma gynnade ställning.

Jämfört med kursplanerna enligt 1807 års stadga innebar bestämmelserna i 1817 års förslag omfattande förändringar. Sålunda uteslöts undervisningen i psykologi och kosmologi samt etik och den därmed sammanhängande naturrätten, liksom de på latin anfallda disputationsovningarna ”över teser i ämnen, som i föreläsningarna äro förklarade”. Därvid är dock att märka att etiken enligt kommitténs mening skulle hänföras till teologie lektorns undervisning. Nämnde lärare förmodades ”bibringa sina lärjungar utur filosofiens område bestämda begrepp om plikt och rätt, frihet, tillräkande, samvete m. m., dvs. om nästan allt, vad utur moralfilosofien vid gymnasistens ålder och kunskapsgrad kan lämpligen inhämtas”.³

Uttalandena vid stadgeprojektets remissbehandling gick till övervägande delen i konservativ riktning. Åtskilliga granskare förordade, att dittills gällande föreskrifter i väsentliga stycken skulle bibehållas.

Ecklesiastika utskottet vid 1817–1818 års riksdag hävdade, att den allmänna grammatiken utan skada kunde slopas. Filosofins terminologi bedömdes på enahanda vis. Med sina till levande språken mångfaldigt förändrade termer blev den enligt utskottets mening endast skal utan kärna. Sådana minnesövningar betecknades som mer skadliga än gagnande. Utskottet vände sig också mot att moralfilosofin inte längre skulle ingå i filosofilektorns undervisning. Särskilt befarades därigenom ett allvarligt avbräck för blivande religionslärare, som under en ofta kortvarig vistelse vid universitetet utan förkunskaper skulle få stora svårigheter att tillgodogöra sig den akademiska undervisningen i ämnet.⁴

Lektorn i filosofi vid gymnasiet i Västerås J. Borelius satte ifråga, om det var lämpligt att föra över etiken till den redan hårt belastade teologie lektorns undervisningen. Psykologi och naturrätt var enligt hans mening nyttiga och nödvändiga ämnen som borde ingå i gymnasiekursen. Bestämmelserna om studiet av filosofins historia och terminologi betecknade Borelius som diffusa. Äsyftades den spekulativa filosofin, kunde den knappast göras begriplig på gymnasiestadiet. Läraren borde begränsa sig till att lägga fram problemen

⁹ Memorial den 12 juli 1814 (Uk Div.ink.skr. I).

¹ 1817:I:6:9. – Den vikt som lades vid logiken överensstämde helt med ett långt tidigare uttalande av filosofiska fakulteten vid Uppsala universitet som kommit till utredningens kännedom (Fakultetsprotokoll den 17 november 1802; transumt bland Uk Div.ink.skr. II).

² Se Anvisningar och råd, s. 123 f. Jfr Broocmans Om det offentliga läroverket i Magasin för föräldrar och lärare, femte häftet, s. 13 f. och 18.

³ Skrivelse till Kungl. Maj:t den 22 april 1820 med förslag till ny skolordning.

⁴ Av utlåtandet att döma hade utskottet inte beaktat, att undervisning i moralfilosofi förutsattes ingå i teologie lektorns tjänstgöring.

utan att inlåta sig på analys av olika förklaringsgrunder.⁵

Domkapitlet i Kalmar hörde till dem som i likhet med ecklesiastika utskottet ansåg, att undervisning i filosofiska termer ofta endast skulle utgöra ett hopande av meningslösa begrepp.⁶ Bakom denna uppfattning kan spåras domkapitlets farhågor, att ungdomen skulle göras förtrogen med transcendentalfilosofin. Huvudvikten borde alltså läggas vid läsning av etik och naturrätt.

Ett yttrande av kontraktsprosten i Nyed J. Frykstedt ger en god föreställning om de motstridiga åsikter som rådde om filosofiundervisningen.⁷ Under universitetsvistelsen i Uppsala från 1784 fram till sekelskiftet hade han – tydligen under påverkan av D. Boëthius – blivit en ivrig anhängare av Kants filosofi.⁸ Reminiscenser från de hetsiga debatterna i 1790-talets Uppsala skymtar fram i hans uttalande. Frykstedt hävdade, att man från kursplanerna inte kunde utesluta moralfilosofin, som var ett av de allra nödvändigaste ämnena. Betecknade man den i sitt ”rena, nya skick” som mer subtilt än hos Wolff och dennes efterföljare, borde man också utesluta den ortodoxa teologin, ty ”var finnas spetsfundigare och grälsjukare diskussioner än där”. Frykstedt ansåg vidare, att undervisningen i moralfilosofi hos eleverna grundlade ”en orubblig övertygelse om värdet av en sann religion och kristendomens höga sanningar” och hjälpte dem att rätt förstå dessa. Enligt hans mening borde detta studium inledas redan i lärdoms skolans fjärde klass.⁹

I yttrandena över stadgeprojektet tillstyrktes eller lämnades utan erinringar dess föreskrifter om undervisningen i logik, dock med undantag för en anonym granskare som satte ifråga, om gymnasisten var tillräckligt mogen för ett så abstrakt studium.¹

Granskarnas skiljaktiga åsikter om kursplanen i filosofi försatte uppfostringskommittén i ett besvärligt dilemma. Eftersom förslaget om undervisningen i logik mottagits positivt, kunde kommittén med sin uppskattning av dessa delars formella bildningsvärde åtminstone på en punkt vidhålla den tidigare förordade lärokursen. I övrigt sökte den undvika att ta ställning till de brännbara frågorna. Så länge striden mellan olika filosofiska system inte var bilagd, utgjorde den historiska delen enligt kommitténs mening det lämpligaste kursavsnittet.² Under hänvisning till att en fri utveckling av varje vetenskap var det mål, mot vilket alla undervisningsanstalter borde sträva, gav kommittén i det slutliga förslaget föreskrifterna en allmän innebörd. Med bibehållande av stadgeprojektets bestämmelser om läsning av logik jämte allmän språklära överlämnades åt läraren att

⁵ Domkapitlet i Västerås bifogade med instämmande Borelius' memorial till sitt eget yttrande över stadgeprojektet (Uk Div.ink.skr. I-II).

⁶ Denna uppfattning delades bl. a. även av recensenten i Svensk litteraturtidning 1818 (spalt 85 f.) och av en anonym granskare, som frågade sig om med terminologin åsyftades Wolffs, Kants, Fichtes eller Schellings filosofiska uttrycksätt (memorial nr 17. Uk Div.ink.skr. I).

⁷ Odaterat memorial (Uk Div.ink.skr. I).

⁸ Om D. Boëthius' föreläsningar se bl. a. anteckningar 1791 av J. F. Iverus och 1794, 1796 och 1797 av A. J. Åkerstein (Sign. R.3 respektive P. 16:1-4. KB). Jfr R. Geijer, a.a., s. 17 ff.

⁹ Denna uppfattning är ensamstående. Rektor E. Haeggquist vid Umeå trivialskola föreslog dock, att logik skulle läsas redan i fjärde klassen (memorial den 21 januari 1818. Uk Div.ink.skr. I).

¹ Memorial nr 15 (Uk Div.ink.skr. I).

² Om de starka motsättningar som dikterade kommitténs ställningstagande vittnar värtaligt en brevväxling februari-maj 1816 mellan kanslern för Lunds universitet Lars von Engeström, biskop V. Faxé och professorn i teoretisk filosofi M. Fremling angående den sistnämndes undervisning. Särskilt orolig synes von Engeström ha varit över föreläsningar om Schellings naturfilosofi. Det kan nämnas att han begärde yttrande i frågan av bl. a. Leopold (Engeströmska samlingen, osign. nr 55. KB). – Utan att det påtalades höll dock professor S. Grubbe 1814 i Uppsala en föreläsningsserie, i vilken han bl. a. behandlade Kant, Fichte och Schelling. Elva år senare belyste han deras uppfattning i estetiska frågor (Sign. P. 70 respektive P. 48. KB).

välja de delar av den praktiska och teoretiska filosofins särskilda lärostycken med deras tillhörande historia och terminologi, som kunde vara begripliga och tjänliga för eleverna.³

De av uppfostringskommittén föreslagna och av Kungl. Maj:t fastställda bestämmelserna om filosofiämnet lämnade med sin vaga innebörd inte talesmän för olika meningsriktningar några direkta angreppspunkter. Kritik riktades i stället mot den därigenom uppkomna oklarheten om undervisningens syfte och innehåll. Därvid bör särskilt uppmärksammas Lorenzo Hammarskölds ironiska inlägg vid 1823 års riksdag. Han frågade sig, hur eleverna skulle kunna bibringas rediga och klara ”begrepp om filosofiens termer utan ett fullständigt studium av vetenskapens hela djup”.⁴

1824 års skolrevision beaktade vid sina överläggningar den framförda kritiken och föreslog en något klarare och samtidigt en delvis annan avgränsning av filosofie lektorns ämnesområde. Ändringarna innebar bl. a., att kontroversiella frågor lättare skulle kunna undvikas. Helt i överensstämmelse med revisionens förslag fastställde Kungl. Maj:t, att nämnde lärares undervisning skulle omfatta elementen av empirisk psykologi, logik, allmän språklära och etik.⁵

8.6 Övningsämnen

I föreliggande avsnitt behandlas frågor rörande ämnena sång och musik, teckning och gymnastik. Förekomsten av övningar i välskrivning har berörts i samband med diskussionen om språkundervisningen.

8.6.1 Sång och musik

Enligt 1807 års skolordning skulle ungdomen i skolor och gymnasier onsdagar och lördagar efter kl. 3 övas en timme i kyrkosång, de som hade förutsättningar därjämte i instrumentalmusik. Omusikaliska elever kunde befrias från undervisningen av rektor, som hade att se till att dessa lärjungar använde lediga sångtimmar till andra nyttiga ändamål. Vid trivialskolorna borde till tjänsten som sång- och musiklärare helst antagas någon litterat person, som under perioder med stor elevtillströmning kunde biträda läraren i första eller förberedande klassen.⁶

I flera yttranden över den provisoriska skolordningen gjordes gällande, att den för sång- och musikundervisning anslagna tiden var för knapp.⁷ Övningar klassvis, fördubbling av lektionstiden, en timmes daglig undervisning kan nämnas som exempel på förslag att förbättra ämnets ställning. Stockholms stads konsistorium fann det också mindre lämpligt, att sångläraren skulle biträda som lärare i förberedande klassen. Vid tillsättning

³ Uk 22 april 1820 och underdånig skrivelse samma dag med förslag till ny skolordning samt Kungl. Maj:ts skrivelse den 16 december 1820 om stadfästelse av skolordningen. – 1820:I:3:3 och 6:9.

⁴ Ad 1, s. 637, och Bil. 1, s. 632 ff. Hammarsköld hade i en 1821 utgiven och med Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens högsta pris belönad avhandling på över 500 sidor behandlat de filosofiska studierna i Sverige från äldsta tider fram till början av 1700-talet.

⁵ Revisionens protokoll den 18 och 21 augusti 1824 samt statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden den 13 maj 1815.

⁶ 1807:6:11 och 14 samt 9:4.

⁷ Lärarna vid gymnasiet i Gävle underströk sångens förädlade verkan på känslolivet och erinrade om den vikt som fördenskull lagts vid sången i den antika fostran. Kollegiet förenade sig med ämneslärarens yrkande på ökad övningstid. Domkapitlet i Uppsala ställde sig dock kallsinnigt till förslaget, eftersom endast ett fåtal elever hade öra och fallenhet.

av tjänst borde mer avseende fästas vid skicklighet i sång än vid boklig bildning.

Sång- och musikundervisningen aktualiserades även i samband med förslag till provisoriska ändringar i 1807 års stadga. Vid gymnasiet i Strängnäs hade denna undervisning tidigare omfattat sex veckotimmar. Obenägen att minska timtalet utverkade biskop Tingstadius, att läraren i ämnet skulle undervisa trivialskolans och gymnasiets elever fyra veckotimmar och därjämte under två veckotimmar meddela enskild undervisning.⁸

I utredningsarbetet visade särskilt Axel Fryxell intresse för sång- och musikundervisningen. "Ehuru större älskare än kännare" i ämnet anförde han i ett memorial om en lärobok i sång synpunkter, som visade sig få stor betydelse för kursplanens utformning. På Fryxells initiativ remitterades skrivelsen till Musikaliska akademien.⁹ Den delade Fryxells uppfattning att koralsången råkat i förfall. För att avhjälpa bristerna erbjöd sig akademien att låta utarbeta en lämplig lärobok jämte en tjänlig koralsamling. Den angav även kursplan, vissa metodiska synpunkter samt de krav som borde ställas på utbildningen av lärarna.¹ Skriftväxlingen följdes av överläggningar mellan beredningsfördelningen, akademins sekreterare P. Frigel och sångmästaren C. A. Stieler. Under dessa utformades förslag till bestämmelser för undervisningen i sång och musik.²

Frånsett invändningar dels av domkapitlet i Västerås mot gemensam sångundervisning för skolelever och gymnasister, dels av en anonym granskare mot förening av lärartjänst i sång och/eller musik med annan lärartjänst föranledde denna del av stadgeprojektet inga erinringar.³ Efter viss formell överarbetning infördes bestämmelserna i det slutliga skolordningsförslaget och fastställdes av Kungl. Maj:t.

I huvudsak innebar de nya föreskrifterna följande.⁴ Sångundervisningen förblev alltjämt obligatorisk, men liksom tidigare kunde omusikaliska elever befrias från deltagande. För gymnasisterna beräknades sångundervisningen oförändrat omfatta en veckotimme, medan den för skolornas elever utökades till tre veckotimmar. Elever i på samma ort belägna apologist- och lärdomsskolor skulle undervisas gemensamt. Oavsett klasstillhörighet indelades lärjungarna därvid i två, högst tre sångklasser. Lördag eller annan dag före helgdag övades samtliga deltagande elever gemensamt. Den särskilda instruktion för lärare i koralsång och musik som togs in i skolordningen ger bl. a. vid handen, att övningarna främst avsåg psalmsång, svenska mässan och annan kyrklig sång. De mest framstående sångarna hade att biträda vid alla högtidliga tillfällen i kyrkan eller på läroverket. Förekommande prov vid termins- och läsårsslut skulle även omfatta koralsång. – Vid alla läroverk med director musices kunde elever som så önskade två timmar varje onsdags- och lördagseftermiddag erhålla undervisning i instrumentalmusik.

Som tidigare framhållits aktualiserades under utformandet av nya bestämmelser om undervisning i sång och musik även behovet av en lämplig lärobok. Musikaliska akademien drog försorg om författandet och utgivandet av en sådan och anmodade den förut nämnde C. A. Stieler att utföra arbetet. Han kunde 1820 ge ut den expertgranskade

⁸ Underdånig skrivelse den 7 september 1814. Statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden den 22 september samma år.

⁹ Fryxells memorial den 4 mars 1816 (Uk Koncept I) och kommitténs protokoll samma dag.

¹ Yttrande den 26 mars 1817 (Uk Div.ink.skr. II).

² Uk 8 april 1817. Skrivelse till akademien den 17 april 1817 (Uk Koncept I).

³ Memorial av domkapitlet i Västerås den 30 januari 1818 och odaterat anonymt memorial, nr 4 (Uk Div.ink.skr. I–II). Jfr J. J. Hedrens till prästeståndet ställda yttrande över stadgeprojektet (memorial den 16 februari 1818. Uk Div.ink.skr. I).

⁴ 1820:I:2:5, 3:6, 9:2 och 9 samt IV:2:1–5.

och av Kungl. Maj:t godkända läroboken.⁵ Det kan vidare framhållas att uppfostringskommittén och akademien överlade om frågor angående krav på lärarnas kompetens och utbildning. Den nyinrättade direktionen för huvudstadens elementarläroverk sökte på olika sätt främja såväl utgivandet av Stielers lärobok som anordningar för utbildning av lärare i sång och musik.⁶

8.6.2 Teckning

Intresset för teckningsundervisningen vid elementarläroverken var under den här aktuella tidsperioden mycket begränsat. En total brist på synpunkter i ämnet kännetecknade anmärkningarna mot 1807 års skolordning. I viss mån kan detta förhållande dock tillskrivas frånvaron av föreskrifter om teckningsundervisning i den provisoriska stadgan. De 1813 till uppfostringskommittén insända kompletterande uppgifterna ger en liknande bild. Enligt rapporterna förekom undervisning i teckning endast vid två läroverk, nämligen trivialskolan i Norrköping och gymnasiet i Göteborg.⁷ Vidare må nämnas att de enligt Kungl. Maj:ts cirkulär den 29 april 1813 tillåtna provisoriska ändringarna endast i ett fall berörde ämnet teckning. Med inspektors samtycke medgavs nämligen rektor vid trivialskolan i Norrköping att disponera lediga levtimmar till bl. a. övningar i ritning.⁸

Inom uppfostringskommittén aktualiserades teckningsundervisningen i samband med beredningsfördelningens överläggningar om kursplanerna. Fördelningen fann, att eforerna ifråga om näringsskolorna borde visa undervisningen i teckning samma omsorg som undervisningen i naturalhistoria.⁹ Kommittén beaktade emellertid inte detta påpekande. 1817 års stadgeprojekt saknade föreskrifter om teckningsundervisning vid skolorna. Där- emot angavs för gymnasiet att eforus skulle bereda tillfälle till enskild undervisning i teckning för dem som så önskade.¹

Endast biskop J. A. Tingstadius berörde i sitt remissyttrande förslaget om teckningsundervisningen. Enligt hans mening borde av brist på lektionstid undervisningen i teckning – liksom i engelska språket – hänföras till universitetsstudierna.²

I sin slutliga och av Kungl. Maj:t fastställda lydelse erhöll bestämmelsen om teckningsämnet en något modifierad innebörd. Den enskilda undervisningen skulle ordnas av eforus, om förhållandena så medgav.³

⁵ Se t. ex. Uk 4 mars 1816, 8 april 1817 och 2 april 1819 samt statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden den 6 maj 1819. – Boken recenserades i Svensk litteraturtidning 1821, spalt 609 ff. och 625 ff. – På förslag av J. J. Hedrén beslöt prästeståndet vid 1823 års riksdag att rekommendera Stielers lärobok (Pr 1, s. 545 ff., Pr 3, s. 133 ff., och ecklesiastika utskottets utlåtande nr 3).

⁶ Se bl. a. Uk 23 april och 30 juli 1814 samt 22 april 1820, kommitténs underdåniga skrivelse den 14 oktober 1819 (Uk Koncept II) och skrivelse från Kungl. Maj:t den 1 mars 1820 (Uk Kungl. brev I) samt Theophrosyne 1823, första häftet, s. 167 f.

⁷ Eleverna i apologistklasserna och läsklasserna vid trivialskolan i Norrköping undervisades samtidigt av läraren i ämnet onsdagar och lördagar kl. 2–4. Vid gymnasiet i Göteborg handledde en artist eleverna i ritning (Uk Stiftsberättelser I respektive IV).

⁸ Memorial av biskop C. von Rosenstein den 18 augusti 1813 (Ink. handl. 1783–1831, sign. D. Norrköpings läroverks arkiv). – I detta sammanhang kan nämnas att professor M. Norberg i ett utlåtande den 14 juli 1814 över G. A. Silverstolpes memorial den 5 januari samma år framförde vissa åsikter om teckningens betydelse för den elementära modersmålsundervisningen (Uk Div.ink.skr. I).

⁹ Skrivelse till kommittén den 1 februari 1816, undertecknad av bröderna Silverstolpe samt lektorerna Bergsten, Fryxell och Stridsberg (Uk Koncept I).

¹ 1817:I:2:5. Jfr undervisningen i engelska språket, ovan s. 106.

² Memorial den 27 januari 1818 (Uk Div.ink.skr. II).

³ 1820:I:2:4.

Teckningsundervisningen blev genom skolordningens till intet förpliktande föreskrift i hög grad överlämnad åt enskilda initiativ. Exempel på åtgärder för att ge gymnasterna tillfälle till undervisning i ämnet saknades inte.⁴ De till 1824 års skolrevision insända redogörelserna vittnade emellertid om att åtskilliga gymnasier inte ordnat övningar i teckning. I någon rapport betecknades detta inslag som oviktigt, i andra uttrycktes förhoppningar om att kunna ordna teckningsundervisning, så snart omständigheterna medgav. Brist på lönedel synes i dessa fall ha utgjort det allvarligaste hindret.⁵

8.6.3 Gymnastik

Bland övningsämnena tilldrog sig gymnastiken det största intresset. Medan teckningsämnet ansågs mindre viktigt och sång och musik med sina företrädesvis för gudstjänster avpassade övningar i första hand bedömdes som en övervägande klerikal angelägenhet, betraktades i vida kretsar och av skilda anledningar gymnastik som ett betydelsefullt komplement till den teoretiska undervisningen.

Äldre svenska skolordningar saknar föreskrifter om gymnastikövningar.⁶ Först i 1807 års stadga infördes sådana bestämmelser. I likhet med vad som förordnats för Linköpings läroverk borde vid varje läroanstalt ordnas gymnastiska inrättningar, "där ungdomen, under lovstunderna och tillsyn av någon lärare, få öva sig att kliva, hoppa, voltigera, simma m. m."⁷ Övningarna var sålunda förlagda till icke schemabunden tid.

I anmärkningarna mot 1807 års skolordning framhöll bl. a. domkapitlen i Uppsala, Skara, Strängnäs och Linköping nyttan av kroppsövningar.⁸ Sistnämnda domkapitel betonade även nödvändigheten av särskilt utbildade gymnastiklärare.⁹ Denna synpunkt framhövdes ytterligare av stiftschefen C. von Rosenstein. Han ansåg, att man vid det mest frekventerade läroverket inom varje stift borde anställa en lärare, som tidtals kunde resa till övriga undervisningsanstalter och lämna nödiga instruktioner. Kostnaderna för denna konsulentverksamhet var enligt Rosensteins uppfattning väl motiverade, om "ett slags antik gymnastik i förening med offentliga nationalfester återförde svenska ungdomen till antik hårdighet, mod och kroppsstyrka och grundlade smaken för antik konst och sann livlighet".¹ – Akademiska konsistoriet i Lund förordade vid ungefär samma tidpunkt

⁴ Så var t. ex. förhållandet vid gymnasiet i Linköping. Se uppfostringskommitténs underdåniga skrivelse den 26 februari 1822 (Uk Skr. till Kungl. Maj:t IV).

⁵ Jfr ovan s. 120, not 4.

⁶ Om tidigare diskussioner och åtgärder se Sjöstrands arbete Till den svenska gymnastikens förhistoria.

⁷ 1807:9:5. – Det kan nämnas att G. A. Silverstolpe i den avhandling han 1802 sände in till kanslersgillet även berörde kroppsövningarna: Till att fullkomna de fysiska förmögenheterna tjänar gymnastiken, som i den nyare uppfostran lika mycket försummas som den hos de gamle var huvudsak (Avhandlingar rörande undervisningsväsendet. Kanslersgillet arkiv). – Beträffande tillkomsten av de i skolordningen nämnda anordningarna vid läroverket i Linköping berättar dåvarande biskopen i stiftet J. A. Lindblom bl. a. följande: Under sin vistelse i Köpenhamn i juni 1805 studerade han professor F. Nachtigalls gymnastik och skaffade sig ritningar över redskapen. På återresan fick han i Helsingborg tillfälle att för kungen meddela sina iakttagelser och framhålla behovet av gymnastikinrättningar vid läroverken. Med kungens medgivande ordnades sådana redan samma sommar för den studerande ungdomen i Linköping. Lindblom "såg med tillfredsställelse ungdomens både hug för och framsteg i dessa övningar" (J. A. Lindbloms självbiografi. Sign. X 274. UUB).

⁸ I ett till Uppsala domkapitels yttrande fogat memorial hävdade lektor C. Bergsten i Gävle, att de föreskrivna gymnastikövningarna var överflödiga. Domkapitlet ansåg däremot nyttan av gymnastiska övningar vara så allmänt erkänd, att Bergstens uppfattning inte behövde vederläggas.

⁹ G. A. Silverstolpes Pedagogiska handlingar, andra häftet, s. 13 f.

¹ Ib. s. 41 f.

helt andra åtgärder för att tillgodose behovet av gymnastiklärare. Enligt dess mening borde allmän gymnastik införas vid universiteten. Studenter som därvid visade sig lämpliga skulle som gymnastikdirektörer handha den fysiska fostran vid elementarläroverken.²

Mot bakgrund av de patriotiska strömningar som vid 1812 års riksdag ledde till beslutet om inrättande av en nationalbeväring såg man i gymnastiska övningar ett medel att vid elementarläroverken förbereda ungdomens militära fostran. Övningarnas införande motiverades även ur hälsosynpunkt. Vidare manade beundran för antikens fysiska fostran till efterföljd.³ Även skolsociala synpunkter anfördes i detta sammanhang. Sålunda framhöll professor J. Holmbergsson, att frånvaro av exercitiemästare i fäktning och ridning vid gymnasier och trivialskolor varit en starkt bidragande orsak till att förmögnare föräldrar anlitat enskild undervisning för sina barn.⁴

Närmast kom kommitténs intresse för gymnastikundervisningen till uttryck i samband med inrättandet av Gymnastiska centralinstitutet. Dess planerade insatser för lärarutbildningen utgjorde enligt utredningens mening en förutsättning för införandet av rationella kroppsövningar vid läroanstalterna, vilket också anfördes i underdånigt utlåtande den 1 februari 1813. På kommitténs samtidigt framställda förslag anmodades konsistorierna att lämna uppgifter om förekommande gymnastiska övningar.⁵

Genom de ovan angivna rapporterna bekräftades kommitténs misstankar, att den provisoriska skolordningens föreskrifter om gymnastiska övningar efterlevdes endast i undantagsfall. Under det fortsatta utredningsarbetet önskade beredningsfördelningen bilda sig en närmare uppfattning om dylika övningar. I början av 1816 besökte den sålunda i detta syfte Karlberg och erhöll ett synnerligen gynnsamt intryck av den där bedrivna gymnastikundervisningen. Som ett resultat av sina iakttagelser och överläggningar föreslog fördelningen, att en gymnastikinrättning skulle anläggas vid varje läroverk. Projektet hade kostnadsberäknats av Ling.

Uppfostringskommittén fann, att frågan om anställning av erforderliga lärare inte kunde avgöras, förrän tillgångar och plats för gymnastikövningarna ordnats vid läroverken. Insikten om de otillräckliga ekonomiska resurserna och därav följande svårigheter torde i hög grad ha påverkat kommitténs förslag till gymnastikbestämmelser.⁶ Dessutom synes man inte ha varit helt överens om "sättet att vid läroverken införa de dit hörande övningar".⁷ Den föreslagna bestämmelsen blev därför mycket ofullständig.

Enligt 1817 års skolordningsprojekt stadgades endast, att elever som var befriade från sångundervisning i stället skulle delta i gymnastikövningar. Där sådana inte förekom, skulle kollegiet se till "att nyssnämnda elever ej på denna timme sakna tillfälle till sysselsättning".⁸ Ingenstädes antydde att utrymme borde finnas för gymnastiska övningar. Det är fördenskull egendomligt, att i de till "Anvisningar och råd" fogade läsordningarna på den ordinarie lästiden för gymnasier tagits upp fem och för övriga

² Yttrande den 27 januari 1812 angående förberedande militärutbildning vid de allmänna läroverken (Uk Div.ink.skr. II). Jfr Uk 16 mars 1813. – Det må erinras om att Ling från 1804 fram till sin avflyttning till Stockholm 1813 verkade som fäkthemästare vid universitetet.

³ Se t. ex. C. von Rosensteins ovan anförda yttrande.

⁴ Odaterat utlåtande över G. A. Silverstolpes memorial den 5 januari 1814 (Uk Div.ink.skr. I).

⁵ Om kommitténs förberedande arbete rörande gymnastikundervisningen se bl. a. Uk 25 januari, 16 mars, 20 april och 20 juli 1813, 23 april, 30 juli och 25 oktober 1814 samt statsrådsprotokoll i ecklesiastikären den 29 april 1813 och 20 april 1814. Beträffande dess insatser för tillkomsten av institutet se även Kungl. Gymnastiska centralinstitutets historia 1813–1913, s. 11–30.

⁶ Uk 10 februari 1816.

⁷ Ingressen till 1817 års förslag, s. XIX.

⁸ 1817:1:3:10.

elementarläroverk tre veckotimmar gymnastik per avdelning. Vid gymnasierna åsyftades tydligen samtidigt övningar för övre och nedre ringarna, medan vid övriga läroverk övningarna endast delvis var gemensamma.

Fråga om timtalen företogs inga ändringar. På kommitténs förslag erhöles däremot föreskriften om gymnastikövningarna en ändrad lydelse i den fastställda skolordningen. Sålunda stadgades att en elev inte kunde medges befrielse "från gymnastiska övningar, där sådana inrättningar finnas, så framt han ej av collegium prövas vara därtill av naturen alldeles oskicklig".⁹ Ändringen föränleddes inte av några anmärkningar mot den tidigare föreslagna bestämmelsen. Dessa erinringar var nämligen fåtaliga och av föga betydelse.¹ Förmodligen avsåg kommittén endast, att gymnastikundervisningens obligatoriska karaktär skulle betonas starkare.

Den nya stadgan hade tillämpats endast ett läsår, när uppfostringskommittén fann sig föranlåten att i en underdånig skrivelse framföra vissa synpunkter angående gymnastikundervisningen.² Värde av de i skolordningen anbefallda kroppsövningarna berodde enligt kommitténs mening väsentligen av lärarens skicklighet. De villkor för gymnastiklärarens antagande som fanns angivna i instruktionen för Gymnastiska centralinstitutets föreståndare borde fördenskull bringas till elementarläroverkens kännedom. Som ett omedelbart resultat av framställningen erinrades genom kungligt brev samtliga domkapitel om att för behörighet till gymnastiklärartjänst fordrades ett av centralinstitutets föreståndare utfärdat intyg såväl om skicklighet i alla till gymnastiken hörande delar som om "en fullkomlig sedlighet" samt därjämte betyg över undergången offentlig teoretisk och praktisk examen.³

Gymnastikbestämmelserna i 1820 års skolordning föränleddes praktiskt taget inga omedelbara kommentarer.⁴ Däremot behandlades frågan om de allmänna läroverkens gymnastikundervisning vid den pedagogiskt livaktiga 1823 års riksdag.⁵ I den skrivelse som ständerna överlämnade till Kungl. Maj:t hemställdes att förhållandena skulle kartläggas och förslag inhämtas från vederbörande myndigheter om lämpliga åtgärder. Framställningen bifölls, och samtliga domkapitel tillställdes ett cirkulär i ärendet.⁶

De från domkapitel, gymnasier och skolor till 1824 års skolrevision insända redogörelserna måste för en vän av gymnastikundervisning vid läroverken ha utgjort en beklämmande läsning. Endast i ett par av sammanlagt 58 rapporter meddelades, att kroppsövningar förekom. Samtliga övriga angav, att inga eller otillräckliga gymnastikinrättningar, knapphet på löne-medel, brist på lärare med föreskriven kompetens e. dyl.

⁹ 1820:I:2:5. Se även 1820:I:3:6 samt 9:2 och 9.

¹ Till dem som ivrade för en förbättrad fysisk fostran hörde läraren vid Prins Oscars elementarskola i Askersund C. G. Grahl. Han förordade införandet av gymnastik och simundervisning under kunniga lärares ledning (memorial den 14 juni 1818. Uk Div.ink.skr. I). Jfr ovan s. 66, not 9.

² Skrivelse den 16 oktober 1822 (Uk Skr. till Kungl. Maj:t IV). Jfr Uk samma dag. – Förmodligen sattes denna aktion igång efter påtryckning av Ling, vars institut under de första åren inte synes ha varit särskilt livligt frekventerat.

³ Kungl. brev den 14 november 1822 (Uk Kungl. brev II).

⁴ Ett av de få undantagen utgjorde en artikel i Courieren 1821, nr 32 och 33, vari författaren uttryckte sin odelade tillfredsställelse över att gymnastiken erhållit större utrymme på schemat: "Den är en oskattbar välgärning för barn och ett värdigt ämne för uppfostrarens omsorg".

⁵ Upphov till diskussionen var en motion i ämnet av C. C. H. Posse. I den följande debatten deltog utöver Posse bl. a. A. von Hartmansdorff och J. P. Lefrén. Allmänna besvär- och ekonomiskottet avgav två utlåtanden i ärendet. I dess första yttrande nämndes "den berömde tyske barnaläraren Guts Muths" (Ad 2, s. 89, 572, 633–640, Ad 4, s. 263, 435–440 m. fl. ställen samt Bih., 8. samlingen, I. bandet, s. 417–424 och 773 f.). – Det kan nämnas att 1824 års skolrevision tog del av utskottets båda yttranden (Revisionsens protokoll den 14 augusti 1824).

⁶ Statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden den 26 november 1823.

rest hinder att ordna anbefallda övningar. I Lund hade dock genom tillmötesgående av universitetets fäktmästare ett begränsat antal elever deltagit i gymnastik. Samma torde förhållandet ha varit i Uppsala. I huvudstaden öppnades liknande möjligheter vid centralinstitutet. Önskemål eller förhoppningar om ett bättre sakernas tillstånd skymtar i några rapporter.⁷

Insatser saknades visserligen inte i fortsättningen att enligt meddelade bestämmelser ordna kroppsövningar för elementarläroverkens elever.⁸ I stort sett förblev dock gymnastiken illa tillgodosedd. Den 1825 tillsatta uppfostringskommittén såg också som en av sina många uppgifter att föreslå åtgärder för att "avhjälpa den ännu vid så många elementarläroverk saknade gymnastiken" och ställde frågan, om en mildring borde ske i "föreskriften rörande bevisandet av centralinstitutet i Stockholm".⁹ Inte utan fog klagade Ling 1826 över de "svenska läroverkens långsamhet att åtlyda konungens nådiga befallning".

⁷ Rektor vid Jönköpings högre lärdomsskola hoppades att ett nyuppfört Lancasterinstitut skulle öppna möjligheter till samarbete ifråga om gymnastikundervisningen. I viss mån belysande för situationen är biskop Wingårds rapport angående gymnasiet i Göteborg. En av Ling tio år tidigare ordnad gymnastikinrättning hade oavbrutet och utan olycksfall tjänat sitt syfte. Aldre ynglingar hade därvid mot någon ersättning varit handledare för de yngre. Nu hade eforus till åtlydnad av givna bestämmelser måst inställa dessa nyttiga övningar, eftersom ingen lärare med föreskriven kompetens fanns att tillgå. Wingård kunde inte annat än beklaga att den första fullständiga gymnastiska inrättningen vid något gymnasium förmodligen också var den första som upphört.

⁸ Som exempel må nämnas Tegnér's åtgärder att ordna både gymnastiklokaler och lärare i "bocksprångskonsten" (se t. ex. brev från Tegnér till A. C. af Kullberg den 18 november 1824, 27 mars 1825 och 15 juni 1826 samt till Ling den 20 mars 1825. Ep.K. 11:2 respektive Svenska autografsamlingen. KB).

⁹ Punkt 56 i kommitténs förteckning över frågor av aktuellt intresse (Protokoll och handlingar 1826).

Summary

Background and investigations

In 1809 and the years immediately to follow, important changes occurred in Sweden. The ties to Finland were dissolved, only to be replaced by a union between Sweden and Norway. The former autocracy was replaced by a constitutional form of government. The overwhelming majority of the population (at that point somewhat less than 2.4 million) had agricultural or related occupations. Industrialisation and commercialisation within the economy had not yet to any great extent begun to affect this picture, and the cities were generally small. The total number of businessmen active within manufacturing and commerce was not quite 9,000 and the total number of master craftsmen some 16,000. The clergy numbered some 3,000 and the civil servants approximately 9,000.

According to the Constitution of 1809, the government was the sole authority for legislation concerning administration and the economy, including the promulgation of school ordinances. In such matters the *Riksdag*, or Parliament, possessed only the right to present requests. The King and Cabinet (the *statsråd*) had at their disposal for the preparation of such matters a chancellery with four departments, each led by an Under-Secretary, who also presented such items to the King in Council (the *konselj*). Questions concerning e. g. general education and upbringing were treated within the Ministry of Education and Ecclesiastical Affairs, whose Under-Secretary was Nils von Rosenstein. According to the Parliamentary Act of 1810, the Parliament consisted, as previously, of the four estates of the realm: the nobility, the clergy, the bourgeoisie, and the peasantry. The majority of the members of Parliament continued to consist of public officials and the like, so that Parliament retained its bureaucratic character.

The activities of Swedish schools were regulated by the Ordinance of 1807. They consisted of trivial schools (cf. the medieval *trivium*), gymnasiums and cathedral schools. The first class of the trivial schools served as a preparation for further schooling in the three literary classes, as well as for further schooling in the so-called apologist class (the forerunner of the *realskola*, now the lower secondary school), which usually took two years or more and which was intended to fulfil demands for non-literary (i.e. non-academic) education. The gymnasiums had two forms, each divided into two classes. The cathedral schools, consisting of five literary classes, offered a preparation for academic studies, as did the gymnasiums.

The classics dominated the curriculum: the students began with Latin in the first class of the trivial school and added Greek in their second year. The Ordinance of 1807, however, incorporated German and French for the first time into the Swedish educational system. Swedish, like the natural sciences, occupied an obscure position. Education as given in the apologist classes was intended to provide a general education for citizens. Its more advanced students were taught certain subjects together with the students from the trivial schools and the gymnasiums.

Critics of the educational system characterised it as obsolete and prejudiced in favour of educating clergy and teachers. During the Parliament of 1809–1810, Headmaster (and later Lecturer) G. A. Silverstolpe presented the suggestion which led to the Commission of 1812, which sat for more than 12 years. Of its fourteen members, five were civil servants, three were clergy, four were professors and two were teachers. Further members were subsequently appointed, nearly all of whom were connected to universities and schools. Chairman of the Commission was Archbishop J. A. Lindblom. Among the members of the Commission may be noted the newly-appointed Under-Secretary N. von Rosenstein, Bishop C. von Rosenstein, the Secretary of the House of the Nobility (*riddarhussekreterare*) A. G. Silverstolpe (brother of G. A. Silverstolpe), Lecturer N. J. Bergsten and Second Headmaster C. U. Broocman (who died, however, before the Commission began its task). Among subsequently appointed members may be noted G. A. Silverstolpe and Lecturers Axel Fryxell and Carl Stridsberg.

For an experimental period of five years, the School Ordinance of 1807 was to be applied, and during that time the cathedral chapters (education being the responsibility of the ecclesiastical authorities and that time) and teachers were to present reports concerning their experiences with the Ordinance. The Commission from the very first regarded as a major goal the production of suggestions for a new Ordinance, and the numerous comments it received strengthened its belief in this matter. To obtain further information, the Commission sent out special enquiries, which included questions concerning the organisation, teaching, etc. for each type of educational unit. In addition, both Swedish and foreign pedagogical publications and dissertations were obtained by the Commission.

In 1816, the work of the Commission accelerated: during a meeting early that year, a preparatory subcommission was appointed, including (as Chairman) Secretary of the House of the Nobility Silverstolpe, and Lecturers Bergsten, Fryxell, Silverstolpe and Stridsberg. Three weeks later, the subcommission presented a suggestion for the disposition of four sections in a new School Ordinance, together with a presentation of the chapters included in the first section. The suggestion was approved by the Commission, and plans were made for a fifth section, dealing with the revision of the educational system.

In August the same year, the subcommission met again. A. G. Silverstolpe was unable to be present, due to sickness, and a few months later passed away, his place being taken by Bishop Rosenstein; the other members were, as before Lecturers Bergsten, Fryxell and Silverstolpe, with G. R. Ahlman replacing Stridsberg. For slightly more than a month, the subcommission revised the first section. The most important change consisted of the removal of the directions concerning educational methods and textbooks from the proposal, and their compilation in an appendix entitled *Advice and Suggestions*. The Commission approved the proposition, with minor changes.

The subcommission also sketched the principles for the remaining sections; the final revisions were entrusted to several members of the Commission. In addition, C. von

Rosenstein assumed the responsibility for writing both the Introduction to the proposed School Ordinance (in which the reasons for the regulations presented in the proposal would be included) and the appendix on advice and suggestions.

In Februari 1817, the subcommission met once again, this time consisting of Bishop Rosenstein and Lecturers Bergsten and Fryxell. After working for about a month, it had carefully examined the first, third and fifth sections, and continued with the second and fourth sections. With only one change, the Commission approved the Ordinance proposal, which then, together with the Introduction and Appendix, was presented to the King in Council on April 8, 1817.

Following the suggestion by the Commission, the government presented the proposal for public scrutiny, which was to be completed by July 1, 1818. The proposed Ordinance aroused considerable interest, and the Commission received 39 anonymous and signed comments, the most detailed coming from the Ecclesiastical Committee of the Clergy in the Parliament of 1817–1818. Furthermore, the proposal was also discussed in both newspapers and periodicals.

At the end of March 1819, Rosenstein, Bergsten and Fryxell renewed their activities: the basis for the final proposal for the School Ordinance was partially revised at this point. The Commission approved the plan and appointed Bergsten and Fryxell to complete the task. The subcommission met once again around February 1, 1820, and proceeded to work without interruption for nearly three months, dealing with both the proposed Ordinance and the Appendix (*Advice and Suggestions*), as well as with the Introduction addressed to the King in Council. At the meeting of the Commission on April 22, 1820, C. von Rosenstein (now Archbishop) had the pleasure to inform the Commission that the subcommission had with the greatest exactitude completed its revision of all sections. The proposal, approved with only minor revisions by the Commission, was presented to the King in Council, who, after consulting with Crown Prince Oscar in his capacity as Chancellor of Uppsala University, decreed the new School Ordinance on December 16, 1820. The Ordinance was to take effect at the start of the fall term of 1821. The bishops (in their capacity of *eforer*, or educational administrators) and teachers were thus given a relatively generous period in which to become acquainted with the new regulations.

The task of revising the School Ordinance having been completed, there remained two major tasks for the Commission: the development of proposals for both a permanent salary budget for Swedish educational institutions and the organisation of schools for general public education. The final proposal for a permanent salary budget was approved at the final meeting of the Commission, on January 31, 1825. On the same occasion, a plan developed by Lecturer Fryxell was presented, concerning the regulation of public education.

During 1810–1825, a number of further questions concerning educational institutions were also raised, such as matters of educational methodology, the production of appropriate textbooks and other educational material, changes concerning the granting of school-leaving certificates for gymnasium (the *studentexamen*), and education of teachers.

There were multiple starting points for the pedagogical reforms introduced by the debate in the Parliament of 1809–1810. Among the external influences, above all philanthropism and the "new humanism" must be recognised. The former, which was restricted to the subjects of upbringing and teaching, became ever more faded and here occurs as what amounts to reminiscences from an earlier period. The latter, anchored

in antiquity, had a larger purpose, and also spread its influence into the arts, literature and science; in addition, it was growing in strength during the period under discussion.

The then-relevant motifs included demands for sympathy for one's fellow human beings, good citizenship and patriotism. Christian virtues, integrity and the proper way of life, independence, diligence and perseverance in one's occupation, as well as punctuality and precision, orderliness and thoroughness were all regarded as important standards for school activities. The constitutional changes of 1809 were accompanied by a national reawakening: demands arose that the educational system be changed so as to follow the sense of the new Constitution--it should promote broad-mindedness and true citizenship. Upbringing and education were to develop the forces of the individual and direct them so as to promote the goals of the state. Both civism and *göticism* (which evoked a romanticised version of Sweden's putative ancient past) were components in these patriotic currents. Antiquity supplied the pattern for the development of the individual into a citizen of the state, while the *göter* regarded the simple customs of Sweden's pagan past and the limited needs of its free peasantry as patterns worth imitating.

Effective measures were needed to reconstruct the nation's economy. The realisation that the national effort and material improvement must to a great extent depend upon the efforts of the individual citizen prepared the way for the concept that public education most appropriately should be adjusted to the demands of spokesmen for commerce and industry. Widened instruction and education were regarded as in the long run preparing the way for a general increase in welfare and national prosperity. The curriculum for the schools should nevertheless be limited to subjects of basic importance. The discussions carried on about the borderline between public education and privately-run, directly vocational education revolved to a large extent around the organisation and curriculum of the apologist class.

The clergy assumed a particular stance in this many-headed chorus. Its opinion should be regarded against the background of the long-standing connexions between the Church and the schools. Proposed reforms which implied that the direction given educational institutions would be changed in a way unfavourable to the education of the clergy naturally failed to awake sympathy in clerical circles, where voices were raised in the opposite direction: Greek and Roman literature had been allowed to grow in importance, and at the expense of Biblical texts. Because the major part of the students sent to the universities were preparing for service in the Church, the teaching at gymnasiums and other academic schools should be adapted to a further theological education. The bishops (in their capacity of *eforer*) should, it was felt, receive greater discretion to "act as the circumstances require". The opposition between the conservative, clerical faction and the more reform-minded one gave rise to one of the most notable contributions to the pedagogical controversy. These differences in opinion were clearly expressed during the overhauling of Stockholm's Secondary Grammar Schools (*Stockholms elementarläroverk*) in 1816–1819, when the clergy sharply opposed the inclusion of laymen in the governing board of the school.

The balance between formal and material education continued to arouse considerable interest in the discussion concerning the organisation, curriculum and working methods of the schools. It was admitted that material education (i.e. education in knowledge and skills) was indeed an important task for education, but it was not unusual for formal education (i.e. the development of the human capacities in general, and the personality development towards "humanity", sympathy for fellow human beings, and good ci-

tizenship) to be cited as the true goal of education, while the acquirement of knowledge and skills was regarded merely as a means (certain distinctions were made here concerning, on the one hand, the grammar schools and gymnasiums, and on the other, the apologist schools). The Commission of 1812 intended that education primarily be directed towards a harmonic development of the physical and mental powers of the individual. The curricula were to be restricted to that which could be regarded as including educational training (i.e. a progressive development of the mental capacities, including attention, memory, comprehension and fantasy) and that which could be regarded as tools or prerequisites for further acquirements of knowledge and spiritual culture. The borderline was to run such that the former applied primarily to grammar schools and gymnasiums, and the latter to apologist schools.

Organisational problems

When criticising the Ordinance of 1807, numerous comments attacked the arrangement which provided a first or preparatory class in common for the apologist schools and the grammar schools. What at times became a large number of pupils presented a barrier to effective education, and the pupils were only poorly prepared for further schooling. Therefore the first class should once again become what it previously had been: a preparatory class intended only for those who were to follow the academic path.

The regulation which stipulated that the pupils in the apologist school should receive part of their instruction in common with the pupils in the other classes of the trivial school and gymnasiums was a source of frequent comment. There was considerable agreement that this combined instruction was most unfortunate and should be avoided. Certain comments proposed an apologist education which was completely separated from the grammar schools. All of the seven diocesan boards which discussed the organisation of the apologist class found that a class section could not perform the task in question in a satisfactory manner. The class should therefore be divided into a lower and an upper class. In several cases, such an expansion was proposed at the expense of the literary line.

The above-mentioned problem of organisation was treated in circles external to the consistories, as well. Notable contributions came from e.g. G. A. Silverstolpe, Bergsten, Broocman and Geijer. On various occasions Silverstolpe expounded his views on the organisation of the schools. In his opinion, certain occupations required special schools, in which the pupils could obtain knowledge and skills which comprised a necessary prerequisite for their future activities within such occupations. These schools, he suggested, should contain three classes and three teachers. This suggestion was intended to differentiate the apologist class from the trivial school, which should prepare the pupils for learned occupations alone. If this latter school admitted only youths aiming at higher education, this would favour *inter alia* moral education and facilitate supervision during non-school hours.

A proposition developed by Lecturer Bergsten at the Commission's request implied considerable departures from the School Ordinance of 1807. He proposed a trivial school divided into four classes: the lower two were intended to form preparatory sections, while the third and fourth classes were intended to supply academic education. Furthermore, in every diocese there should exist (depending upon the population) one or

more two-class burghers' schools (a more generalized type of formal education intended for the practical needs of the upcoming middle classes, *borgarskolor*).

Entrance to the latter should demand knowledge sufficient to allow entrance into the third class of the trivial schools. Thus the first and second classes in trivial schools were regarded as preparation for both academic and practical education.

Broocman preferred far-reaching changes: his proposal, which in part was based upon impressions gained during a journey to Germany in 1804–1805, primarily implied that the trivial school should be transformed into a burghers' school with four classes. This would serve the twin purposes of preparing pupils for gymnasiums and of providing a general, socially useful education. In this unified school, the need for differentiation would be met by alternative courses.

The discussion concerning the organisation of the trivial school was to a great extent a question of practical education and how it most appropriately could be included in the school system. Wide circles were in agreement that education for future businessmen and tradesmen should be improved. To obtain this improvement, solutions as widely opposed as those proposed by Silverstolpe and Broocman were brought forth. It should be emphasised that the various alternatives as a rule did not at all aim at an education equivalent to that of the grammar schools (*lärdomsskolor*) for any pupils except future teachers and higher officials. Almost without exception, in fact, the proposed solutions were based above all upon the desire to retain the integrity of the grammar schools.

Individual contributions to the controversy did in fact exhibit a lukewarm interest for a non-literary education supported by state funds. Such an opinion may be glimpsed in statements by Geijer, for example. As early as 1806 he had renounced the utilism of the Enlightenment, instead developing a "new humanist"-oriented opinion as to the purpose of education. The democratic opinion of Broocman (who was affected by *inter alia* Pestalozzi) found during the period under consideration here no equivalent in Geijer, whose pedagogical views at the time were based upon his political theory of the estates. For him, youth was to be brought up to be religious and patriotic; the religious instruction provided by the clergy was sufficient for the "sustaining class" (*näringsklass*). Elementary schools were necessary only in the larger cities, where the clergy's detailed knowledge of the parish met considerable difficulties. The state could not meet the demands for private education and therefore had further duties towards "the public class" alone, which should receive education in academic schools. In Geijer's opinion, the apologist class was "a growth upon the school system, and one which, far from being tolerated, should rather be removed". The apologist schools *qua* private institutions, however, were praiseworthy to the extent that they opened new paths to skilled employment.

The Commission of 1812 from the very first paid attention to the organisational problems of the trivial schools. The consistently unsatisfactory experiences of the education in common for pupils in the apologist classes and those in the grammar schools and gymnasiums, as prescribed by the Ordinance of 1807, convinced the members of the Commission that a firm boundary should be drawn between the schools intended to create practitioners of the sciences and higher officials, and the schools in which youths were to be brought up for occupations not directly connected to science.

The preparatory subcommittee stated that the apologist class should be separated from the trivial school, and recommended that educational institutions be divided into apologist schools, grammar schools and gymnasiums. Instead of the apologist class, it recommended the creation of lower, two-class apologist schools (with a headmaster and one teacher)

and higher, three-class apologist schools (with a headmaster and two teachers). The grammar schools, as well, should be divided into lower and higher ones, the former with three classes (with a headmaster and two teachers) and the latter with four classes (with a headmaster and four teachers). The Commission agreed with the organisational proposal from the subcommission, and in addition accepted its proposition that the qualifications for entrance into apologist schools and grammar schools should be the same.

The organisation preferred by the Commission implies a solution which is in relatively good agreement with the principles pronounced by Silverstolpe: a clear boundary is drawn between, on the one hand, the grammar schools, and on the other, such schools as should provide the occasion for education appropriate to social classes which could abstain from learned studies in the true sense of the phrase. The proposal was constructed--within the framework provided by the economic resources available--with the primary purpose of creating improved conditions for both academic and practical education. The integrity of the academic schools constituted an important aspect of the organisational plan. Particularly among clerical circles, this concept was embraced with nearly unanimous approval. The Commission intended the creation of apologist schools to meet demands for improved schooling for business occupations, as they would provide increased education in mathematics, modern languages and other such subjects.

Among the various educational institutions, the cathedral schools formed a special group: there were only two in Sweden, those in Stockholm and Uppsala. A widely-held opinion was that they should be abolished, because they were not regarded as being able in a satisfactory manner to fulfil the double purposes of trivial school and gymnasium. Following the opinion of the subcommission, the Commission abolished the cathedral schools in its organisational plan.

The school organisation proposed by the Commission was examined in various commentaries concerning the Ordinance project of 1817, and opinions varied widely. The Ecclesiastical Committee of the Parliament of 1817-1818 found that apologist schools need be established only in such parishes as lacked apologist classes. Its report also expressed fears that an imbalance would arise between the "sustaining" (*nårande*) and the "consuming" (*tärande*) classes. The division into lower, and higher apologist and grammar schools was characterised as "an unnecessary proliferation of institutions". During the clerical meetings, however, there also occurred statements clearly in favour of the school organisation proposed by the Commission.

Statements from *inter alia* Kalmar and Västerås diocesan chapters were strongly critical of the proposed vocational schools, which were characterised as superfluous. The same negative attitude was expressed in an anonymous memorandum, whose author proved to be the politician and civil servant August von Hartmansdorff.

In addition to the above-mentioned positive statements within the clergy, support for the Commission's proposal for school organisation was forthcoming from various contributors, both openly and anonymously. Contributions which on the whole were favourable came from *inter alia* the future Bishop C. Fr. af Wingård, J. Frykstedt (rural dean in Nyed), and a reviewer in *Svensk litteraturtidning*.

The proposal won the approval of the King in Council. The organisation thus decided upon was only gradually introduced. Thus, the School Revision of 1824, after examining all the reports submitted, noted that a number of schools remained to be founded, in accordance with the instructions of the School Ordinance.

The organisation of the schools according to the Ordinance of 1820 consisted of a

compromise solution which satisfied neither conservative nor progressive circles. Nor was criticism long in coming: for decades to come, questions of school organisation were to occupy a prominent place in pedagogical controversies.

In one major respect, the discussion of how to reform the gymnasiums included a nearly unanimous opinion: they were to remain primarily learned institutes of education intended to prepare their pupils for academic pursuits. This presupposition--more or less openly--formed the basis for suggestions and attitudes concerning the changes in the inner structure of the gymnasiums. Discussions were on the whole limited to matters concerning the distribution of students into sections or forms (*cirklar*), the organisation of the teaching staff and the office of headmaster.

Following the suggestion from the diocese in Linköping, the Ordinance proposal of 1817 included the requirement concerning student groupings that they should be divided into three forms whenever there were more than six lecturers. Due to the express wishes of the Västerås diocese, this requirement was modified in the Ordinance of 1820 to the extent that three forms were to be created only when the number of students presented difficulties for teaching in two sections.

Controversy was concentrated primarily upon the organisation of the teaching staff. According to the Ordinance of 1807 and a circular of December that same year, in gymnasiums with seven lecturers, one position was to be abolished by combining the second theological and the Greek lecture posts; in the gymnasiums with only five lecturers, funds were to be made available for a sixth position. These regulations were primarily designed to standardise the teaching staffs. In addition, however, the appropriations thus liberated could then be used either for a position as assistant master in gymnasiums without sufficient funds, or--above all--for improvements in the position of the poorly-paid teachers.

The proposition presented by the subcommission in 1816 lacked the alternative with seven lecturers. Nevertheless, the commission members were not in complete agreement about the most appropriate organisation. As an example, Headmaster Ahlman favoured only four lecturers and an assistant headmaster. The Commission could not accept this suggestion as the basis for a general gymnasium reform, yet the new gymnasium in Visby was formed on the whole in accordance with Ahlman's concept. The Ordinance proposal of 1817 included the possibility of increasing the number of lecturers to seven at gymnasiums with a large number of students: the demand for uniformity had to give way for the desire to adapt to varying circumstances.

The changes proposed were relatively limited, as were the comments upon this aspect of the Ordinance proposal. Some commentators emphasised in particular the value of and need for gymnasiums with a well-developed teacher corps, while others were more interested in the situation of the grammar schools. The abolition of one or more lecturer positions was intended to improve salaries, not only for the teachers in the schools, but also in certain cases for the remaining lecturers. Differences of opinion were also found concerning the distribution of subjects among the gymnasium teachers.

The Commission did not find it necessary to change its opinion concerning the composition of the teaching corps. It did, however, take into account objections concerning the duties of the lecturer in theology. They found that he should be released from teaching Hebrew, which would instead fall to the lecturer in Greek. This position implied concessions to the clerical demands for the best possible conditions for a theological education. This change simultaneously resulted in a reduction of the time allotted Greek.

The Ordinance proposal of 1817, with its proposed division of subjects between the two lecturers, would have implied a development in the "new humanism" direction.

The final proposal, which the Commission presented to the King in Council, stated that in each gymnasium there should be at least six lecturers, the lecturers in theology, Greek/Hebrew, Latin, philosophy, mathematics, and history, as well as an assistant headmaster. Compared to the Ordinance of 1807, the change was on the whole merely of a formal nature, as the second lecturer in theology should, according to the 1807 requirements, teach both Greek and Hebrew.

The proposition from the Commission was accepted by the King in Council without changes. Nevertheless, as early as 1825, the task of teaching Hebrew was transferred from the lecturer in Greek to the lecturer in theology, thus giving the lecture posts the outlines proposed in the Ordinance proposal of 1817.

The post of headmaster differed significantly between the schools and the gymnasiums: in the schools, the headmaster's post was a separate position and permanent for its possessor. In addition to his duties as leader of the school, he had certain teaching responsibilities, adjusted according to the nature of the school. The office of headmaster at the gymnasiums, however, was rotating, usually on an annual basis. It was held by the lecturers in turn, according to seniority. In addition to his duties as headmaster, he was also required to fulfil all the requirements connected with his position as lecturer. The organisation of the headmaster post was largely neglected by both the Commission and the pedagogical discussions. In accordance with the final proposal of the Commission, the statutes from the Ordinance of 1807 concerning the office of headmaster at the gymnasiums were incorporated relatively unchanged into the School Ordinance of 1820.

The curriculum

The curriculum stated in the Ordinance of 1807 specified the important aspects of the tasks of the educational institutions and outlined the primary course of studies. The relatively general character of these specifications allowed the teachers considerable freedom. Based upon the experiences from that period, the comments in 1812 upon the then-current School Ordinance requested a greater thoroughness in teaching. Multiplicity and superficiality were regarded as serious dangers. Furthermore, it was felt that the students were presented with tasks which exceeded their capacity. It was also questioned whether the exaggerated emphasis on grammar could be regarded as being in agreement with the youthful mind. Part of the blame for superficiality was placed upon the parents, who from injudicious zeal attempted to accelerate the education of their sons and shorten their time in the gymnasiums, with the result that these sons were sent to academies at too early an age and with insufficient knowledge. Further, it was claimed that the influence of philanthropism helped to promote insufficient thoroughness. The organisation of the educational institutions, as stipulated in 1820, with its clear boundaries between practical and academic education, permitted a reduction in the number of subjects within the respective alternatives, thus to a certain extent mitigating these faults.

Throughout the centuries, education at Swedish schools was adapted to the production of clergy and civil servants. Although the Ordinance of 1807 to some extent met other demands, as well, the classical languages nevertheless retained their strong position. The pupils who intended to follow the learned path began Latin in their first, or preparatory

class, and Greek in their second. Hebrew, on the other hand, was studied only during the final two classes of gymnasium. Modern languages available to students in the apologist classes were German and French, as for the gymnasium students who did not intend to enter the learned community. Swedish remained in obscurity in this curriculum.

According to the comments upon the Ordinance of 1807, the consistories and teachers were on the whole satisfied with the generous allotment for Latin. Individual commentators demanded yet more time for this subject, and a basically positive attitude towards instruction in Latin also marks the contributions of *inter alia* Broocman, G. A. Silverstolpe, and Geijer. Viewpoints which often recurred were that Latin furnished a means of learning about the culture of antiquity, that it possessed a clear structure and formal educational value, as well as that it was of importance for the study of other languages.

The Commission attempted, when developing the Ordinance proposal of 1817, to meet the demands which partially derived from the "new humanist" way of thinking, and its proposal received a favourable reception. With a few changes made by the Commission, the proposal was incorporated into the School Ordinance of 1820 (for further presentations, see Appendices 1-3, below). The stipulations were favourable reported upon in *inter alia* the *Stockholms Posten* and *Svensk litteraturtidning*. Among the few voices critical of the generous allotment given Latin were the publicist L. Hammarsköld and the teacher Anders Fryxell, a nephew of Axel Fryxell.

The remarks made about the Ordinance of 1807 concerning the teaching of Greek demonstrate the high esteem in which this subject was held: it was felt that Greek should be given a prominent place in the curriculum, although opinion was divided concerning the balance to be struck between profane and Biblical Greek. While the study of the New Testament was considered useful for one and all, it was motivated primarily from clerical viewpoints. The comments deriving from the consistories and their circles contained, in addition to clerical aspects, certain opinions coloured by "new humanism". The various motives were in fact interwoven.

When preparing the new Ordinance, the subcommission proposed that, as previously, Greek should be begun in the second class of the grammar schools, with the difference, however, that this subject should be studied by all the students, and not merely "the more advanced ones". This suggestion was approved by the Commission. Biblical Greek was not included in the grammar schools, but the Appendix *Advice and Suggestions* noted that the New Testament should be read in the Schools, as well. The proposed Ordinance included Greek as an obligatory subject for gymnasium.

The Ecclesiastical Committee expressed its approval of the proposed regulations. It was of course in its interest that Biblical Greek not be neglected. In an expressly "new humanist" spirit, various commentators praised the value of studies of the Greek language and Greek culture. Several requested that studies in Greek be begun before those in Latin.

The comments on the proposal resulted in the above-mentioned merger of Greek and Hebrew under a single lecturer at the gymnasial level. The resultant reduction in hours available for Greek nevertheless demanded, according to the subcommission, no further measures.

The obligatory instruction in Greek in the grammar schools and gymnasiums was not received in a uniformly positive spirit. Various requests for the right to grant exemptions appeared in connexion with the School Revision of 1824, but they were ignored.

As mentioned earlier, the lecturer in Greek was in 1825 released from teaching in Hebrew. This change, carried out according to suggestions of the Revision, of course implied an increase in the class hours for the Greek language.

Instruction in Hebrew was regarded as an area of clerical interest. The clergy claimed that Hebrew had been slighted in the Ordinance of 1807. Because the Commission of 1812 found that it could not abolish Hebrew, it instead proposed--following its principle of the greatest possible thoroughness in the subjects presented--that Hebrew should become obligatory and be begun as early as in the grammar schools, although that part of the curriculum nevertheless remained relatively restricted. The Ecclesiastical Committee, Bishop J. A. Tingstadius and others raised objections to the proposed arrangement, instead proposing that studies in Hebrew should not begin until the gymnasium level, and that the course be expanded. Since the majority of the gymnasial students were assumed to be future clergy, the gymnasial level was none too early for them to become acquainted with the poetic and prophetic language of the Old Testament. These comments were ignored: the public comments produced merely the above-mentioned transfer of Hebrew to the lecturer in Greek, a change which lasted for only a few years.

The comments from the cathedral chapters and teachers concerning the Ordinance of 1807 express a limited interest in modern languages. The groups which expressed themselves were primarily concerned with academic instruction: German and French were regarded as having in an undesirable manner deflected student interest from the classical languages. Geijer and many others felt that instruction in modern languages should be left to private initiative. As did Broocman, however, the Silverstolpe brothers, Stridsberg, Axel Fryxell and others felt that such instruction could fulfil important educational needs, not least with respect to the national literatures which were developing in various countries. Nevertheless, the Commission buckled under for the views presented primarily from clerical circles, and in the proposed Ordinance of 1817 suggested that instruction in German and French be given only in the higher practical schools and in gymnasiums. In spite of this, criticism continued to be heard, primarily from the heads of the learned community. Keeping an open eye on the demands from the productive social classes, the Commission in its final proposal suggested that German and French be taught in the lower apologist schools, as well.

The new School Ordinance stipulations implied that modern languages obtained a somewhat stronger position in the practically-oriented education, while in the literary lines in the schools and gymnasiums they were allotted the same sharply restricted place as before. The *eforus* was given the responsibility for guiding those gymnasial students who wished instruction in English--as for drawing.

Swedish, as well, continued to be neglected in favour of the classical languages. The death of Broocman marked the loss of what probably was that subject's strongest champion within the Commission of 1812. Nevertheless, G. A. Silverstolpe, O. Kolmodin, C. von Rosenstein and others also emphasised the considerable value of this subject. In addition to these Commission members, instruction in Swedish found zealous supporters in *inter alia* Geijer and Anders Fryxell. According to the Commission proposal approved by the King in Council, Swedish obtained a relatively favourable position in the apologist schools, which lacked Latin. The introduction of modern languages into the lower apologist schools, however, resulted in a certain reduction in the number of hours allotted to Swedish. The curricula of the grammar schools and gymnasiums were constructed according to the concept that knowledge of Swedish could in great part be obtained

in connexion with the study of Latin. Swedish was thus in the academic curriculum quite nearly deprived of any independent position, and was treated rather like a supplement to the classical languages.

With the exception of the third class of the trivial schools, mathematics occurred in all sections of the schools and gymnasiums, according to the Ordinance of 1807. Most commentators passed over this stipulation in silence. The remaining comments suggested both increased and decreased instruction in mathematics, in certain cases in connexion with requests for a revised curriculum. Of the Committee members, C. von Rosenstein, N. J. Bergsten and G. A. Silverstolpe regarded the study of mathematics as of great value, not least from a formal educational viewpoint. Compared with then-current regulations, the project of 1817 allotted mathematics an improved situation in both the grammar schools and the apologist schools. The course in geometry was diminished in the gymnasiums, while the other areas of mathematics were expanded there. This suggestion was sharply criticised by *inter alia* the Ecclesiastical Committee, the cathedral chapter of Västerås and Bishop Tingstadius. They found these courses too extensive and in certain respects poorly adapted to the maturity of the students; the reference to Pestalozzi, whose views were unknown to many teachers, were inappropriate; the geometry course in the gymnasiums was of insufficient extent, etc. This criticism did not result in any important changes, and the King in Council approved the proposal presented by the Commission. In agreement with "new humanist" thinking, it was emphasised in the Appendix *Advice and Suggestions* that instruction in mathematics would supply students with exemplary training in thinking. Furthermore, it was emphasised that the subject should be treated at the pace dictated by the development of the pupils' comprehension: meaningless memorisation should be avoided.

The Ordinance of 1807 introduced a sharply circumscribed instruction in natural history at the schools. The cathedral chapter in Växjö and several other commentators wished to expand this course. In its proposal of 1817, however, the Commission suggested that the already slight time given it be yet further diminished. The viewpoints developed by doctor E. C. Trafvenfelt and others led the Commission to introduce considerable changes in the final proposal approved by the King in Council. In both the apologist and grammar schools, as well as the gymnasiums, instruction in the natural sciences was expanded. Nevertheless, this failed to silence the critics: criticism appeared in *inter alia* the Parliament of 1823 and the reports for the School Revision of 1824. Expanded courses in the natural sciences were to form an important aspect of future demands for further reforms.

Instruction in history and geography, which according to the Ordinance of 1807 was to occur on all levels except the first class of the trivial schools, was scarcely noticed in the comments from consistories and teachers. The discussion concerning the position of such subjects occurred primarily within the Commission itself. The regulations incorporated into the School Ordinance of 1820 on the whole reflect the views expressed by G. A. Silverstolpe and C. von Rosenstein. These subjects were to be read on all levels. Instruction in history should be descriptive and concrete, beginning with the deeds of the fatherland. General history should concentrate upon the peoples and culture of antiquity. Instruction in history should occur in close connexion with instruction in geography. The course in the latter subject should make frequent use of maps, and begin with an introduction to certain basic terms, after which the various countries could be treated. Following the suggestion by commission member A. G. Mörner, re-

gulations concerning instruction in the law and political science were also incorporated into the School Ordinance. This relatively slight interest aroused during the period under consideration concerning history and geography stands in contrast to the lively interest in the publication of textbooks for these subjects.

Although the consistories and similar circles remarked only sparingly on instruction in (the Christian) religion, Broocman asserted that the theologically-oriented subjects had been allowed to expand immoderately, at the expense of the ethical and religious education to be grounded upon the study of the Bible. As in many other areas, Broocman was nevertheless ahead of his times. No major changes were made in either the proposal of 1817 or the School Ordinance of 1820. Opinions similar to those held by Broocman did, however, occur in comments presented to the School Revision of 1824.

Exaggerated fears of the German philosophy of transcendentalism were mirrored in both the comments upon the Ordinance of 1807 and the proposal for the new regulations. In the School Ordinance of 1820, the introductory sections suggested by the Commission were given a vague meaning. In addition to logic and general linguistics, the teacher was to choose those parts of practical and theoretical philosophy (with appropriate accompanying history and terminology) which could be comprehensible and useful for the students. Following the suggestion of the School Revision of 1824, the regulations were given a somewhat clearer and partially changed outline: instructions should include elements of empirical psychology, logic, general linguistics and ethics.

Among the practical subjects, above all song and music, as well as gymnastics, were considered in this connexion. The Commission developed the curriculum for the former group of subjects in connexion with the Royal Academy of Music. As before, participation was obligatory. The exercises were primarily intended to teach psalm-singing, the Swedish mass and other liturgical song. The discussion concerning gymnastics was to a certain extent connected with the founding of the Central Gymnastics Institute (*Gymnastiska centralinstitutet*) and the efforts of P. H. Ling. The Ordinance of 1807 relegated gymnastics to an extra-curricular activity. Patriotic thoughts, hygienic viewpoints, the example of antiquity, and the like all stimulated interest for physical education. The somewhat diffuse regulations in the proposal of 1817 were at the suggestion of the Commission replaced by stricter regulations in the School Ordinance of 1820: a pupil could be excused from such exercises only if the collegium found him to be "of such a nature as is completely unfit for such exercises". Competence for teaching required a certificate of competence issued by the head of the central institute, as well as a certificate or transcript covering the theoretical and practical examinations taken. Nevertheless, gymnastics remained in neglect: according to the reports submitted to the School Revision of 1824, gymnastics occurred at only a pair of a total of 58 educational institutions.

Translated by Mr. David Minugh

Bilaga 1

Timplan för apologistskolorna enligt 1820 års skolordning

Läroämne	Lägre K l a s s			Högre K l a s s			
	1	2	S:a	1	2	3	S:a
Kristendom	2	2	4	2	2	1	5
Biblisk historia	3	2	5	3	2	—	5
Religionshistoria	—	—	—	—	—	1	1
Svenska språket	3	2	5	3	2	—	5
Skrivövningar	4	4	8	4	4	6	14
Räkning	6	6	12	6	6	3	15
Geometri	—	2	2	—	2	6	8
Algebra	—	—	—	—	—	3	3
Åskådningslära	4	—	4	4	—	—	4
Historia	4	4	8	4	4	2	10
Geografi	2	2	4	2	2	2	6
Tyska	2	4	6	2	4	4	10
Franska	2	4	6	2	4	4	10
Sång (delvis gemensamt)	3	3	6	3	3	3	9
Musik (gemensamt)	4	4	8	4	4	4	12
Gymnastik (delvis gemensamt)	3	3	6	3	3	3	9
	42	42	84	42	42	42	126

Bilaga 2

Timplan för lärdomsskolorna enligt 1820 års skolordning

Läroämne	Lägre Klass				Högre Klass				
	1	2	3	S:a	1	2	3	4	S:a
Kristendom	3	2	1	6	2	1	1	2	6
Biblisk historia	2	2	1	5	2	2	1	–	5
Latin	10	10	12 ⁺	32	10	10	12 ⁺	10 ⁺	42
Grekiska	–	4	6	10	–	4	6	4	14
Hebreiska	–	–	–	–	–	–	–	2	2
Matematik	8	8	8	24	8	8	8	8	32
Historia	2	2	2	6	2	2	2	3	9
Geografi	1	2	1	4	1	2	1	3	7
Skrivövningar	3	2	1	6	4	3	1	–	8
Svensk grammatik	3	–	–	3	3	–	–	–	3
Sång	3	3	3	9	3	3	3	3	12
Musik (gemensamt)	4	4	4	12	4	4	4	4	16
Gymnastik (delvis gemensamt)	3	3	3	9	3	3	3	3	12
	42	42	42	126	42	42	42	42	168

* Därav 2 timmar skrivövning.

Bilaga 3

Timplan för gymnasiet enligt 1820 års skolordning

Lärare/läroämne	Ring		
	Nedre	Övre	S:a
Theologiae lector	4	4	8
Linguarum et hebraeae lector	4	4	8
Eloquentiae lector	4	4	8
Philosophiae lector	4	4	8
Matheseos lector	4	4	8
Historiarum lector	4	4	8
Adjunkt	2	2	4
Gemensam övning i tal och deklamation	1	1	2
Lärare i naturalhistoria	2	2	4
Sång (gemensamt)	1	1	2
Musik (gemensamt)	4	4	8
Gymnastik (gemensamt)	5	5	10
	39	39	78

Förkortningar

Ad	Ridderskapet och adeln
Bd	Bondeståndet
Bg	Borgarståndet
KB	Kungliga biblioteket
LSB	Stifts- och landsbiblioteket i Linköping
LUB	Lunds universitetsbibliotek
Pr	Prästeståndet
RA	Riksarkivet
Uk	1812 års uppfostringskommitté
UUB	Uppsala universitetsbibliotek
ÅSU	Årsböcker i svensk undervisningshistoria

1807:1:1 hänvisar till 1807 års skolordning, kapitel och paragraf

1817:I:1:1 hänvisar till 1817 års stadgeförslag, sektion, kapitel och paragraf

1820:I:1:1 hänvisar på motsvarande sätt till 1820 års skolordning

Källor och litteratur

Otryckta källor

Riksarkivet

Kanslersgillet

Protokoll

Koncept till utgående skrivelser

Diarier

Skrivelser från Kungl. Maj:t

Konsistoriernas skrivelser angående läroverken i stiftet 1–2

Landshövdingarnas skrivelser angående uppfostringsanstalterna i länen

Sammandrag och översikter av konsistoriernas och landshövdingarnas skrivelser angående undervisningsanstalterna

Skolordningar och förslag därtill

Avhandlingar rörande undervisningsväsendet

Handlingar rörande utländska läroverk

Avgjorda mål

Kanslistyrelsen

Protokoll

Inkomna skrivelser i kyrko- och undervisningsärenden, vol. 118, 123 och 124

Inkomna skrivelser i universitetsärenden, vol. 126 och 127

Statsrådsprotokoll i ecklesiastikärenden 1809–1830

1812 års uppfostringskommitté

Protokoll

Föredragningslistor

Skrivelser från Kungl. Maj:t

Diverse inkommande skrivelser

Konsistoriernas skrivelser med anmärkningar mot 1807 års skolordning

Koncept

Skrivelser till Kungl. Maj:t

Uppgifter från konsistorierna

Diverse handlingar

Räkenskaper

1825 års uppfostringskommitté
 Protokoll och handlingar
 Handlingar 1828
 Konsistoriernas uppgifter till Kungl. Maj:t angående folkskolorna
 Diverse handlingar
 Skrivelser till Kungl. Maj:t
 Utlåtanden över kommitténs betänkande 1828
 Revisionen över rikets elementarläroverk 1824
 Protokoll
 Skrivelser till Kungl. Maj:t
 Handlingar
 Revisionen över rikets elementarläroverk 1832
 Protokoll, expeditioner m. m.
 Skrivelser till Kungl. Maj:t
 Koncept
 Handlingar
 Revisionen över rikets elementarläroverk 1843
 Protokoll och expeditioner
 Revisionens underdåniga berättelse
 Handlingar
 Hartmansdorffs samling
 Brev från Hartmansdorff i original, vol. 4–5
 Koncept till brev från Hartmansdorff, vol. 6
 Dagboksanteckningar, vol. 12 och 14
 Sveriges statsförvaltning. Utkast och koncept, vol. 25
 Ecklesiastikkollegium. Interimsregering, vol. 40
 Smärre uppsatser, tidningsartiklar etc., vol. 41
 Brev till Hartmansdorff, vol. 48–49, 51–54, 56–59, 61, 63–64, 69–72, 75 och 77
 Statssekreterarhandlingar. Undervisningsärenden, vol. 143–145
 Undervisningskommittén (1825–1828), vol. 156–157
 Nya elementarskolan etc., vol. 182–183
 v. Rosenstein-Tersmedenska samlingen
 Brev till Nils von Rosenstein, vol. 4
 Carl von Rosenstein. Predikningar, personalier, tal, vol. 8
 Carl von Rosenstein. Ämbetskrivelser till honom, avskrifter, oeconomia, vol. 10
 Tryck, vol. 17
 Fryxellska samlingen
 Brev till och från Anders och Eva Fryxell, vol. 1
 Anders Fryxell. Dagboksanteckningar m. m., vol. 5
 Anders Fryxell. Smärre tryckta skrifter, vol. 12
 Anders Fryxell. Pedagogiska uppsatser m. m., vol. 14
 Wetterstedt-Gyldenstolpeska samlingen
 Gustaf af Wetterstedts koncept 1813–1837, vol. 1–2
 Kammarkollegiets skrivelser till Kungl. Maj:t
 Skrivelser februari–december 1818
 Mattias Rosenblads samling
 Koncept, vol. 1

Fullmakter och kallelser. Skrivelser från myndigheter och ämbetsverk, vol. 2
 Brev till och från Mattias Rosenblad, vol. 3
 Hovkanslersämbetets arkiv
 Statsrådsprotokoll 1810–1824
 Kanslitjänstemäns koncept och mottagna skrivelser, vol. 120
 J.P. Lefréns samling
 Angående krigsakademien, vol. 9
 Angående undervisnings- och skolfrågor, vol. 18
 Allmänna verks (utom kollegiers), direktioners m. fl. skrivelser till Kungl. Maj:t
 Direktionens över Stockholms stads undervisningsverk skrivelser till Kungl. Maj:t
 1819–1834, vol. 546
 Skoldirektioners skrivelser till Kungl. Maj:t 1802–1840, vol. 548
 Föreståndarens för Gymnastiska centralinstitutet m. fl. skrivelser till Kungl. Maj:t
 1823–1840, vol. 549
 Strödda historiska handlingar
 Efter 1809, vol. 45
 G. A. Montgomerys samling
 G. A. Montgomery. Manuskript och anteckningar, vol. 12
 G. F. Wirséns samling
 Brev till G. F. Wirsén, vol. 22
 Skogmanska samlingen
 Brev till C. D. Skogman, vol. 5
 Kanslersämbetets för Uppsala universitet arkiv
 Föreläsningsdiarier och studentförteckningar, vol. F. 1:11–14
 Boupppteckningar

Kungliga biblioteket

Kungliga psalmbokskommitténs protokoll 1811, 1812, 1814, 1816, 1818 och 1819 m. m.
 (A. 531:1)
 Kungliga evangeliebokskommitténs handlingar 1815–1821 (A. 532)
 Brev till L. von Engeström 1807–1823 (Ep.E. 10 nr 6, 10, 17, 18, 22 och 25)
 Brev till C. C. Gjørwell 1803–1806 (Ep.G. 7 nr 35 och 36)
 Brev från biskop Weidman (Ep.G. 27:3)
 Lorenzo Hammarskölds brevväxling 1809–1827 (Ep.H. 2 nr 2a, 2b, 3b, 5 och 7)
 Brev från och till Benjamin Höijer 1794–1811 (Ep.H. 19)
 Brev till och från Hans Järta 1815–1825 (Ep.J. 8)
 Brev till A. C. af Kullberg 1791–1851 (Ep.K. 11:2)
 Brev till och från M. Rosenblad 1775–1845 (Ep.R. 4)
 Brev till Nils von Rosenstein (Ep.R. 5)
 Brev från G. A. Silverstolpe till A. J. Spaldencreutz 1801–1819 (Ep.S. 17)
 Brev till hovintendent Pehr Tham (Ep.T. 8)
 Brev till P. A. Wallmark (Ep.V. 4:18)
 Brev till G. af Wetterstedt (Ep. V. 18)
 Betänkande rörande inrättande av ett läroverk i Stockholm under namn av Lyceum
 Gustavo-Adolphianum av lektor Johan Murberg (0. 6)
 Akademiska inrättningar i Uppsala och Lund 1787 av C. F. Fallén (0. 21)

Collectio Questionum ad examen 14 juni 1844 (O. 44a)
 Föreläsningsskollegier, hållna över professor D. Boëthii föreläsningar 1794, 1796 och 1797 av A. J. Åkerstein (P. 16:1-4)
 Filosofiska undersökningar över den mänskliga frihetens väsende av F. W. J. Schelling. Översättning jämte anmärkningar (P. 21)
 Anteckningar i Det sköna och den sköna konstens filosofi under professor S. Grubbes föreläsningar vårterminen 1825 av Carl Ekstrand (P. 48)
 Anteckningar efter professor S. Grubbes föreläsningar vårterminen 1814 över filosofiens historia (P. 70)
 Anteckningar efter professor D. Boëthii föreläsningar 1791 i äldre och nyare lärdoms-historien av J. F. Iverus (R. 3)
 Kompletterande anteckningar av P. A. Sondén i "Förteckning på de i Sverige --- utkomna skole- och undervisningsböcker". Utg. av L. Hammarsköld (U. 18)
 Kungl. bibliotekets litteraturinköp 1800-1809 samt 1811 och följande år (U. 176 och 177)
 Kompletteringar inom Kungl. biblioteket 1811 (U. 178)
 Handlingar rörande diverse ordenssamfund (Vo. 49)
 Försök till en prolog vid Hans Kungl. Maj:t Gustaf Adolfs kröning av C. U. Broocman (Vp. 205)
 Försök till prolog vid Hans Kungl. Maj:t Gustaf Adolfs biläger av C. U. Brooman (Vp. 206)
 Verser m. m. över enskilda personer (Vt. 128)
 Engeströmska samlingen
 Handlingar till L. von Engeströms cancellariat för Carolinska Akademien 1810-1823 (osign. nr 55)
 Esplunda arkiv
 Brev från Gustaf Abraham Silverstolpe till Adolf Göran Mörner
 Brev från Axel Gabriel Silverstolpe till Adolf Göran Mörner
 Pro fide et christianismos arkiv
 Handlingar 1771-1785 (vol. 19:1)
 Handlingar 1815-1820 (vol. 3:4)
 Svenska autografsamlingen
 Brev m. m. från Benjamin Höijer
 Brev m. m. från J. P. Lefrén
 Brev från Nils von Rosenstein till O. Kolmodin 1812-1815
 Brev m. m. från G. A. Silverstolpe
 Brev från E. Tegnér 1823-1844
 Brev m. m. från Samuel Ödmann

Uppsala universitetsbibliotek
 Koncept till brev och skrivelser från Jöns Svanberg (A. 640)
 Rikskansler Fredrik Sparres ämbetsjournal 1795-1797 (F. 653b)
 Nils von Rosensteins brevväxling (F. 830a-F. 830g)
 Brev från Hans Järta (F. 857 g)
 Hans Järta m. fl. om läroverksfrågan (F. 857u)
 Brev till Erik Michael Fant (G.70-G.70a)

Brev ur Signe Taubes brevsamling (G. 295a 12)
 Smärre uppsatser och inlägg i religiösa, kyrkliga, pedagogiska och politiska ämnen (K.126x)
 Ur Nordinska samlingen: C. G. Nordins handskrifter I (N. 481)
 Om Kantiska filosofien av Nils von Rosenstein (P. 44)
 Benjamin Höijers (enskilda) föreläsningar i uppfostringsläran 1803 (P.45)
 Samuel Grubbes handskrifter (P.56-166)
 Handlingar rörande de svenska läroverken (U.3-U.3a)
 Om disciplinen och levnadssättet vid Växjö skola och gymnasium intill 1780-talet av S. Ödmann (U.8)
 Naturvetenskapernas studium vid Sveriges gymnasier och skolor. Excerpter och anteckningar av M. B. Swederus (U. 13a)
 Ur Samlingar till Uppsala universitets historia av Claes Annerstedt (U.40 nr 18, 19, 19a, 31, 35, 45-52 och 60)
 Handlingar rörande magister Silverstolpes docentur under professor Neikter 1793-1797 (U.461)
 Handlingar rörande Uppsala universitets organisation (U. 55)
 Professor J. Bredmans papper (U. 66b)
 Handlingar rörande Uppsala universitet från 1718 och framåt (U. 95)
 Matriklar innehållande förteckning över elever vid Stockholms gymnasium 1832-1843 (X. 200)
 Svensk biografi (X. 240-241)
 Almanacksanteckningar av Anders Fryxell (X. 261cb)
 Biografica rörande J. M. Kraus och P. Hörberg, samlade av Fr. S. Silverstolpe (X. 270a)
 Självbiografi av ärkebiskop J. A. Lindblom (X. 274)
 Bidrag till Nils von Rosensteins och hans tids historia, samlade av N. Tersmeden (X. 289)
 Brev och uppsatser av Fred. B. von Schwerin (X. 299 o²)

Lunds universitetsbibliotek

Ahlman, G. R., Om det intressanta i skollärares yrke. Tal hållet i Malmö trivialskola den 21 juni 1808 (talet trycktes i Lund 1809)
 Dahl, Peter, Föreläsningar över kantiska filosofien vårterminen 1815, I-II
 Fremling, Matthaeus, Föreläsningar över Kantiska filosofien; år 1795
 Anmärkningar över Kants Kritik der reinen Vernunft; den 15 december 1799
 Föreläsningar över pedagogiken; höstterminen 1802
 Föreläsningar över didaktiken; vårterminen 1803
 Fichteska systemet och den därpå grundade religionsläran; den 10 december 1809- den 23 februari 1810
 Fryxell, Eva, Efterlämnade papper
 Rosenstein, Carl von, Brev till C. P. Hagberg
 C. A. Agardhs samling
 Brev från Jakob Adlerbeth till C. A. Agardh
 De la Gardieska samlingen
 Brev från C. G. von Brinkman till J. De la Gardie d. y. (DIG 352)

Brev från Gustaf Abraham Silverstolpe till d:o (DIG 373)

Brev från Andrew Bell till D:o (DIG 382)

Liljenkrantzska samlingen

Benjamin Höijers enskilda föreläsningar i uppfostringsläran, hållna i Uppsala mars-maj 1803; jfr under Uppsala universitetsbibliotek P. 45

Benjamin Höijer, En uppfostringsteori byggd på den romantiska idealismens idéer; våren 1803

Esaias Tegnér's samling

Brev till Tegnér (nr 4, 6 och 7)

Stifts- och landsbiblioteket i Linköping

Lindblomiana (B. 90, 90a, 90b och 150)

Brev till J. A. Lindblom (Br. 29)

Bjurbäckiana (B. 60)

Brev till biskop Olof Bjurbäck (Br. 15)

Brev till M. Wallenberg (Br. 47)

Rosensteinska papperen (H. 100)

Religionssaker (T. 66)

Anvisningar till rätt barnuppfostran (U. 5)

Handlingar om förnyade skolordningar (U. 9)

Lorenzo Hammarsköld, skrifter (W. 62)

Lorenzo Hammarsköld, bibliografiska samlingar (W. 73)

Växjö stifts- och gymnasiebibliotek

Handlingar rörande stiftets skolor (folio nr 141)

Pædagogik, föreläs. av M. Fremling, fil.prof., upptecknat av Joh. Svensson. Lund 1813 (quarto nr 257)

Föreläsning i naturvetenskap å Växjö gymnasium av J. Forsander (quarto nr 385)

Anteckningar uti naturalhistorien, samlade under gymnasieadj. mag. Forsanders föreläsningar på Växjö kungl. gymn. höstterm. år 1823 av Peter Lindsten (oktav 108)

Näsarkivet. Rö, Rimbo

Brevsamlingen

Gävle läroverks arkiv

Protokollsböcker

Akter till protokollen 1812-1814

Diverse brev och handlingar (D. I:7)

Brev och handlingar rörande gymnasiet 1779-1848

Diarium (C. I:1)

Räkning över Gävle gymnasii egna kassas medel

Åtskilliga brev och handlingar rörande Gävle skola (G. I:4)

Uppgifter om läroämnena och pensa vid Gävle högre lärdomsskola åren 1816-1832 (G. I:3)

Linköpings läroverks arkiv

Linköpings trivialskolas memorialbok (nr 29:2)

Diverse före 1820 inkomna expeditioner och handlingar rörande Linköpings läroverk (nr 35)

Diverse från 1821 till den 1 juli 1841 inkomna expeditioner rörande Linköpings läroverk (nr 101)

Lärdoms- och apologistkolornas protokollsbok 1821-1857

Gymnasii Lincopensis memorialbok (nr 14)

Linköpings collegii gymnastici protokollsbok börjad höstterminen 1821 (nr 29)

Malmö läroverks arkiv

Oförgripliga anmärkningar angående trivialskolorna i Sverige och deras fördelaktiga drift, efter en utrikes resa samlade och avfattade av O. C. Wählin (G. Ie)

Norrköpings läroverks arkiv

Läroverkskollegiets protokollsbok (A.1)

Diverse avskrifter av handlingar, brev och kataloger 1798-1806 (G)

Norrköpings trivialskolas memorialbok 1724-1859 (G)

Inkomna handlingar 1783-1831 (D)

Tryckta källor och litteratur

Källpublikationer, samtida skrifter m. m.

Agardh, C. A., om Pestalozziska uppfostringsättets grunder. Lyceum 1810

Ahnfelt, P. G., Studentminnen. 1-2. 2. uppl. Norrköping 1882-1883.

Allgemeine Literatur-Zeitung vom Jahre 1805. Erster Band. Halle 1805

Almqvist, C. J. L., Om svenska uppfostringsväsendet. Sthlm 1840

Andersson, N. J., Naturalhistoriens vikt och behandling i elementarläroverket. Ny tidskr. för lärare och uppfostrare. Sthlm 1850

Anvisningar och råd till lärare. Bihang till uppfostringskommitténs underdåniga förslag till skollag. Sthlm 1821

Arrhenius, J., Om naturalhistorien såsom undervisningsämne vid gymnasierna. Skandia 9 (1837). Uppsala 1837

Beneke, F. E., Erziehungs- und Unterrichtslehre. I-II. Berlin 1835-1836

Bernhardi, A. F., Ansichten über die Organisation der gelehrten Schulen. Jena 1818

Berättelse av kungl. uppfostringskommittén. 1. Sthlm 1813

Betänkande av kommittén till överseende av rikets allmänna undervisningsverk avgivet den 20 dec. 1828. Sthlm 1829

Berättelse av 1824 års skolrevision, se nedan Revisionens över rikets elementarläroverk

Berättelse av revisionen över rikets elementarläroverk avgiven 1832. Sthlm 1833

Berättelse av revisionen över rikets elementarläroverk avgiven 1843. Sthlm 1844

Bexell, S. P., och Bexell, J. G., Göteborgs stifts historia och herdaminne. 1-2. Gbg 1835

Bjurbäck, O., Strödda tankar att av föräldrar och ungdomslärare överbågas och beprövas. Kritiskt bihang till Anvisningar och råd om sättet att verkställa kungl. skolordningen av den 16 dec. 1820. Karlstad 1822

Boivie, P. G., Enskilt betänkande till 1832 års skolrevision. Uppsala 1833

–, Enskilt betänkande till 1843 års skolrevision om studentexamen. Uppsala 1843

–, Herr J. A. Hazeli skrift om läroverksfrågorna granskad av en gammal skollårare. Uppsala 1847

Broocman, C. U., De publica educatione. (Diss. Uppsala. Resp.: Lars G. Mittag) Upsaliae 1914

–, Berättelse om Tysklands undervisningsverk. Sthlm 1807–1808

–, Magasin för föräldrar och lärare, I–II. Sthlm 1810–1812

–, Fattiga barns uppfostran och undervisning på landet. Örebro 1811

–, Om det offentliga läroverket. (Se G. A. Silverstolpe, Försök till en framställning ---)

–, Om uppfostran till patriotism. (Se Magasin för föräldrar ---)

–, Om kanslersgillet. (Se Magasin för föräldrar ---)

Browallius, J., Tankar och öfver historiae naturalis nytta. Sthlm 1737

Crusenstolpe, M. J., Skildringar ur det inre av dagens historia. De närvarande. Sthlm 1834

Dahlström, J. A., Om modersmålets ställning i våra lärdomsskolor förr och nu. Tidskr. för lärare och uppfostrare. Sthlm 1846–1847

Enberg, L. M., Om uppfostran till medborgerlighet. Sthlm 1823

Engeström, J. von, Historiska anteckningar och brev. Utg. av E. V. Montan. Sthlm 1877

Engeström, L. von, Minnen och anteckningar. I–II. Utg. av E. Tegnér. Sthlm 1876

Fineman, C. O., Anvisningar till folkskolors organisation och ledning efter växelundervisningsmetoden. Sthlm 1830

Forsell, C. af, Statistik öfver Sverige, grundad på offentliga handlingar. Sthlm 1831

Fryxell, Anders, Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken. Sthlm 1823

–, Försök att närmare bestämma frågorna om undervisningsverkens reform. Sthlm 1832

Fryxell, Axel, Om de förbättringar, som våra allmänna läroverk synas för det närvarande kunna emottaga. Med sedermera tillagda jämförelser och anteckningar vid Kungl. Maj:ts förnyade nådiga skolordning av den 7 dec. 1807. Karlstad 1812. Ingår i Programmata Regii Gymnasii Carolstadiensis 1751–1850

Förslag till en förbättrad skolordning, jämte betänkande och bilagor; i underdånighet upprättat av den i nåder tillförordnade uppfostringskommitté. Sthlm 1817

Gedike, F., Gesammelte Schulschriften. Berlin 1789

Geijer, E. G., Samlade skrifter. Ny ökad uppl. ordnad i tidsföljd. Genomsedd av J. Landquist. 1–13. Sthlm 1923–1931

Goethe, J. W., Winckelmanns karakteristik. Övers. av G. A. Silverstolpe. Sthlm 1806

Grafström, F., Om undervisning i modersmål. Uppsala 1853

Guldbrand, G., Anmärkningar rörande latinska språkets läsande i skolorna. Sthlm 1827

Gumaelius, G. W., Strödda anmärkningar rörande den offentliga undervisningen jämte några upplysningar om Strängnäs stifts läroverk. Strängnäs 1831

Hall, B. Rud., Valda aktstycken till svenska undervisningsväsendets historia. Sthlm 1912

Hammar-sköld, L., Förteckning på de i Sverige från äldre till närvarande tider utkomna

skole- och undervisningsböcker. Sthlm 1817

–, Historiska anteckningar rörande fortgången och utvecklingen af det filosofiska studium i Sverige från de äldsta tider till de nyare, Sthlm 1821

Handlingar rörande finska skolväsendets historia. Utg. av K. G. Leinberg. 1–4. Jyväskylä och Helsingfors 1884–1901

Handlingar rörande jubelfesten uti Uppsala 1793. Uppsala 1793

Hernqvist, P., Kort genväg till naturaliers kändedom. Skara 1795

Humboldt, W. von, Wilhelm von Humboldts Gesammelte Schriften. Hrsg. von der Kgl. preussischen Akademie der Wissenschaften. I. Werke. I. 1785–1795. Berlin 1903

Högv. prästeståndets ecklesiastikskotts betänkande i anledning av kungl. uppfostringskommitténs underdåniga förslag till en förbättrad skolordning. Sthlm 1818

Höijer, B., Samlade skrifter. 4. Sthlm 1827

Järta, H., Valda skrifter, 1–2. Utg. med levnadsteckning av H. Forssell. Sthlm 1882–1883

–, Om Sveriges läroverk. Sthlm 1832 (ingår i Valda skrifter 2)

Kungl. uppfostringskommitténs underdåniga förslag till reglering av Stockholms stads elementarläroverk jämte vederbörandes däröfver avgivna utlåtanden och kommitténs slutliga förklaring. Sthlm 1819

Kölmark, P., Tankar om allmänna uppfostrans verkan på samhällen i äldre och nyare tider jämte utkast till dess förbättring i Sverige. Sthlm 1793

–, Utkast till allmänna uppfostrans förbättring vid de lägre undervisningsverken i Sverige. Sthlm 1794

Lefrén, J. P., Berättelse öfver Kungl. Krigsakademien, avgiven till dess kansler av guvernören, år 1824. Sthlm 1824

Lénström, C. J., Sveriges litteratur- och konsthistoria i utkast. Uppsala 1841

Ljunggren, N. P., Kalmar läroverks historia (årsredogörelse). Kalmar 1851

Läroböcker i skilda ämnen

Magasin för föräldrar och lärare; se Broocman, C. U.

Mörner, A. G., Svar på frågan: Vilka äro medlen att hos ett folk uppväcka och underhålla patriotism och en rätt nationlig anda? Sthlm 1817

Niemeyer, A. H., Grundsätze der Erziehung und des Unterrichts. Geordnet und mit Einleitung und Kommentar versehen von G. A. Lindner. 1–2. Wien 1877–1878

Niethammer, F. I., Der Streit des Philantropinismus und Humanismus in der Theorie des Erziehung-Unterrichts unsrer Zeit. Jena 1808

Presidii tal hållna i Kungl. Vetenskapsakademien 1799–1802. Sthlm 1801

Reitz, J. E., Skånska skolväsendets historia. Lund 1848

Revisionens öfver rikets elementarläroverk underdåniga berättelse om verkställd granskning av allmän undervisningens tillstånd; med bilagor. Sthlm 1825

Riksdagstryck

Rosenstein, N. von, Samlade skrifter. I–III. Sthlm 1838

–, Försök till en avhandling om upplysningen. Praesidietal i Kungl. Vetenskapsakademien 1789. Sthlm 1793

Samuelsson, K., De stora köpmanshusen i Stockholm 1730–1815. Sthlm 1951

Schwerin, F. B. von, Om Nationalkaraktären. (Läsning till utbredande av medborgerliga kunskaper, 2. Sthlm 1816, s. 74–95)

–, Om riksdagar i allmänhet, samt om några nästa riksdag förekommande ämnen, Sthlm 1822

Silverstolpe, A. G., Vad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig, förbättring

av svenska statsförfattningen? Sthlm 1809

–, Försök till en ny uppfattning av huvudgrunderna för allmänna språkläran. Sthlm 1814

Silverstople, G. A., Lärobok i svenska historien. Sthlm 1805

–, Pedagogiska handlingar. 1–2. Norrköping och Sthlm 1813

–, Försök till en framställning av allmänna läroverkets närvarande tillstånd i Sverige (jämte utlåtanden däröver och Silverstolpes svar). Sthlm 1813

Skolordningar: 1561, 1611 och 1649 års skolordningar, de båda senare även i översättning. ÅSU 4. Jena 1921

–, 1693, 1724 och 1807 års skolordningar. ÅSU 7. Lund 1923

–, 1820 års skolordning. ÅSU 9. Lund 1924. (Bihaget Anvisningar och råd. ÅSU 22. Lund 1927)

Sleman, F., Stockholmsskolornas statliga spannmåslöner 1652–1874. Sthlms stads arkivnämnd och stadsarkiv 1940

Soyaux, A., Pestalozzi, dess lärmotod och läroanstalt. Övers. av D. Kullberg. Gbg 1805

Stridsberg, C., Underrättelse om en ny skolinrättning i Stockholm. Sthlm 1786

Strömersten, J. I., Bidrag till lösning av den stora frågan om undervisningsverkens brister och förbättringar. Sthlm 1829

Svenska akademien handlingar

Tégner, Esaias, Samlade skrifter. Ny kritisk uppl. kronologiskt ordnad. Utg. af E. Wrangel och F. Böök. 1–10. Sthlm 1919–25

Thiersch, F., Über gelehrte Schulen, mit besonderer Rücksicht auf Baiern. 1–3. Stuttgart und Tübingen 1826–1827

Trafvenfelt, E. C., Anmärkningar om naturalhistoriens lärande vid rikets lägre läroverk i anledning av Kungl. uppfostringskommitténs underdåniga förslag till en förbättrad skolordning. Sthlm 1818

Uppsala universitet. Föreläsningsskataloger 1671–1792

Ur Hans Järtas litterära brevväxling, I. Brev till och från C. G. von Brinkman utg. av E. Lewenhaupt, I. (Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet, 18:1) Uppsala 1899

Ur Nils von Rosensteins brevsamling. Svenska memoarer och brev, utg. av Henrik Schück. Sthlm 1905

Wallquist, O., Utkast till en handbok över ecklesiastika befordringsmål. Växjö 1797

Vormbaum, R., Die evangelischen Schulordnungen. 1–3. Gütersloh 1860–1864

Årsböcker i svensk undervisningshistoria (ÅSU)

Ödmann, S., Hågkomster från hembygden och skolan. Uppsala 1830

Tidningar och tidskrifter

Aftonbladet
Anmärkaren 1816–1825
Argus
Argus den andre
Argus den tredje
Nya Argus
Berlinische Monatschrift 1784
Carlstads tidning
Dagligt Allehanda

Granskaren 1820–1825
Göteborgs stifts tidningar
Göteborgs Tidningar
Inrikes Tidningar
Journal för litteraturen och teatern
Allmänna Journalen
Journalen
Journal för svensk litteratur
Kalmar stifts tidningar
Kometen
Linköpings Bladet
Linköpings stifts tidningar
Litteraturtidning
Lunds Weckoblad
Lyceum
Läsning för svenskar
Läsning i ett och annat
Läsning i blandade ämnen 1797–1801
Norrköpings Tidningar
Nya Extra Posten
Phosphoros
Polyfem
Samtiden 1859
Stockholms Courier
Courieren
Stockholmska Courieren
Stockholms Posten 1809–1825
Strängnäs stifts tidningar
Svea
Svensk Församlings-Tidning
Svensk litteraturtidning 1813–1825
Theophrosyne
Tidning i blandade ämnen
Uppsala ärkestifts tidningar
Upsala stads och läns tidning
Vesterås stads och läns tidning
Wexjö stifts tidningar

Bearbetningar

Agrell, J., Den pedagogiska debatten i Sverige 1807–1820. Ped. tidskr. 1960

Ahlberg, A., Filosofins historia. Fjärde uppl. Köpenhamn 1952

Ahnlund, N., Det ekonomiska programmet för oppositionen vid 1815 års riksdag. Sthlm 1923

Alander, P. G., Några ord om Skara läroverk i äldre och nyare tider. Läroverksprogram för Skara läroverk 1871. Skara 1871

Almquist, H., August von Hartmansdorffs personlighet och tidigare politiska bana. Hist.

tidskr. 1916, h. 1, och 1918, h. 1

Anderberg, O., Bidrag till en historik över tyska språkets ställning vid våra läroverk. Ped. tidskr. 1896, s. 277–304

Anderssen, O., Billeder av dannelsesarbeidets historie. 1–4. Kristiania 1908–1914

Andersson, I., Sveriges historia. Sthlm 1944

Annerstedt, C., Uppsala universitets historia. I–III. Bih. I–V. Register. Uppsala–Sthlm 1877–1931

Aquilonius, K., Se Svenska folkskolans historia. II

Bergqvist, Th., Den svenska gymnastiken 1813–1913. Wörshofen 1913

Berättelse om det fjärde allmänna nordiska skolmötet i Stockholm den 10, 11 och 12 augusti 1880. Sthlm 1883

Biografiskt lexikon över namnkunniga svenska män. 1–33. Uppsala–Örebro 1835–1857

Biografiskt lexikon över namnkunniga svenska män. Ny revid. uppl. Sthlm 1874–1876

Bjelfvenstam, E., Sverige och Pestalozzi. Särtr. ur Verdandi 1927

Bjørndal, B., Frå formaldaning til allmenndaning. Ett studium av allmenndaningsomgrepet i norsk pedagogikk i det 19. hundreåret. Oslo 1964

Blanc, A., Geijers götiska diktning. Sthlm 1918

Boëthius, B., Magistraten och borgerskapet i Stockholm 1719–1815. Sthlm 1943

Borelius, Hilma, Geijer och Schiller. Samlaren 1905

–, Erik Gustaf Geijer åren före "affallet". Lund 1909

–, Carl Gustaf von Brinkman. 1–2. Sthlm 1916–1918

Bring, S. E., Bibliografisk handbok till Sveriges historia. Sthlm 1934

Brolén, C. A., Bidrag till Vesterås läroverks historia, I. Vesterås 1893

Brusewitz, A., En brevväxling om Gustaf Abraham Silverstolpe. Personhist. tidskr. 1910

–, Representationsfrågan vid 1809–10 års riksdag. En inledning till representationsreformens historia. Upps. 1913

–, Studier över 1809 års författningskris. Den idéolitiska motsättningen. Skrifter utg. av K. Humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala, 18:5. Uppsala 1917

Bucht, G. W., Några drag ur räkningens och räkneundervisningens historia. Härnösands stifts allmänna folkskolläraremöte i Härnösand den 18–20 juni 1892. Härnösand 1892

Bygdén, L., Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. 1–2. Uppsala 1898–1915

Böök, F., Den romantiska tidsåldern i svensk litteratur. Sthlm 1918

Carlgren, W., Historien som läroämne i äldre svenska skolor. Ped. tidskr. 1911, s. 97–107, samt 1912, s. 213–222 och 243–250

Carlsson, F. F., Om svenska elementarläroverken och deras förbättring. Sthlm 1843

Carlsson, S., Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700–1865. Studier rörande det svenska ståndssamhällets upplösning. Lund 1949

–, Svensk ståndscirkulation 1680–1950. Uppsala 1950

–, Bonde – präst – ämbetsman. Svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar. Sthlm 1962

Carlsson, S.–Rosén, J., Svensk historia II. Tiden efter 1718. Av Sten Carlsson. Sthlm 1961

Cavallin, S., Lunds stifts herdaminne. 1–5. Lund 1854–1858

Cavonius, G., Esaias Tegnér's inställning till folkskolan. ÅSU 106. Sthlm 1966

Cole, Luella, A history of education. New York 1950

Cullberg, J., Samuel Grubbe. En studie i transcendental religionsfilosofi. Uppsala 1926

Dahlsjö, M., Översikt av den svenska skollagstiftningens historia i vårt århundrade. Ped.

tidskr. 1871

Dixelius, O., Den unge Järta. En studie över en litterär politiker. Uppsala 1953

Dufvenberg, O., Den formella bildningen. Sthlm 1905

Ekelund, V., Nordiskt och klassiskt. Sthlm 1914

Eurén, Elisabet, Carl Ulric Broocman. Ett biografiskt utkast. Verdandi 1894, s. 39–72

Evers, A., se Malmö högre allmänna läroverk

Fahlbeck, E., Ståndsriksdagens sista skede 1809–1866. Se Sveriges riksdag. Bd. 8

Feilitzen, O. von, Axel Gabriel Silverstolpe. Se Några anteckningar om släkten Silverstolpe

Forsström, A., Tegnér och Jönköpings skola. Tegnérstudier tillägnade Algot Werin på 50-årsdagen den 19 oktober 1942, s. 49–66, Lund 1942

Franz, H., Von Herder bis Hegel. Frankfurt a.M. 1938

Geijer, R., Svensk filosofi. Smärre skrifter utgivna av Boströmsförbundet. XXXVI. Norrköping 1912

Gertz, O., Till Lunds katedralskolas historia. Bilaga till årsredogörelse för Lunds högre allmänna läroverk 1941–1942. Lund 1942

Gobom, N., Till Gustaf Abraham Silverstolpes biografi. Personhist. tidskr. 1915

–, Axel Gabriel Silverstolpe. Bidrag till hans personlighet och tidigare författarskap. Uppsala 1923

Göteborgs gymnasii 300-årsjubileum. Bilaga till redogörelsen för hvitfeldtska högre allmänna läroverket 1947–1948. Gbg 1948

Hackzell, A., Musikprocessen 1800. Juven. Post och Inrikes Tidningar 1923, N:r 2. Uppsala 1923

Hagberg, T., En blick på de främmande levande språkens öden i vårt fädernesland. Verdandi 1886, s. 49–68

Hagström, K. A., Strängnäs stifts herdaminne. 1–4. Strängnäs 1897–1901

Hall, B. Rud., Svensk och utländsk litteratur i pedagogik, psykologi och etik. 1–2. Ped. skr. 64 och 69. Lund 1913–1914

Hallgren, J. A., Försök till en kortfattad översikt av den svenska elementarundervisningens historia. Sthlm 1877

–, Det svenska allmänna läroverkets historia. Sthlm 1909

Hammarin, J., Carlstads stifts herdaminne. 1–3. Carlstad 1846–1849

Harlin, K., Anteckningar om Söderköpings läroverk. Årsredogörelse. Norrköping 1907

Hasselberg, G., Frösö trivialskola. Östersund 1935

Hastig, F., Katedralskolan i Åbo 1722–1806. Bidrag till Åbo stads historia. Ser. 2:8. Helsingfors 1908

Heckscher, G., Svensk konservatism före representationsreformen. 1–2. Skrifter utg. av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 9, 17. Uppsala 1939–1943

Hedin, A., Om latinherraväldet. Ur vår tids forskning 31. Sthlm 1883

Hedin, Greta, Manhemsförbundet. Ett bidrag till göticismens och den yngre romantikens historia. Gbg 1928

–, Nationella uppfostringssträvanden omkring 1809. Studier tillägnade Otto Sylwan. Gbg 1924

Hellström, G., Stockholms stads herdaminne. Sthlm 1951

Heman, F., Geschichte der neueren Pädagogik. 5. Aufl. Osterw./Harz und Leipzig 1919

Hernlund, H., Skolordningsförslaget av den 28 November 1778. Stockholms gymnasiums m. fl. läroverks årsredogörelse. Sthlm 1880

–, Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidevarvet 1718–1809.

Med bilagor. Sthlm 1882–1892

–, Johan Peter Lefrén och de pedagogiska reformplanerna i Sverige på 1820-talet. Sthlm 1899

Herrlin, A., Sven Gudmund Strömwall. Till Bengt J:son Bergqvist den 5 oktober 1920. Lund 1920

Hesslén, G., Det svenska kommittéväsendet intill år 1905. Uppsala 1927

Hessler, C. A., Geijer som politiker. I. Hans utveckling fram till 1830. Uppsala 1937

Heubaus, A., Geschichte des deutschen Bildungswesens seit der Mitte des siebzehnten Jahrhunderts. I. Berlin 1905

–, J. Heinr. Pestalozzi. 3 Aufl. Leipzig 1929

Hippel, O., Om den kyrkligt religiösa brytningen under adertonhundratalets andra årtionde med särskild hänsyn till nyromantiken. Uppsala 1924

Hjelmérus, A., Filosofien och dess studium vid de svenska skolorna från äldsta tider intill våra dagar. Gbg 1891

Hjelmérus, K. G., Carl Gustaf Nordins pedagogiska åsikter och verksamhet. ÅSU 108, senare delen. Sthlm 1963

Hollander, A. G., Svenska undervisningsväsendets historia, i sitt sammanhang med odlingens allmänna utveckling. I. Uppsala 1884

Holmstedt, G., Skara läroverk 1641–1941. Festskrift med anledning av gymnasiet 300-årsjubileum och invigningen av läroverkets nybyggnader. Sthlm 1941

Jahrbuch für Erziehungs- und Schulgeschichte. Jahrg. 1 – . Berlin 1961 –

Jansson, A., Försvarsfrågan i svensk politik från 1809 till Krimkriget. Uppsala 1935

Jansson, G., Tegnér, Agardh och liberalismen på 1830-talet. Festskrift till Anton Blanck. Uppsala 1946

–, Tegnérns första riksdag. Samlaren. N. F. 27, 1946, s. 1–30

–, Tegnér och politiken 1815–1840. Uppsala 1948

Jacobsson, H., Östersunds elementarskola och läroverk 1847–1947. Östersund 1974

Kahl, A., Tegnér och hans samtida i Lund. Lund 1851

Kleberg, T., Hvitfeldtska läroverkets i Göteborg bibliotek. Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1942

Klingberg, G., Svensk barn- och ungdomslitteratur 1591–1839. Uppsala 1964

Kungl. Gymnastiska Centralinstitutets historia 1813–1913. Utg. av dess lärarekollegium. Sthlm 1913

König, H., Zur Geschichte der bürgerlichen Nationalerziehung in Deutschland zwischen 1807 und 1815. 1–2. Monumenta Pædagogica XII–XIII. Berlin 1972–1973

Lamm, M., Upplysningstidens romantik. Den mystiskt sentimentala strömningen i svensk litteratur. 1–2. Sthlm 1918–1920

Landberg, G., Den svenska riksdagen under den gustavianska tiden. Se Sveriges riksdag. Bd 7

Landquist, J., Erik Gustav Geijer. Hans liv och verk. Sthlm 1924

–, Pedagogikens historia. Lund 1941

–, Pedagogiska tankar hos Geijer. Skola och samhälle 1947, s. 65–75

–, Pedagogiska tankar hos Geijer. Föredrag i Tegnérnsamfundet 2 nov. 1948. Tegnérstudier, utg. av Tegnérnsamfundet 1949. Lund 1949

–, Geijer. En levnadsteckning. Sthlm 1954

–, Skolbildning och högskolebildning. Se Svenska folket genom tiderna, del 8

Larsson, H., Filosofiska uppsatser. Sthlm 1924

Larsson, K., Agardh som skolpolitiker. Festskrift tillägnad B. Rud. Hall den 14 november 1946, s. 256–281. Nässjö 1946

–, Reformtankar i svensk skolpolitik 1809–1820. Ped. tidskr. 1946

Lehmensick, E., Die Theorie der formalen Bildung. Göttingen 1926

Leser, H., Das pädagogische Problem. 1–2. München und Berlin 1925–1928

Lilius, A., Tyska läroplansteorier under nittonde seklet. Tammerfors 1905

Liljekrantz, B., Benjamin Höijer. Lund 1912

Lindström, H., Näringsfrihetens utveckling i Sverige 1809–36. Gbg 1923

Linköpings Gymnasiums historia 1627–1927. Festskrift med anledning av gymnasiet 300-årsjubileum utgiven av Linköpings h. allm. läroverks kollegium. Linköping 1927

Linnarsson, A., Vadstena skola. Linköping 1931

Ljunggren, N. P., Kalmar skola i äldre tider. Läroverksprogram för läroverket i Kalmar 1851. Calmar 1851

Ljunggren, T., Lorenzo Hammarsköld som kritiker. Lund 1952

Loström, L., Fredrik Samuel Silverstolpe. Se Några anteckningar om släkten Silverstolpe

Lowum, A., Den franske oplysningstids pædagogiske ideer, Kristiania 1899

Lund, D., Elias Christofer Grenander. Svenskt arkiv för pedagogik 1924, s. 174–187. Uppsala 1924

Lundén, G. E., Bidrag till Gävle skolors historia. Falun 1930

Lundstedt, B., Sveriges periodiska litteratur. 1–3. Sthlm 1895–1902

Lundstedt, B. W., Bidrag till kändedomen om grekiska språkets studium vid de svenska läroverken. Sthlm 1875

Löfberg, D., Det nationalekonomiska motivet i svensk pedagogik under 1700-talet. Uppsala 1949

Löwegren, Y., Naturaliekabinett i Sverige under 1700-talet. Lychnos Bibliotek n:r 13. Lund 1952

–, Naturaliesamlingar och naturhistorisk undervisning vid läroverken. ÅSU 132. Sthlm 1974

Malmö högre allmänna läroverk för gossar under den svenska tiden.

1. Evers, A., 1658–1820. Lund 1958
2. Samuelsson, G., 1820–1959. Lund 1963

Minnesskrift vid Växjö gymnasiums 300-årsjubileum. Utg. av N. Dahllöf. Växjö 1943

Mundorf, G., Traditionen der Erziehung zu Patriotism und Völkerfreundschaft. Aus dem pädagogischen Vermächtnis J. G. Herders. Jahrbuch für Erziehungs- und Schulgeschichte. Jahrg. 1. Berlin 1961

Nilson, S., Samfundet Pro Fide et Christianismo. Sthlm 1921

Nilsson, A., Schillers inflytande på Tegnér och Tegnérns samtida. Samlaren 1905

–, Jakob Fredrik Neikter. Samlaren 1913

–, Svensk romantik. Den platonska strömningen. Lund 1916

Nilsson, D., Skara högre allmänna läroverks naturhistoriska museum. Historik och katalog. Ingår i läroverkets redogörelse 1949–1950

Norberg, E., Geijers väg från romantik till realism. Uppsala 1944

–, Geijer och göticismen. Ny illustrerad litteraturhistoria, III. Sthlm 1957

Norberg, O., Härnösands kungl. gymnasium. Bidrag till svenska skolans historia. Sthlm 1896

Nordin, Th., Växelundervisningens allmänna utveckling och dess utformning i Sverige till omkring 1830. ÅSU 130. Klippan 1974

Nordlund, J. O., Lärare vid Hudiksvalls skola 1650–1858. Bilaga till redogörelse för högre allmänna läroverket i Hudiksvall 1933–1934

Nordlund, K., Översikt av de svenska gymnasiernas historia intill år 1820 med särskild hänsyn till linjedelningsproblemet. Sthlm 1914

–, Linjedelningen vid de svenska gymnasier. En historisk översikt. Sthlm 1921

Nybleus, A., Den filosofiska forskningen i Sverige från slutet av adertonde århundradet, framställd i sitt sammanhang med filosofiens allmänna utveckling. Andra uppl. Bd I:1. Lund 1879

–, Esaias Tegnér, hans övertygelser i religiösa och filosofiska ämnen jämte en översikt av hans uppfostringslära. Lund 1882

Nyman, A., Lundensisk filosofi genom tvenne århundraden. Studier tillägnade Efraim Liljeqvist. Lund 1930

Några anteckningar om släkten Silverstolpe. Utg. av C. G. Silverstolpe. Sthlm 1884

Ohlson, N. G., Carl Ulric Broocmans bostad, bouppteckning och boksamling. Arkiv för psykologi och pedagogik 1927

–, Tyska nationallyceet i Stockholm omkring år 1800. Arkiv för psykologi och pedagogik 1928

–, Daniel Boëthius som pedagogisk tänkare. Festskrift till A. Herrlin, s. 98–116. Lund 1935

–, Det pedagogiska problemet i Sverige under frihetstiden och gustavianska tiden (till omkring 1805). Sthlm 1939

–, Kring tillkomsten av 1812 års uppfostringskommitté. Bilaga till årsredogörelse för Vasa realskola 1944–1945. Sthlm 1945

Paulsen, F., Geschichte des Gelehrten Unterrichts. Leipzig 1897

Pedagogisk tidskrift

Prytz, Signe, P. H. Ling og hans gymnastikpædagogiske Indsats. København 1941

Rein, W., Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik. I–X. 2. Aufl. Mit System. Inhaltsverz. Langensalza 1903–1911

Rodhe, E., Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet. En kyrkohistorisk undersökning. I. Lund 1908

–, Geijer och samhället. En studie i svensk tradition. Sthlm 1942

Rudbeckianska skolan 1623–1973. Jubileumsskrift utg. av Sällskapet Arosbröderna. Västerås 1973

Sainio, M. A., Den pedagogiska undervisningens första skede vid Uppsala universitet. Ped. tidskr. 91. Uppsala och Sthlm 1955

Samuelsson, G., se Malmö högre allmänna läroverk

Samuelsson, S., Högre allmänna läroverket i Uppsala. En gammal skolas öden från 1200-talet till våra dagar. Uppsala 1952

Schagerström, A., och Lundqvist, K. V., Handlingar vid Hudiksvalls högre allmänna läroverks 250-årsfest den 30 april 1900. Hudiksvall 1900

Schmid, K., Geschichte der Erziehung. 1–5. Stuttgart 1884–1902

Schmid, K. A., Encyklopädie des gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens. 1–10. Gotha 1876–1887

Schwartz, E., Esaias Tegnér's ställning till vissa pedagogiska och vittra tidsströmningar. Svenska humanistiska förbundets skrifter 7. Sthlm 1903

Schück, H., Allmän litteraturhistoria. 1–7. Sthlm 1919–1926

–, Svenska akademiens historia. 1–7. Sthlm 1935–1939

Schück, H., och Warburg, K., Illustrerad svensk litteraturhistoria. Tredje fullst. omarb. uppl. utg. av H. Schück. 1–8. Sthlm 1926–1949

Segerstedt, T., Moral Sense-skolan och dess inflytande på svensk filosofi. Lund 1951

–, Den akademiska friheten under frihetstiden. Uppsala 1971

Seth, I., Universitetet i Greifswald och dess ställning i svensk kulturpolitik 1637–1815. Tumba 1952

Settervall, K., Svensk historisk bibliografi 1771–1874. Reviderad och till trycket befordrad av S. Ågren. Uppsala 1937

–, Svensk historisk bibliografi 1875–1900. Sthlm 1907

–, Svensk historisk bibliografi 1901–1920. Uppsala 1923

Silverstolpe, C. G., se Några anteckningar om släkten Silverstolpe

Sillén, J. af, Något om formell bildning. Ped. tidskr. 1886

Sjöfors, O. Th, Kanslärargillet och 1807 års skolordning. Karlskrona 1919

Sjöstrand, D., Maria skola. Sthlm 1882

Sjöstrand, W., Kadettskolan i Karlskrona 1756–1792. Karlskrona 1937

–, Till den svenska gymnastikens förhistoria. Tidskr. i gymnastik 1939

–, Grunddragen av den militära undervisningens uppkomst- och utvecklingshistoria i Sverige till år 1792. Uppsala 1941

–, Den formella bildningens och medövningens (den allmänna formella bildningens) problem. I. Uppsala 1945

–, Pedagogikens historia, I–III:2. Malmö 1956–1965

–, Tegnér's uppfattning om läroverk och folkskola. Ped. tidskr. 1964, h. 4

–, Esaias Tegnér's uppfattning om läroverkens och folkskolans bildningsmål. ÅSU 106. Sthlm 1966

Sjövall, B., Filantropismen. Pedagogiska skrifter utg. av Sveriges allmänna folkskol-lärareförenings litteraturkommitté 1898

Skarstedt, C. V., Göteborgs stifts herdaminne. Gbg och Lund 1878–1886

Sondén, A. F., Linköpings läroverks historia efter 1724. Inbjudningsskrift. Linköping 1848

Sprinchorn, C. K. S., Bidrag till Lunds allmänna läroverks historia efter Skånes förening med Sverige. Inbjudningsskrift. Lund 1896

–, Pedagogiska utskottet vid Lunds universitet 1804–1819. Lund 1899

Svenska folket genom tiderna. Bd 8. Malmö 1939

Svenska folkskolans historia. Bd II. Sthlm 1942

Svenska memoarer och brev. Utg. av Henrik Schück och Oscar Levertin. Bd IX. Sthlm 1905

Svenskt biografiskt lexikon. Ny följd. Örebro och Sthlm 1857–1907

Svenskt biografiskt lexikon. 1–. Sthlm 1917–

Sveriges historia till våra dagar. Utg. av E. Hildebrand och L. Stavenow. I–XIV. Sthlm 1919–1926

Sveriges riksdag. Bd 7–8. Sthlm 1932–1934

Swederus, M. B., Naturvetenskapernas studium vid Sveriges gymnasier och skolor under äldre tider. Ped. tidskr. 1880–1882

Thyselius, E., Förteckning över kommittébetänkanden avgivna under åren 1809–94. Sthlm 1896

Tigerstedt, E. N., Engelsk nyhumanism och nyklassicism under 1700-talet. Sthlm 1963

Uppsala ärkestifts herdaminne. 1–3. Utg. av J. E. Fant och A. T. Låstbom, supplement

- utg. av J. H. Schröder. Uppsala 1842–1845. – Ny följd. Del 4 utg. av L. Nyström. Uppsala 1893
- Ur Lunds katedralskolas historia. Festskrift den 18 november 1937. Lund 1937
- Varholm, J. W., Skara stifts herdaminne. I–II. Mariestad 1870–1874
- Verner, K. F., Gustaf Abraham Silverstolpe. Se Några anteckningar om släkten Silverstolpe
- Virdestam, G. m. fl., Växjö stifts herdaminne. 1–8. Växjö 1921–1934
- Wachtmeister, H. G., Bidrag till Carl Gustaf von Brinkmans biografi och karakteristik. Lund 1871
- Wahlfisk, J., Den kateketiska undervisningen i Sverige ifrån reformationen intill 1811. Sthlm 1889
- Warne, A., Agardh och läroverksfrågan. ÅSU 93. Sthlm 1956
- Weibull, M. – Tegnér, E., Lunds universitets historia 1668–1868. I–II. Lund 1868
- Weimer, Hermann, und Weimer, Hans, Geschichte der Pädagogik. 15., neubearb. und verm. Aufl. Berlin 1962
- Wennås, O., Striden om latinväldet. Uppsala 1966
- Werin, A., Esaias Tegnér. Från Det eviga till Mjältsjukan. Lund 1934
- Wiberg, A., Carl Ulric Broocmans projekterade realskola i Stockholm 1806. Ped. tidskr. 1939
- , Johan Carl Höjer. En gustaviansk reformpedagog. ÅSU 64 B. Sthlm 1942
- , Ur skolgymnastikens förhistoria. Ped. tidskr. 1942
- , Ling-studier. Växjö 1942
- , Johan Murbergs kroppsövningsprogram och Anders Johan von Höpken. Ped. tidskr. 1943
- , Carl Ulric Broocman. Bidrag till en biografi. ÅSU 77–78. Sthlm 1950
- , Eric Jonas Almquists uppgörelse med Rousseau. ÅSU 108 (förra delen). Sthlm 1963
- , Erik Gustaf Geijers studiegång. ÅSU 106. Sthlm 1966
- Wijkmark, H., Samuel Ödmann. Uppsala 1923
- , Från Nya elementarskolans ungdomstid. Festskrift vid skolans 100-årsjubileum. Sthlm 1928
- Wohlin, N., Den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751–1900. Statistisk-demografisk studie på grundval av de svenska yrkesräkningarna. Emigrationsutredningen. Bil. 9. Sthlm 1909
- , Den svenska jordstreckningspolitiken i de 18:e och 19:de århundradena jämte en öfversikt av jordstreckningens inverkan på bondeklassens besuttenhetsförhållanden. Sthlm 1912
- Wrangel, E., Schiller och Sverige. Samlaren 1905
- Wagner, S., Helsingborgs allmänna läroverk under tre århundraden. Inbjudningsskrift. Helsingborg 1898
- Årsböcker i svensk undervisningshistoria. ÅSU.
4. 1561, 1611 och 1649 års skolordningar. Jena 1921
7. 1693, 1724 och 1807 års skolordningar. Lund 1922
9. 1820 års skolordning. Lund 1924 (Anvisningar och råd i nr 22)
18. Agardh, Bergman, Broocman, Fryxell, Silverstolpe. Tidiga enhetsskoletankar. Lund 1926
20. Oscar I, Geijer, Wallin, Cederschjöld. Tidiga enhetsskoletankar. Lund 1927
24. Prins Oscars goss- och flickläroverk. Acta 1812–1816. Utg. av B. Rud. Hall. Lund 1928
26. Prins Oscars goss- och flickläroverk. Acta 1817–1859. Utg. av B. Rud. Hall. Lund 1929
44. Manliga privatläroverk. Ped. källskrifter. Utg. av B. Rud. Hall. Lund 1935
50. Acta till Hudiksvalls läroverks historia. Utg. av B. Rud. Hall. Lund 1937
58. Acta till Stockholms större latinläroverks historia 1419–1840. Utg. av B. Rud. Hall. Lund 1939
62. Finlandssvenska och baltiska läroverk. Urkunder, undersökningar och minnen. Utg. av B. Rud. Hall. Helsingfors 1942
64. Nilsson, N., och Wiberg, A., Reformpedagoger. I–II: A. Modéer och J. C. Höjer. Sthlm 1942
- 68–69. Till Gefle läroverks historia 1557–1850. Utg. av B. Rud. Hall. Sthlm 1943
74. Hall, B. Rud., Undervisningshistoriska interiörer. Sthlm 1948
- 77–78. Wiberg, A., Carl Ulric Broocman. Sthlm 1950
- 83–84. Stockholms storskolas journal. Utg. av Severin Solders och Albert Wiberg. Sthlm 1951
88. Allmän bildning och yrkesutbildning. Två reformförslag. Utg. av A. Wiberg och G. Kaleen. Sthlm 1954
93. Warne, A., Agardh och läroverksfrågan. Sthlm 1956
- 95–96. Wiberg, A., Uppsala läsesällskap 1797–1824. Sthlm 1958
106. Cavonius, G., Esaias Tegnérns inställning till folkskolan.
- , Sjöstrand, W., Esaias Tegnérns uppfattning om läroverkens och folkskolans bildningsmål
- , Wiberg, A., Erik Gustaf Geijers studiegång. Sthlm 1966
108. Wiberg, A., Eric Jonas Almquists uppgörelse med Rousseau.
- , Hjelmérus, K. G., Carl Gustaf Nordins pedagogiska åsikter och verksamhet. Sthlm 1963
118. Klingberg, G., Kronologisk bibliografi över barn- och ungdomslitteratur utgiven i Sverige 1591–1839. Sthlm 1967
125. Bohman, L., Ett landsortsläroverk. Studier kring Visby gymnasium 1821–1971. Sthlm 1971
129. Sjöstrand, W., Freedom and Equality as fundamental Educational Principles in Western Democracy. From John Locke to Edmond Burke. Sthlm 1973
130. Nordin, Th., Växelundervisningens allmänna utveckling och dess utformning i Sverige till omkring 1830. Sthlm 1973
132. Löwegren, Y., Naturaliesamlingar och naturhistorisk undervisning vid läroverken. Sthlm 1974
133. Elmgren, H., Trivialskolan i Jönköping 1649–1820. Jönköping 1975
- Ödmann, S., Hågkomster från hembygden och skolan. Svenska Mästare. Skolminnen och livsbilder från tiden 1760–1810. Ödmann, Dahlgren, Cederborgh, Nicolovis. Urval med inledningar och förklarande noter av Bernhard Risberg. Sthlm 1935
- Östergren, O., Några grunddrag till modersmålsundervisningens historia. I Språk och stil 1909. Särtr. Uppsala 1910

Personregister

- Adlerbeth, G. J. 13
Adlerbeth, J. 14, 18, 21, 23, 30, 31, 39,
64, 65, 94
Afzelius, L. 15, 20, 21
Afzelius, P. von 10, 13, 14, 18
Agardh, C. A. 121
Ahlman, G. R. 15, 23, 29, 30, 42, 60, 78,
79, 103, 117, 139, 145
Alm, P. 15, 17, 20, 21
Almquist, E. A. 91
Arenander, P. 115, 118
Arosenius, D. 21, 84
Augustus 85, 123
- Basedow, J. B. 42, 66, 84
Baumgarten, Th. von 14, 23
Bell, A. 42
Bergman, T. 121
Bergsten, C. 76, 103, 109, 134
Bergsten, N. J. 14, 19, 21, 22, 25, 26, 27,
29, 30, 31, 32, 33, 53, 60, 61, 68, 73, 78,
81, 84, 90, 105, 114, 116, 123, 133, 139,
140, 142, 149
Berzelius, J. J. 121
Bjurbäck, O. 94, 103, 108
Boëthius, D. 10, 130
Boivie, P. G. 94, 111
Borelius, J. 129
Bredow, G. G. 125
Brinkman, C. G. von 13, 14, 17, 22, 28,
69
Broocman, C. U. 13, 14, 15, 19, 20, 28,
29, 37, 38, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 88, 89,
96, 104, 106, 109, 114, 117, 121, 122, 126,
129, 139, 142, 143, 147, 148, 150
Bruzelius, M. 125
- Cicero 88
Collin, A. H. 72, 73, 95, 96, 100, 109, 113,
117, 121, 122
Comenius, J. A. 42
Cornelius Nepos 88
- Dahl, Ch. 96
Dahlcrona, G. 28
Danielsson, A. 85
David, psalmist 101
Delén, C. 27
Djurberg, D. 125
Drysén, P. S. 32, 41, 69
- Eberstein, C. J. 79
Elmgren, S. 122
Engeström, J. von 12
Engeström, L. von 12, 14, 90, 130
Euklides 113, 114, 115
Eutropius 88
- Fant, E. M. 13, 49, 84
Faxe, V. 22, 62, 130
Fellenius, J. R. 63, 80, 92, 119, 124, 127
Fichte, J. G. 130
Fleming, C. A. 13
Forslind, C. 19
Forssell, O. 63
Fremling, M. 130
Frigel, P. 132
Frykstedt, J. 66, 80, 130, 144
Fryxell, Anders 22, 53, 71, 84, 93, 94, 98,
108, 111, 147

- Fryxell, Axel 15, 19, 21, 22, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 42, 47, 57, 59, 60, 62, 66, 68, 69, 94, 105, 114, 122, 132, 133, 139, 140, 147, 148
Fröberg, J. P. 62, 63
- Gedike, F. 54
Geijer, E. G. 22, 30, 32, 37, 38, 39, 56, 57, 65, 89, 96, 102, 104, 105, 111, 142, 143, 147, 148
Gibbon, E. 125
Gjörwell, C. C. 17, 54
Glaser, J. B. 19, 23
Gobom, N. 89
Grahl, C. G. 66, 92, 124, 136
Grubbe, S. 42, 94, 102, 130
Gustav IV Adolf 7, 22
Guts-Muths, J. F. 136
- Haeggquist, E. 92, 130
Hagberg, C. P. 15, 21, 24, 62
Hamilton, A. 9, 10
Hammarsköld, L. 93, 94, 105, 111, 125, 131, 147
Hartman, G. I. 123, 125
Hartmansdorff, J. A. von 14, 18, 21, 23, 24, 39, 64, 65, 136, 144
Hedin, S. G. 75, 80
Hedrén, J. J. 102, 132, 133
Holmbergsson, J. 14, 18, 19, 21, 23, 29, 73, 78, 135
Holmström, H. O. 94
Hultén, A. 49
Höijer, B. 10, 15
Höjer, J. C. 21, 49, 52, 61, 69, 89
- Iverus, J. F. 130
- Job 95
Johannes, evang. 95, 98
Justinus 88
Jäderlund, L. 92, 95, 106
Järta, H. 19, 38, 39
- Kant, I. 130
Karl XII 38
Karl Johan, kronprins 13
- Kjellander, J. 94
Kjellin, C. E. 114
Knös, C. J. 11, 62
Kolmodin, O. 14, 18, 21, 97, 109, 117, 148
Kullberg, A. C. af 35, 94, 137
Kölmark, P. 62, 66, 109
- Lagerhjelm, P. 23, 39, 64
Lancaster, J. 42
Lefrén, J. P. 39, 136
Leopold, C. G. af 130
Lessing, G. E. 94
Lidman, S. F. 94
Lilljenvall, C. C. 14, 17, 18, 20, 28, 68
Lindberg, C. G. 128
Lindblom, J. A. 14, 15, 16, 29, 32, 33, 40, 42, 49, 61, 64, 69, 70, 76, 80, 84, 88, 134, 139
Lindfors, A. O. 15, 22, 24, 42
Lindien, L. 75
Lindner, F. V. 126
Lindskog, P. 101
Ling, P. H. 39, 135, 136, 137, 150
Linné, C. von 117, 121
Lucianus 95
Lukas, evang. 95, 98
Lundblad, J. F. 20
Lundelius, B. 92, 101
Lundvall, C. J. 91
Luther, M. 47, 125
- Mellen, E. von 115
Michaëli, D. 97
Moberg, P. 111
Montesquieu, C. De 37
Munck af Rosensköld, E. 94
Murberg, J. 61
Murray, G. 32, 40, 104, 108
Mörner, A. G. 13, 14, 16, 17, 18, 21, 22, 29, 37, 70, 124, 149
Mörner, L. 45, 75, 95, 96, 100, 109, 117
- Nachtigall, F. 134
Nernst, C. 21
Niemeyer, A. H. 18, 19, 23
- Norberg, M. 14, 18, 19, 21, 103, 117, 126, 128, 133
Nordhammar, O. 94
Nordin, C. G. 41, 76
Nordmark, Z. 13, 21
Nordstedt, P. 95, 100, 177, 126
- Olbers, L. 49
Oscar, kronprins 20, 34, 140
- Pestalozzi, J. H. 37, 42, 51, 56, 114, 115, 143, 149
Philipsén, H. 70
Plutarchos 95
Polhem, C. 121
Posse, C. H. 94, 120, 136
Pölit, C. H. 125
- Renström, A. 62
Reuterholm, G. A. 17
Rosenblad, M. 40, 77
Rosenstein, C. von 13, 14, 17, 21, 22, 24, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 40, 41, 42, 50, 52, 58, 59, 62, 64, 68, 72, 85, 90, 97, 98, 99, 103, 107, 109, 113, 114, 117, 120, 123, 124, 128, 133, 134, 135, 139, 140, 148, 149
Rosenstein, N. von 13, 14, 15, 16, 17, 18, 32, 35, 68, 69, 70, 73, 75, 77, 79, 90, 124, 138, 139
Rousseau, J. J. 37
- Salzmann, C. G. 117
Scheele, C. W. 121
Schelling, F. W. J. 130
Schleiermacher, F. 94
Schulzenheim, D. von 52
Schwerin, F. B. von 21, 28
Segrell, Z. 41
Silverstolpe, A. G. 13, 14, 16, 17, 27, 28, 29, 30, 37, 41, 77, 90, 105, 125, 133, 139, 148
Silverstolpe, F. S. 10, 12, 21
- Silverstolpe, G. A. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 38, 40, 41, 42, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 58, 60, 61, 70, 72, 74, 84, 89, 90, 96, 97, 99, 104, 105, 106, 107, 109, 114, 117, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 133, 134, 135, 139, 142, 143, 144, 147, 148, 149,
Sjögren, H. 59
Sofia Magdalena, änkedrottning 18
Spak, N. L. 40
Stagnelius, M. 41, 76, 84, 88, 93, 95, 96, 100, 113, 121
Stieler, C. A. 132, 133
Strabo 88
Stridsberg, C. 15, 21, 22, 29, 30, 105, 128, 133, 139, 148
Strömberg, J. E. 118
Svanberg, J. 21, 97, 114, 128
Svedbom, J. 111
Säve, J. A. 63
- Tannström, N. M. af 15, 20, 24, 29, 117
Tegnér, E. 15, 18, 20, 22, 24, 39, 88, 100, 120, 137
Textorius, A. B. 15, 21, 23, 29, 60
Tham, P. 21
Tholander, P. V. 27, 126, 128
Thomäus, J. J. 125
Thunberg, C. P. 121
Thurdjæll, J. G. 32
Thyseiuis, P. 32, 62
Tingstadius, J. A. 21, 64, 75, 80, 92, 100, 101, 115, 118, 132, 133, 148, 149
Torén, C. A. 17
Trafvenfelt, E. C. 118, 119, 121, 149
- Wallin, J. O. 68, 70
Wennerberg, H. 17
Wetterstedt, G. af 14, 16
Wijkman, S. 32
Winbom, J. 49
Wingård, C. F. (af) 65, 85, 103, 106, 116, 118, 137, 144
Wolff, C. 130
Wählin, O. C. 42, 109

Xenofon 88, 95

Åkerstein, A. J. 130

Åström, J. 13, 55, 61

Ödman, S. 97, 118, 128

Östergren, O. 112